

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

**Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»**

Том XXX

Харків
Видавництво НУА
2024

УДК 08
В90

Збірник наукових праць засновано 1995 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 7367 від 03.06.2003 р.

*Друкується за рішенням Ученої ради Харківського гуманітарного
університету «Народна українська академія».
Протокол № 10 від 22.04.2024.*

***Індексується в Міжнародних наукометричних базах:
Index Copernicus, European Reference Index
for Humanities (ERIH) PLUS.***

Редакційна колегія

Астахова К. В., д-р іст. наук, проф. (голов. редактор); *Астахова В. І.*, д-р іст. наук, проф.; *Батаєва К. В.*, д-р філос. наук, проф.; *Герасіна Л. М.*, д-р соціол. наук, проф.; *Дорошенко Г. О.*, д-р екон. наук, проф.; *Іванов Ю. Б.*, д-р екон. наук, проф.; *Коллін С.-О.*, канд. екон. наук, проф.; *Козлова О.*, д-р соціол. наук, проф.; *Колупаєва І. В.*, д-р екон. наук, проф.; *Компанієць В. В.*, д-р екон. наук, проф.; *Корабльова Н. С.*, д-р філос. наук, проф.; *Краснопольський В. Е.*, д-р пед. наук, проф.; *Лозовий В. О.*, д-р філос. наук, проф.; *Михайльова К. Г.*, д-р соціол. наук, проф.; *Міттельштедт Е.*, д-р екон. наук, проф.; *Ребрій О. В.*, д-р філол. наук, проф.; *Робак І. Ю.*, д-р іст. наук, проф.; *Тимошенкова Т. М.*, канд. філол. наук, проф.; *Томашевський Р.*, д-р іст. наук, проф.; *Хаустова В. С.*, д-р екон. наук, проф.; *Чепак В. В.*, д-р соціол. наук, проф.; *Шевченко І. С.*, д-р філол. наук, *Яременко О. Л.*, д-р екон. наук, проф.

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
Тел. 714-92-62; 714-20-07

RESEARCH BULLETIN
of Kharkiv University of Humanities
“People’s Ukrainian Academy”
Volume XXX

Kharkiv
PUA Publishers
2024

Collection of Scientific Works was founded in 1995

State registration Certificate number is KB № 7367 of 03.06.2003

*Published with the authorization of the Kharkiv University
of Humanities “People’s Ukrainian Academy” Scientific Council
Protocol № 10 of 22.04.2024.*

***Indexed in the Index Copernicus, European Reference Index
for Humanities (ERIH) PLUS.***

Editorial Board

*Astakhova K., Dr.Sc. (History) (editor in chief); Astakhova V., Dr.Sc. (History);
Bataeva K., Dr.Sc. (Philosophy); Herasina L., Dr.Sc. (Sociology); Doroshenko
G., Dr.Sc. (Economics), Ivanov Yu., Dr.Sc. (Economics); Collin S.-O., Ph.D.
(Economics); Kozlova O., Dr.Sc. (Sociology); Kolupaieva I., Dr.Sc. (Economics);
Kompaniec V., Dr.Sc. (Economics); Korablova N., Dr.Sc. (Philosophy);
Krasnopolskyi V., Dr.Sc. (Pedagogics); Lozoviy V., Dr.Sc. (Philosophy);
Mykhaylyova K., Dr.Sc. (Sociology); Mittelstaedt E., Dr.Sc. (Economics);
Rebrii O., Dr.Sc. (Philology); Robak I., Dr.Sc. (History); Tymoshenkova T., Ph.D.
(Philology); Tomaszewski R., Dr.Sc. (History); Khaustova V., Dr.Sc. (Economics);
Chepak V., Dr.Sc. (Sociology); Shechenko I., Dr.Sc. (Philology); Yaremenko O.,
Dr.Sc. (Economics).*

Ukraine, 61000, Kharkiv, 27 Lermontovska Str.
Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy”
Phone numbers: 714-92-62; 714-20-07

ISSN 1993-5560

© People’s Ukrainian Academy, 2024

ПЕРЕДМОВА

Том ХХХ... Тридцять років існування науково щорічника «Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА»). Тридцять років і тридцять багатосторінкових томів, кожна сторінка котрих це результат наукових пошуків, роздумів та висновків про долю освіти в Україні, про досвід роботи Харківських закладів вищої освіти і в першу чергу, звичайно Інноваційного навчально-наукового комплексу ХГУ «НУА», який вже понад 30 років здійснює соціально-гуманітарний експеримент із встановлення та розвитку системи безперервної освіти. Тридцять томів, тисячі сторінок і жодного пропущеного року якими б складними ці роки не були для Академії, для міста, для країни в цілому.

Збірник цілком присвячений аналізу наукових досліджень з історичних, економічних, соціологічних, правових, філологічних та інших аспектів розвитку сучасної освіти. І треба визнати, що з кожним роком робота над щорічником ставала все складніше та відповідальніше.

Нових підходів потребує робота з авторами, змінюються акценти та навіть цілі напрями наукових досліджень, погіршується ставлення до виконання своїх прямих функціональних обов'язків в значній частині науковців. Хтось пішов на пенсію, хтось покинув рідне місто та свою Alma mater тікаючи від обстрілів, невизначеності життєвих перспектив в умовах, коли люди змушені не жити, а виживати. Заняття наукою сьогодні для багатьох перестає бути життєдайною потребою, все менш приваблює молодь і все більш відштовхує колишніх ентузіастів.

Саме зміна авторського складу нашої щорічної збірки і є наочною особливістю цього ювілейного тому. І цей процес значно ускладнив роботу упорядників, але не зупинив ані експерименту зі становлення безперервної освіти, ані деякого корегування проблематики в роботі наукових шкіл. Життя продовжується, і за тридцять років існування (перший том «Вчених записок» вийшов в 1995 році, тридцятий – в 2024) не було жодної пропущеної дати. Ніякі труднощі та проблеми, пандемія або воєнні негаразди не змогли навіть тимчасово призупинити

наукового пошуку та представлення його результатів на сторінках цього щорічника. Тридцять років – тридцять томів. Нові автори, нові підходи, оцінки, висновки.

І в цьому ювілейному виданні поряд з маститими авторами, статті яких можна знайти практично в усіх 30-ти томах, з'являються нові прізвища молодих науковців – аспірантів, пошукачів, навіть магістрів та студентів. Всього в цьому томі представлено роботи більш ніж 40 авторів, серед яких 11 професорів, в тому числі зарубіжні, 17 доцентів, 3 викладачі ліцею НУА і 9 аспірантів. Є також статті трьох магістрів другого року навчання та дві студентські роботи. Серед нових авторів аспіранти: В. Шумик та Д. Ткаченко (спеціальність 054 «Соціологія»), Г. Монастирський, К. Берест, І. Ботштейн, М. Михайлов, К. Овчаренко (спеціальність 051 «Економіка»), Б. Думченко (спеціальність 035 «Філологія») та ін.

Така відчутна **зміна автури** – це лише одна з **особливостей збірки**, яку ми сьогодні презентуємо. Цей том відзначено ще як мінімум двома особливостями, що пов'язані з кардинальними змінами в світі, а значить і в Україні, і в системі освіти в тому числі.

Але важливо усвідомлювати, що в умовах глибоких перетворень, які відбуваються в сфері освіти, коли посилюється розрив освітянських зв'язків та зламування звичних тенденцій розвитку, коли на наших очах падає престижність знань та наукових досягнень, неприпустимо відмовлення від традицій, загублення наступності при проведенні навчально-виховної та науково-дослідної роботи. Зберегти цілісність, єдність, високий рівень професіоналізму – це завдання надзвичайно складне, тим більше, що війна вносить свої корективи в людську поведінку, в ставлення людей до роботи, до взаємовідносин, до сприйняття навколишнього світу. І все це не могло не вплинути на зміст ХХХ тому «Вчених записок». Здається, що ціною значних зусиль нам все ж таки вдалося і в цьому випуску зберегти необхідний зв'язок між традиціями та новаціями, досягти наступності в залученні авторів до участі в НДР та в даному науковому щорічнику зокрема. **Другою особливістю ХХХ тому ми вважаємо** поширення наукових контактів із зарубіжними дослідниками. Крім традиційних закордонних наукових зв'язків ми маємо в цьому томі аналіз виступів на традиційній

міжнародній науково-практичній конференції, яка кожного лютого місяця проводиться на базі ХГУ «НУА», зірок сучасної соціогуманітарної науки зі США та Нідерландів (див. нарис проф. К. В. Астахової про підсумки роботи цієї конференції).

Нарешті, **третя особливість** цього тому – це значна увага, яка приділяється в більшості публікацій, узагальненню практичного досвіду накопиченого колективом НУА в ході проведення багаторічного експерименту зі становлення та розвитку інноваційного навчально-наукового комплексу, який успішно функціонує вже понад 30-ти років, а також досвіду роботи зі студентами та ліцеїстами в дистанційному форматі. Надзвичайно цікавий та корисний в умовах сьогодення матеріал з досвіду роботи наведений також в статтях, присвячених 25-річчю музею історії ХГУ «НУА», який був відкритий 9 жовтня 1999 року, а вже в 2010 році одержав звання зразкового музею вищого навчального закладу України.

Перший розділ «Вчених записок», як завжди, присвячений науковим розвідкам в освітянській сфері, особливо проблемам безперервної освіти, якій, безумовно, належить майбутнє. В публікаціях цього розділу відповідно його назві «Трансформація соціальних функцій освіти та методів навчання: виклики, ризики та перспективи» дається аналіз тих кардинальних перетворень, які відбуваються в сфері освіти в першій чверті ХХІ століття. Кожна стаття цього розділу носить гостроактуальний характер, вміщує і теоретичні і практичні складові. Значну увагу автори приділяють питанням збереження якості викладання, підвищення професіоналізму університетських кадрів та їхньої відповідальності перед суспільством. Конкретизація завдань, що постають сьогодні перед університетською спільнотою та взагалі перед громадянським суспільством в контексті гуманітарного знання та економічного розвитку, розглядаються в другому розділі щорічника, де особливо цікавими являються публікації наших зарубіжних колег.

В умовах війни, коли надзвичайно гостро постали міграційні тенденції серед населення країни та різко зросла потреба в оволодінні іноземними мовами, **особливої уваги заслуговує третій розділ** нашого щорічного видання «Проблеми лінгвістики, лінгводидактики, літературознавства та перекладу», в якому вміщені статті присвячені

проблемам якісної мовної підготовки наших студентів, магістрів, слухачів факультету післядипломної освіти та інших стейкхолдерів.

Як завжди, в збірнику представлені науково-інформаційні матеріали про події, що відбувалися в науковому житті НУА протягом 2023/24 навчального року. Це «Студентська трибуна», «Наука в НУА», «Презентація нових наукових видань» та ін. Все це дозволяє стверджувати, що черговий XXX том «Вчених записок ХГУ «НУА» стане в пригоді кожному, кого хвилює подальша доля національної системи освіти в Україні, для тих перетворень, які відбуваються в освітянському просторі всупереч всім негараздам воєнного часу, для виховання підростаючих поколінь в дусі любові та відданості своїй багатостраждальній Батьківщині, своєму народу, своїй родині та Alma mater.

В. І. Астахова

**Трансформація соціальних
функцій освіти й методів
навчання:
виклики, ризики
і перспективи**

К. В. Астахова

ЗМІНИ ВЕКТОРІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИКЛАДАЦЬКОГО КОРПУСУ УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ОБСТАВИН: СПРОБА ІСТОРИЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ

Стаття написана в науково-публіцистичному стилі, що не є традиційним для формату даної збірки, але цього вимагає тема наукової розвідки. Зроблено спробу виділити та описати події, які тривають. В цьому випадку класичні підходи не спрацьовують, для них ще не настав час.

В центрі уваги – роздуми навколо трансформацій професорсько-викладацького корпусу університету, які відбуваються через вплив екстремальних подій, в першу чергу повномасштабної війни рф проти України.

Виділено кілька «хвиль впливу». Серед них – еміграція професорської спільноти за межі країни та міграція Україною. Розподіл викладацької спільноти на окремі групи, де межею є факт виїзду чи перебування на території університетських міст. Наведено статистичні дані щодо еміграції та тимчасово переміщених осіб і зроблено спробу екстраполяції даних на корпус викладачів ЗВО.

Акценти зроблені на психо-емоційному стані викладачів, необхідності допомоги у збереженні психічного та ментального здоров'я.

Автор попереджає, що інформації та виважених документів для остаточних висновків поки немає. Але є необхідність починати історизацію процесів, що з часом дозволить отримати об'єктивні наукові дослідження замість міфологізованих.

За основу взяті матеріали та процеси, які фіксують ситуацію у Харкові та у першому в Україні приватному навчальному закладі – ХГУ «НУА». Це, ясна річ, звужує наукову цінність висновків та припущень, але надає можливість побачити елементи системи, що з часом дозволить побачити картину в цілому.

Ключові слова: Університети, професорсько-викладацький склад, екстремальні умови, війна, еміграція/міграція, емоційне перенавантаження, втома, зміни соціальної довіри, втрати та можливості.

Astakhova Kateryna. The change of the transformation vector of the university teachers' staff in extreme conditions: an attempt to make historicization.

The article is written in publicistic and scientific style, which is not a typical format for this volume, but at the same time, the topic requires scientific investigation. An attempt is made to consider and describe the events, that are happening. In this case the classic approach does not work and moreover it is not time for it yet.

The reflections about the transformations of the teachers' staff of the university, that are taking place, first of all because of the full scale war of rf against Ukraine, are in the focus of attention.

Several "phases of influence" are found. Emigration of the teachers' staff abroad and migration on the territory of Ukraine are among them.

The division of the teachers' community in different groups, where the main factor is whether a person has left or whether he stays in the city, where he works.

Statistics is given about the emigration and the statistics is also given about those people who are temporarily displaced and an attempt is made to make the extrapolation of the data, connected with university teachers' staff. The attention is focused on mental and emotional state of teachers, on the necessity of help to keep their psychological health.

The author informs, that there is not enough information and important documents yet for making final conclusions, but there is the necessity to start historicization of the process and in time it will let us have the objective scientific research instead of making mythologization.

On the basis of this research there are the materials and processes, that witness the situation in Ukraine, as well as the processes in the first Ukrainian private educational institution Peoples' Ukrainian Academy.

Certainly it does not broaden the value of the conclusions and assumptions, but it gives the possibility to see the elements of the system and in future we will be able to see the whole system as it is.

Key words: Universities, teachers' staff, extreme conditions, war, emigration/migration, emotional overstrain, tiredness, social trust changes, losses, possibilities.

Університетський сектор сучасної освіти розвивається стрімко і різновекторно. Масштабування цієї складової вищої освіти вражає. Помітно зростає чисельність студентів, науково-педагогічних праців-

ників, співробітників. Університети, незважаючи на всі складнощі та негаразди, перетворилися на провідний важіль розвитку та збереження цивілізації. На тлі цих подій безумовний інтерес привертає український університет, який знаходиться на шляху пошуку свого власного обличчя, реформується, намагаючись відпрацювати дієву модель, яка б задовольняла всіх стейкхолдерів.

На жаль, події лютого 2022 р. повністю змінили хід подій в освіті України. Як, втім, в усьому житті країни.

Війна, що спіткала Україну, змінила майже все. І це не дивно, бо нічого більш жакливого, ніж те, що почалося через повномасштабну агресію рф, неможна собі уявити.

Історичні події, і сучасні свідчать про те, що історизація війни має свої певні особливості. Як правило – і агресія рф проти України це знов доводить – в першу чергу фіксуються, документуються саме воєнні події, воєнні злочини, міжнародні колізії тощо. Трансформація соціальних інститутів, зміни у побутовому житті людей значно рідше системно фіксуються. Історизація цієї складової життя країни, яка відстоює свою незалежність та боронить території, відбувається, у переважній більшості випадків, вже після закінчення подій.

Саме тому, здається, життя окремої людини в жорстких умовах війни, трансформація окремих «невоєнних» інституцій залишається менш описаною, задокументованою. І як наслідок – більш міфологізованою та «спрощеною» у сприйнятті нащадків, в історичних працях, в підручниках.

Війна рф проти України підтверджує це припущення. Через високий рівень цифровізації сучасного життя, розвиток соціальних мереж, різних інформаційних технологій воєнні події фіксуються і документуються практично погодинно. Безумовно, війна – це часи, коли правдивої інформації про воєнні події існує досить мало. Такі закони війни. Але театри бойових дій, участь окремих частин, підрозділів тощо залишаються чітко задокументованими в значній кількості різних за складом та достовірністю документів. Нажаль, як і інформація про воєнні злочини, порушення правил та законів війни. Масив джерел такого плану досить значний і робиться, напрацьовується щоденно. Це дозволяє припустити, що відображення цього пласту історії буде

мати достатню джерельну базу і поступово складеться історіографія проблеми більш-менш об'єктивна.

Історична наука має значний досвід аналізу і фіксації подій війн, бо їх відбувалося чимало. Істориками добре відомо, що практично всі документи і матеріали, в т.ч. і воєнного походження, мають суб'єктивний характер. І лише їх максимальна сукупність, різноманітність створюють умови для реально наукового аналізу, написання справжньої історії події чи явища.

Саме виходячи з цих міркувань є сенс займатися історизацією подій, до яких привела війна, по ходу їхнього розвитку, практично водночас з подіями. Таке завдання, безумовно, вкрай важке: воєнні дії та пов'язані із ними ризики і загрози – це далеко не кращі часи для збору документів, спогадів, есеїв чи наративів. І все ж це – важливе завдання, місія істориків, представників інших гуманітарних наук, громадян. Без фіксації, документування, накопичення джерел інформації різного походження, рівня та масштабу повоєнна історія країни, Європи, світу, окремого міста чи, навіть, родини буде неповною і, на жаль, швидко перетвориться на легенди, які, як правило, мало мають спільного із реальною наукою.

Мета статті – спробувати, хоча б і у першому наближенні, зафіксувати та описати де-які вектори змін викладацького корпусу університетів України воєнних часів. Закласти підстави для подальшого ґрунтовного аналізу цих змін, які відбуваються із дуже високою швидкістю.

Цілком зрозуміло, що події війни і пов'язані з ними зміни практично кожна людина бачить по своєму. Регіональні, вікові, статеві, професійні, емоційні та інші характеристики впливають на сприйняття та відтворення інформації, спогадів, пов'язаних з екстремальними подіями, до яких відноситься війна.

Університетське життя Харкова чи Львова, Києва чи Одеси відрізняється кардинально, хоча вся країна опинилася в жорстких умовах війни. Великі університети будуть мати іншу «історію війни», ніж маленькі. Приватні не будуть схожі на державні тощо. Все це треба враховувати та обережно ставитися до узагальнень чи глобальних висновків.

Але документи, матеріали, статистичні викладки, есеї та спогади кожного окремого університету – у сукупності – дозволять описати більш-менш об'єктивну картину існування інституту вищої освіти України в умовах війни, що почалася в повномасштабній своїй фазі із лютого 2022 р.

Інтерес саме до університетської освіти та трансформацій, які вона переживає, не випадковий. Справа в тому, що Україна має один із самих високих показників рівня вищої освіти на душу населення в Європі та якості університетської освіти. Крім того, саме професорсько-викладацький склад, через низку причин, є основним носієм професійних знань, традицій, охоронцем культурно-освітнього середовища. Стан, тенденції розвитку, статистичні характеристики корпусу викладачів багато в чому можуть розкрити перспективи функціонування інституту вищої освіти. Безумовно, у сукупності із інформацією щодо інших суб'єктів університету. Але саме професори університетського сектору – це впливовий «зріз» освітнього життя і його перспектив.

Завдання, що постає із мети дослідження, виявляється досить складними. Бо, по-перше, повномасштабна агресія РФ проти України триває і події відбуваються з високою швидкістю, що призводить до постійних трансформацій. По-друге, узагальнення та висновки, хай і у першому наближенні, без наявності історіографії питання – справа досить ризикована. І все ж, здається, матеріали Харкова та одного із найстаріших приватних університетів країни – Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» надають можливості для аналізу та перших узагальнень.

Вже відмічалось, що станом на кінець 2023/2024 навчального року відсутні публікації з питань впливу війни на стан професорсько-викладацького корпусу університетів України. Є поодинокі статистичні показники (в першу чергу регіонального рівня, обласних та міських адміністрацій), есеї та окремі статті, в яких опосередковано, у зв'язку із іншими контекстами, описуються і характеристики кадрового корпусу.

Власний внесок в формування історіографії проблеми робить ХГУ «НУА», для якого наукові розвідки з різних аспектів розвитку

сучасної освіти – це складова комплексної науково-дослідної теми «Інтелектуальний потенціал суспільства в умовах перманентних соціальних змін: шляхи збереження та розвитку (ДР № 0117U005126). Саме в межах цієї теми та реалізації багаторічного науково-педагогічного експерименту з розвитку нової соціальної функції освіти – соціального партнерства, НУА провела круглий стіл, присвячений перспективам розвитку Харкова як науково-освітнього центру (червень 2023 р.) [1], організувала збір, аналіз нарративів, що стосуються зміни освітніх практик під час війни [2], започаткувала спільний проект з інститутом соціології Щецинського університету (Польща), присвячений саме вивченню суспільних трансформацій воєнної доби, опублікувала статтю «Освіта в умовах війни: макро та мікроконтексти аналізу» [3] створила колекцію світлин «Харків та НУА після 24.02.2022 р.» [4] тощо.

Незважаючи на наявність вказаних проєктів і публікацій, валідного масиву матеріалів, спираючись на які можна було б проводити звичайне наукове дослідження, немає. Тобто стаття – одна з перших спроб привернути увагу наукової громадськості до питання трансформації викладацького корпусу під впливом російської агресії проти України та у першому наближенні визначити найбільш помітні тренди змін.

При цьому необхідно ще раз підкреслити: «зріз» робиться на матеріалах та нарративах харківського регіону періоду 2022–2024 рр.

Є підстави для ствердження, що університети України вкотре вже в сучасній історії спіткнув неevolюційний розрив. Це коли через політичні, економічні, воєнні події освіта і ключові її стейкхолдери втрачають можливість системно, еволюційно розвиватися і стикаються з глибокими розривами «тканини» освіти, через які втрачаються традиції, змінюється (чи взагалі ліквідується) академічна культура і академічний етос.

Короткий історичний екскурс у ХХ столітті дає змогу надати приклади сентенції, сформульованої вище.

У 1917 р. через революційні потрясіння було практично ліквідовано університетську освіту, що існувала до цих подій. Значна частина професури виїхала з країни, емігрувала в різні університетські міста

Європи (якщо знайшла там притулок) та назавжди втратила професійні зв'язки. Та ж частина, яка залишилася і зберегла за собою університетські кафедри (невелика, але така була), намагалася опонувати владі, зберігати елементи університетської автономії, «вчити» нову хвилю університетських викладачів. Але переважна більшість цієї старої професури не пережила черговий нееволюційний розрив – 1937 р. з усіма його проявами. Репресії жорстко торкнулися інтелігенції в цілому і, як її складової – когорти університетських викладачів. Переслідування, пов'язані із тоталітарним періодом, на відміну від попереднього розриву природнього ходу розвитку викладацької спільноти, практично знищили «стару професуру», а разом з нею і залишки попередніх університетських традицій, послідовності та трансляції академічної культури, наукових шкіл.

Покоління, яке прийшло на зміну, безумовно, принесло із собою багато нового, сучасного, прогресивного. І все ж таки, розриви 1917 р., 1937 р. нанесли велику шкоду вітчизняному університету.

Потім відбулись чергові розриви еволюційного розвитку інституту вищої освіти, перш за все її викладацької складовій. Йдеться про Другу світову з її численними жертвами та руйнуваннями, ліквідацію СРСР у 1991 р. з одночасною ліквідацією наукових та освітніх зв'язків, розрахованою на інші потреби та замовлення вищою освітою, черговим від'їздом частини наукової та викладацької спільноти в Європу та США.

Досвід та наслідки кожного зі згаданих розривів різні. Але всі вони руйнували еволюційний розвиток університету, його викладацького корпусу.

Освіта, і перш за все вища, формується десятиліттями, розвиває власні наукові школи, конкретне, притаманне практично кожному окремому університету культурно-освітнє середовище, традиції. Втрата цих елементів, тим паче із завидною сталістю, розхитує університет, спрощує його культуру, стимулює формування поведінкових моделей, що не притаманні академічній культурі. Розриви, про які йшлося, якоюсь мірою «розчищали» шляхи для інновацій та динамічного руху. Але шкода, яку вони завдавали, не йшла ні в яке порівняння із позитивними моментами. Перш за все, університет

втрачав особистість викладача, автономію та демократичні засади. Не говорячи вже про руйнування професійного життя викладачів.

Події лютого 2022 р. та війна, що триває, це черговий розрив еволюційного розвитку українського університету та всіх його складових. За масштабами наслідків, здається, він буде найвпливовішим за всі попередні. І чим довше буде тривати війна, тим більш глибокими будуть наслідки. Тим паче, що руйнівні механізми постійно набирають обертів.

Будь-яка спроба відокремити основні вектори трансформацій університетської викладацької спільноти періоду повномасштабної агресії РФ проти України, потребує введення «коефіцієнту постійних змін», тобто корективів, які б враховували швидкість перетворень. Інакше кажучи, університетський викладач зразка весни 2022 р. і, відповідно, весни 2024 р. – це вже зовсім різні характеристики.

Війна прискорює всі процеси із шаленою швидкістю. В тому числі і процеси зміни людей, які опинилися у коловороті воєнних подій.

Станом на весну 2024 р., тобто на час закінчення третього «воєнного» навчального року, можна говорити про декілька хвиль перетворень, що спіткали кадровий корпус українського університету.

Перша така хвиля – це весна-літо 2022 року, коли почалася масова еміграція населення України закордон, через початок війни і швидку окупацію територій країни. За різними підрахунками ця хвиля торкнулася 6,5–7 млн. громадян, які виїхали за межі країни і ще, приблизно, 3,5–4 млн., які залишились в Україні, але були вимушені покинути місця постійного проживання.

Демографічна ситуація, що склалася, стала одним із найскладніших викликів, з яким стикнулася країна. За офіційними даними Міністерства закордонних справ України, станом на літо 2023 р. кількість громадян, що знаходились за кордоном сягала 8 млн 177 тис. осіб. Слід зазначити: лише один із шістнадцяти співвітчизників за межами країни перебуває на консульському обліку, що робить статистику ще більш відносною. Так чи інакше, але за кордоном через війну перебуває орієнтовно 20% наявного населення України. З них 63% – повнолітні, 22% – діти до 18 років і вік 15% встановити важко.

Можна користуватися різними джерелами інформації щодо

еміграційних потоків через війну – це МЗС, Держприкордонслужба, ООН тощо, але тенденція «негативного балансу» поки залишається незмінною. У співвідношенні позицій виїзд/в'їзд превалює перша категорія.

Так чи інакше, але перший тренд, про який можна казати впевнено, це масова еміграція населення в цілому, та викладацького складу, як його складової, в тому числі. Більш того, якщо враховувати, що в Україні 65,1% - міське населення, то можна припустити: більшість тих, хто виїхав – мешканці міст. Доказова аргументація, здається, тут на поверхні.

Попередні події, що почалися з 2014 р., спочатку скоротили кількість міст-мільйонників в країні за рахунок Донецька, який першим втратив цей статус, а потім і Дніпра. Залишились три міста, чисельність мешканців яких сягала мільйона та більше: Київ, Харків, Одеса. Саме ці міста, разом зі Львовом, склали команду «університетських міст». Тобто саме із цих університетських центрів помітно емігрували як мешканці в цілому, так і викладачі. Зрозуміло, що відсотки тих, хто залишив місця постійного проживання, різні. Найбільш масово емігрували харків'яни, які опинилися в дуже небезпечних обставинах.

За різними (первинними) підрахунками, орієнтовно 30% викладачів університетів Харкова емігрували закордон. Безумовно, це усереднений показник, який суттєво коливався в залежності від віку, фаху та ін. характеристик.

За підрахунками Міжнародної організації з міграції (станом на середину 2023 р.) в Україні налічувалося 3,7 млн. тимчасово переміщених осіб. Знов-таки, за підрахунками ХГУ «НУА» (а збір статистичних показників робився щомісяця з березня 2022 р.) та інших університетів міста статус ТПО отримали приблизно 40-45% викладачів.

Розуміючи можливість похибки, все ж, здається є підстави для фіксації орієнтовної кількості викладачів, які залишили місця постійного проживання – понад 70%. Що до Харкова, то цей відсоток здається наближеним до реального. Інші університетські міста, можемо припустити, мали трохи менші показники від'їзду. Але 70% викладачів, які зрушили з місця, перемістилися в інші міста та країни, почали

встановлювати нові професійні зв'язки та деякі намагалися працевлаштуватися в інших закладах – все це безумовно свідчить про наявність чергового розриву розвитку українського університету і його викладацької спільноти.

Відомо, що після вересневого звільнення Харківської області у 2022 р., тимчасової стабілізації лінії фронту частина ВПО та тих, хто перебував за межами країни, повернулися. Але втрати для країни виявилися дуже болісними. Так Київський національний університет ім. Тараса Шевченка втратив остаточно, за інформацією ректора, понад 500 співробітників [5]. Якщо дивитися у відсотковому співвідношенні, то це не критично: всього в університеті працювало 7 384 особи. І все ж «чиста статистика» не завжди дає уяву про реальний стан речей. Іноді і один-два провідних науковця «роблять погоду» у окремому напрямку НДР і їх від'їздів може руйнувати цілу наукову школу.

До другої хвилі впливу повномасштабної війни на викладачів університетського сектору освіти можна віднести своєрідні розподіли на де-кілька груп, взаєморозуміння, внутрішні між якими, довіра похитнулися. Йдеться про емоційний розрив між тими, хто «поїхав», та тими, хто «залишився». Обидві групи небезпідставно вважали себе більш постраждалими від воєнних подій, ніж інші. Розподіл навчального навантаження, інших видів викладацької роботи, на початковому етапі, викликали напругу та непорозуміння. Рішення МОН України про обов'язкове повернення викладачів державних наукових і освітніх установ з закордону в країну на початок 2023/24 рр. знизив гостроту питання. Проте наслідки такого розподілу негативно впливають на настрої викладачів, на стан академічної культури університету.

Ще одна «хвиля», яку є необхідність згадати, тому що вона має руйнівні властивості, хоча й прямо не пов'язана з війною. Мова про хибні месенджі, які системно під час війни надають медіа та Міносвіти, профільний Комітет ВР стосовно стану університетської освіти та – особливо – ректорського корпусу. Це питання не «вписується» в рамки суто воєнних проблем, хоча й під час війни, що триває, воно відчутно впливає на професорсько-викладацький корпус, його настрої та рівень соціальної довіри.

Протягом практично всього 2023/2024 навчального року МОН України активно втілює в життя настанову щодо оптимізації чисельності університетів України. Само по собі питання важке та багатоаспектне. Потреба в скороченні, об'єднаннях та приєднаннях вишів не викликає заперечень. А ось шляхи реалізації політики оптимізації, особливо на початковому її етапі, викликали багато непорозумінь та спротиву. Непродуманість кроків, часто відсутність реальних соціальних гарантій для викладачів тих ЗВО, які підпадали під процеси оптимізації – все це підривало довіру, викликало обурення. Тим паче, що процеси відбувалися під час війни, яка сама по собі несе стрес і загрози.

Не досить зрозуміло виглядала і активна кампанія дискредитації керівного складу ЗВО країни. Медійні канали, офіційні джерела інформації досить довгий час надавали суто негативну інформацію щодо модальних характеристик ректорської спільноти. Закидався плагіат, корупція, численні порушення. В купі із іншими зауваженнями на адресу вишів все це формувало у професорсько – викладацького корпусу розгубленість, недовіру, відчуття незахищеності та обурення.

Огульність безпідставних звинувачень не є ознакою демократичної держави. Якщо є порушення закону, то справу вирішує суд. Інших підходів не повинно бути. Нажаль, в умовах жорсткої війни такі дії лише розхитують університети, довіру, розумну ієрархію та субординацію, надають всьому суспільству помилкові сигнали щодо стану вищої освіти країни.

Наступна за порядком, але не за значенням хвиля впливу на характеристики та стан університетського викладача з числа тих, що проявилися через екстремальні умови війни – емоційне вигорання, стрес та психологічне навантаження.

Значна кількість викладачів університету відчуває через війну глибоке емоційне навантаження. Через незакритість вже багато часу базової потреби людини у безпеці, помітна частка кадрового корпусу перебуває у депресивному стані, частіше хворіє, відчуває хронічну втому, невпевненість у майбутньому. Такі ознаки психо-фізичного стану негативно впливають на працездатність, знижують інтерес до професійного саморозвитку, кар'єрного зростання.

Є окремі дослідження, спостереження, що свідчать про «переплетіння» негативних наслідків пандемії та війни для емоційного стану саме викладацької спільноти. Особливо тих університетів (перш за все – Харкова), які вимушені чотири роки поспіль працювати виключно в режимі дистанту. Відсутність звичних форм професійної комунікації, викладання без емоційного спілкування, діалогу зі студентами знижує рівень соціалізації, соціальної активності, відчутно роз'єднує викладацьку спільноту. Перелік негативних факторів впливу на викладачів університетського сектору освіти в умовах повномасштабної війни можна було б продовжувати. Війна руйнує країни, інститути, спільноти та людей.

При цьому історія свідчить – як це не парадоксально – що війни не тільки знищують, а й відкривають можливості, суттєво прискорюють події. Так відбувається і під час війни РФ проти України. Через втрати і трагедії – до можливостей. Такі сентенції важко сприймати. Але факти, як-то кажуть, вперта річ.

Україна багато часу намагалася вирішити питання вступу до ЄС та НАТО. І ось практично за кілька перших місяців війни ці питання зрушили з місця і перейшли в площину реальних дій. Країна значний період власної історії ніколи не мала зовнішньої підтримки своїх намагань щодо побудови незалежної держави. А під час війни, практично вперше, Україна отримала колективну підтримку Заходу. Протиріч, проблем багато, але підтримка є і країна її відчуває.

Існують аргументи на користь того, що і університетська система України, через втрати, так, і все ж має шанс прискорити осучаснення власної вищої освіти, перетворити її на інститут, який реально відповідає потребам людини, суспільства, держави і може витримувати міжнародну конкуренцію.

Всі ці перспективи та можливості потребують неабияких зусиль з боку університетських спільнот, суспільства та держави. Вкрай потрібні зміни управління вищою освітою на всіх рівнях, врахування принципово іншої політичної, демографічної, соціоекономічної ситуації в країні, її мелітарних устремлінь, зміни характеристик викладацького корпусу, тощо.

В таких умовах потрібні толерантність, швидкість та гнучкість рішень і підходів, науково обґрунтовані реформи.

Головне – встановлення миру та набуття гарантій безпеки і можливостей демократичного розвитку. Перспективи ми робимо самі. Треба визнати, що роль і вплив університетів, їхніх спільнот в сучасних умовах стає вирішальною.

Список бібліографічних посилань

1. ХГУ «НУА», (2023). *Шляхи збереження й розвитку лідерських позицій Харкова як центру освіти і науки* [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2533> [Accessed 14 May 2024].
2. Астахова, К.В., Михайлова, К.Г. та ін. (ред.) (2022). *Освіта під час війни: погляд зсередини (практики, роздуми, емоції)* [online]. Харків. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2333> Accessed 14 May 2024].
3. Астахова, К., Зверко, Т. та Михайлова, К. (2023). Освіта в умовах війни. *Вища освіта України*, 2, с. 18–24.
4. ХГУ «НУА», (2022). *Харків та академія після 24.02.22* [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/23402533> [Accessed 14 May 2024].
5. Бургов, В. (2024). За 2 роки повномасштабної війни колектив університету Шевченка зменшився на 500 працівників, – ректор. *Українські Новини*, [online] 9 травня. Available at: <http://surl.li/tqsds> [Accessed 14 May 2024].

References

1. КУН «ПУА», (2023). *Ways to preserve and develop leadership positions of Kharkiv as a center of education and science* [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2533> [Accessed 14 May 2024].
2. Astakhova, K.V., Mikhailova, K.G. etc. (ed.) (2022). *Education during war: a view from the inside (practices, reflections, emotions)* [online]. Kharkiv. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2333> Accessed 14 May 2024].
3. Astakhova, K., Zverko, T. and Mykhaylova, K. (2023). Education in conditions of war. *Higher Education of Ukraine*, 2, pp. 18–24.
4. КУН «ПУА», (2022). *Kharkiv and the Academy after 24.02.22* [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/23402533> [Accessed 14 May 2024].
5. Bugrov, V. (2024). During the 2 years of the full-scale war, the staff of the Shevchenko University decreased by 500 employees, – the rector. *Ukrainian News*, [online] May 9. Available at: <http://surl.li/tqsds> [Accessed 14 May 2024].

Т. В. Зверко, О. П. Шумик

СУБКУЛЬТУРНІ СКЛАДОВІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИШУ

В статті актуалізовано проблему дослідження субкультурних складових освітнього середовища вишу як різновидів соціальної взаємодії в ньому.

Визначено, що відповідно до мети статті логічним є трактування субкультури як «моделі настанов, цінностей, норм, зразків поведінки, характерних для тієї чи іншої соціальної спільноти» (О. Якуба).

Зроблено акцент на розумінні специфіки освітнього середовища вишу, яке є результатом двостороннього впливу (освітнє середовище – суб'єкт освіти, суб'єкт освіти – освітнє середовище).

Виокремлено в якості основних субкультурних складових освітнього середовища такі елементи, як мова, цінності, норми, складні зразки поведінки (звичаї, традиції, обряди).

На прикладі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» продемонстровано їхню взаємопов'язаність із компонентами освітнього середовища (суб'єкти освітнього процесу, взаємовідносини; місія, мета, стратегії, символи, традиції, корпоративні цінності; освітні програми, соціальні проекти, нормативні документи; форми організації освітнього процесу, форми і методи навчання; стилі взаємодії в системі «викладач-студент»; матеріально-технічна база, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси тощо).

Ключові слова: субкультура, елементи субкультури, освітнє середовище, компоненти освітнього середовища, заклад вищої освіти.

Zverko Tamara, Shumyk Oleg. Subcultural components of the educational environment of the high school.

The article updates the problem of researching subcultural components of the higher educational environment as varieties of social interaction in it.

It was determined that, in accordance with the purpose of the article, it is logical to interpret the subculture as “a model of guidelines, values, norms, patterns of behavior characteristic of one or another social community” (O. Yakuba).

Emphasis is placed on understanding the specifics of the educational environment of higher education, which is the result of a two-way influence (the

educational environment is the subject of education, the subject of education is the educational environment).

Elements such as language, values, norms, complex patterns of behavior (customs, traditions, rites) are singled out as the main subcultural components of the educational environment.

On the example of Kharkiv Humanitarian University “People’s Ukrainian Academy”, their interconnection with the components of the educational environment is demonstrated (subjects of the educational process, mutual relations; mission, goal, strategies, symbols, traditions, corporate values; educational programs, social projects, regulatory documents; forms of organization of the educational process, forms and methods of education; styles of interaction in the “teacher-student” system; material and technical base, classroom fund, computer park, library resources, etc.

Key words: subculture, elements of subculture, educational environment, components of educational environment, institution of higher education.

Постановка проблеми. Дослідження означеної проблеми неможливе без аналізу соціокультурного контексту функціонування закладів освіти, що виявляється на двох рівнях – об’єктивному і суб’єктивному. З одного боку, це особливості соціально-історичного характеру, соціального фону та ролі освіти в українському суспільстві. А з іншого – соціокультурна архітектоніка закладу вищої освіти, його освітнє середовище, цільова спрямованість діяльності, наявність специфічних рис, а також субкультурні характеристики. Ці два рівні складають соціокультурний контекст розвитку освітнього середовища вишу. А субкультурні елементи дозволяють сфокусуватися на його специфічності, особливостях формування, розвитку, трансформації, диференціації соціокультурних практик суб’єктів освітнього процесу. Такий аналіз сприяє розумінню і поясненню глибинних проявів специфіки освітнього середовища вишу, яке є результатом двостороннього впливу (освітнє середовище – суб’єкт освіти, суб’єкт освіти – освітнє середовище).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначаючи субкультурні складові освітнього середовища вишу, звернімо увагу на ступінь наукової розробленості даної проблеми.

У контексті соціогуманітарного бачення склалося багато підходів

щодо трактування субкультури (від лат. *sub* – під і *cultura* – культура; *subculture* – підкультура), починаючи з 30-х років ХХ століття, з уведення у науковий обіг цієї категорії. Так, у другій половині ХХ ст. західні вчені спрямували свої дослідження в напрямках класового, гендерного, расового підходів, що виявилось у відповідних характеристиках. Подальші наукові розвідки продемонстрували потенційні можливості типологізації та інтерпретації субкультур у межах системно-динамічного, синергетичного, інформаційного, генеичного, когнітивного аналізу [1, с. 18].

В цих напрямках вичленувалося фокусування на розумінні субкультури як: «системи цінностей, уявлень про життя та поведінкові коди, загальна для людей, пов'язаних одним змістом чітко заданого повсякдення» (за Н. Смелзером); «цінності й норми, відмінні від цінностей і норм, більшості яких дотримується певна соціальна група у складі великого суспільства» (за Е. Гіденсом) [2, с. 662]; «системи переконань, цінностей і норм, які розділяються меншість людей у рамках визначеної культури» (за словником Collins); культури окремої соціальної спільноти (групи, класу, регіону, конфесії тощо), яка чимось відрізняється від традиційної культури суспільства» (за словником під ред. В. Воловича) [3]; стилю життя окремої соціальної групи, яка має свою модель поведінки особистості в соціумі, що відрізняється від загальноприйнятої (А. Фурман. А. Литвин) [4, с. 187].

Важливим для аналізу означеної нами проблеми є погляд О. Тофлера («Шок майбутнього», 1970), відповідно до якого одним із важливих напрямків розвитку субкультури є зростання її значущості й впливу на професійне середовище, що, в свою чергу, пов'язано із розвитком сфер науки і освіти, появою нових спеціальностей. І тут можна погодитися з точкою зору дослідників (А. Фурман. А. Литвин), що субкультура за своєю сутністю здатна надавати всім її носіям певне бачення світу, ставлення до нього, можливі моделі поведінки [4, с. 187].

Зазначене вище за суттю вказує на актуалізацію дослідження субкультурних елементів будь-якої сфери, в тому числі освітньої, як певних різновидів соціальної взаємодії в освітньому середовищі, що й обумовило **мету** нашої статті як виявлення субкультурних складових, які впливають на розвиток освітнього середовища вишу.

Виклад основного матеріалу. Обрана нами опція дослідження вимагає сфокусуватися на двох параметрах. По-перше, ми визначилися із трактуванням субкультури, яке гіпотетично може характеризувати конкретний освітній простір, задекларувавши, що субкультура відіграє значну роль у співорганізації суб'єктів діяльності й формуванні/розвитку в них спільних цінностей, зразків поведінки тощо. По-друге, для нас важливо схарактеризувати взаємовплив субкультурних елементів і освітнього середовища.

Щоб досягнути соціальну значущість субкультурних елементів, звернімося до більш загального поняття – «культура». На наш погляд, для такого аналізу логічно звернутися до наукового апарату, представленого О. О. Якубою [5, с. 61–63]. Дослідниця зазначала, що поняття культури багатоаспектне. І його можна трактувати й у широкому значенні як соціальний механізм взаємодії особистості, спільноти із оточуючим середовищем, що забезпечує передачу досвіду і розвиток перетворювальної діяльності, й у вузькому – як цінності, настанови, норми, зразки поведінки, характерні для певної соціальної групи, суспільства [5, с. 61]. Та що особливо важливо в контексті нашої проблематики, це розуміння культури як якісної характеристики, рівня досягнутого в розвитку, результату соціальної взаємодії.

Отже, соціальні спільноти конструюють власну культуру, тобто «культуру в культурі» – «моделі настанов, цінностей, норм, зразків поведінки, характерних для тієї чи іншої соціальної спільноти», що ми називаємо субкультурою [5, с. 62].

Слід зазначити, що саме із поняття культури вичленовуються основні елементи субкультури [5, с. 63]:

- мова як система знаків, що має певне значення і використовується для збереження та передачі інформації;
- цінності;
- норми (вимоги суспільства до поведінки);
- складні зразки поведінки: звичаї, традиції, обряди.

Всі ці складові детерміновані певним середовищем, його цілісністю/різноманіттям. Тому ми можемо говорити про різні конфігурації його субкультурних складових: мова, знакова система, цінності, норми,

зразки поведінки окремих суб'єктів освітнього процесу й загально-прийняті в університетській спільноті, що відповідають певним програмам, положенням, правилам (організації освітнього процесу, академічної доброчесності тощо). Через ці складові відбувається ціннісне засвоєння моделей поведінки у практичній діяльності, безпосередній соціальній взаємодії – внутрішній і зовнішній – на всіх її рівнях (наприклад, студенти – викладачі – деканат; студент – органи громадського самоврядування; студент – студент тощо), в залежності від архітекτονіки освітнього середовища.

В свою чергу, як свідчить аналіз наукових розвідок та освітніх практик, архітектоніка освітнього середовища складається із взаємопов'язаних компонентів, серед яких [6, с. 17]:

- особистісний (суб'єкти освітнього процесу, стосунки, взаємовідносини);
- аксіологічно-смысловий (місія, мета, стратегії, символи, традиції, корпоративні цінності);
- інформаційно-змістовий (освітні програми, соціальні проекти, нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу);
- організаційно-діяльнісний (форми організації освітнього процесу, форми і методи, засоби навчання; стилі взаємодії в системі «викладач-студент»; управлінські структури);
- просторово-предметний (матеріально-технічна база, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, дизайн та обладнання приміщень, побутові умови).

Проілюструємо субкультурні складові на прикладі конфігурації освітнього середовища Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» та продемонструємо, що вони лежать на перетині із взаємопов'язаними компонентами відповідного середовища. Так, зразки поведінки (традиції та символи університету) відбиваються в такому компоненті, як аксіологічно-смысловий, що виявляється у символіці та атрибутиці вишу (прапор, гімн, емблема, корпоративна форма), знакових, традиційних заходах (День студента, День науки, День третього курсу, прес-конференція студентів із викладачами, збори відмінників тощо). Норми, поведінкові моделі

взаємодії закладені в інформаційно-змістовому та організаційно-діяльнісному компонентах освітнього середовища й реалізуються через принцип партнерства у системі взаємодії «викладач-студент»; соціальні проєкти, нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу (Стратегія розвитку інформаційно-технічного забезпечення на період до 2025 р., Стратегія розвитку лабораторії планування кар'єри, Стратегія розвитку музею історії НУА, Положення про організацію освітнього процесу в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія», Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів в аспірантурі та докторантурі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» тощо). Безумовно, така практика є свідченням впливу субкультурних елементів на освітнє середовище. Вони створюють унікальний освітній простір з проєкціями на інноваційний розвиток, подальше єднання університетської спільноти, її збагачення у соціокультурному векторі.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Проведений нами аналіз сутності та специфічності субкультури дозволяє говорити про можливість використання її складових у конструюванні й розвитку освітнього середовища вишу. Про це свідчить взаємопов'язаність ознак, елементів субкультури (цінностей, норм, зразків поведінки, характерних для певної спільноти) з компонентами освітнього середовища, що позитивно впливає на його соціокультурний контекст, на моделі поведінки суб'єктів освітнього процесу в практичній діяльності, безпосередній соціальній взаємодії, співорганізовує їх.

Одночасно слід акцентувати увагу на тому, що субкультурні складові, як і компоненти освітнього середовища вишу, змінювані, не завжди універсальні, адже відбуваються трансформації, пов'язані з соціальним контекстом, освітньою політикою, напрямками діяльності ЗВО, контингентом студентів, кадровим складом тощо. На тлі цього виникають/втрачаються субкультурні елементи, переформатуються зовнішні й внутрішні зв'язки. Отже, простежується динамічність взаємопов'язаних елементів субкультури та освітнього середовища, що потребує подальшого дослідження їхніх конфігурацій.

Список бібліографічних посилань

1. Божок, О. І. (2009). Феномен субкультури в багатогранності буття культури. *Вісник НТТУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2, с. 17–20.
2. Гіденс, Е. (1999). *Соціологія*. Київ: Основи. 726 с.
3. *Соціологія : короткий енциклопедичний словник* (1998). ред. В. І. Волович. Київ : Укр. Центр духовної культури, 736 с.
4. Фурман, А., Литвин, А. (2011). Субкультура. *Психологія і суспільство*, 3, с. 187–192.
5. Якуба, О. О. (1996). *Соціологія*. Харків : Константа. 161 с.
6. Братко, М. В. (2015). Освітнє середовище вищого навчального закладу як детермінанта якості освіти. У: *Актуальні проблеми університетської та професійної післядипломної освіти в кризових умовах*. Київ. 112 с.

References

1. Bozhok, O. I. (2009). Fenomen subkultury v bahatohrannosti buttya kul'tury [The phenomenon of subculture in the multifaceted nature of culture]. *Visnyk NTU «KPI». Filosofiya. Psykholohiya. Pedagogika*, 2, p. 17–20.
2. Hiden, E. (1999). *Sotsiolohiya* [Sociology]. Kyiv: Osnovy. 726 p.
3. *Sotsiolohiya : korotky entsyklopedychnyy slovnyk* [Sociology: a short encyclopedic dictionary]. (1998). red. V. I. Volovych. Kyiv : Ukr. Tsentr dukhovnoyi kul'tury, 736 p.
4. Furman, A., Lytvyn A. (2011). Subkultura [Subculture]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 3. p. 187–192.
5. Yakuba, O.O. (1996). *Sotsiolohiya* [Sociology]. Kharkiv : Konstanta. 161 p.
6. Bratko, M. V. (2015). Osvitnye seredovyshche vyshchoho navchal'noho zakladu yak determinanta yakosti osvity [The educational environment of a higher educational institution as a determinant of the quality of education]. U: *Aktual'ni problemy universytets'koyi ta profesiynoi pislyadyplomnoi osvity v kryzovykh umovakh*. Kyiv. 112 p.

В. П. Козиренко, С. І. Козиренко

РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТІ

Однією з ключових інновацій цього століття є використання штучного інтелекту, який набуває все більшого значення в освіті. Технології штучного інтелекту обіцяють трансформувати навчальні процеси, роблячи їх більш доступними, ефективними та інноваційними. Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення.

У статті розглядаються ризики, пов'язані із застосуванням штучного інтелекту в освіті та робиться спроба з'ясувати, як можна здолати ці виклики, забезпечуючи безпечне та ефективне використання цих технологій в сфері навчання. Розглянуті основні причини, які призводять до ризиків у застосуванні штучного інтелекту в освіті, а також заходи, які можна прийняти для вирішення ризиків.

Визначено – розвиток штучного інтелекту в освіті повинен ґрунтуватися на дбайливому балансі між нововведеннями та збереженням ключових освітніх цінностей.

Ключові слова: інформаційні технології, штучний інтелект, освіта, безпека даних, приватність, етичні стандарти, ризики.

Kozyrenko Victor, Kozyrenko Svitlana. Risks of using artificial intelligence in education.

One of the key innovations of this century is the use of artificial intelligence, which is becoming increasingly important in education. AI technologies promise to transform educational processes, making them more accessible, efficient, and innovative. The introduction of information technologies, including artificial intelligence technologies, is an integral part of the development of socio-economic, scientific, technical, defense, legal and other activities in areas of national importance.

The article examines the risks associated with the use of artificial intelligence in education and attempts to find out how these challenges can be overcome by ensuring the safe and effective use of these technologies in the field of education.

The main reasons that lead to risks in the use of artificial intelligence in education are considered, as well as measures that can be taken to address the risks.

It has been determined that the development of artificial intelligence in education should be based on a careful balance between innovation and the preservation of key educational values.

Key words: information technologies, artificial intelligence, education, data security, privacy, ethical standards, risks.

Суттєві зміни у соціальній реальності, обумовлені впровадженням нових інформаційних технологій у суспільне життя, є вирішальними під час аналізу соціального та духовного стану суспільства. Однією з основних функцій освіти є підготовка фахівців, які мають навички інформаційної та дослідницької діяльності, що дозволяють орієнтуватися у новому інформаційному просторі [1].

Однією з ключових інновацій цього століття є використання штучного інтелекту, який набуває все більшого значення в освіті. Технології штучного інтелекту обіцяють трансформувати навчальні процеси, роблячи їх більш доступними, ефективними та інноваційними [2].

У розпорядженні КМУ України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» наголошено, що впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід’ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Зазначені проблеми, серед яких:

- низький рівень цифрової грамотності, інформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту;
- відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (в тому числі у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства про захист персональних даних;
- недостатній рівень якості вищої освіти та освітніх програм, спрямованих на підготовку спеціалістів у галузі штучного інтелекту в закладах вищої освіти;

- відсутність сучасних програм підвищення кваліфікації для викладачів закладів вищої освіти у галузі штучного інтелекту;
- низький рівень інвестицій у проведення досліджень із штучного інтелекту у закладах вищої освіти;
- складність перевірки відповідності роботи систем штучного інтелекту законодавству та існуючим етичним принципам.

За останні десятиліття штучний інтелект став ключовим фактором для впровадження персоналізованого навчання, вдосконалення оцінювання та розвитку нових методів навчання. Проте, разом із цими можливостями, ідуть і виклики [2].

У статті розглядаються ризики, пов'язані із застосуванням штучного інтелекту в освіті та робиться спроба з'ясувати, як можна здолати ці виклики, забезпечуючи безпечне та ефективне використання цих технологій в сфері навчання.

Розглянемо основні ризики, що виникають при застосуванні штучного інтелекту в освіті, та проаналізуємо їхні можливі наслідки [3]:

1. Втрата робочих місць та зміни в ринку праці. Однією з найбільших загроз є автоматизація робочих процесів у навчальних закладах, що може призвести до втрати робочих місць для викладачів. Технології штучного інтелекту можуть замінити деякі функції, такі як перевірка тестів або навіть проведення занять, що може стати причиною змін у структурі ринку праці в освіті.

2. Приватність та безпека даних учнів та вчителів. Використання штучного інтелекту вимагає великого обсягу даних для навчання. Однак, це може викликати проблеми з приватністю та безпекою даних. Якщо освітні заклади не забезпечать належний захист особистих даних студентів та викладачів, це може призвести до витоку чутливої інформації та порушення конфіденційності.

3. Алгоритмічна та культурна упередженість у системах штучного інтелекту. Системи штучного інтелекту можуть містити у собі упередженість, яка виникає через неправильні дані, на яких вони навчалися. Це може призвести до некоректної оцінки студентів чи навіть усунування окремих груп, які не відповідають "стандартам" алгоритму. Крім того, важливо враховувати культурні відмінності при

розробці штучного інтелекту в освіті, оскільки неправильно розроблені алгоритми можуть підсилити соціальні та культурні упередженості.

4. Залежність від технології та можливий відсутній доступ до освіти для певних груп населення. В разі неправильного впровадження штучного інтелекту в освіту може виникнути нерівність в доступі до навчання. Сільські регіони або соціально вразливі групи можуть залишитися поза досяжністю цих технологій через відсутність відповідної інфраструктури чи ресурсів.

Розглянемо основні причини, які призводять до ризиків у застосуванні штучного інтелекту в освіті [4]:

1. Недостатня регуляторна база та відсутність стандартів. Однією з ключових причин виникнення ризиків у сфері освіти є відсутність чітких правил, норм та стандартів у використанні цих технологій. Брак регуляторної бази може призвести до неправильного впровадження штучного інтелекту в навчальні процеси, а також до відсутності контролю над використанням даних.

2. Неправильне впровадження. Нездатність ефективно впроваджувати штучний інтелект та неправильне використання можуть призвести до виникнення конфліктів в навчальних закладах. Наприклад, використання алгоритмів для автоматичної оцінки студентів може бути несправедливим або некоректним, якщо не враховувати всі аспекти студентської роботи.

3. Неосвіченість викладачів щодо використання штучного інтелекту в навчанні. Викладачі можуть бути недостатньо освічені щодо можливостей та обмежень штучного інтелекту. Це може вплинути на їхню здатність ефективно користуватися цими технологіями. Освіченість та навички використання штучного інтелекту в освіті є ключовими для запобігання неправильному використанню та мінімізації ризиків.

4. Недостатня підготовка викладачів. Викладачі повинні бути підготовлені для ефективного впровадження штучного інтелекту в навчання. Підготовка включає в себе навички програмування, розуміння основних концепцій нейронних мереж та штучного інтелекту, а також навички роботи зі спеціалізованим програмним забезпечен-

ням. Недостатня підготовка може призвести до неправильного використання технологій та низької ефективності навчальних процесів.

Розуміння цих причин є критично важливим для вирішення ризиків.

Заходи, які можна прийняти для вирішення ризиків, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту в освіті.

1. Розробка та вдосконалення законодавства. Важливо встановити чіткі правила та стандарти для використання штучного інтелекту в освіті. Законодавство повинно регулювати збір, зберігання та використання даних учасників освітнього процесу. Воно повинно визначати етичні стандарти для використання штучного інтелекту в навчальних закладах.

2. Програми навчання та підтримки для викладачів. Викладачі повинні мати можливість отримати спеціальну підготовку щодо використання штучного інтелекту в навчальних процесах. Це може включати в себе навчання основам програмування, розуміння принципів роботи алгоритмів машинного навчання та навички аналізу даних. Педагогічні університети повинні включати такі програми навчання.

3. Розвиток алгоритмів без упередженості. Для зменшення алгоритмічної упередженості розробники повинні приділяти особливу увагу урахуванню різних груп населення та культурних різниць при навчанні алгоритмів. Важливо створювати адаптивні та гнучкі системи, які можуть адаптуватися до потреб різних користувачів.

4. Забезпечення прозорості та відкритості. Розробники штучного інтелекту повинні забезпечити прозорість у роботі своїх алгоритмів. Це включає в себе надання доступу до алгоритмів для незалежних аудиторів, а також забезпечення можливості зрозуміти, яким чином приймаються рішення.

5. Залучення зацікавлених сторін. Важливо включити в розробку та впровадження штучного інтелекту в освіті всіх зацікавлених сторін. Це включає в себе викладачів, студентів, батьків, керівництва освітніх закладів, правознавців та експертів. Широкий спектр думок та поглядів допоможе створити більш об'єктивні та ефективні рішення.

Розв'язання ризиків, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту в освіті, вимагає спільних зусиль розробників, освітян, законодавців та громадськості.

Важливо пам'ятати, що розвиток штучного інтелекту в освіті повинен ґрунтуватися на дбайливому балансі між нововведеннями та збереженням ключових освітніх цінностей.

Список бібліографічних посилань

1. Козиренко, В. П., Козиренко, С. І. (2022). Актуальні питання розвитку інформаційного середовища навчального закладу в умовах віддаленого навчання. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*, т. 28, с. 68–73.
2. Osborne, M. J., Clegg, N. (2022). Artificial intelligence in education: Promises and perils. *Harvard Business Review*, 90(1), pp. 78–85.
3. O'Neil, C. (2021). The dark side of artificial intelligence in education. *Harvard Business Review*, 89(1), pp. 56–63.
4. Brenner, J. E., Allen, K. W. (2020). The ethical implications of artificial intelligence in education. *Harvard Journal of Law & Technology*, 34(1), pp. 1–49.

References

1. Kozyrenko, V. P., Kozyrenko, S. I. (2022). Aktual'nyye voprosy razvitiya informatsionnoy sredi uchebnogo zavedeniya v usloviyakh udalennogo obucheniya. *Vcheni zapiski Kharkivs'kogo humanitarnogo univrsitetu «Narodna ukrains'ka akademna»*, vol. 28, pp. 68–73.
2. Osborne, M. J., Clegg, N. (2022). Artificial intelligence in education: Promises and perils. *Harvard Business Review*, 90(1), pp. 78–85.
3. O'Neil, C. (2021). The dark side of artificial intelligence in education. *Harvard Business Review*, 89(1), pp. 56–63.
4. Brenner, J. E., & Allen, K. W. (2020). The ethical implications of artificial intelligence in education. *Harvard Journal of Law & Technology*, 34(1), pp. 1–49.

Н. Г. Чубісова

ВИМОГА ЧАСУ – АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

В статті автор підіймає одну з важливих проблем сучасної освіти – підвищення її якості, а саме реалізацію на практиці у вишах такого принципу як академічна доброчесність. Автор акцентує увагу на тому, що дане явище – «академічна доброчесність», було сформульовано ще у 1999 році в документі

Центру академічної чесності (The Center for Academic Integrity) у США. Цей документ підтримали більше 200 американських коледжів, університетів та громадських організацій. В його основу, були покладені такі фундаментальні моральні якості, як чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та мужність.

В сучасних українських вишах також приділяється увага цьому явищу. Так, у нормативних документах: у Законі «Про освіту», законі «Про вищу освіту» є положення, які пов'язані з питанням академічної доброчесності. Але не всім вишам на практиці ще вдається втілювати в життя цей принцип, цю моральну цінність, яка має стати нормою життя для всіх науковців, викладачів, студентів, школярів. На сьогодні процес зрушився з місця та набирає обертів. Дослідники, громадські діячі, викладачі і навіть самі студенти пропанують різноманітні механізми протидії явищам не доброчесності у навчальних закладах. Тому, безумовно, українські виші подолують цю перешкоду на шляху підвищення якості освіти.

Ключові слова: доброчесність, академічна доброчесність, недоброчесність, студентство, виші, якість освіти.

Chybisova Natalia. The call of the time is academic integrity.

In the article, the author raises one of the important problems of modern education – improving its quality, namely the implementation in practice of such a principle as academic integrity in higher education institutions. The author emphasizes that this phenomenon – “academic integrity” was formulated back in 1999 in the document The Center for Academic Integrity (The Center for Academic Integrity) in the USA. This document was supported by more than 200 American colleges, universities and public organizations. In its basis, were laid such fundamental moral qualities as honesty, trust, justice, respect, responsibility and courage.

In modern Ukrainian universities, attention is also paid to this phenomenon. Yes, in the normative documents: in the Law “On Education”, the Law “On Higher Education” there are provisions related to the issue of academic integrity. But in

practice, not all universities still manage to implement this principle, this moral value, which should become the norm of life for all scientists, teachers, students, and schoolchildren. Today, the process has moved and is gaining momentum. Researchers, public figures, teachers and even themselves students propose a variety of mechanisms to counteract the phenomena of dishonesty in educational institutions. Therefore, certainly, Ukrainian universities will overcome this obstacle on the way to improving the quality of education.

Key word: integrity, academic integrity, non-integrity studentship, higher education, quality of education.

Реалії сучасності висувають перед освітою багато питань, на які вона має дати відповіді. Одно з них – підвищення якості освіти. Це питання мають вирішувати державні установи разом із науковцями, громадськістю, викладачами та вчителями, студентами та школярами. Вже сьогодні багато з них пропанують для підвищення якості освіти різні форми і методи аудиторної та поза аудиторної роботи, розробляють шляхи і засоби стимулювання мотивації, пізнавальної активності тощо. Але все це малоефективно без реалізації на практиці такого явища як академічна доброчесність.

Академічна доброчесність – це сукупність цінностей та принципів, які розвивають особисту чесність в навчанні і оцінюванні. У науковій літературі зустрічається таке трактування «академічної доброчесності» – «це гідна поведінка при виконанні письмових контрольних робіт, іспитів, есе, досліджень, презентацій» [2].

В основу поняття «академічна доброчесність», яке було сформульовано в 1999 році в документі Центру академічної чесності (The Center for Academic Integrity), який об'єднав більше 200 американських коледжів, університетів та громадських організацій, були покладені такі фундаментальні моральні якості, як чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність, пізніше в 2013 році, додалося ще одна – мужність.

Рух академічної доброчесності на сучасному етапі переживає відродження він є відповіддю на неправомірні дії в академічному середовищі.

Витоки сучасної академічної доброчесності сходять до 1960 року, коли після соціологічного опитування, ініційованого декількома

науковими установами США виявилось, що 75% учасників опитування призналися в списуванні. Після цього більшість вишів почали декларувати серед основних вимог до студентства – добросчесне ставлення до навчального процесу[4].

На сучасному етапі інтерес до цього явища, а точніше, до його протилежності – академічної нечесності, ще існує. І обумовлено це, в першу чергу, більшою кількістю пропозицій щодо купівлі-продажу готових контрольних, курсових, дипломних тощо письмових робіт, доступністю та легкістю підказок (адже маючи телефон з доступом в інтернет можна легко знайти відповідь на практично будь-яке питання), а також певною пізнавальною лінійною учнів – адже набагато простіше взяти або купити чужу готову роботу, ніж зробити щось самому.

Останнім часом в українських вишах активно почали звертати увагу на це явище. Так, у нормативних документах: у Законі «Про освіту», законі «Про вищу освіту» приділяється увага питанням академічної добросчесності.

У 2016 році вийшла монографія Тараса Фіннікова «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету», в якій всебічно розкривається значимість цього явища [1]. Автор зазначає, що нова редакція Закону України «Про вищу освіту» відкрила можливості для побудови реальної автономії вищих навчальних закладів України, створення ефективного механізму забезпечення академічної чесності... Перші кроки на шляху реалізації закону є складними, часом болючими, але вже сьогодні дають позитивні результати. Створення середовища, яке б органічно не сприймало корупційних та неетичних дій, потребує послідовності, морального лідерства, готовності до самовіддачі в ім'я руху до високих академічних стандартів» [1, с. 6]. Але недостатньо дотримуватися моральних стандартів лише на рівні риторики. Дуже важливо, щоб таких стандартів дотримувалися всі структурні підрозділи вишу, щоб вони втілювалися у життя на всіх напрямках роботи навчального закладу. Наявність в університетах такої норми як «академічна добросчесність» свідчить про те, що навчальні заклади борються з плагіатом, протидіють корупції, дотримуються кодексу честі навчального закладу. Такий принцип та

така цінність як академічна доброчесність має стати нормою життя для всіх науковців, викладачів, студентів, школярів.

Академічна доброчесність у навчальних закладах характеризується:

- виконанням поставлених завдань, складанням іспитів чесним способом;
- використанням перевірених даних у дослідженні (у курсовій, дипломній роботі, статті, науковому проекті та ін.);
- прагненням уникнути плагіату та відповідальним ставленням до роботи з джерелами.

Студентам та школярам неприпустимо халтурити та намагатися нечесним способом обійти труднощі, які виникають у процесі навчальної діяльності. Насамперед це стосується практики виконання письмових робіт: від поточних есе та творів до виконання великих навчальних завдань: проектних, курсових, дипломних, магістерських робіт. Але чи це розуміють самі молоді люди? Маючи дані соціологічних досліджень, проведених в українських вишах (і, насамперед, на соціологічне дослідження, яке було запроваджено Навчально-науковим центром прикладної соціології «Соціоплюс» у 2023 році в Київському політехнічному інституті ім. Ігоря Сікорського), можна зробити висновок про те, що більшість студентів розуміють всю серйозність старанного навчання (2022 рік – 50,62%); повністю проінформовано про принципи академічної доброчесності – 64,17% студентів; загалом дотримуються правил академічної доброчесності – 46,24%). Але, як вважають самі студенти, приблизно 10% – не дотримуються правил академічної доброчесності. Треба відмітити, що тенденція щодо дотримання студентами норм та правил академічної доброчесності із року в рік зростає. (Так, у 2020 році навчалось з повною віддачою сил – 43,75% студентів, а в 2022 році – вже 50,62%). 71,05% студентів, які були учасниками дослідження вважають, що перевірка на плагіат є доцільною, але 28,95 % – так не вважають [3]. А це майже третина студентів. Подібні результати можна побачити і в інших вишах України. Тому в навчальних закладах потрібно постійно проводити роботу серед студентів, пояснюючи їм, що таке доброчесність, і як вона має відбуватися у виші щодо навчального процесу і яку роль вона має відіграти у житті майбутніх фахівців.

Це розуміють і самі студенти. Так, на питання дослідження: «Які санкції щодо здобувачів освіти у разі виявлення та доведення плагіату у їх академічних текстах (курскових, дипломних, магістерських тощо) Ви вважаєте справедливими?» – студенти КПІ ім. І. Сікорського відповіли так: «Знижувати оцінку» – 61,07%, «незараховувати роботу» – 47,38%, «недопускати до складання іспиту/заліку» – 9,68%, проводити виховну роботу, публічно повідомляти про недоброчесність» – 7,91%; навіть були серед відповідей і такі: «Студентів, які не самостійно виконують роботи, списують, які є недоброчесними, треба «відраховувати ... з вишу» (2,27%). Але були і такі молоді люди, які не змогли визначитися з відповіддю на це питання (15,09%) [3].

Отже, в вишах потрібно і подальше працювати зі студентами, з'ясовуючи мету їх навчання, засоби досягнення якості освіти тощо.

Більшість вчених, громадських діячів, педагогів сходяться на думці, що механізмом протидії явищам не доброчесності можуть бути: Кодекс честі навчального закладу, виконання норм якого є обов'язком для учнів та викладачів. Кодекс честі є набором правил і норм, моральних принципів, за якими має жити академічна спільнота. Згідно з цими правилами і нормами і визначається допустима та неприпустима та чи інша поведінка в академічному середовищі. Сьогодні кодекси честі з'являються у багатьох українських вишах (наприклад, існують вони у Київському національному економічному університеті ім. М. В. Гетьмана, Київському національному технічному університеті «Київський політехнічний інститут» ім. І. Сікорського, Католицькому університеті та ін.). У правилах корпоративної культури Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» також зафіксовано цю норму. Розроблена Програма розвитку академічної доброчесності, яка затверджена Вченою Радою університету [5]. Студентська спілка університету провела круглий стіл, присвячений цієї проблемі. На всіх факультетах вже сьогодні діє перевірка на плагіат магістерських робіт, дисертаційних досліджень, наукових статей, проєктів тощо.

Таким чином, в українських вишах в сучасних умовах, незважаючи на військовий стан, студенти та викладачі активізують увагу на питаннях, пов'язаних із підвищенням якості освіти, із академічною

добросесністю. Сьогодні важливо, щоб вся академічна спільнота включилася в реалізацію цієї моральної норми у практику навчально-виховного процесу, щоб у навчальних закладах було створено таке культурно-освітнє середовище, яке могло б системно сприяти викориненню корупційної практики у вищій школі України, що, у свою чергу, буде сприяти подальшому розвитку академічного етносу та академічної культури.

Список бібліографічних посилань

1. Фініков, Т. В., Артюхова, А. Є. (ред.). (2016). *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. Київ, 234 с.
2. Освітній омбудсмен України, (2021). *Академічна добросесність залежить від усіх учасників освітнього процесу* [online]. Available at: <https://eo.gov.ua/akademichna-dobrochesnist-zalezhyt-vid-usikh-uchasnykiv-osvitnoho-protseesu/2021/04/30> [Accessed 04 Oct. 2023].
3. ННЦ ПС «Соціоплюс» КПІ ім. Ігоря Сікорського, (2023). *Опитування здобувачів з питань дотримання норм академічної добросесності* [online]. Available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/51841> [Accessed 04 Oct. 2023].
4. Мельниченко, А. А. (2015). *Політика академічної чесності: досвід університетів США* [online]. Available at: <https://kpi.ua/code-info> [Accessed 04 Oct. 2023].
5. ХГУ «НУА», (2023). *Програма розвитку академічної добросесності*. Харків.

References

1. Finikov, T. V., Artyukhova, A. E. (eds.). (2016). *Academic honesty as the basis of sustainable development of the university*. Kyiv, 234 p.
2. Educational Ombudsman of Ukraine, (2021). Academic integrity depends on all participants in the educational process [online]. Available at: <https://eo.gov.ua/akademichna-dobrochesnist-zalezhyt-vid-usikh-uchasnykiv-osvitnoho-protseesu/2021/04/30> [Accessed 04 Oct. 2023].
3. NNC PS «Sotsioplus» KPI named after Igor Sikorsky, (2023). Survey of applicants on compliance with norms of academic integrity [online]. Available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/51841> [Accessed 04 Oct. 2023].
4. Melnychenko, A. A. (2015). Academic integrity policy: the experience of US universities [online]. Available at: <https://kpi.ua/code-info> [Accessed 04 Oct. 2023].
5. KhSU «NUA», (2023). Academic integrity development program. Kharkiv.

О. Л. Войно-Данчишина

РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Стаття присвячена розгляду процесу реформування освіти дорослих в Україні, проблемам законодавчого врегулювання цієї значущої складової освіти. Визначено ключову роль, яку відіграє освіта дорослих у вирішенні багатьох економічних та соціальних проблем, подоланні соціальної несправедливості. Висвітлено основні світові та вітчизняні проблеми, які обумовлюють необхідність акцентування уваги на сфері освіти дорослих. Обґрунтовано значення її нормативно-правового забезпечення та важливість створення законодавчої бази в Україні, що актуалізується умовами війни у нашій країні. Проаналізовано існуюче нормативне регулювання освіти дорослих та акцентовано, що наявні норми іноді ускладнюють ситуацію, оскільки певною мірою суперечать один одному та загалом пригальмовують розвиток вітчизняної системи освіти дорослих. Визначено позитивну активність вітчизняних законодавців, яка відбулася останнім часом у сфері нормативно-правового врегулювання цієї сфери. Зокрема, розгляд у першому читанні проекту Закону України «Про освіту дорослих», Проаналізовано основні нововведення законопроекту, позитивні моменти та суперечливі, на які звернули увага відповідні структури Верховної Ради України.

Ключові слова: освіта дорослих; реформування освіти дорослих; законодавче забезпечення; проект Закону України «Про освіту дорослих»; система освіти.

Voyno-Danchyshyna Olha. Adult education reform in Ukraine: need for legislative regulation.

The article is devoted to the consideration of the process of reforming adult education in Ukraine, the problems of legislative regulation of this important component of education. The key role played by adult education in solving many economic and social problems and overcoming social injustice has been identified. The main global and domestic problems that necessitate focusing on the field of adult education are highlighted. The importance of its legal support and the importance of creating a legislative framework in Ukraine is substantiated, which is updated by the conditions of war in our country. The existing normative regulation of adult education is analyzed and it is emphasized that existing norms sometimes

complicate the situation, since to a certain extent they contradict each other and generally slow down the development of the domestic adult education system. The positive activity of domestic legislators that has taken place recently in the field of regulatory regulation in this area has been identified. In particular, the consideration in the first reading of the draft Law of Ukraine «On Adult Education», the main innovations of the bill, positive and controversial aspects, which drew the attention of the relevant structures of the Verkhovna Rada of Ukraine, were analyzed.

Key words: adult education; reforming adult education; legislative support; draft Law of Ukraine «On Adult Education»; education system

У сучасних умовах освіти дорослих надають великого значення фахівці з різних сфер. Це обумовлено актуалізацією певних проблем, які притаманні багатьом країнам світу. В першу чергу, це демографічні зміни, які відбуваються на всій планеті. Йдеться про старіння населення. Кількість людей похилого віку вже до 2030 року за даними ООН вперше в історії перевищить кількість дітей віком до 9 років, а до 2050 року – і кількість молоді віком до 24 років [8]. При цьому дорослі люди працюватимуть для самозабезпечення довше, ніж попередні покоління. Відповідно потреба у вдосконаленні своїх навичок, отриманні додаткових компетенцій через навчання буде як ніколи актуальною. На демографічний баланс величезний вплив мають міграційні процеси, які відбувалися минуле десятиліття, а за останні два роки набули небаченого масштабу і торкнулися України, Європи та Близького Сходу. Крім цього, відзначається практично повсюдний дисбаланс на ринку праці, який пов'язаний із дефіцитом кадрів із робочими спеціальностями при одночасному надлишку людей, які мають вищу освіту. Це разом з прискоренням темпу життя і зростаючою невизначеністю майбутнього вимагають від людей певної стійкості та здатності до адаптації в нових умовах і до навчання новим навичкам. Всі ці проблеми притаманні повною мірою і нашій країні. Але додаються ще кілька не менш важливих особливостей, властивих саме Україні. Це високий рівень безробіття, який, за деякими даними, охоплює чверть українців [5]. І дуже важливою проблемою є відсутність в Україні державної політики та законодавчого регулювання сфери освіти дорослих (тоді як у Європі це питання давно законодавчо

врегульоване). Для нашої країни вирішення цього питання та створення розвинутої системи освіти дорослих стане запорукою відновлення економіки та подолання руйнівних наслідків війни, сприяння працевлаштуванню максимальної кількості працездатного населення. Наявність великої кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб викликає необхідність переформатування вітчизняного ринку праці.

Все перелічене говорить про необхідність ведення у нас більш активної державної політики у сфері освіти дорослих та безперервної освіти. І цього року наші законодавці зробили важливий крок – у першому читанні було ухвалено законопроект «Про освіту дорослих».

Поява цього законопроекту викликана необхідністю виконання Плану заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 [9]. Взагалі, законопроект враховує досвід і основні рекомендації Європейського Союзу з питань розвитку освіти впродовж життя та освіти дорослих, а також вітчизняні напрацювання з цього питання. А вони є завдяки громадському обговоренню проекту цього Закону, ініціаторами й співавторами якого стали Міністерство освіти і науки України, Українська асоціація освіти дорослих та Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України.

Слід зауважити, що окремі положення щодо регулювання різних аспектів сфери освіти дорослих представлено у Конституції України, Законі України «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників»; «Про зайнятість населення» й інших нормативних документах. Проте правозастосовна діяльність показала, що доволі часто існуючі механізми можуть суперечити один одному або суб'єкти освітньої діяльності по-різному трактують одне й те саме положення, що загалом гальмує розвиток вітчизняної системи освіти дорослих.

Так у 2017 р. було прийнято Закон України «Про освіту», в якому освіту дорослих, зокрема післядипломну освіту, названо невід'ємними складниками системи освіти країни (стаття 10) [3]. Вперше з'являється

стаття 18 «Освіта дорослих», в якій ця освітня галузь розглядається як складова освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Перелічено її складники: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток; будь-які інші складники, що передбачені законодавством, запропоновані суб'єктом освітньої діяльності або самостійно визначені особою [3]. Слід зазначити, що деякі положення статті є досить суперечливі. Так, підвищення кваліфікації та післядипломна освіта трактуються як окремі складники освіти дорослих. Але ж далі йдеться про те, що післядипломна освіта включає підвищення кваліфікації.

Тому прийняття єдиного узагальнюючого закону повинно врегулювати існуючі суперечності, стати базовим документом для подальшого реформування системи безперервної освіти, систематизувати відносини у системі освіти дорослих, забезпечити розвиток цього складника освіти на середньострокову перспективу.

Важливим кроком став розгляд проекту Закону «Про освіту дорослих» та прийняття його Верховною радою у першому читанні у січні цього року (реєстраційний № 7039) [4]. В ньому окреслено правові, організаційні та економічні засади функціонування й розвитку системи освіти дорослих в Україні, умови ефективної співпраці заінтересованих сторін із метою реалізації права дорослої особи на безперервне навчання впродовж життя. У документі наголошено, що держава підтримує та заохочує неперервний розвиток особистості через формування усвідомленої потреби в безперервному навчанні, формуванні культури неформального та інформального навчання. На думку законодавців, закон сприятиме ефективній співпраці усіх зацікавлених сторін з метою реалізації права дорослої особи на навчання впродовж життя, задоволенню її особистісних потреб з урахуванням пріоритетів суспільного розвитку та запитів економіки [4].

Серед основних завдань, які ставляться у цій сфері наступні: створення умов для розвитку освіти дорослих на засадах комплексного розуміння її суспільної цінності та значущості; визначення пріоритетних

напрямів освіти дорослих, які б, зокрема, забезпечили формування у дорослих осіб ключових компетентностей; структурування системи освіти дорослих; визначення засад співробітництва між державою, органами місцевого самоврядування та провайдерами освіти дорослих; створення підґрунтя правових основ діяльності нових інституцій у сфері освіти дорослих [4].

Взагалі структура проекту закону «Про освіту дорослих» досить стандартна для подібного роду базових законів. Але ж є декілька положень та норм, які раніше взагалі не підпадали під законодавче регулювання або трактувалися іншим чином. Так, зовсім по-новому виглядає сукупність складових освіти дорослих.

Додаткова особистісно орієнтована освіта спрямована на формування та розвиток компетентностей відповідно до інтересів або потреб особистості. При цьому дорослі люди самостійно мають визначити темп, вид освіти та заклад, в якому це робити (стаття 7) [4]. За словами деяких фахівців, особистісно орієнтована освіта – як правило, неформальна [7].

Наступна складова освіти дорослих це громадянська освіта, яка спрямована на розвиток громадянських компетентностей, критичного мислення та медіаграмотності, активній участі у суспільному житті, самоврядуванні. Цей напрям освіти дорослих в руслі неформальної освіти повинен розвиватись завдяки сприянню органів держави та місцевого самоврядування (стаття 8) [4].

Для тих дорослих людей, хто з певних причин не здобув середню освіту відведено складову, яка називається компенсаторною освітою (стаття 10).

Ще однією складовою освіти названо Безперервний професійний розвиток, в тому числі післядипломна освіта (стаття 9). Під цим напрямом у проекті закону розуміється постійне навчання дорослих, вдосконалення професійних компетенцій на основі раніше здобутого рівня освіти задля конкурентоспроможності дорослих людей на ринку праці [4]. У цієї ж статті дається поняття післядипломної освіти, як вдосконалення професійної підготовки або отримання іншої професії на основі здобутого раніше освітнього рівня. Але ж нижче, роз'яснюючи складові самої післядипломної освіти, мова йде про підвищення

кваліфікації, стажування; лікарську та педагогічну інтернатуру. Отримання іншої професії дорослими людьми ми не бачимо. Ця стаття дещо потребує вдосконалення. І у цьому зв'язку виявляється цікавою наступна складова освіти дорослих запропонована законопроектом – формаційна освіта, яка розуміється як отримання професійно-технічної освіти або освіти за іншою професією, спеціальність, освітньою програмою (стаття 11) [4]. За словами виконавчого директора Української асоціації освіти дорослих Микити Андрєєва, під час наступного розгляду законопроекту статтю про формаційну освіту з цього закону виключать та включають регулювання формаційної освіти до законів про вищу та про професійну освіту [7]. Законопроект прописує, що ті, хто має не менше 7 років страхового стажу, зможуть отримувати «другу освіту» (формаційну) за рахунок пільгових державних кредитів. Раніше здобуття такої освіти було можливим лише на контрактній основі. В той же час у вересні 2022 року до закону «Про зайнятість населення» були внесені зміни, які пропонують отримання від держави ваучера на здобуття другої професійної чи вищої освіти за визначеними спеціальностями для певних категорій осіб – старших 45 років, ветеранів чи демобілізованих з військової служби (крім строковиків), ВПО, осіб з інвалідністю та тих, які постраждали від російської агресії (раніше такі ваучери були доступні лише для здобуття професійної освіти). При цьому перераховані категорії осіб під час вступу мають складати тест на загальні навчальні компетентності (схожий на ЗНО, який має розробити МОН та затвердити Кабмін), а ті, хто вступає на бакалаврську чи магістерську програму, складатимуть іспити безпосередньо у ЗВО [4].

Наступним нововведенням законопроекту є положення про неформальну освіту, яку тепер можливо буде визнавати у системі формальної освіти та за її результатами можна отримати повну кваліфікацію (стаття 18) (в той час як раніше можна було отримувати професійну або часткову кваліфікацію). Крім цього, зміст неформальної освіти та форму (курси, тренінги, семінари тощо) провайдери освітніх послуг зможуть визначати самостійно на підставі професійних стандартів, а у разі їх відсутності – кваліфікаційних характеристик, типових освітніх програм, вимог роботодавців, потреб економіки та

суспільства. Повна інформація про зміст та тривалість програми, результати навчання неформальної освіти має бути доступна майбутнім слухачам. Це дуже важливо адже законопроект робить ринок неформальної освіти максимально прозорим та досить вільним, що актуально для швидкоплинних тенденцій сучасного ринку праці.

Важливою особливістю законопроекту є підвищення ролі державних органів влади та органів місцевого самоврядування у створенні (у Харкові вже протягом багатьох років це успішно робилось), та, в разі потреби, закритті центрів освіти для дорослих. Але ж, як рекомендує Науково-експертне управління Верховної ради деякі приписи проекту потребують уточнення з огляду діючого законодавства і необхідності розмежування у законопроекті повноважень зазначених органів [1].

У законодавчий обіг проект вперше ввів термін «надавач послуг у сфері освіти дорослих» та виділив окремі їх категорії. Наприклад, центри освіти дорослих (провайдери, що працюють за різними програмами неформальної освіти дорослих і виконують соціальну функцію) та заклади освіти дорослих (надають освіту дорослих у певній галузі). Закладається законодавча основа діяльності центрів освіти дорослих. Освітні програми для дорослих зможуть проводити будь-які юридичні особи й навіть фізичні особи-підприємці. Втім, знайдеться місце на ринку освіти дорослих й, наприклад, для платформ онлайн-курсів.

Заклади чи програми освіти для дорослих, які фінансуються державою, повинні будуть проходити контроль якості за допомогою НАЗЯВО (контроль проводитиме агентство або акредитовані ним організації). Заклади з підвищення кваліфікації працівників, для яких вона за законом є обов'язковою (наприклад, лікарів), повинні будуть отримати ліцензію. Акредитацію заклади освіти для дорослих проходитимуть добровільно.

Законопроект приділяє увагу професійному розвитку, зокрема питанням заохочення роботодавців інвестувати в професійний розвиток своїх працівників. Питання навчання працівників і відношення до цього роботодавців завжди були слабо врегульовані у законодавстві і викликали немало суперечок між ними. Зараз це питання представлено

достатньо повно. Йдеться й про надання пільг при оподаткуванні у випадку забезпечення роботодавцями робочих місць для навчання дорослих, і про зниження суми податків у разі витрат на навчання працівників. Законодавці акцентували увагу на доцільності надання короткострокових і довгострокових кредитів (на пільгових умовах) для організації професійного навчання працівників, надання субсидій, грантів для покриття витрат роботодавців на участь у програмах навчання на робочих місцях, а також субсидій, грантів роботодавцям на навчання прийнятих на роботу дорослих осіб без навичок. Передбачено також відшкодування витрат роботодавця на виплату заробітної плати працівникові на період його навчання (оплачуваної відпустки); запровадження механізмів заміщення працівників, які тимчасово залишають робоче місце у зв'язку із навчанням [4].

Законодавці запропонували у проекті створити Реєстр особистих електронних портфоліо. Особа добровільно записуватиметься до цього реєстру, в якому зберігатимуться дані про її освіту протягом життя.

Фінансування освіти дорослих людей з особливими потребами буде здійснюватися з державного бюджету. Таким же чином буде фінансуватись розробка та розміщення у вільному доступі 100 освітніх програм на навчальних курсах. Якщо надавачі освітніх курсів будуть використовувати ці курси, вони вважатимуться такими, що частково фінансуються державою. І інформація про надавача освітніх послуг буде внесена до Єдиної державної електронної бази даних з питань освіти. Законопроект потребує доробок і в цьому розділі, що і зазначає Бюджетний комітет щодо використання бюджетних коштів і необхідності узгодження цього з Бюджетним Кодексом України [2]. Тим більше, що у пояснювальній записці до проекту закону зазначено, що реалізація його не потребує додаткових фінансових витрат з державного та місцевих бюджетів. Але ж зрозуміло, що на розробку згаданих вище 100 навчальних курсів треба фінансування. Відкриття центрів освіти для дорослих потребуватиме фінансування з місцевих бюджетів. До того ж Антикорупційний комітет Верховної ради зазначає, що у проекті не виявлено корупціогенних факторів, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень та пропонує привести положення

законопроекту, які стосуються ліцензування, у відповідність до закону про ліцензування [6].

З урахуванням сучасних реалій, в яких зараз перебуває наша держава та доросле населення, прийняття цього Закону «Про освіту дорослих» для України, є надзвичайно актуальним. Скільки загалом людей потребуватимуть перекваліфікації чи підвищення кваліфікації в подальшому під час війни та після перемоги оцінити важко. Але мова йде про мільйони, в той час як у допандемічні часи Державна служба зайнятості, наприклад, навчала 130–140 тис. осіб на рік. Для порівняння, онлайн-курси від Prometheus за 8 років видали 1,3 млн сертифікатів (в середньому близько 162 тис. за рік) [7].

Подальше затягування процедури остаточного прийняття Закону може потягнути за собою певні проблеми. Цей базовий закон є підставою для формування державної політики у сфері навчання дорослих. Відсутність такого спеціального закону уповільнить процеси післявоєнного відновлення України. Оскільки саме освіта дорослих відіграє ключову роль у вирішенні багатьох економічних проблем, подоланні соціальної нерівності, формуванні відповідальності та довіри у суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Верховна Рада України, (2023). *Висновок на проект Закону України «Про освіту дорослих»* [online]. Україна, Київ. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1444786> [Accessed 30 Oct. 2023];
2. Верховна Рада України, (2023). *До законопроекту за реєстр. № 7039* [online]. Україна, Київ. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1338537> [Accessed 29 Oct. 2023];
3. Верховна Рада України, (2017). *Про освіту* [online]. Україна, Київ. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Accessed 29 Oct. 2023];
4. Кабінет Міністрів України, (2022). *Проект Закону України «Про освіту дорослих»* [online]. Україна, Київ. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182> [Accessed 29 Oct. 2023];
5. Лук'янова, Л. Б. (2022). *Законодавче регулювання освіти дорослих в Україні: прийняти закон чи почекати* [online]. Available at: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/199> [Accessed 1 Nov. 2023];
6. Верховна Рада України, (2022). *Рішення Комітету з питань антикорупційної політики щодо експертного висновку законопроекту № 7039* [online].

Україна, Київ. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1612057> [Accessed 29 Oct. 2023];

7. Сологуб, І. (2023). *Освіта для дорослих: що пропонує Кабмін* [online]. Available at: <https://voxukraine.org/osvita-dlya-doroslyh-shho-proponuye-kabmin> [Accessed 29 Oct. 2023];

8. Сорока, Н. *Освіта дорослих: Сві проdest? Якою повинна бути політика навчання дорослих в Україні?* [online]. Available at: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osvita-doroslyh-cui-prodest-yakoyu-povynna-buty-polityka-navchannya-doroslyh-v-ukrayini/> [Accessed 30 Oct. 2023];

9. Кабінет Міністрів України, (2017). *Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* [online]. Україна, Київ. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF> [Accessed 30 Oct. 2023].

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine, (2023). *Visnovok na proekt Zakonu Ukrayini «Pro osvitu doroslih»*. *Golovne naukovo-ekspertne upravlinnya*. [Conclusion on the draft Law of Ukraine «On Adult Education»] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1444786> [Accessed 30 Oct. 2023];

2. Verkhovna Rada of Ukraine, (2023). *Do zakonoproektu za reyestr. № 7039. Komitet z pitan byudzhetu* [To the draft law on the register. No. 7039] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1338537> [Accessed 29 Oct. 2023];

3. Verkhovna Rada of Ukraine, (2017). *Pro osvitu* [About education] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Accessed 29 Oct. 2023];

4. Cabinet of Ministers of Ukraine, (2022). *Proyekt Zakonu Ukrayini «Pro osvitu doroslih»* [Draft Law of Ukraine «On Adult Education»] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182> [Accessed 29 Oct. 2023];

5. Lukyanova, L. B. (2022). *Zakonodavche regulyuvannya osviti doroslih v Ukrayini: priynyati zakon chi poчекати* [Legislative regulation of adult education in Ukraine: adopt the law or wait] [online]. Available at: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/199> [Accessed 1 Nov. 2023];

6. Verkhovna Rada of Ukraine, (2022). *Rishennya Komitetu z pitan antikorupcijnoyi politiki shodo ekspertного visnovku zakonoproektu № 7039*

[The decision of the Committee on Anti-corruption Policy regarding the expert opinion of draft law No. 7039] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1612057> [Accessed 29 Oct. 2023];

7. Sologub, I. (2023). *Osvita dlya doroslih sho proponuye Kabmin* [Education for adults: what the Cabinet offers] [online]. Available at: <https://voxukraine.org/osvita-dlya-doroslyh-shho-proponuye-kabmin> [Accessed 29 Oct. 2023];

8. Soroka, N. *Osvita doroslih: Cui prodest? Yakoyu povinna buti politika navchannya doroslih v Ukraini?* [Adult education: Cui prodest? What should be the policy of adult education in Ukraine?] [online]. Available at: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osvita-doroslyh-cui-prodest-yakoyu-povynna-buty-polityka-navchannya-doroslyh-v-ukrayini/> [Accessed 30 Oct. 2023];

9. Cabinet of Ministers of Ukraine, (2017). *Pro vykonannya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony* [On the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand] [online]. Ukraine, Kyiv. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF> [Accessed 30 Oct. 2023].

Д. І. Ткаченко

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА НАВЧАННЯ ТА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ

Дана стаття досліджує вплив культурних стереотипів на навчання та соціальну адаптацію в міжкультурній комунікації у вищій освіті. Автором представлено спробу проаналізувати взаємозв'язок між культурними стереотипами й освітнім процесом та їх вплив на соціальну адаптацію студентів.

У сучасному глобалізованому світі, в якому люди з різних країн та культур взаємодіють у різних сферах соціального життя, міжкультурна комунікація стає необхідною складовою вищої освіти. Зроблено акцент на тому, що культурні стереотипи можуть впливати на сприйняття та розуміння інформації, яка передається під час навчання, а також на взаємодію та взаєморозуміння між студентами - представниками різних культур.

За результатами дослідження впливу культурних стереотипів на освітній процес та соціальну адаптацію студентів, зауважено, що ця проблема вивчалася з використанням різних методів (анкетування, спостереження та інтерв'ю), що дозволило отримати дані про переконання та уявлення студентів про інші культури, а також про їхню взаємодію з іншими студентами.

Емпіричні дані підтверджують, що культурні стереотипи можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на навчання та соціальну адаптацію студентів. Виявлено, що певна частина студентів мають переконання, згідно з якими представники певних культур є більш розумними або краще підготовленими, що може призвести до стереотипів та нерівності в студентському середовищі. Одночасно існують і такі стереотипи, які можуть сприяти більшій взаємодії та розумінню між студентами з різних культур.

Ключові слова: адаптація, вища освіта, культурні стереотипи, міжкультурна комунікація, соціальна адаптація, глобалізація, культурна компетентність.

Tkachenko Denis. Intercultural communication in higher education: the influence of cultural stereotypes on learning and social adaptation

This research article explores the impact of cultural stereotypes on learning and social adaptation in intercultural communication in higher education. The

study was conducted to understand the relationship between cultural stereotypes and the learning process, as well as their impact on students' social adaptation.

In today's globalized world, where people from different countries and cultures meet and interact on a daily basis, intercultural communication is becoming a necessary component of higher education. However, cultural stereotypes can affect the perception and understanding of information transmitted during learning, as well as the interaction and understanding between students from different cultures.

This article examines the impact of cultural stereotypes on the learning process and social adaptation of students. The researchers used various methods such as questionnaires, observations, and interviews to obtain comprehensive data on students' beliefs and perceptions about other cultures, as well as their interactions with other students.

The results of the study confirm that cultural stereotypes can have both positive and negative effects on students' learning and social adaptation. For example, some students may have the belief that people from certain cultures are more intelligent or better prepared, which can lead to stereotyping and inequality in the student body. However, there are also positive stereotypes that can foster greater interaction and understanding between students from different cultures.

Key words: adaptation, higher education, cultural stereotypes, intercultural communication, social adaptation, globalization, cultural competence.

Постановка проблеми та стан її дослідження. У сучасному світі, який характеризується глобалізацією та зростанням міжнародної взаємодії, міжкультурна комунікація (МКК) є невід'ємною частиною життя кожної людини. Особливо важлива роль МКК у сфері вищої освіти, де студенти – представники різних культур мають можливість навчатися та взаємодіяти один з одним.

У процесі МКК учасники можуть зіткнутися з різноманітними труднощами, пов'язаними з культурними відмінностями. Одним із таких чинників є культурні стереотипи. Зауважимо, що, за визначенням, стереотипи - це узагальнені судження про представників певної групи людей, які не завжди відповідають дійсності. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними, і призвести до непорозумінь, конфліктів та інших проблем у МКК [1].

Проблема впливу культурних стереотипів на МКК у вищій освіті є предметом міждисциплінарних досліджень вітчизняних науковців

(Ф. Бацевич, М. Галицької, П. Донець, К. Мальцева та інших) [1–6]. У своїх роботах вони розглядають різні аспекти цієї проблеми, серед яких:

- формування культурних стереотипів у студентів;
- вплив культурних стереотипів на міжособистісні стосунки студентів;
- вплив культурних стереотипів на навчання та академічні досягнення студентів;
- вплив культурних стереотипів на соціальну адаптацію студентів.

Мета цієї статті – виявити рівень впливу культурних стереотипів на навчання та соціальну адаптацію студентів – представників інших культур.

Основні результати дослідження. Вивчення теоретичних аспектів заявленої нами проблеми дозволяє стверджувати, що вплив культурних стереотипів на МКК у вищій освіті може бути двоспрямованим. З одного боку, стереотипи можуть стимулювати формування позитивного уявлення про інші культури, що гіпотетично сприяє більш ефективній комунікації та співпраці. З іншого боку, стереотипи можуть призвести до упереджень та дискримінації, що, імовірно, негативно впливатиме на навчання та соціальну адаптацію студентів у міжкультурному середовищі [5]. Отже, в освітній практиці слід ураховувати останній чинник, який актуалізує певний культурно-поведінковий дисонанс у МКК. На думку М. Галицької, він виявляється у:

- порушенні міжособистісних стосунків між студентами з різних культур;
- зниженні ефективності навчання та академічних досягнень студентів;
- порушенні соціальної адаптації студентів [2, с. 134–140].

Це доказово демонструє і аналіз останніх досліджень і публікацій, який свідчить про те, що культурні стереотипи одночасно, в залежності від культурно-освітнього середовища, можуть мати різний вплив на навчання та соціальну адаптацію студентів - представників інших культур. Слід звернути увагу на те, що проблемними зонами тут виступають [4, с. 108–113]:

- нерозуміння навчального матеріалу;

- конфлікти між викладачами та студентами;
- відчуження та соціальна ізоляція студентів з інших культур.

Зауважимо, що вони лежать у площинах: студент – викладач, студент – студент і можуть мати різні причинно-наслідкові зв'язки, які виявляються в тому, що:

- студенти – представники інших культур можуть неправильно розуміти навчальний матеріал через культурні відмінності;
- викладачі можуть не враховувати культурні відмінності студентів, що може призвести до конфліктів;
- студенти – представники інших культур можуть відчувати себе ізольованими та відстороненими від інших студентів через культурні відмінності.

Ми поділяємо точку зору Донець Н. П. [3], яка вважає, що для подолання негативного впливу культурних стереотипів у вищій освіті необхідно вжити заходів, спрямованих, по-перше, на розробку навчальних програм і матеріалів, які враховують культурні відмінності студентів; по-друге, на підготовку викладачів до роботи з іноземними студентами; по-третє, на створення умов для міжкультурного спілкування та взаємодії студентів.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури та проведеного дослідження було виявлено, що вплив культурних стереотипів на навчання та соціальну адаптацію студентів є значним. Ці культурні стереотипи у міксованому культурно-освітньому середовищі закладу вищої освіти можуть одночасно мати як дієвий адаптуючий вплив, так і унеможливити розвиток міжкультурних комунікацій у виші, гальмуючи освітній процес і взаємодію його суб'єктів.

На нашу думку, конструювання освітнього поля в площині міжкультурного діалогу, а не розриву, формування відповідних компетентностей у всіх суб'єктів освітнього процесу щодо взаємодії на стику різних культур сприятимуть створенню атмосфери протидії руйнуючим міжкультурну комунікацію стереотипам.

У подальших дослідженнях необхідно більш детально вивчити механізми впливу культурних стереотипів на навчання та соціальну адаптацію студентів – представників інших культур.

Список бібліографічних посилань

1. Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Академія.
2. Галицька, М. М. (2004). Мовленнєвий етикет як елемент культури іншомовного спілкування менеджерів туризму. *Іноземні мови в навчальних закладах*, 3, 134–140.
3. Донец, П. Н. (2001). *Основы общей теории межкультурной коммуникации*. Харків: Штрих.
4. М'язова, І. Ю. (2006). Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». *Філософські проблеми гуманітарних наук*, 8, 108–113.
5. Мальцева, К. С. (2002). *Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу*. Канд. філософ. наук: 09.00.04. Київ.
6. Манакін, В. М. (2012). *Мова і міжкультурна комунікація*. Київ: ЦУЛ.

References

1. Batsevich, F. S. (2004). *Fundamentals of communicative linguistics*. Kyiv: Akademiia.
2. Galitskaya, M. M. (2004). Speech etiquette as an element of the culture of foreign language communication of tourism managers. *Foreign languages in educational institutions*, 3, pp. 134–140.
3. Donets, P. N. (2001). *Fundamentals of the general theory of intercultural communication*. Kharkiv: Shtrih.
4. Myazova, I. Y. (2006). Features of the interpretation of the concept of «intercultural communication». *Philosophical Problems of Humanities*, 8, pp. 108–113.
5. Maltseva, K. S. (2002). *Intercultural misunderstandings and the problem of intercultural translation*. PhD thesis: 09.00.04. Kyiv.
6. Manakin, V. M. (2012). *Language and intercultural communication*. Kyiv: TsUL.

В. В. Астахов

СПІВПРАЦЯ З ВИПУСКНИКАМИ ЯК КЛЮЧОВОЇ ГРУПОЮ СТЕЙКХОЛДЕРІВ НУА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена проблемам правового регулювання взаємовідносин навчального закладу з його випускниками, які належать до його головних стейкхолдерів. Актуальність теми обумовлена головним чином необхідністю систематизації чинного законодавства, що регулює освітню діяльність, що дозволить суттєво підвищити якість освітньої діяльності, наповнивши взаємини навчально-освітніх структур та їх стейкхолдерів творчим потенціалом, знизивши при цьому негатив та невдоволення, які ще зустрічаються во взаємовідносинах стейкхолдерів з навчальними закладами. Наведені у статті приклади переконливо свідчать про необхідність специфічного правового регулювання як освітніх правовідносин в цілому, так і взаємовідносин зі стейкхолдерами навчальних закладів, що зможе суттєво підвищити якість української освітньої галузі та її конкурентоспроможність.

Ключові слова: правове регулювання освітньої діяльності, правове регулювання правовідносин з випускниками, освітнє законодавство, систематизація освітнього законодавства.

Astakhov Victor. Co-operation with alumni as a key group of PUA stakeholders: the legal aspect.

The article deals with the problems of legal regulation of the relationship between the educational institution and its graduates, who are its main stakeholders. The relevance of these issues have to systematize the law system that regulates educational activity, which will allow us to improve the quality of educational activity sufficiently, taking into account the creative potential of the relations between the educational institution and its stakeholders, thereby reducing the negativity and dissatisfaction that still exists.. It is important to mention the importance of the need for specific legal regulation of legal issues in general and mutual relations between stakeholders and educational structures, which can be adequately advanced It will give us a chance to make Ukrainian educational structures work more effectively.

Key words: legal regulation of educational activities, legal regulation of legal relations with graduates, educational law, educational legislation system.

Не викликає сумніву той факт, що головними стейкхолдерами будь-якого навчального закладу є його учні та їхні батьки. У той же час випускники все більше впливають на діяльність своїх альма-матер. Активна взаємодія з випускниками, організація ними своїх організацій (наприклад, асоціацій) вже давно стала звичайною практикою у багатьох навчальних закладах, досвід яких показує, що імідж вузу залежить від відгуків випускників. А для останніх створення своєї асоціації – це спосіб організувати та використовувати свої професійні та соціальні зв'язки, знаходити потрібних їм людей та розвивати контакти, а також допомагати студентам у їхньому подальшому працевлаштуванні. У свою чергу, успішні випускники сприяють покращенню репутації навчального закладу. При цьому роль випускників у реалізації цілей університету поступово змінюється: замість ресурсної вона стає змістовнішою, що визначає розвиток практично всіх напрямків діяльності навчального закладу.

При цьому Україна суттєво відстає від світових лідерів за кількістю та потужністю інститутів, здатних розробляти та переймати нові технології та знання, встановлювати у потрібному темпі та на потрібному рівні економічні, культурні та наукові зв'язки з урахуванням нової розстановки сил. У вирішенні цих проблем істотна роль випускників, які потенційно здатні вплинути на зміну сучасного стану університету та підвищення рівня його конкурентоспроможності. Звідси немає сумнівів у необхідності роботи з випускниками для вибудовування їхніх відносин із навчальним закладом з користю для обох сторін під час реалізації проектів та проведення різноманітних заходів, отримання практичних порад, тощо, для чого необхідно будувати та розвивати успішну мережу випускників.

На прикладі Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” можна стверджувати, що навіть незважаючи на її порівняно коротку історію, випускники НУА виступають сьогодні ключовою групою її стейкхолдерів, акумулюючи у собі величезний ресурс, спрямований на досягнення академією своїх цілей та завдань. Причому ресурс не тільки і не стільки матеріальний, скільки такий, що найчастіше надає безмежну моральну та іншу підтримку нематеріального змісту.

Безумовно, всі роки існування академії випускники тією чи іншою мірою надавали і продовжують надавати їй допомогу, що особливо виявилось у найважчих умовах воєнного стану, коли один із навчальних корпусів отримав пошкодження від попадання ракети, адже левову частку допомоги на відновлення навчальних приміщень взяли на себе випускники університету, за що ми нескінченно їм вдячні. Але все-таки головний шлях у роботі з випускниками нам представляється у реалізації широкого спектру напрямів співробітництва, метою якого є, з одного боку, для академії – зміцнення та постійне підтвердження справою впевненості випускників у значущості отриманого диплома НУА, у її високому іміджі та успішному функціонуванні у наш непростий час. А з іншого боку – допомога випускників за багатьма напрямками діяльності академії, починаючи від корекції навчальних планів та закінчуючи профорієнтаційною роботою.

Слід зазначити, що робота з випускниками НУА ведеться з самого першого випуску і включає створення бази випускників, розробку та випуск Альманаху випускників, роботу Асоціації, залучення кращих випускників до викладацької діяльності, а також роботи клубів, Опікунської ради академії та Консультаційної ради при ректорі НУА, стипендіальні програми, волонтерську та спонсорську допомогу та багато іншого. Водночас триває зміна поколінь, змінюються і викладачі, і студенти. І виникають нові, досі невідомі проблеми, зокрема правові, пошуку вирішення яких слід приділити пильну увагу.

Що мається на увазі? Перші студенти академії були народжені і свою первинну освіту здобули в СРСР, політико-правова система якого формувала у них, як би хто сьогодні не стверджував, мінімальні навички колективізму. З ними було трохи простіше у спілкуванні та в організації, ніж із сьогоднішнім студентським братерством. І все тому, що більш, ніж тридцятирічний виховання в середовищі “божевільного індивідуалізму” почало приносити свої плоди: наші сьогоднішні студенти та нещодавні випускники дуже роз’єднані. І, на жаль, чим далі, тим більше. У свою чергу, це заважає згуртуванню колективу випускників у досягненні тих завдань, які ставить перед собою Академія.

У цих умовах гостро необхідне виправлення ситуації можливо

шляхом активізації виховної роботи і у студентському, і навіть учнівському середовищі, залучаючи до загальних справ максимально можливої кількості учасників. І попри труднощі реалізації зазначеного напрямку роботи, позитивні зрушення є. Це і проведення загально-академічного конкурсу “Історія моєї родини”, і реалізація факультетських акцій, наприклад допомоги пенсіонерам та інвалідам та інша робота, координацію якої і допомогу в організації надає створений випускником 2007 року Романом Майбородою Фонд “Добрі вчинки разом”.

Крім того, проголошення колективізму, як одного з головних імперативів, закладених на зорі створення НУА її засновниками при створенні навчального закладу нового типу, повинно було дозволити створити в Академії так звану “мікросімейну атмосферу”, де всі – і викладачі, і учні стають однією дружньою сім’єю, допомагаючи один одному в досягненні поставленої мети: для навчальних осіб – закріпити та примножити імідж НУА шляхом бездоганної організації навчального процесу, а для учнів – досягти вершин знань та вміло застосувати їх на практиці. І ось здійснювати це згодом стає все важче, що обумовлено вказаними вище причинами, які посилюються тривалим роз’єднанням людей, викликаним спочатку карантинном, а в даний час – війною, що призвели в результаті до їхнього колосального відтоку з рідних місць і переведення спілкування більшою мірою у бездушну онлайн середу.

Звідси головним нам видається необхідність виховання у наших студентів і школярів, у всіх “академіків” від малого до великого, любові до свого навчального закладу. А для цього любити його мають передусім усі ті, хто в ньому працює. І це, насамперед, передбачає найвищу самовіддачу викладачів та співробітників у тій справі, якій вони присвятили свої життя. Тоді у відповідь любов сьогоднішніх студентів – майбутніх випускників не змусить себе чекати, і Академія на все життя залишиться для них другим рідним будинком.

При цьому, незважаючи на те, що вирішення зазначених проблем більшою мірою, безумовно, лежить у морально-етичній площині, ми впевнені, що в комплексі поставлених завдань чимала частина рішень має юридичну природу. Так, діяльність створюваних, у тому числі

в НУА, асоціацій випускників, які виконують найширший спектр функцій у системі вишів-випускників, що акумулюють та репрезентують соціальний капітал та активи обох сторін, досі регулюються локальними нормативно-правовими актами навчальних закладів [1]. Крім того, саме поняття асоціації, закріплене в чинному законодавстві, має на увазі під нею організаційно-правову форму об'єднання юридичних осіб [2, ст. 120], хоча безумовно, асоціаціями можуть бути й об'єднання громадян [3, 4].

Також слід зазначити, що досі чинне освітнє законодавство досить слабо корелює з цивільним та господарським законодавством, що також негативно впливає як на регулювання окремих питань діяльності вишів, так і пов'язаних із функціонуванням об'єднань їх випускників. І це незважаючи на те, що НУА понад 15 років доводить про необхідність систематизації освітнього законодавства, що певною мірою сприяло б наведенню порядку у регулюванні багатьох спірних питань, пов'язаних із функціонуванням навчальних закладів загалом та їхніх взаємин із стейкхолдерами, зокрема. Втішно відзначити, що в країні розпочався процес зближення норм цивільного та господарського законодавства, що має вплинути і на покращення ситуації з освітнім законодавством [5].

Водночас є відчуття, що доки не закінчиться воєнний стан, кардинальні зміни навряд чи відбудуться. І в цих умовах з метою покращення якості роботи з випускниками, як своїми головними стейкхолдерами, навчальним закладам слід більше уваги приділяти розробці та впровадженню своїх локальних нормативних актів, хоча це може призводити і до труднощів у правозастосовчій діяльності та, відповідно, у вирішенні колізій.

Однак у реальних умовах істотно підвищити якість освітньої діяльності за рахунок наповнення взаємодії навчально-освітніх структур та їх стейкхолдерів творчим потенціалом, знизивши при цьому інколи виникаюче негативне взаємне невдоволення, що ще зустрічається, і найчастіше необґрунтованих претензій, можливо. Пріоритетним напрямком та “родзинкою НУА” у цьому напрямі може і має стати виховна робота, яка зараз носить, на жаль, більш політичний ніж соціально-правовий характер. І тоді, на нашу думку,

вдасться утримати якість та конкурентоспроможність освітньої роботи на відповідно високому рівні у рамках конкретної Альма-матер.

Список бібліографічних посилань

1. ХГУ «НУА», (2020). *Положення про асоціацію випускників Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»* [online]. Available at: <https://nua.kharkov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Polozheniye-Associaciya-vupusnikov.pdf> [Accessed 11.11.2023].
2. Верховна Рада України, (2003). Стаття 120. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств. [online] У: *Господарський кодекс України*. Available at: <https://i.factor.ua/law-55/section-320/article-6954> [Accessed 11.11.2023].
3. Rada.gov.ua, (2017). *Про освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: https://urst.com.ua/ru/ob_obrazovanii/st-75 [Accessed 29 Okt. 2023].
4. Rada.gov.ua, (2014). *Про вищу освіту* [online]. Київ, Україна. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-13,23,70> [Accessed 29 Okt. 2023].
5. Гришанова, Н. (2021). *Оновлення Цивільного кодексу: Руслан Стефанчук розповів про основні напрямки роботи* [online] Available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/202004_onovlennya-tsvivnogo-kodeksu-ruslan-stefanchuk-rozpovv-pro-osnovn-napryamki-roboti [Accessed 29 Okt. 2023].

References

1. KhHU «PUA», (2020). *Regulations on the Association of Graduates of Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy»* [online]. Available at: <https://nua.kharkov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Polozheniye-Associaciya-vupusnikov.pdf> [Accessed 11.11.2023].
2. Verkhovna Rada of Ukraine, (2003). Article 120. Organizational and legal forms of associations of enterprises. [online] In: *Economic Code of Ukraine*. Available at: <https://i.factor.ua/law-55/section-320/article-6954> [Accessed 11.11.2023].
3. Rada.gov.ua, (2017). *About education* [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: https://urst.com.ua/ru/ob_obrazovanii/st-75 [Accessed 29 Oct. 2023].
4. Rada.gov.ua, (2014). *About higher education* [online]. Kyiv, Ukraine. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-13,23,70> [Accessed 29 Oct. 2023].
5. Grishanova, N. (2021). *Update of the Civil Code: Ruslan Stefanchuk talked about the main areas of work* [online] Available at: https://jurliga.ligazakon.net/news/202004_onovlennya-tsvivnogo-kodeksu-ruslan-stefanchuk-rozpovv-pro-osnovn-napryamki-roboti [Accessed 29 Oct. 2023].

Є. В. Свіщова

ВЗАЄМОДІЯ МАТЕМАТИКИ ТА ГУМАНІТАРНИХ НАУК У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядаються питання про роль та функції сучасної математичної освіти, взаємодію математики та гуманітарних наук у формуванні інтелектуальної особистості. Наголошується, що практична корисність математики – не головне, заради чого її потрібно вивчати. Математика посідає в системі наук особливе становище, утворюючи своєрідну сполучну ланку між природничими і гуманітарними науками. Розглядаються три головні напрямки зв'язків між математикою та гуманітарною сферою. Робиться висновок, що математика дуже важлива і для розвитку людства в цілому, і для інтелектуального вдосконалення конкретної особистості. А до відомого твердження: «якщо хочеш стати освіченою людиною, потрібно багато читати», потрібно додати: «– і займатися математикою». Тому що той, хто не володіє хоча б елементарною математичною культурою, у найкращому разі може бути або фахівцем у якійсь вузькій галузі, який нічого не бачить за її межами, або «ерудитом», який знає багато фактів, але не вміє вибудувати з них єдину картину. Таким чином, він не може бути по-справжньому освіченою людиною.

Ключові слова: математика, освіта, абстрактне мислення, логічні міркування, математичні методи.

Svishchova Yevheniia. Interaction of mathematics and humanities in the formation of a modern educational environment.

The article examines the role and functions of modern mathematical education, the interaction of mathematics and the humanities in the formation of an intellectual personality. It is emphasized that the practical usefulness of mathematics is not the main reason why it should be studied. Mathematics occupies a special position in the system of sciences, forming a kind of connecting link between the natural sciences and the humanities. Three main directions of connections between mathematics and the humanitarian sphere are considered. It is concluded that mathematics is very important for the development of humanity as a whole, and for the intellectual improvement of a specific personality. And to the well-known statement: «if you want to become an educated person, you need to read a lot»,

you need to add: «and do mathematics.» Because someone who does not have at least elementary mathematical culture can at best be either a specialist in some narrow field who sees nothing beyond its boundaries, or an «erudite» who knows many facts but can't put these facts together. Thus, he cannot be a truly educated person.

Key words: mathematics, education, abstract thinking, logical reasoning, mathematical methods.

Математика, по суті, наука гуманітарна, тому що вона вивчає те, що людина навігадувала.

А. А. Марков

Здавна у країнах європейської культури математика становить необхідну частину загальної освіти. Але час від часу чути голоси: «Навіщо витратити навчальний ресурс на математику? Адже вона стане в пригоді лише небагатьом, решті вистачить арифметики – та й без неї, у наш час комп'ютерних технологій, мабуть, можна обійтися. Нехай математику вивчають майбутні математики, фізики, інженери. А всіх інших нема чого мучити складними доведеннями та громіздкими обчисленнями».

Але практична корисність математики – не головне, заради чого її потрібно вивчати. Математика посідає в системі наук особливе становище, утворюючи своєрідну сполучну ланку між природничими і гуманітарними науками.

Питання про роль та місце математики завжди цікавили вчених-математиків і педагогів. Перша публікація на цю тему «Наочне вчення про число» (1803 рік) належить швейцарському педагогу Й. Г. Песталоцці. Цим питанням приділяли увагу такі відомі вчені 19 століття як академіки П. Л. Чебишов, В. Я. Буняковський, М. В. Остроградський. Великий вплив надали виступи і роботи видатних математиків 20 століття – академіків О. Д. Александрова, Б. В. Гнеденко, А. М. Колмогорова, О. В. Погорелова, О. Я. Хінчіна, Л. Д. Кудрявцева [1].

Мета статті – дати відповідь на питання про роль та функції сучасної математичної освіти, взаємодію математики та гуманітарних наук у формуванні інтелектуальної особистості.

Можна виокремити три головні напрямки зв'язків між математикою та гуманітарною сферою.

Перший напрямок. В усіх гуманітарних науках і гуманітарних галузях практичної діяльності – таких, як юриспруденція, фінанси тощо, – доводиться мати справу з абстрактними поняттями. Але ніщо не розвиває вміння працювати з абстрактними поняттями, ніщо так не виховує культуру абстрактного мислення, як вивчення математики. І ніщо інше не вчить настільки ефективно мистецтву логічного міркування, без якого неможливо уявити жодну діяльність гуманітарного профілю.

Розглянемо, наприклад, юриспруденцію. Подібність між юридичними та математичними доведеннями прямо-таки впадає в очі. І навряд чи ця схожість випадкова: саме мистецтво судового доказу, яке було високо розвинене в Стародавній Греції, стало, на думку багатьох істориків, взірцем для грецьких вчених, які відкрили мистецтво математичного доведення. Соломон Якович Лур'є, один із найбільших дослідників суспільних відносин античності та давньогрецької науки, писав, що починаючи з IV ст. до н. е. автори математичних книжок черпають свою аргументацію з практики кримінального судочинства (звідки був запозичений, зокрема, спосіб доведення «від супротивного»), внаслідок чого аргументація стала більш строгою, заснованою на правильних і точних, науково бездоганних визначеннях [2].

А зараз ми можемо часто чути про блискучих юристів, які, до того ж, отримали гарну фізико-математичну освіту. Це допомогло їм, подібно гарним шахістам, будувати різноманітні комбінації варіантів захисту в суді, або винайти найкращі способи взаємодії із законодавчою базою і вигадати різні креативні рішення розглянутих проблем.

Другий напрямок. Людина живе серед природи і сама є її частиною. Тому вона не може «пізнати саму себе» – в чому й полягає призначення гуманітарних наук, – не пізнаючи водночас природу, для чого слугують природничі науки, які в значній своїй частині спираються на математику.

Це добре розуміли стародавні греки. Їх філософія була тісно пов'язана з математикою; а математика була для них не «грою

розуму» і тим більше не прикладним мистецтвом, а головним засобом пояснення устрою світу. За переказами, Платон заборонив вхід до своєї Академії тим, хто не вивчав геометрію; і навіть якщо це всього лише легенда, вона вірно відображає дух грецької думки. А в Новий Час ми бачимо такі колосальні постаті, як Декарт і Лейбніц – великі філософи та великі математики. І в ближчу до нас епоху ми знаходимо серед значних філософів фізика Е. Маха та математика Б. Рассела.

Третій напрямок. В наш час багато гуманітарних наук безпосередньо використовують математичні ідеї та методи, і область їх застосування постійно розширюється.

Більш, ніж півтора століття тому в роботах Дж. Буля і А. Де Моргана з'явилися зачатки математичного апарату логіки, який за кілька наступних десятиліть цілком змінив образ цієї науки, яка понад дві тисячі років не виходила скільки-небудь значно за межі кола ідей і понять, окресленого Аристотелем. Сучасна логіка – наука переважно математична, і водночас вона залишається гуманітарною, бо її предмет – закони міркування.

Пізніше, у 50-ті роки ХХ століття, виникла математична лінгвістика. Певною мірою її поява була стимульована прикладними дослідженнями, що почалися саме тоді у зв'язку з винаходом електронних обчислювальних машин (автоматизація перекладу, побудова інформаційно-пошукових систем тощо). Особливо важливо наголосити, що для сучасної лінгвістики математичні поняття є не допоміжним засобом, а невід'ємною та дуже важливою частиною її понятійного апарату.

Дещо раніше математичної лінгвістики виникла математична економіка. Нині про важливість математичних методів для економічної науки знають усі, хоча б з чуток.

Можна зробити висновок: математика дуже важлива і для розвитку людства в цілому, і для інтелектуального вдосконалення конкретної особистості [4]. А до відомого твердження: «якщо хочеш стати освіченою людиною, потрібно багато читати», потрібно додати: «– і займатися математикою». Тому що той, хто не володіє хоча б елементарною математичною культурою, у найкращому разі може бути або фахівцем у якійсь вузькій галузі, який нічого не бачить за її

межами, або «ерудитом», який знає багато фактів, але не вміє вибудувати з них єдину картину. Таким чином, він не може бути посправжньому освіченою людиною.

Список бібліографічних посилань

1. Свіщова, Є. В. (2022). Про роль та функцію математичної освіти в системі фундаментальної підготовки сучасного економіста. *Вчені зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*, т. 28, с. 193–198.
2. Бевз, В. Г. (2006). *Історія математики*. Харків: Основа, 176 с.
3. Halmos, P. R., Moise, E. E. and Piranian, G. (1975). The Problem of Learning to Teach. *Amer. Math. Monthly*, vol. 82, 5, p. 466–476.
4. Свіщова, Є. В., Ніколаєва, О. Г. (2022). Про деякі аспекти математичної підготовки майбутніх економістів. У: *Експертні оцінки елементів навчального процесу*. Харків, с. 86–90.

References

1. Svishchova, YE. V. (2022). Pro rol№ ta funktsiyu matematychnoyi osvity v systemi fundamental№noyi pidhotovky suchasnoho ekonomista [About the role and function of mathematical education in the system of fundamental training of a modern economist]. *Vcheni zap. Kharkiv. humanitar. un-tu «Nar. ukr. akad.»*, vol. 28, pp. 193–198.
2. Bevz, V. H. (2006). *Istoriya matematyky* [History of mathematics]. Kharkiv: Osнова, 176 p.
3. Halmos, P. R., Moise, E. E. and Piranian, G. (1975). The Problem of Learning to Teach. *Amer. Math. Monthly*, vol. 82, 5, pp. 466–476.
4. Svishchova, YE. V., Nikolayeva, O. H. (2022). Pro deyaki aspekty matematychnoyi pidhotovky maybutnikh ekonomistiv [About some aspects of mathematical training of future economists]. U: *Ekspertni otsinky elementiv navchal№noho protsesu*. Kharkiv, pp. 86–90.

Н. П. Гога

ДОСВІД РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗВО В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОНЛАЙН ТА ОФЛАЙН

У статті розглядаються особливості та досвід функціонування психологічної служби закладу вищої освіти в умовах безперервної освіти в онлайн та офлайн форматах.

Визначені основні змістовні завдання психологічної служби (сприяння повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; забезпечення індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення; профілактика та корекція відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

Наведені особливості діяльності під час карантину, напрямки роботи та теми тренінгів та вебінарів, які проводились з різними учасниками навчального процесу в системі безперервної освіти (емоційний інтелект, комунікації, командоутворення, тайм-менеджмент).

Окреслено місце психологічної служби в безперервній системі навчання та напрямки її діяльності. Розкриті можливості практичної підготовки студентів в межах окремої освітньої програми.

Розглянуто підґрунтя функціонування психологічної служби у вигляді Всеукраїнської програми ментального здоров'я, також Координаційного центру психологічної служби системи освіти, виділені стратегічні напрямки розвитку системи психологічної підтримки в умовах воєнного конфлікту та повоєнного відновлення.

Ключові слова: заклад вищої освіти психологічна служба, безперервна освіта, онлайн формат, офлайн формат, суб'єкт освітнього процесу, ментальне здоров'я.

***Hoha, Nataliia.* Experience of the psychological service of a higher education institution in the context of continuous education online and offline.**

The article discusses the features and experience of the psychological service

of a higher education institution in the context of continuous education in online and offline formats.

The main substantive tasks of the psychological service are defined (promoting the full development of the personality of pupils, pupils, students at each age stage, creating conditions for the formation of their motivation for self-education and self-development; ensuring an individual approach to each participant in the educational process on the basis of his/her psychological and pedagogical study; prevention and correction of deviations in the intellectual and psychophysical development of pupils, pupils, students).

The features of activities during quarantine, areas of work and topics of trainings and webinars conducted with various participants in the educational process in the system of continuing education (emotional intelligence, communication, team building, time management) are presented.

The place of the psychological service in the continuous learning system and the directions of its activities are outlined. The possibilities of practical training of students within a separate educational program are revealed.

The basis for the functioning of the psychological service in the form of the All-Ukrainian Mental Health Program, as well as the Coordination Center for the Psychological Service of the Education System, is considered, and strategic directions for the development of the psychological support system in the context of military conflict and post-war recovery are highlighted.

Key words: higher education institution, psychological service, continuing education, online format, offline format, subject of the educational process, mental health.

Розуміння важливості психологічного супроводу освітнього процесу на всіх рівнях набувала поступової актуальності, починаючи з кінця 80-х початку 90-х років, коли була офіційно введена посада психолога у всі навчально-виховні заклади, але відсутність практичних традицій та сучасного методичного матеріалу не дозволяла в повній мірі реалізовувати поставлену мету.

Але основні змістовні завдання функціонування психологічної служби не втратили своєї актуальності. До них можна віднести [2]: 1) сприяння повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку; 2) забезпечення

індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення; 3) профілактика та корекція відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

Положення про психологічну службу було оновлено в 2018 році з урахуванням набутого досвіду в сфері психологічної підтримки та супроводу суб'єктів освітнього процесу, саме питання інклюзії в освітній простір різних категорій, набуття нового значення відомих професійних ролей (методиста, соціального педагога, практичного психолога тощо) та поява нових ролей (ментора, медіатора, брокера тощо) [3, 4].

Ще одним викликом для психологічних служб став період карантину та тотальний перехід всіх сфер діяльності в режим онлайн, що з одного боку ускладнило психологічний супровід, а, з іншого боку дало поштовх для розвитку нових форм допомоги. В цей період проводились онлайн-тренінги та зустрічі зі школярами в межах програми «Перетвори мрію на професію», зі студентами за різноманітною тематикою (розвиток емоційного інтелекту, стресостійкість, лідерство, підготовка до роботи в команд тощо) для вчителів та викладачів (основи психологічного здоров'я, психологічний самоменеджмент, особливості професійної комунікації), продовжувалась психологічна складова профорієнтаційної діяльності в форматі вебінарів («як не розгубитися у незнайомому місці, тайм-менеджмент, індивідуальні особливості під час підготовки до ЗНО). Всі ці теми впроваджуються й зараз.

Цікавим досвідом є діяльність психологічної служби в умовах функціонування комплексу безперервної освіти, де школа, виш та інші структурні елементи становлять освітню систему.

Психологічна служба посідає особливе місце в структурі підрозділів Харківського гуманітарного університету, бо об'єктами її діяльності є: школярі (1–11 клас), слухачі курсів довузівської підготовки, студенти, батьки, вчителі, викладачі. Також окремо функціонує логопед для дітей із дефектами мовлення та вибіркоким порушенням здатності до оволодіння навичкою читання та письма при збереженні загальної здатності до навчання (дислексія та дисграфія).

Практична діяльність в такому комплексі дає змогу проводити практичним психологам і соціальним педагогам лонгітюдні дослідження, аналізувати вікові кризи та проводити повний набір корекційних впливів. Психологічна служба працює в тісній взаємодії з усіма підрозділами, що забезпечують навчальний процес, такий підрозділ у безперервному комплексі виконує більш розширені функції, ніж це проходить окремо в школі або у зов [Типова інструкція].

Основою для його функціонування може бути досвід американської служби «Гайденс» із виділенням із числа педагогічного колективу (вчителів, викладачів, факультетської адміністрації) фахівців-консультантів для розв'язання широкого кола загальних питань студентського побуту, взаємовідносин, конфліктів тощо. У школі цю функцію мають виконувати класні керівники, у виші тьютори та куратори.

Ще одним із практичних напрямів функціонування психологічної служби є допомога в організації та супровід психолого-педагогічних практик для студентів відповідних спеціальностей. Так, у ХГУ «НУА» реалізується програма безперервної практичної підготовки для студентів факультету «Соціальний менеджмент» в межах освітньої програми «Соціально-психологічний супровід управління», яка містить у собі ознайомчу практику на 1 курсі, яка спрямована на опанування уміння вести первинне спостереження, орієнтуватися у спеціальних знаннях, що потрібні для розв'язання практичних ситуацій; розвиток практичних навичок у галузі психологічної діагностики та соціально-психологічну практику на другому курсі. Основною метою якої є практичне відпрацювання елементів дослідження колективів різного типу, аналізу діяльності в організаціях та особливостей їх розвитку.

З початком повномасштабного вторгнення в лютого 2022 року основним завданням стала всебічна підтримка всіх суб'єктів освітнього процесу, зважаючи на загальний стресовий стан, велику міграцію та небезпечні умови праці.

Методичним підґрунтям стало впровадження Всеукраїнської програми ментального здоров'я [2]. У контексті ментального здоров'я МОН має два основні напрями роботи: трансформація змісту освіти та психологічної служби в системі освіти. Перший компонент означає,

що в процес навчання впроваджуватимуть зміни, що будуть спрямовані на підтримку психічного здоров'я учасників освітнього процесу.

Для успішної трансформації сфери ментального здоров'я будуть упроваджені зміни також у психологічній службі в системі освіти. Зокрема, уже розробляють Концепцію реформування психологічної служби у системі освіти України на період до 2030 року та наказ «Про внесення змін до Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти», проводять аудит навчальних програм відповідного спрямування. Нині затверджено такі типові програми підвищення кваліфікації для педагогічних працівників закладів освіти щодо посилення психологічної компетентності: 1) «Плекання резиліентності в закладі освіти»; 2) «Психолого-педагогічна підтримка дітей, батьків та педагогів в умовах надзвичайної ситуації»; 3) «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом»; 4) «Організація безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти».

На кінець 2023 року в межах цієї програми: понад 190 тис. педагогічних працівників пройшли навчання у сфері ментального здоров'я; понад 186 тис. учителів і учнів опанували навички психологічної підтримки; фахівці психологічної служби надали понад 4,5 млн консультацій; 50 тис. освітян узяли участь у супервізійних та інтервізійних групах із різних тем; внесено зміни та подано пропозиції до нормативно-правових актів.

На міському рівні діє Координаційний центр психологічної служби системи освіти [1], завданнями якого є:

- координація функціонування та розвитку психологічної служби на всіх рівнях освіти у межах міста Харкова;
- супровід діяльності психологічної служби міста та контроль щодо дотриманням вимог щодо змісту її діяльності;
- аналіз, оцінка й прогнозування розвитку психологічної служби міста;
- сприяння впровадженню в практику фахівців служби кращих практик психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в сучасних умовах;

- надання методичної, інформаційної та консультаційної підтримки практичним психологам та соціальним педагогам;
- підвищення професійної компетентності практичних психологів та соціальних педагогів усіх типів закладів освіти міста в міжкурсовий період;
- розробка методичних матеріалів за різними напрямками соціально-психологічної роботи, в тому числі щодо забезпечення стресостійкості всіх учасників освітнього процесу в умовах війни;
- надання консультативно-методичної допомоги всім учасникам освітнього процесу з питань психологічної підтримки та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу.

Об'єднання зусиль дає можливість співробітникам психологічних служб зовні набувати нового досвіду, отримувати методичне забезпечення та підвищувати власну професійну кваліфікацію.

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що діяльність сучасної психологічної служби зовні потребує швидкої адаптації до викликів сьогодення та постійного професійного оновлення.

Список бібліографічних посилань

1. Kharkivosvita.net.ua, (2023). *Про створення Координаційного центру психологічної служби системи освіти Харкова* [online]. Available at: <http://www.kharkivosvita.net.ua/document/10201> [Accessed 10 April 2024].
2. Mon.gov.ua, (2023). *Плекання ментального здоров'я у сфері освіти: відбулося засідання МКР* [online]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/plekannya-mentalnogo-zdorovya-u-sferi-osviti-vidbulosya-zasidannya-mkr> [Accessed 19 April 2024].
3. Rada.gov.ua, (1999). *Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 3 April 2024].
4. Rada.gov.ua, (2018). *Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 7 April 2024].
5. Rada.gov.ua, (2014). *Про затвердження Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 7 February 2024].

References

1. Kharkivosvita.net.ua, (2023). *Pro stvorenniya Koordynatsiynoho tsentru psykholohichnoyi sluzhby systemy osvity Kharkova* [About the creation of the Coordination Center of the Psychological Service of the Kharkiv Education System] [online]. Available at: <http://www.kharkivosvita.net.ua/document/10201> [Accessed 10 April 2024].
2. Mon.gov.ua, (2022). *Plekannya mentalnogo zdoroveya u sferi osvity: vidbulosya zasedannya UMR* [Nurturing mental health in the field of education: a meeting was held] [online]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/plekannya-mentalnogo-zdorovya-u-sferi-osviti-vidbulosya-zasedannya-mkr> [Accessed 19 April 2024].
3. Rada.gov.ua, (1999). *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro psykholohichnu sluzhbu systemy osvity Ukrainy* [On the approval of the Regulation on the psychological service of the education system of Ukraine] [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 3 April 2024].
4. Rada.gov.ua, (2018). *Pro zatverdzhennya Polozhennya pro psykholohichnu sluzhbu systemy osvity Ukrainy* [On the approval of the Regulation on the psychological service of the education system of Ukraine] [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 7 April 2024].
5. Rada.gov.ua, (2014). *Pro zatverdzhennya Typovykh shtatnykh normatyviv vyshchyykh navchalnykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsiyi* [On the approval of the Standard staff standards of higher educational institutions of III-IV levels of accreditation] [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z092299#Text> [Accessed 7 February 2024].

Л. В. Чурсіна

КУЛЬТ ЗНАНЬ ТА ЛІДЕРСТВО У НАВЧАННІ НА ТЛІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

У цій статті сфокусовано увагу на питаннях якості освіти, що є серйозним викликом для українського суспільства в умовах війни. В площині сьогоденних реалій в освітньому просторі визначається майбутнє країни, яка потребуватиме висококваліфікованих кадрів для повоєнної розбудови. Домінування культу знань та лідерство у навчанні здобувачів вищої освіти лежать у площині самореалізації особистості через самонавчання з опертям на навчальну автономію. Самопідготовка та самонавчання стають пріоритетними в пізнавальній та предметно-практичній навчальній діяльності. Ці навички є дієвими інструментами раціонального пізнання. Студенти з високим рівнем самосвідомості і відповідальності стають лідерами у навчанні. Для них «культ знань» стає запорукою саморозвитку, самовдосконалення на шляху здобуття якісної освіти. Їх навчальні пріоритети впливають на формування особливого мікроклімату в академічній групі, що визначається тягою до знань. Культура навчання і самонавчання набуває дедалі більшого значення на тлі «нівелювання» значимості університетського диплому і присвоєної кваліфікації дипломованому випускнику у нинішніх умовах динамічного ринку праці. Диплом надає здебільшого уявлення про знання і спектр умінь і навичок його власника, отриманих ним у межах університетської програми з підготовки фахівців. Натомість зростає потреба в умінні застосовувати отримані знання на практиці, в готовності їх удосконалювати і поповнювати упродовж усієї трудової діяльності. Академічна успішність окремого здобувача освіти у контексті навчання і самонавчання має стати в пріоритеті.

Ключові слова: культ знань, лідерство, навчальна автономність, культура (само)навчання, успіх через навчання, навчання в дії, навчальна мотивація, якість освіти

Chursina Lyudmila. The cult of knowledge and learning leadership against modern realities.

This article focuses on the quality of education, which is a serious challenge for Ukrainian society in times of war. Today's educational realities determine the future of the country, which needs highly qualified personnel for post-war development. The dominance of the cult of knowledge and leadership in the

education of higher education students lies in the level of self-realisation of the individual through self-study based on learning autonomy. Self-preparation and self-study are turning into a priority in cognitive and subject-specific learning activities. These skills are effective tools for rational cognition.

Students with a high level of self-awareness and responsibility become leaders in learning. For them, the “cult of knowledge” becomes a guarantee of self-development and self-improvement on the way to a quality education. Their learning priorities influence the creation of a special microclimate in the academic group, characterised by a thirst for knowledge.

The culture of learning and self-learning is gaining more and more importance against the background of the “leveling” of the importance of a university diploma and the qualification assigned to a graduate in the current conditions of the dynamic labor market. The diploma mostly provides an idea of the knowledge and range of abilities and skills of its owner, obtained by him within the framework of the university program for the training of specialists. Instead, there is a growing need for the ability to apply the acquired knowledge in practice, for the readiness to improve and replenish it throughout the entire work activity. The culture of learning and self-study is becoming more and more important against the background of the “levelling” of the importance of a university diploma and the qualification awarded to a graduate in the current conditions of a dynamic labour market. First and foremost, a diploma gives an idea of the knowledge and range of skills and abilities of its holder, acquired within the framework of a university education. At the same time, there is a growing need for the ability to apply the knowledge acquired in practice and the willingness to improve and update it throughout the career. The academic success of an individual student in the context of learning and self-study should become a priority.

Key words: cult of knowledge, leadership, learning autonomy, culture of (self-) learning, success through learning, learning in action, learning motivation, quality of learning

Постановка проблеми. Якість освіти є серйозним викликом для українського суспільства в умовах війни. У площині сьогодишніх реалій визначається майбутнє країни, яка потребуватиме висококваліфікованих кадрів для повоєнної розбудови. Сьогодення накладає відбитки на студентське буття, суттєво ускладнює питання якості фахової підготовки майбутніх активних громадян нашого суспільства. Заняття в режимі он-лайн викликають у деяких студентів спокусу

недовчити навчальний матеріал, підглядати у ході усної відповіді, потай використовувати інтернет-ресурс при написанні письмових контрольних робіт, отже, порушувати правила академічної доброчесності. Складна морально-етична проблема як для студента, так і для викладача.

Водночас серед усього загалу студентської спільноти виділяється когорта мотивованих студентів, які, попри низку перепон, численні зовнішні негативні чинники у ході опанування профільними навчальними дисциплінами, ефективно долають їх і демонструють високий рівень самосвідомості, відповідальності, лідерство у навчанні. Такий раціональний підхід до навчання дає їм можливість посісти перші позиції в «неофіційному» рейтингу успішності серед студентів. Офіційного рейтингу успішності у вітчизняних вищих навчальних закладах не існує, або ж його результати не оприлюднюються, ймовірно з певних етичних міркувань. Утім, здорове конкурентне змагання з отримання максимальних балів з модульного контролю та складених іспитів серед здобувачів вищої освіти пішло б на користь і було б додатковим стимулом для певної категорії амбітних студентів.

Здобуті знання мають інтерпретуватися в контексті нових викликів у сучасній трудовій сфері. Студенти, які є лідерами у навчанні, найчастіше є саме тими, хто на старших курсах має паралельно ще й трудову зайнятість. Такі студенти краще усвідомлюють перспективи якісного навчання. Самонавчання для них є вагомим чинником їх фахової підготовки.

Часом факт наявності диплому, статусу, посади гальмує устремління працівників навчатися, розвиватися та змінюватися, у разі потреби перекваліфіковуватися. Нині вимоги роботодавців стають більш прагматичними і жорсткішими. Кадрові та рекрутингові агенції зважають насамперед на досвід роботи пошукача, саме тому наразі проглядається тенденція серед старшокурсників знайти роботу, паралельно навчаючись у вищому навчальному закладі та набуваючи у такий спосіб досвіду в омріяній сфері майбутнього працевлаштування. Нестандартність мислення, креативність, уміння працювати в команді, ініціативність вітаються в конкурентному середовищі на сучасному ринку праці. Отож, на перший план висувається прикладна

спрямованість навчання. Йдеться насамперед про дієві засоби навчання і самонавчання.

У суспільстві мережевих комунікацій та інформатизації знання – це вже не накопичені ресурси, які людська пам'ять або книги мали б умістити, а передусім безперервні та майже нескінченні потоки інформації, котрі важливо навчитися обробляти, переробляти, критично оцінювати, презентувати, вчитися їх реінвестувати в якісні проекти для того, щоб ділитися ними з іншими або створювати власний інтелектуальний продукт. На зміну конкурентному змаганням і співробітництву приходить тісна командна співпраця однодумців. Саме тому уміння працювати в команді є затребуваною навичкою, особливо в нинішніх умовах. Отже, ці реалії мають бути враховані в навчальних планах підготовки студентів за відповідним профілем. На тлі цих змін закладаються підвалини сучасної культури навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертає на себе увагу той факт, що освітні та соціальні моделі 19-го століття все ще присутні у стінах сучасних навчальних закладів та менталітеті, як в Україні, так і в інших країнах, зокрема у Франції [11, с. 226]. Проблема якості вищої освіти та критеріїв оцінювання є насущною в освітянському просторі глобалізованого світу, саме такою, що потребує невідкладного вирішення. В Україні ця проблема постає гостро, як ніколи до того. Під різним кутом зору питання здобуття якісної освіти, зокрема через самонавчання і самоосвіту, вивчають філософи, соціологи, психологи, мовознавці, педагоги.

Ми ще занадто покладаємося на дипломи, кваліфікації чи офіційні кваліфікаційні сертифікати, видані державою, забуваючи, що на сьогоднішній день компетентність абсолютно домінує у соціальній та професійній сферах. Саме тому перед викладачем постає питання насамперед «навчити вчитися» студента, заохотити його до самонавчання, стимулювати тягу до знань. Сформована навчальна мотивація, прояв навчальної автономності сприяють формуванню самоповаги й прокладають шлях до успіху в навчанні й подальшій професійній діяльності нинішніх студентів як майбутніх суб'єктів на ринку праці.

Як засвідчує огляд зарубіжних наукових розвідок з питань студентського буття у фокусі уваги перебувають здебільшого матеріальні,

економічні, житлові умови, культурні практики, комунікабельність і соціалізація, молодіжна ідентичність тощо [14, с.7], однак спостерігається обмаль досліджень, присвячених питанню щоденних інтелектуально-академічних реалій, з якими стикаються студенти. В українському сегменті наукових досліджень спостерігаємо дещо аналогічну картину. Науковці зосереджують увагу на питаннях якості освіти здобувачів вищої освіти в цілому, а не окремого індивіда. Складається враження, що навчання й опанування навчального матеріалу у розрізі програмних вимог перебувають на задньому плані їх соціального життя та суспільної активності у стінах вищого навчального закладу.

Отже, така «професія як студент» (термін Алена Кулона) [9] ще не була предметом досконалого вивчення. «Способи навчання» розглядалися так само побіжно в наукових розвідках, здебільшого в аспекті неуспіхів і «провалів» під час екзаменаційних сесій [7, 11]. Утім, останні публікації засвідчують зростаючий інтерес до цієї важливої теми дослідження як у зарубіжній, так і вітчизняній науковій літературі [1–3, 4, 5, 7, 9, 10, 12–15]. Виходячи з цих міркувань, було б корисно заглибитися в підвалини соціального досвіду студентів саме в навчальному процесі. У цьому сенсі важливим стає прийнятне й сформоване ще в шкільному середовищі ставлення студента до навчання. Вочевидь на формування позитивного ставлення до навчання впливає приналежність студента до певної соціальної верстви населення, що відповідно накладає відбиток на схильність до навчання, позначається на результативності навчання та зумовлює ступінь докладених зусиль у процесі фахової підготовки. Втім, навчальне середовище вищого навчального закладу, зокрема сформований в ньому академічний мікроклімат успішності, впливає так само на процес напрацювання студентом власної стратегії самонавчання. Задля майбутньої професійної успішності студент має усвідомлювати і вдосконалювати шляхом самонавчання програму своєї навчальної діяльності як в обсязі сукупно взятих навчальних дисциплін, так і в обсязі окремої навчальної дисципліни.

Мета статті: дослідити параметри академічної успішності студентів у фокусі їх навчальної діяльності та ефективні чинники

самонавчання з огляду на зарубіжний досвід висвітлення цієї проблематики.

Основні результати дослідження. Попередньо складається враження, що вступники, котрі склали ЗНО чи національний мульти-предметний тест, ефективно володіють необхідними інструментами пізнавальної та предметно-практичної навчальної діяльності. Однак насправді все не зовсім так, як мало б бути. Їх ще треба «вчити вчитися». Бажати навчатися в університеті – це ще не означає мати таку спроможність, її ще треба вибороти. Самонавчання і самоосвіта [2, 3] є невід’ємними складниками навчання у вищому навчальному закладі. Вони є дієвими інструментами раціонального пізнання і рушійною силою самовдосконалення особистості [4, с. 27]. У рамках самоосвітньої діяльності самореалізація здобувачів вищої освіти є основною умовою формування досвіду самостійної практичної діяльності [4, с. 90–91].

З огляду на те, що абітурієнтський корпус кількісно зменшився, рівень знань вступників також суттєво понизився, що обумовлено перебігом навчання у воєнних умовах, тривалим дистанційним форматом навчання та складнощами сприйняття навчального матеріалу через екран мобільного телефону або комп’ютера, а відтак і дещо заниженим рівнем мотивації у навчанні. То ж перед викладачем постає завдання розробляти дієві стратегії навчання й випробовувати їх під час аудиторної роботи та рекомендувати деякі з них для самопідготовки і самонавчання студентів в позааудиторний час.

Студенти, які оволоділи на момент вступу до вишу необхідними інструментами пізнання й вибудували результативні стратегії самонавчання [3, 5, 13], демонструють високі результати у виконанні різних видів навчальної діяльності, у написанні контрольних робіт, у складанні заліків або іспитів. Однак, це зовсім не означає, що слабші і не настільки підготовлені вступники не можуть стати успішними. Якщо до свого бажання навчатися у вищому навчальному закладі вони докладають певних зусиль й опановують ефективні стратегії самонавчання, то такі студенти наздоганяють в успішності більш підготовлених студентів. З часом група, в якій панує дух здорової змагальності та колективної взаємодії, вирівнюється за показниками

успішності на старших курсах. Примітно, що студенти з дещо нижчим рівнем підготовки на момент вступу до вищого навчального закладу, докладають більших зусиль і поступово напрацьовують ефективний арсенал засобів і стратегій самоосвіти, що їм дозволяє доволі оперативно заповнити прогалини у навчанні та надолужити освітні втрати. Ця категорія студентів потребує найбільше консультативного супроводу з боку викладачів-предметників та педагогів-наставників. Зазначимо, що самоосвіта є ширше поняття, ніж самонавчання, яке сфокусоване на ефективному виконанні самостійної роботи (самопідготовці) в позааудиторний час.

Не менш важливим фактором, що впливає на формування довготривалого бажання студента вчитися здобувати знання, є загальний настрій учитися, який панує в академічній групі. Це єднає, додає необхідного стимулу, підтримує й мотивує на успіх. Вибудовуються й коригуються певні стандарти успішності/неуспішності. Самопідготовка та самонавчання стають пріоритетними в пізнавальній та предметно-практичній навчальній діяльності як окремого студента, так і в цілому студентів в академічній групі.

Студенти вчаться виявляти автономність у навчальному процесі. Вони особисто мають керувати цим процесом, без втручання викладача, брати відповідальність за своєчасність і якість самостійно виконаної роботи. **Навчальну автономність** чи автономію розглядають у науковій літературі як «концепт ефективного вивчення», що ґрунтується на усвідомленні особистої відповідальності здобувачів освіти за результати навчання. Г. Холек визначає навчальну автономію як «уміння брати на себе відповідальність за всі рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, а також змісту навчання, вибір навчальних методів та технологій, які можуть бути використані; управління навчальним процесом (ритм, час, місце навчання й ін.), оцінка досягнутих результатів» [цит. по 5, с. 62]. **Автономна особистість** слідує цьому алгоритму навчальної діяльності. Їй притаманна здатність до самоконтролю і самоаналізу, самостійності суджень. **Неавтономна особистість** покладається на інших у прийнятті своїх рішень, відсторонюється від безпосередніх обов'язків виконувати певний обсяг навчальної діяльності, нехтує

виконанням домашніх завдань, схиляється до пасивного споглядання за навчальним процесом. Такий тип особистості ускладнює входження в нове освітнє середовище, в якому посилюються вимоги і підвищується персональна відповідальність за здобуття освіти.

З боку викладачів задіюються відповідно ефективні форми навчальної роботи в аудиторії: наочність, креативність, власні методичні розробки, демонстраційний екран, елементи інтерактивних технологій, осучаснена навчально-методична література, індивідуальний підхід тощо. Завдяки інформаційним технологіям домашні завдання включають елементи креативних доробок викладача, що дає змогу студентові краще засвоїти і закріпити навчальний матеріал, полегшує і пришвидшує процес самопідготовки.

Можна визначити 4 складники навчання у таких формулюваннях: Як вчити(ся)? Як (з)розуміти? Як (за)пам'ятати? Як застосовувати навчальні здобутки на практиці? [12, с. 3]. Студенти мають потребу в ефективних методах (само)навчання, якими в когнітивному контексті виступають: 1) *уважність*, що є джерелом знань і підґрунтям навчальної діяльності 2) *зосередженість* у виборі певного алгоритму дій, необхідного для якісного й ефективного опанування навчального матеріалу; 2) *докладання зусиль й активна залученість* до навчального процесу, оскільки ніхто не може здобувати знання «пасивно»; 3) *допитливість*, що відіграє ключову роль у навчанні і є невичерпним джерелом мотивації; 4) *запам'ятовування* (мало слухати, треба робити нотатки і конспектувати); 5) *регулярність і послідовність* у навчанні; 6) *самоконтроль і самооцінювання*.

Лексема «навчання» відзначається семантичною конотацією «зусилля». Звісно, що поняття «зусилля» не корелює безпосередньо з поняттям, що відтворює лексема «задоволення». Природно, що уважність і зосередженість потребують докладання неабияких зусиль. Не треба чекати натхнення, потрібно створювати для цього умови. Вже перші успіхи будуть додавати запалу і заохочувати до поглиблення знань. Щоб отримувати задоволення від навчання, студентові треба навчатися тому, як ефективно і результативно вчитися, як раціонально й оптимально використовувати час на засвоєння навчального матеріалу, набуваючи при цьому нових навичок і вмій. Отже, треба

працювати напористо і створювати умови для настання почуття задоволення від виконаної роботи.

Занурення у навчальний матеріал, його досконале опрацювання й поглиблене вивчення свідчать про зацікавленість і допитливість здобувачів вищої освіти. Це безумовно допомагає формувати їх світобачення і спрямовувати всю їхню навчальну діяльність у потрібне русло.

Регулярність відвідування занять дає можливість адаптуватися в новому академічному середовищі й досягти кращих результатів у навчальній діяльності. Опанування навчального матеріалу стає в такому випадку системним, раціональним і неперервним, ґрунтується на раніше засвоєному матеріалі з урахуванням усієї структурної організації і логічної послідовності викладання навчальних дисциплін у розрізі програмних вимог фахової підготовки. Самостійна робота студента є надзвичайно важливою формою навчального процесу. Вона є прийнятною і дохідливою для студента, який активно працює на заняттях, розуміє поетапність виконання завдань для самостійного опрацювання, усвідомлює значущість систематичного виконання цієї роботи для вдосконалення навичок і вмінь, підвищення рівня знань.

Уважність і зосередженість, прояв допитливості на заняттях свідчать поміж іншим про активне залучення студентів до навчального процесу. Пасивність на заняттях не додає знань. Ніхто нічого не може вивчити замість когось, так само як ніхто не може знати за іншого, скільки йому треба вчитися, як він має вчитися, для чого він вчиться, наскільки і для чого йому згодяться отримані знання у житті. Пасивність студентів на заняттях свідчить зокрема про відсутність мотивації і небажання демонструвати свої прогалини у навчанні. Такі поведінкові особливості подвоюють шанси на відрахування.

Запам'ятовування відіграє значну роль у навчальному процесі, але важливо здійснювати сам процес по запам'ятовуванню не тільки в усній, але й у письмовій формах, оскільки зорова пам'ять за рахунок візуалізації сприяє кращому запам'ятовуванню. Зазначимо, що письмо є важливим аспектом у навчанні, причому нещодавно проведені дослідження [10] роблять акцент на рукописному, на папері, а не

механічному нотуванню, як це робиться на комп'ютері. Механічне нотування позбавляє вдумливості, до того ж потрібна інформація гірше сприймається без обміркування. Таке нотування погіршує якість утримання інформації, стає на перешкоді її ефективному запам'ятовуванню, спричинює підвищену втомлюваність.

Існують дієві методики, націлені на розвиток пам'яті, які підвищують ефективність запам'ятовування, збільшують його тривалість. Зокрема, доцільніше повторювати навчальний матеріал з регулярною періодичністю в певні проміжки часу для його кращого розуміння і закріплення. Улюблений багатьма студентами спосіб учить в останній момент перед іспитом, без відпочинку і належного сну, не є ефективним і виправданим. Окрім того, такий спосіб запам'ятовування характеризується короткотривалим утриманням в пам'яті необхідної інформації, її швидким забуттям. У таких випадках засвоєння навчального матеріалу є поверхневим і нетривким. Незакріплені навички будуть швидко втрачені. Як наслідок, знання не будуть досконалыми.

Самоконтроль – це навичка. То ж цю необхідну навичку можна і потрібно розвивати. Самоконтроль полягає в усвідомленому регулюванні студентом навчальної діяльності й націлене на упередження, запобігання й своєчасне виправлення власних помилок як в усному, так і письмовому аспектах цієї діяльності. Через взаємоконтроль студенти навчаються також чути помилки інших і помічати власні на тлі чужих помилок.

Самооцінка зумовлює формування навички критичного ставлення студентів до своїх здобутків у розрізі власних здібностей та виявленої старанності у навчанні. Ознайомлення з критеріями оцінювання, запровадженими у системі вищої школи й конкретного навчального закладу, а також з програмними вимогами з навчальних дисциплін, що вивчаються, є обов'язковим для студентів. Воно допомагає студентам об'єктивно й адекватно оцінити досягнутий рівень успіхів у навчанні. Самооцінка межує з недооцінкою або переоцінкою власних здібностей, що є небажаними елементами навчального процесу. Тому роль викладача полягає також у роз'яснювальній і консультативній роботі зі студентами на упередження цих негативних явищ.

Серед способів (само)навчання вирізняють: індивідуальний темп навчання в університеті, менеджмент часу і планування власного розкладу в позааудиторний час, відвідування бібліотеки і читальних залів, комп'ютерних класів, користування методичними доробками університетських підрозділів. Інші дослідники розуміють під способами (само)навчання індивідуальні неформальні навчальні практики [13]. Вочевидь ці два аспекти є нерозривними, оскільки вони вбудовуються в єдину персоналізовану стратегію навчання та самонавчання конкретного здобувача освіти [там само].

Стать здобувача впливає на вибір стратегії (само)навчання: дівчата є стараннішими, більш посидючими й організованими, ніж хлопці. Вони віддають перевагу читанню, нотуванню й конспектуванню, запам'ятовуванню, роботі з інтернет-ресурсами. Представники сильної статі менш схильні до нотування і конспектування, однак приділяють увагу слуханню лекцій, читанню й особливо багато часу проводять у віртуальному просторі, що дозволяє надолужити прогалини академічного навчання.

Раніше йшлося про те, що мотиваційна динаміка успішності та налаштування студента на лідерство у навчанні залежить безпосередньо від його попереднього соціального досвіду, від відмінностей освітнього середовища, в якому навчався і в яке він потрапив, від мікроклімату в академічній групі та загального настрою щодо навчання, від його власних інтересів, бажань й устремлінь. Вона не є сталою [6, 10], залежить зокрема від правильності вибору вищого навчального закладу і спеціальності, оскільки трапляється, що навіть сильні студенти втрачають бажання вчитися. Причин тут може бути декілька: початковий рівень навчального матеріалу розрахований на нижчий рівень студентів, ніж він є у більш підготовлених студентів на першому курсі; не справдилися сподівання у плані вибору майбутньої професії; вибір вищого навчального закладу відповідно до бюджетної спроможності родини вступника, а не за бажаним вибором вступника тощо. Тому відповідальним завданням викладача є формування і розвиток позитивної мотивації у студентів, не занижуючи при цьому рівень вимог щодо державного стандарту відповідностей до обсягу знань, умінь та певних компетентностей.

Слід зазначити, що слабкий студент не завжди означає, що він нездібний. Усвідомлюючи важливість виконання безпосередніх обов'язків щодо навчання, такі студенти надихаються прикладом більш успішних лідерів у навчанні, втягуються в рутину студентського академічного буття, поступово виходять на інший рівень навчання, докладаючи неабияких до цього зусиль. Мотиваційна динаміка успішності таких студентів перебуває у стабільній прогресії. Зростає їх рівень самооцінки, що також підкріплює старанність у навчанні. Успіх досягається через навчання.

У вищих навчальних закладах здобувачі освіти мають самостійно планувати час, який їм потрібний для підготовки до практичних і семінарських занять. Тут уже немає тієї суперопіки, яку деякі з них мали в школі й до якої звикли. Режим розпорядку дня стає інтенсивнішим, з більшою кількістю навчальних годин на тиждень, з більшим навантаженням і обсягом самостійної роботи. То ж цілком зрозуміло, що далеко не всім вступникам це під силу. За навчальною програмою певна кількість годин відводиться на самостійну роботу. Викладачеві треба приділяти увагу цьому також та роз'яснювати студентам, як з цим справлятися і для чого потрібна самостійна робота. Своєчасне виконання домашніх завдань як різновиду самостійної роботи є першочерговим. Регулярність їх належного виконання є поступом уперед, до академічної успішності і звершень у навчанні. Виконання завдань з самостійної роботи сприяє формуванню навичок й умінь автономії у навчанні не тільки на період отримання вищої освіти, але й упродовж всього життя.

Студенти, які більше часу відводять на самопідготовку й регулярно відвідують заняття, виявляють найвищу активність на заняттях. Відповідають чітко, без затягування часу. Ті, що менш підготовлені, відповідають повільніше, з тривалими паузами. Втім, викладачеві важливо утримувати баланс в опитуванні між цими осередками студентів для того, щоб слабші студенти надихалися прикладом успішніших студентів, поступово дотягувалися до їх рівня. У цьому випадку мікроклімат співпраці, панування толерантності на практичних заняттях, зацікавленість у спільному успіху дозволяє запобігти нудьгуванню сильних студентів шляхом їх максимального залучення

до ролі «експертів» відповідей одногрупників. Аналіз допущених помилок у ході заняття стає предметом колективного обговорення, що дозволяє створити дружню атмосферу спільної праці над усуненням помилок та їх запобіганню. Самоконтроль і самокорекція під час заняття є результатом якісної самопідготовки й ефективного самонавчання. Студенти привчаються усвідомлювати власні недоліки, слабкі сторони у самопідготовці і працювати над їх подоланням.

Викладачеві належить також навчити студентів критично оцінювати свої досягнення. Самооцінювання є важливою складовою отримання якісної освіти. У цьому сенсі якісно розроблені навчальні тести слугують дієвими засобами самооцінювання, оскільки дають чітке уявлення про прогрес у навчанні і дозволяють вчасно виявити прогалини у знаннях. Самопідготовка і самонавчання не виключають здійснення контролю з боку викладача. Він має бути регулярним і для цього необхідна присутність студента на заняттях. Належне опанування навчального матеріалу може бути забезпечено тільки при регулярному відвідуванні занять, що є проблемою для деяких студентів. Часті пропуски занять студентами є неприпустимими, оскільки це шкодить раціональному засвоєнню навчального матеріалу і впливає на ефективність і якість його засвоєння.

Часто доводиться чути від студентів, які систематично пропускають заняття та не довчили вчасно або не довиконали домашні завдання: « Мені вам потрібно скласти... », на що щоразу приходиться відповідати, що заборгованості студентів – це невиконані програмні вимоги, отже незасвоєння відповідного пласту навчального матеріалу позначається на якості їхньої фахової підготовки в подальшому. Такі студенти займають позицію «інертного споглядача» на заняттях, оскільки не опанований вчасно матеріал не дає їм змоги зрозуміти ні смислову, ні дидактичну сутність заняття, влитися в навчальний процес і ставати його активними учасниками. Складання заборгованостей, перескладання іспитів і заліків боржниками набуває довготривалого характеру або ж відбувається за спрощеною і пришвидшеною процедурою. У лексиконі такої категорії студентів побуває вислів «я ж учив, учила», що слід розуміти як «маю надію і сподівання на розуміння з боку викладача». Як уже можна здогадатися, у цих

випадках не йдеться про якісне й успішне перескладання, дещо відтерміноване в часі, як воно мало би бути.

Серед студентів з низьким рівнем мотивації пропуски практичних і лекційних занять є звичною практикою. На тлі навчального процесу це свідчить насамперед про нестачу часу на виконання програмних вимог за відповідною навчальною дисципліною, включаючи профільні дисципліни, які самостійно надолужити досить складно, якщо не сказати протилежне – їх практично неможливо опанувати у рекомендованому обсязі згідно з нормативними вимогами за навчальною програмою. Клубок недовиконання тягнеться за студентами до старших курсів, проте не означає, що пізніше матеріал буде успішно ними засвоєний і складений на належному рівні. У світлі прийдешніх нововведень у системі вищої освіти схвальним є відтермінування термінів складання певних дисциплін за власним графіком студента. Утім, бажано продумати кількісний показник індивідуальних консультацій для невідстаючих студентів (ці години мають бути включені в навантаження викладача), оскільки відтермінування в часі само по собі не гарантує успішного складання. Такі студенти мають вочевидь проблеми з якісним опануванням навчального матеріалу, вони не в повному обсязі володіють ефективними методами самонавчання, то ж не мають достатньо сформованих навичок й умінь у цьому ще зі школи. Низький рівень фахової підготовки таких студентів викликає занепокоєння.

Все це призводить до того, що ми вже в повсякденному житті стикаємося з цією проблемою лояльності до «рівня відповідності обсягу знань» студента та отриманої ним оцінки на іспиті, яка відгукується браком фахової грамотності, неефективним виконанням доручень, халатністю, допущенням помилок у різних життєвих ситуаціях «дорослого життя».

У кожному вищому навчальному закладі пропагується виняткова культура навчання, що позначається на його привабливості серед абітурієнтів, якості вступної компанії, середньому прохідному балі вступників до цього вишу, його рейтингу серед інших вищих навчальних закладів. Одним із складників культури навчання, що пропагується в навчальному закладі, має бути робота з невідстаючими студентами

і суворий контроль за регулярним відвіданням занять. Вступники попадають в нове навчальне середовище. Ідеально, коли воно викликає бажання вчитися, причому вчитися раціонально. Студентський досвід вибудовується у взаємодії з новим освітнім контентом, зовсім в іншій міжособистісній сфері спілкування та соціальних зв'язків [15, с. 148]. Студенти, котрі від самого початку навчання активно задіяні в навчальному процесі, тісно співпрацюють з викладачем та одногрупниками, демонструють глибоку зануреність у навчання та сталі бажання удосконалити свій рівень знань.

У контексті викладеного закономірно постає питання: як складається ситуація з вищою освітою в інших країнах, наприклад у Франції. Звертання до першоджерел дає розуміння, що Франція також стикається з певними труднощами у сфері навчання та освіти, й відповідно у підготовці фахівців. Освітні моделі минулого тяжіють над новітніми. Впровадження новітніх моделей супроводжується певними небажаними явищами. Замість того, щоб французи виховувалися в культурі знань і навчання, їх фактично привчають до проходження певних освітніх обрядів, які все менш потребують від здобувачів освіти прояву ініціативи. Дипломи, тести, зубріння та невдоволення навчанням стають нормою в країні. Акцент робиться на вже здобутих освітніх перевагах та статусності настільки, що система освіти змінюється уповільнено й відстає в адаптації до нового глобалізованого й цифрового середовища, про що б'ють на сполох соціологи, психологи, мовознавці, викладачі дисциплін різних фахових циклів, зокрема й представники мас-медійних ресурсів.

Висновки. Як бачимо, питання забезпечення якості освіти є глобальною проблемою, яка привертає і буде привертати увагу фахівців різних галузей людської життєдіяльності. В нашій країні вирішення цієї проблеми обтяжене багатьма факторами, одним із яких є воєнний стан. Попри всі перепони ми маємо студентів, які демонструють лідерський підхід у здобуванні освіти. Вони досягають успіху через навчання і (само)навчання. Для них – «культ знань» стає запорукою саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації на шляху здобуття якісної освіти. Їх самоосвітня практична діяльність стає взірцем для інших здобувачів вищої освіти в спільному академічному середовищі.

Список бібліографічних посилань

1. Бойченко, М. (2013). Особливості розвитку культури якості вищої освіти в європейських ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (32), с. 3–10.
2. Буряк, В. К. (2002). Умови та засоби самоосвіти студентів. *Вища школа*, 6, с. 18–29.
3. Гриньова, М.В., Кононова, М.М. (2021). *Саморегуляція навчальної діяльності та професійний розвиток студентської молоді*. Полтава: Астроя. 384 с.
4. Грищенко, С.В. (2019). *Самовдосконалення особистості*. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 188 с.
5. Дмітренко, Н.Є. (2018). Генеза проблеми автономного навчання в зарубіжній педагогічній теорії та практиці. Теорія та методика навчання (з галузей знань). *Інноваційна педагогіка*, вып. 8, с. 62–65.
6. Кочарян, О.С., Фролова, Є.В. та Павленко, В.М. (2011). *Структура мотивації навчальної діяльності студентів*. Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 40с.
7. Мартинюк, І. (2019). Типи ставлення студентської молоді до самоосвітньої діяльності. *Проблеми сучасної психології* [online], 46, с. 240–264. Available at: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2019-46.240-264> [Accessed 21.09.2023].
8. Сергеева, Л. М., Кондратьева, В. П. та Хромей, М. Я. (2015). *Лідерство*. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 296 с.
9. Abadie, F. (1999). Alain Coulon, Le métier d'étudiant. L'entrée dans la vie universitaire. *Sociologie du travail*, [online] vol. 41 (2), pp. 218–220. Available at: <https://doi.org/10.4000/sdt.3771> [Accessed 23.10.2023].
10. Berthaud, J., Corbin, L., Duguet, A., Lang Ripert, E., Le Mener, M. et Morlaix, S. (2022). Pratiques et stratégies d'apprentissage d'étudiants de 1re année de Licence et participation à un dispositif «apprendre à apprendre»; étude des déterminants et approche motivationnelle. *Revue internationale de pédagogie de l'enseignement supérieur*, [online] 38(1). Available at: <http://journals.openedition.org/ripes/3930> [Accessed 29.09.2023].
11. Bodin, R., Millet, M. (2023). L'université, un espace de régulation. L'abandon dans les 1ers cycles à l'aune de la socialisation universitaire. In: *Sociologie*, [online] 2(11), pp. 225–242. Available at: <https://hal-science/hal-00983904> [Accessed 24.10.2023].
12. David, Cl. (2015). *Méthodes et méthodologie: de l'apprentissage universitaire* [online]. Lyon: Presses universitaires de Lyon, 16 p. Available at: <https://hal.sorbonne-universite.fr/hal-011334066v6> [Accessed 16.09.2023].

13. Duguet, A. (2018). Effet des pratiques enseignantes sur les manières d'étudier en première année universitaire: une approche comparative entre différentes composantes. *Éducation et socialisation*, [online] 47. Available at: <http://journals.openedition.org/edso/2807> [Accessed 16.09.2023].

14. Millet, I. (2021). *Les étudiants et le travail universitaire* [online]. Lyon: Presses universitaires de Lyon, pp. 7–15. Available at: <https://books.openedition.org/pul/10224> [Accessed 26.10.2023].

15. Paivandi, S. (2012). L'appréciation de l'environnement d'études et la manière d'étudier des étudiants. *Mesure et évaluation en éducation*, [online] 35(3), pp. 145–173. Available at: <https://doi.org/10.7202/1024673ar> [Accessed 12.09.2023].

References

1. Boichenko, M. (2013). Osoblyvosti rozvytku kultury yakosti vyshchoi osvity v yevropeiskykh VNZ [Features of the development of the culture of the quality of higher education in European universities]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* [Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies], 6 (32), pp. 3–10.

2. Buriak V. K. (2002). Umovy ta zasoby samoosvity studentiv [Conditions and means of self-education of students]. *Vyshcha shkola* [High school], 6, c. 18–29.

3. Hrynova, M.V., Kononova, M.M. (2021). *Samorehuliatytsiia navchalnoi diialnosti ta profesiyni rozvytok studentskoi molodi*: monohrafiia [Self-regulation of educational activity and professional development of student youth]. Poltava: Astraya, 384 p.

4. Hryshchenko, S.V. (2019). *Samovdoskonalennia osobystosti* [Self-improvement of the personality]. Chernihiv: NUChK imeni T.H. Shevchenka, 188 p.

5. Dmitrenko, N., Ie. (2018). Heneza problemy avtonomnoho navchannia v zarubizhnii pedahohichnii teorii ta praktytsi. Teoriia ta metodyka navchannia (z haluzei znan) [The genesis of the problem of autonomous learning in foreign pedagogical theory and practice. Theory and teaching methods (from fields of knowledge)]. In: *Innovatsiina pedahohika* [Innovative pedagogy]. Vyp. 8. Odesa: PU «Prychornomorskyi naukovy-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii», pp. 62–65.

6. Kocharian, O.S., Frolova, Ye.V. and Pavlenko, V.M. (2011). *Struktura motyvatsii navchalnoi diialnosti studentiv* [The structure of the motivation of students' educational activities]. Kharkiv: Nats. aerokosm. un-t im. M.Ie.Zhukovskoho «Khark. aviats. in-t», 40 p.

7. Martyniuk, I. (2019). Typy stavlennia studentskoi molodi do samoosvitnoi

diialnosti [Types of attitudes of student youth to self-educational activities]. *Problemy suchasnoi psykholohii* [Problems of modern psychology], [online], 46, pp. 240–264.

8. Serheieva, L. M., Kondratieva, V. P. and Khromei, M. Ya. (2015). *Liderstvo* [Leadership]. Ivano-Frankivsk: «Lileia NV», 296 p.

9. Abadie, F. (1999). Alain Coulon, Le métier d'étudiant. L'entrée dans la vie universitaire [Alain Coulon, The student profession. Entry into university life]. *Sociologie du travail* [Sociology of work], [online] vol. 41 (2), pp. 218–220. Available at: <https://doi.org/10.4000/sdt.3771> [Accessed 23.10.2023].

10. Berthaud, J., Corbin, L., Duguet, A., Lang Ripert et al. (2022). Pratiques et stratégies d'apprentissage d'étudiants de 1re année de Licence et participation à un dispositif «apprendre à apprendre»; étude des déterminants et approche motivationnelle [Learning practices and strategies of 1st year undergraduate students and participation in a «learning to learn» system; study of determinants and motivational approach]. *Revue internationale de pédagogie de l'enseignement supérieur* [International Journal of Higher Education Pedagogy], [online] 38(1). Available at: <http://journals.openedition.org/ripes/3930> [Accessed 29.09.2023].

11. Bodin, R., Millet, M. (2023). L'université, un espace de régulation. L'abandon dans les 1ers cycles à l'aune de la socialisation universitaire [The university, a space of regulation. Dropping out in undergraduate studies in the light of university socialization]. *Sociologie* [Sociology], [online] 2(11), pp. 225–242. Available at: <https://hal-science/hal-00983904> [Accessed 24.10.2023].

12. David, Cl. (2015). *Méthodes et méthodologie: de l'apprentissage universitaire* [Methods and methodology: of university learning] [online]. Lyon: Presses universitaires de Lyon, 16 p. Available at: <https://hal.sorbonne-universite.fr/hal-011334066v6> [Accessed 16.09.2023].

13. Duguet, A. (2018). Effet des pratiques enseignantes sur les manières d'étudier en première année universitaire: une approche comparative entre différentes composantes [Effect of teaching practices on ways of studying in the first year of university: a comparative approach between different components]. *Éducation et socialisation*, [online] 47. Available at: <http://journals.openedition.org/eds0/2807> [Accessed 16.09.2023].

14. Millet, I. (2021). *Les étudiants et le travail universitaire* [Students and university work] [online]. Lyon: Presses universitaires de Lyon, pp. 7–15. Available at: <https://books.openedition.org/pul/10224> [Accessed 26.10.2023].

15. Paivandi, S. (2012). L'appréciation de l'environnement d'études et la manière d'étudier des étudiants. *Mesure et évaluation en éducation*, [online] 35(3), pp. 145–173. Available at: <https://doi.org/10.7202/1024673ar> [Accessed 12.09.2023].

**Сучасне суспільство
в контексті гуманітарного
знання й проблеми
економічного розвитку**

Kostiantyn Berest

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF A MODERN IT COMPANY

This article focuses on the importance and relevance of the artificial intelligence (AI) usage by modern IT companies and enterprises operating in the digital field. The article examines the most common proven ways of using AI by the service providers and product creators (both physical and digital). There are also the methods and areas of AI application by Ukrainian IT companies given. In addition, the author emphasizes the ambiguity of the influence caused by the involvement of AI by modern companies both on the competitiveness of the economic entities themselves and on the market as a whole - in particular, on the fairness of competition and the possibility of the new players appearance on the market. The article states that currently the use of AI in production or service provision is not a factor in increasing the company's competitiveness, because there are high risks associated with its uncontrolled use.

Key words: artificial intelligence, AI, IT companies, development, production, competitiveness.

Берест К. В. Штучний інтелект як інструмент підвищення конкурентоспроможності сучасної ІТ компанії.

Ця стаття фокусується на важливості та актуальності використання штучного інтелекту (ШІ) сучасними ІТ компаніями та підприємствами, що функціонують у цифровому полі. У статті розглянуто найбільш поширені підтвержені способи використання ШІ у наданні послуг та створенні нових продуктів (як фізичних так і цифрових). Також наведено способи та галузі застосування ШІ українськими ІТ компаніями. Окрім цього, автором зроблено акцент на неоднозначності впливу залучення ШІ сучасними компаніями як на конкурентоспроможність самих суб'єктів господарювання, так і на ринок в цілому – зокрема на чесність конкуренції та можливість появи нових гравців на ринку. У статті зазначено, що наразі саме використання ШІ у виробництві чи наданні послуг не є фактором підвищення конкурентоспроможності компанії, адже існують високі ризики, пов'язані з його безконтрольним використанням.

Ключові слова: штучний інтелект, ІТ-компанії, розробка, виробництво, конкурентоспроможність.

Problem statement: usage of the artificial intelligence (AI) remains relevant for modern IT companies and any companies operating in the digital world. Most analysts consider AI usage to be beneficial in development and production. However, an increasing number of researchers and practitioners emphasize the ambiguity of using AI as a method to enhance a company's competitiveness due to inadequate regulation and risks associated with data loss and even reputation damage.

Literature and recent research review: modern analysts [1, 2, 6, 8] emphasize that the main benefit of using AI by modern IT companies is to speed up their routine tasks completion and data processing, reduce inefficient work done by people and even increase the level of product personalization at lower cost. However, in recent research one paid attention to the ethics [4, 5] and security [3] of the AI usage. At the same time, the search for a unique formula for the safe and effective AI usage remains an open question.

The purpose of the article is to identify the most common practices of successful and safe use of AI by modern IT companies in order to increase their competitiveness.

There are several most common ways of using artificial intelligence to increase the competitiveness of IT companies:

- Improvement of products and services: AI allows companies to create more innovative products and services that can be more quickly and easily adjusted to the personal needs of each individual user [8]. This allows one to increase sales and retain old customers without significant changes in the core product.
- Optimization of processes: AI is actively used not only to automate internal business processes and logistics, but also to improve customer service [1]. This allows companies to reduce costs, increase productivity and thus increase competitiveness.
- Improved analytics and decision support: AI analyzes large volumes of data and can provide analytical support for strategic planning and decision-making, helping companies identify the best opportunities and growth strategies [7].
- Improved security: AI can be used to detect and prevent cyberattacks and other security threats, which is especially important for IT companies

whose main asset is information. Thus, AI helps modern companies partially reduce their operational risks.

However, the last point becomes more and more questionable lately, because AI is both a way to reduce the risks of external interference and a way to lose critical information due to employees' voluntary non-compliance with information security guidelines. For the same reason, we do not see much interest in the use of AI by public or government institutions.

At the same time, the vast majority of analytical reviews of recent years [2, 3] agree that the active use of AI by modern IT companies is no longer a future trend, because the core of many world-famous products already contains solutions built on the use of AI:

- Thus, Google uses AI to improve its products and services, such as the search engine, translator, YouTube and Google Photos [9]. AI improves the search results, filters harmful content, and identifies potentially offensive content.
- Amazon uses AI to automate its logistics operations, inventory management, and demand forecasting [10]. This allows them to quickly process orders and ensure fast delivery to customers.
- Facebook uses AI to analyze and categorize content, recognize faces and filter inappropriate content. This helps to increase the users security and makes the product more convenient [6].
- Tesla is implementing AI-based autopilot systems for autonomous cars development [2].
- Netflix uses AI for recommendations personalization - the search and suggestions engines adjust results according to one's watchlist preferences and choices [5]. This helps increase the number of subscribers and reduce the churn rate.

It is obvious that the global technological giants benefit from AI usage. The vast majority of these companies use their own AI solutions, so, in fact, the use of AI for them is not something fundamentally new - it is only the implementation of long-term development plans. It is important to understand that often the investments and actual costs for such changes in production or service provision were made by these companies in the past decades, so currently most of them have moved from finding the validity

of such investments to optimizing return on investment, maximizing profits and maintaining their market dominance [8].

It is also worth noting that the use of artificial intelligence raises the question of fair competition existence, because AI can help monopolists maintain their dominant position in the market, since this technology provides them with a number of competitive advantages and can be used to strengthen their leadership [4, 5]. Regulation and supervision of the use of AI in monopolistic structures are urgent and difficult tasks for authorities and society.

However, AI continues to be purely a tool, and therefore, like no other tool or production technology, it cannot be evaluated as an exclusively positive or negative economic phenomenon. Fortunately, the effectiveness of many AI models directly depends on the number of its users and the amount of data available to that network. This, in turn, leads to the fact that AI products are often open for use, so small and medium-sized businesses and even individual entrepreneurs are actively involved in the development of new technology in their production.

For instance, Ukrainian trends in AI usage by domestic IT companies (mainly companies represented on the Ukrainian market) are almost no different from global trends [8]. There are several main ways of using AI:

- Text analysis and speech recognition: many Ukrainian IT companies use AI to analyze text information. For example, some companies develop programs for analyzing social networks and news portals in order to identify trends and public sentiments.
- Customer support: the vast majority of Ukrainian IT companies use AI-based chat-bots to communicate with their customers and solve their queries in real time.
- Medical diagnostics: some Ukrainian IT companies unite with medical institutions to develop AI systems for diagnostics. These systems can help doctors in early disease detection and medical images analysis.
- Financial services: more and more financial companies are using AI-based information services for risk analysis, forecasting market trends and automating asset management processes.
- Gaming industry: Ukrainian video game developers actively use AI to create intelligent and realistic gameplay, create new scenes and other content.

- Agriculture: Ukrainian agro-technological companies use AI to monitor crop conditions, forecast yields and optimize agricultural processes.

In conclusion, we can state that the impact of artificial intelligence usage by modern companies is similar in its effect to the revolutionary impact of Internet access in the last century. Although artificial intelligence is not a stand-alone or core means of ensuring the company's competitiveness, it significantly simplifies production processes and improves the provision of services. As a result - one can allocate free resources for more creative and complex tasks, which leads to more effective resources spent and increases ROI.

There is still an open question of the unevenness of regulatory restrictions on the use of AI in certain industries and state-owned companies. This question is to be covered in future research.

References

1. Agrawal, A., McHale, J., & Oettl, A. (2018). Finding needles in haystacks: Artificial intelligence and recombinant growth. In *The economics of artificial intelligence: An agenda* (pp. 149-174). Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.3386/w24541>
2. Ajitha, P. V., & Nagra, A. (2021). An Overview of Artificial Intelligence in Automobile Industry—A Case Study on Tesla Cars. *Solid State Technology*, 64(2), 503-512. <https://doi.org/10.47992/ijaeml.2581.7000.0113>
3. Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard business review*, 96(1), 108-116. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2022.101026>
4. Coeckelbergh, M. (2019). Artificial intelligence: some ethical issues and regulatory challenges. *Technology and regulation*, 2019 (2019), 31-34. <https://doi.org/10.26116/techreg.2019.003>
5. Gupta, D. G., & Jain, V. (2023). Use of Artificial Intelligence with Ethics and Privacy for Personalized Customer Services. In *Artificial Intelligence in Customer Service: The Next Frontier for Personalized Engagement* (pp. 231-257). Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-33898-4_10
6. Kachamas, P., Akkaradamrongrat, S., Sinthupinyo, S., & Chandrachai, A. (2019). Application of artificial intelligence in the prediction of consumer behavior from Facebook posts analysis. *International Journal of Machine Learning and Computing*, 9(1), 91-97. <https://doi.org/10.18178/ijmlc.2019.9.1.770>

7. Liebrechts, W., Darnihamedani, P., Postma, E., & Atzmueller, M. (2020). The promise of social signal processing for research on decision-making in entrepreneurial contexts. *Small business economics*, 55(3), 589-605. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00205-1>

8. Obschonka, M., & Audretsch, D. B. (2020). Artificial intelligence and big data in entrepreneurship: a new era has begun. *Small Business Economics*, 55(3), 529-539. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00202-4>

9. Yanisky-Ravid, S., & Martens, C. (2019). From the Myth of Babel to Google Translate: Confronting Malicious Use of Artificial Intelligence-Copyright and Algorithmic Biases in Online Translations Systems. *Seattle University Law Review*, 43(1), 1-80. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3345716>

10. Zwakman, D. S., Pal, D., & Arpnikanondt, C. (2021). Usability evaluation of artificial intelligence-based voice assistants: The case of Amazon Alexa. *SN Computer Science*, 2, 28. <https://doi.org/10.1007/s42979-020-00424-4>

Sven-Olof Yrjö Collin

THE MANAGEMENT OF THE CORPORATE GOVERNANCE MECHANISMS

The paper deals with the role of corporate governance (CG) in managing corporations, with a focus on the CEO and top management team. It argues that while CG is typically viewed as a governing mechanism, corporate managers also play a significant role in managing CG structures and processes. The author presents various activities that managers can undertake to influence CG, drawing on theory and empirical evidence. The paper discusses several CG mechanisms, including capital structure, auditors, and the managerial labor market, and suggests the ways how these aspects can be managed to benefit the corporation. It challenges the assumption of egoism in CG studies, proposing that managers have their own capacity to think and act, including having organizational objectives. In managing corporate capital and ownership structures, the focus is on equity, debt, and liquidity. Equity is highlighted as crucial in representing shareholder interests and managerial discretion. Managers seek to attract beneficial owners through the client effect, shaping the corporation to align with preferred ownership structures. Earnings management practices, like Big Bath, are discussed as influencing perceptions of managerial performance. Interactive governance, involving personal relationships with owners and governance intelligence, is seen as a way for managers to proactively manage governance mechanisms and ownership structures, auditors, boards, recruitment, executive compensation, strategy, structure, and mass media are viewed as governance mechanisms. Overall, the paper argues that effective management of these governance mechanisms can support the interests of CEOs, top management teams, and organizations.

Key words: corporate governance, corporate management, governance mechanisms, management strategies, ownership management

Свен-Олоф Коллін. Управління механізмами корпоративного менеджменту.

У статті досліджується роль корпоративного менеджменту (КМ) в управлінні корпораціями, з акцентом на генеральному керівництві та команді вищого керівництва корпорації. Стверджується, що хоча КМ зазвичай розглядається як механізм управління, керівники корпорацій також відіграють

значну роль в управлінні структурами та процесами КМ. Спираючись на теорію та емпіричні дані автор представляє різні підходи до впливу на КМ. У статті обговорюється складники КМ, зокрема структура капіталу, аудитори та ринок управлінських кадрів. Пропонуються шляхи управління цими аспектами, які сприяють розвитку корпорацій. Ставиться під сумнів припущення про егоїзм у дослідженнях КМ, припускаючи, що управлінці мають власну здатність думати та діяти задля реалізації організаційних цілей. У дослідженні управління корпоративним капіталом і структури власності основна увага приділяється власному капіталу, боргу та ліквідності. Наголошується, що власний капітал має вирішальне значення для представлення інтересів акціонерів і свободи управління, саме тому керівники корпорацій прагнуть залучити бенефіціарних власників, що формує корпорацію відповідно до бажаної структури власності. Обговорюються практики управління доходами, як-от Big Bath, як такі, що впливають на прийняття управлінської діяльності. Розглянута інтерактивна стратегія управління, до якої входять взаємовідносини з власниками на основі нових стратегій управління (governance intelligence), що визначається як спосіб проактивного керівництва механізмами управління та структурами власності, аудитором, радами корпорацій, стратегіями підбору персоналу та засобами масової комунікації. Стверджується, що ефективне управління цими механізмами знаходиться під впливом інтересів генеральних керівників та команд вищого керівництва корпорацій.

Ключові слова: корпоративне управління, механізми управління, стратегії управління, управління власністю, управління корпораціями.

Introduction

Corporate governance (CG) are those processes and structures that discipline the corporation and especially the Corporate executive officer (CEO) and the top management team (TMT) of the corporation (Schleifer and Vishny, 1997). From the point of view of the CEO and the TMT, CG mechanisms are factors in their environment that they have to deal with as part of the duty to perform their assignment, corporate management. It could be claimed that corporate management to some extent deal with how to develop, maybe in cooperation with the board and the main owners, the corporate strategy, but even more, and this is the main focus of corporate management, to implement the strategy (Collin, Ponomareva, Ottosson & Sundberg, 2017). Thus, corporate managers are engaged in managing, not

governing. But, when being engaged in management, they have to consider the environment, how it influences the organization and the implementation process, and how it can be used in order to make the implementation successful.

An important part of this environment are the corporate governance structures and processes, those that influence the strategy and the implementation of the strategy, especially those actors with the duty to implement the strategy, the corporate managers. Thus, even if it appears peculiar, the governance structures and processes, with functions of directing corporate managers, have to be considered by the corporate management when managing the corporation. This is a mutual process where corporate managers are subject to governance, but at the same time subject the governance to their efforts of managing the governance. Later in this paper I will raise the management activities to governance activities by using the concept of 'interactive governance', which is when corporate managers try to influence, or rather, when they manage the governance agents.

In this paper I will present some activities that corporate managers can perform in order to manage, or even to govern corporate governance. The method I will use in order to identify the activities is speculation, in which I use theory arguments and empirical findings, mainly from my own studies and from my own experience from 30 years of studies in CG. But in this paper I will reverse the findings, in a way putting them on their head, so they fit into the scheme of managers influencing CG instead of the normal and traditional causality, how CG influence managers.

I will use the most common way of conceptualizing CG, which is a list of what is considered to be CG mechanisms (Collin & Smith, 2007). Indeed, it can be criticized for being a mechanistic approach, trying to capture what is in essence a dynamic process. However, it is a systematic approach, and it is well aligned to the dominant research of CG. Therefore, the paper is organized in sections where each CG mechanism is considered from the viewpoint of what actions managers can perform in order to manage, or even govern the specific CG mechanism. The paper starts with the mechanism of capital, including both equity, and by that, how it is organized in the ownership structure, then continuing with debt and the cash flow of the corporation, finalizing the section with the concept of interactive

governance. Then the paper continues with the auditors, the board, the managerial labor market, i.e., recruitment and promotion of managers, the strategy and structure of the organization, and ending with a speculation on how to manage the important part of the environment that mass media constitute. The paper ends with a summary and conclusion about the management of governance.

Before starting, one ontological note has to be made. A very common assumption of CG studies performed within the economic paradigm is that of egoism. I make a small deviation from this assumption by assuming that all individuals, including corporate managers, are individuals with their own capacity to think and to act, which is termed opportunism in the economic theories. They are not simple servants with only one capacity and interest, to obey and to follow the incentives. Being selected to the very top of the organization, they are strong acting individuals. With this capacity they can cooperate with the owners and the board of directors, and other important stakeholders. But they can also neglect governance influences or even create resistance. They have themselves individual objectives but since they are managers, and here is the deviation from the assumption of individuals in the economics paradigm, they also have organizational objectives.

An individual can be said to have at least three dimensions that are of interest in governance.

1. We often assume that individuals are effort avoiding. While it appears as if people are trying to not engage but to be lazy, it could also imply an effort to get around governance pressure that the individual do not believe in and think is a bad idea. It is not effort avoidance but governance avoidance.

2. We assume that individuals try to gain wealth, be it material, social or security. A corporate manager is in a prestigious powerful position and have therefore opportunities to gain wealth from the corporation, i.e., from wage negotiations and through incentive schemes. But we also have to consider other kinds of wealth, that are not directly material but could have material consequences. Managers care about social wealth, such as status, and about security, i.e., to have a secure position and a stable income.

3. We assume that individuals enjoy discretion, i.e., to have both capacity and opportunity to act without constraints. But corporate governance are

mainly constraints, which imply that the manager tries to defend itself from the influence of the governance that reduce the managers discretion. In a way, it is not the full intent of the governance mechanism to reduce the discretion of managers. On the contrary, governance imply to create situations of opportunities of corporate development. Therefore, governance do not imply to recruit obedient individuals, but those with high capacity to act and to be capable, which tend to imply independent individuals.

4. Finally, we deviate from the assumption that managers are purely self-interested. Instead, we assume that they have a conception of their duty, what constitutes a good corporation and what is proper management (Collin, 2020). One could say that they have a kind of corporate ideology, indicating what is right and wrong, which they follow, independent of its consequences on the managers wealth.

We will now walk through the governance mechanisms and consider them from the perspective of the managers, and how they can be managed in order to be a positive force for the corporate managers, in their corporate management, to promote themselves and the corporation. Thus, this will be about corporate management, where the management is directed towards managing the governance.

To manage corporate capital and the ownership

The first corporate mechanism to consider is the mechanism of capital which consist of equity and debt, but we also consider liquidity in the corporation in the form of free cash flow. Of those three, equity is the most important capital because behind equity hides those that are called the owners of the corporation, i.e., the shareholders of the corporation, which are those that in agency theory are termed the principals. It is assumed in agency theory and property right theory that the corporation is not only led by them but also created by them. The corporation has therefor to fulfill the interest of the shareholder. This means that the corporate management should be guided by a shareholder orientation.

To manage capital

Equity capital is a powerful party since equity representatives vote on the shareholder meeting and elect the board of directors, in which much of the governance power is residing. However, equity is the main residual

capital, i.e., the party that gets what is left when all the other parties of the corporation has got their compensation, that is, the profit (Fama & Jensen, 1983). The equity does not have a fixed compensation tied to its contract. It cannot claim to receive a compensation when there is no money left, after all the others have got their compensation. This contrast with debt, for example bank loans, that have a fixed compensation, termed interest, that it always has the right to receive. Managers cannot do what it can do to the equity owner, say: “sorry, there is no money left so you have to wait for the next year to see if you get compensated.” It is said that interest never sleeps. It always keeps up a pressure for corporate performance. Pay or go bankrupt, is the principle of debt. The equity capital is much more forgiving, waiting for the good times to come.

With this forgiving attitude managers could prefer to finance the corporation with equity, hoping that the equity will be forgiving or even asleep. But there is a balance since while debt can dissolve the corporation through bankruptcy, equity have the power to make the managers unemployed. In both cases the manager is at risk, but in the case of debt, even the corporation is at risk. Thus, a manager with a duty towards the corporation, prefer equity.

On the other hand, equity is not interested in overinvesting in a corporation because then more of the shareholders equity runs the risk of being lost in case of bankruptcy. Investors are assumed to diversify their risk through investments in several corporations. But managers can argue that higher levels of equity imply better possibilities for them to make good and fast deals, being able to quickly catch a good business opportunity. This means that higher levels of equity increase the corporate managers discretion, which is highly valued by the managers.

This is also an argument for having high levels of free cash flow, that is, cash flow that is not bound to be used for paying the bills of the corporation. The free cash flow can be used in order to perform quick acquisitions or investments, without the need to have negotiations with banks or sell shares of the corporation in order to get the necessary money. Thus, free cash flow, as large proportion of equity increase the discretion of the managers.

While equity is owned by shareholders, they are organized, if the corporation have listed shares, at a stock market. This market put up

demands on the corporation to supply information so shareholders, actual and potential, can make informed decision about investing, keeping or disinvesting in the corporation. Around the stock market there are also parties supporting the function of the stock market. There are analysts, that collect and analyze information from the corporation and about the corporation and create their product, a recommendation of buying, keeping or selling a share (von Koch, Nilsson & Collin, 2015). Corporate managers have an interest, but also a responsibility to deal with investors at the stock market and the analysts. That is performed through indirect action when the corporation distribute information, and through direct action, when the manager has meeting with major investors and analysts.

These activities are part of interactive governance, which is when corporate managers try to influence, or rather, to manage the governance agents.

Corporate managers influence through giving information to governance agents. This information is, of course, not an objective presentation, as it could have been made by a professor in accounting. This presentation is made by a person that has a personal and organizational interest in creating a positive impression of the corporation. Those that receive the information know, of course, that the information is filtered through and influenced by this double interest.

Interactive governance means that while the governance mechanisms are present in order to direct the managers, or one could say, to frame the agents, the managers on the other hand, are also engaged in framing the governance agents through influencing them through the information given (Collin & Smith, 2023). This is an interaction of framing where both parties try to influence the other party. One could say that while the governance actors frame the agents through governance, the corporate managers manage the governance actors through information framing.

To manage reports

One of the major information channels managed by the managers are the financial reports given each quarter and the yearly annual report. It gains higher legitimacy of information accuracy since the reports, at least the annual report, are inspected by auditors. Of course, even here the managers have an interest of framing. Thus, information is given, within

the limitations of accounting regulations and by consent by the auditors, to support the interest of the managers. The accounting regulation that concerns listed corporations in Europe, the IFRS regulation, is intended to give a fair and true representation of the business of the corporation in financial terms, which will support investors decision making. Since accounting contains valuations in order to settle the costs and revenues of the corporation, there are discretion in the creating of the accounting information. This discretion can be used by managers in order to create information that is supportive for the managers and the corporation.

However, one has to realize that this discretion is not always used in order to create an image of 'gold and green forests'. Negative information is also important since it can shape preferable expectations and it gives an impression of credibility. Thus, to hand out negative news could build trust.

The activity of influencing the information given by the accounting system is termed earnings management, thus it is recognized as being part of corporate management (Collin, Ponomareva, Björklund & Krieg, 2022). Earnings management performed in a correct way, i.e., used within the limits of the accounting regulation and inspected by the auditors is a legal action. Indeed, it is an action that is performed by managers in order to support the corporation, but, as studies have found, also to support the managers.

There is one specific action that is a clear act of earnings management. This is the Big Bath (Broberg, Collin, Tagesson, Axelsson & Schjle, 2011). When a new CEO is recruited, corporations tend to report lower profit when the CEO arrives but higher profit the next year. While it can be due to good performance of the CEO, it could also partly be due to earnings management, where write-offs and depreciations are used to lower the profit when the CEO is arriving, and then the next year, for example assets are valued more preferable, giving higher profits. This is positive for the CEO because it indicates that the CEO is very capable of managing the corporation. The profit increase creates trust and power within the organization because everyone sees that the CEO is capable. It also creates trust externally since increase in profit indicates that the manager has been able to improve the performance of the corporation.

Big Bath is, however, somewhat strange since in an efficient market

Big Bath would have no effect since the market will understand the earnings management activities why the activities will not influence the share price. But Big bath exists, and one reason could be that every corporation performs Big Bath, which imply that if a corporation do not perform a Big Bath, they create a negative signal since it goes against expectations.

Big bath is also used when the corporation has losses. Through earnings management the losses are increased since more losses are still losses. That is why you hardly ever see a corporation doing a loss of one Euro. If the numbers are in red, i.e., reporting losses, the color will not change if the red numbers increase, i.e., if the losses increase.

To sum up, earnings management, for example Big Bath, are methods used by management in order to gain power and respect both internally and externally.

To manage the ownership structure

Managers are subject to the ownership structure, but it is also true that the ownership structure is subject to the managers actions. That is what is termed the client effect (Dyl, Elliott and Handley, 2002), which means that a corporation organize itself and presents itself and thereby attract a specific kind of owners. For example, owners with high demand for yearly dividends are attracted to corporation with high yearly yield.

The client effect from the corporate management perspective means to find out what kind of owners that could be the most the most advantage stock owner for the managers and maybe also for the corporation. The question is what these advantageous owners prefer, and the answer will then guide the management in order to dress the corporation, so it attracts these special owners. Indeed, there is a catwalk for the corporations where they show how preferable they are. Ponomareva, Federo, Aguilera & Collin (2022) found that some corporations had a preference to conform to the global good governance norm, at the cost of higher board director compensation.

The stock market presents a specific threat towards company managers. This is the takeover market where potential shareholders can start buying shares and gaining so much voting power that they can influence the board and thereby influence the CEO and the TMT, ultimately fire the CEO. The takeover market is therefore a threat to the security of the CEO, the

TMT and the organization. This could induce the agents to put up fences against the takeover market, for example, poison pills, which are contractual conditions that makes it very costly to fire the CEO, or dominating, long-term owners.

To manage through interactive governance

A corporate manager has strong incentives to have friendship or personal relationships with their owners. This is the more personal part of interactive governance techniques where there is personal interaction between main governance individuals and management individuals. It constitutes an effort from management to get into the social cliques of the owners. It can happen that dominant owners could be families, a single corporation or an investment fund, or a small group of investors, which constitute the dominant coalition (Collin & Smith, 2019). It is advantageous for management to become part of this dominant coalition. It is, however, also advantageous for the investors to include some individuals from the management into the dominant coalition.

If included into this clique, the dominant coalition, then the manager can influence the owners through personal discussions, through dinner meetings, through phone calls and hunting sessions. This personal interaction between owners and CEO's and TMT is the height of the interactive governance since the personal relationships imply that the actors are trying to create conditions for brotherhood relationships (Collin, 1993) or clan transactions (Ouchi, 1979). This occur when there is a group of individuals that have a high level of trust towards each other and therefor can act with high levels of independence, thus supporting the managers preference for discretion.

Another method included in interactive governance from the managers side is to have a system of governance intelligence. This imply to establish information channels where the corporate managers can get information about what owners are saying and communicating at different arenas, and thereby getting an understanding of the owner's thoughts and ideas.

Governance intelligence could be to have contact with individuals that are close to the clique of the owners, if the managers are not themselves in the clique. It implies to be able to identify those that are advisors, the consiglieres of the owners, and even to get in contact with them. By knowing

about the mindset of the owner's consiglieres, the managers can get an understanding of the mindset of the owners. It also implies to have coverage of mass media that could report about the owner's actions in all respects, and to be present at occasions where the owners tend to show up.

Interactive governance, including governance intelligence, contains the intent to be able to understand how the owners are thinking, and even what their plans are, in order to be able to be proactive, i.e., to make management actions before the owner's act, and thereby influence the preconditions of the owners' possible action.

To manage the auditors

An important agent of the shareholders are the auditors. Auditors have access to internal, privileged information of the corporation and their function is to inspect the reported information created by the corporation and to make sure that it is on a reasonable level of accuracy and being trustworthy. Auditors should be independent from both the owners and the management and therefore not possible to influence. This does not imply that it is not possible to manage the audit. Studies have found that the level of independence of auditors could be influenced through making the audit firm consultants to the corporation, i.e., to use the audit firm for non-audit service. While being highly conspiratory thinking, one can imagine that an auditor that realize that the audit firm can get more business from the corporation, for example by offering education or advice help, then maybe the auditor could be a little bit more flexible when it concerns the accounting inspection. While it is formally the owners that decide which audit firm to use for auditing, it is possible for the corporate managers to influence the choice of audit firm and the managers can use the audit firm in non-audit service, thus creating liaisons to the audit firm, and the auditor that can be productive for their interest. Indeed, in studies performed in Sweden, it has been found that audit quality varies among auditing firms (Donatella, Haraldsson & Tagesson, 2019). Normally it is assumed that the Big Four audit firms have the highest audit quality. But studies indicate that this is not always the case. Some studies have found that there is one specific audit firm belonging to the Big Four audit firms that tend to have lower audit quality. While this could be interpreted as a reduced level of audit

quality, it could also indicate that the firm has a more, one could say, customer-oriented perspective on auditing. If the audit firm has an understanding of the situation of the corporation maybe it can be more flexible in their auditing action. If this could be the case, which, of course, all audit firms deny, the corporate managers have an interest in which audit firm that is elected as the auditors of the corporation.

If this is not the case, but auditors are truly independent, then a different tactics could be expected from the management point of view. A rational action could be to stress audit rotation, which imply that the risk of auditors fulfilling a consigliere function (Collin, Ahlberg, Berg, Broberg & Karlsson, 2017) towards the owners will be reduced since there will be less time to build a trust relationship between the owners and the auditor.

Finally, studies have found that high audit cost constitute a signal of accountability towards the corporation and its management. Company managers could therefore have the interest to increase audit costs, not because they want more auditing performed in the corporation, but because the higher costs signals that it is a trustworthy corporation, and the corporate managers are subject to high levels of accountability (Collin, Haraldsson, Tagesson & Blank, 2017) .

To manage the board

The next corporate governance mechanism that we consider is the board. Maybe the most important way to influence the board is through interactive governance where the CEO and the top management team supply a lot of information to the board (Collin & Smith, 2023). It is information that is shaped under the information management idea, which means to give information that can induce the board to conduct preferred actions and decisions, and to give extensive information that create trust since it shows that the CEO reveal much information which supports the boards function of monitoring the CEO and makes the CEO accountable. The interactive governance will hereby create impressions of monitoring since the board thinks that they are monitoring because they receive and process much information, while they at the same time are subject to cognitive framing through information.

Another part of the interactive governance towards the board is to influence the board to perform the service function. One CEO action is when the CEO interact with the chair, trying to promote the chair to have a board that stress the service function. This function is mainly an asset for the CEO. It is neither monitoring nor incentivizing and it is not shaping the actions of the CEO but gives the CEO an opportunity to get more and better information, even wise advices.

To improve interactive governance possibilities the CEO could try to influence the composition of the board. A CEO could prefer what's called dependent directors, which are those directors that are dependent on the firm, on the CEO and the top management team or on the dominant owner. In one case study I performed I observed how a CEO in a family firm, that was not of the family, tried to include the younger family generation through promoting some of the young family generation to be included as directors of the board. It indicated that it was the CEO, not the family owner, that had a structured strategy of nepotism. In this case it was performed with the interest to secure the firm as a family firm since the CEO believed it would create certainty and stability for the firm and its employees. While the inclusion supported the older family members interest, the inclusion was mainly made with the interest to stabilize the corporation.

The CEO and the TMT could try to support what is very fashionably today, diversity. Heterogeneity of directors is a well-supported norm in society, in the practice books and in much teaching. But with diversity follows the risk, or one should say in this case, the chance of increased conflicts and tensions in the board due to contrasting views and competencies, which could consume a lot of energy at the board meetings which will divert the attention from activities like monitoring. Simply put, a board that are engaged in taking care of conflictual consequences of diversity could be expected to have less power and energy to monitor the CEO. Thus, director diversity could reduce the power of the board in relationship to the CEO, thus increasing the discretion of the CEO.

Another composition question of the board is if the CEO should be included as a director with voting rights. The CEO could argue for it's presence at the board as a board member with voting rights since it will

align the CEO with the will of the board. While being true, an inclusion will also make the CEO more capable of influencing the board's decision making. CEO voting rights as a director is an instrument of alignment, but it is also an instrument of power empowerment.

In USA this double-edged sword is present since most CEOs are voting members of the board. Indeed, they are very often also chair of the board and several other members of the top management team are voting members of the board, which makes the board, in the eyes of a Swedish person, a very weak, almost corrupt board. In Sweden, the CEO cannot be a chair and only one from the TMT, typically the CEO, can be a member.

Concerning the board and its decision-making function, one act of governance intelligence is that the CEO and the TMT tries to find out where board decisions are actually being made and where discussions are being held which precedes the decision. Studies have shown that board functions are not always performed at the board meeting but are performed at other governance arenas (Ahlberg, Collin, Smith & Uman, 2023). For example, in family firms many discussions and actual decision making is performed at family gatherings. Being present at these family gatherings is therefore valuable, or at least, to get information from these gatherings.

Finally, it has been showed in board compensation studies (Collin, et al, 2017) that lower board budgets are correlated with weaker boards since it will be hard to recruit the very best directors with a low board budget. Therefore, the CEO could try to influence the board budget and keep it low.

To manage through recruitment and promotion

Next mechanism to consider is recruitment, that is, the internal and the external managerial labor market. Recruitment is maybe one of the most important mechanisms because if the perfect person is recruited, with the same mindset and preferences as the main dominant owner then there is nothing to govern because that person will act as the owner would have acted. However, recruitment of managers, except for the CEO, is in the hands of the CEO and the TMT. One could imagine that internal labor market recruitment would be preferred by a CEO because the CEO can influence who will be selected and how the socialization will be performed.

If socialization is performed in a perfect way it will create very close-knit management teams characterized by brotherhood relationships with high levels of trust and where there is a loyalty towards those that have recruited the person. With this mechanism of internal labor market and strong internal socialization, it is possible to have a high level of diversity, be it on dimensions of competence, gender, and ethnicity, which can be presented externally as supporting the norm of diversity. The group of managers constitute a clan with norm congruence that is capable of exploiting the developmental part of diversity.

To manage executive compensation

Executive compensation is a mechanism that receive a lot of media and research attention (Collin, Gustafsson, Petersson & Smith, 2014). However, there is a low correlation between compensation and firm performance. The reason could be that compensation is indeed incentives to perform, but also incentives to stay in the position. Thus, compensation could be less an incentive instrument than a recruitment instrument because compensation attracts and retains CEO's. Options are very popular instruments and are formally and to the public motivated by it being an incentive. But renegotiations appearing when the exercise price is less advantageous for the CEO indicates that options are probably more instruments of recruitment than incentives.

To manage strategy and structure

Strategy is a very powerful governance mechanism (Collin & Tagesson, 2010). One way for the CEO to manage the strategy is to use emergent strategies (Foss, McCaffrey & Dorobat, 2022). These are actions that are not really part of the strategy but represents small diversions from the strategy. It could be a small investment in some business opportunity, seldom reported in reports and to the board, that slowly grows and grows and then, at one point in time, becomes so big that it has to be included in the formal strategy. It has become a fait accompli.

A stronger influence on the strategy is what is termed strategic opportunism (Collin & Smith, 2007). This occurs when the organization has capacity to redirect and reshape its strategy in order to exploit

opportunities. This is, however, probably not possible to perform without the consent of the board. Then the CEO needs to perform interactive governance in order to get the board to accept the strategic move.

The organizational structure is not very often considered as a governance mechanism, maybe because it is highly internal. It is, however, part of the governance since it can restrict the capacity of the CEO to act. But when we focus on management of governance, the CEO can use what could be called 'divide and rule'-method. That is to create a complex organizational structure that makes it very hard to find out what's going on in the organization. Of course, it is also very hard for the CEO to understand the organization, but the CEO is always present in the organization and have therefore a significant higher level of understanding what's going on in the organization. If the corporation is listed on a stock market, there tend to be an price to pay for the complexity since a complex structure tend to be punished by the stock market by a lower share price.

To manage governance through mass media

Last, but not the least, there is the mass media as a governance mechanism. Most media could be treated the same way as the stock market by supplying a lot of managed information in order to make it possible for mass media to present the corporation in the way that the CEO would like it to be presented, i.e., to frame mass media through information management. A lot of engagement in mass media will give a high attention to the CEO, which could reduce the possibility for the board to fire the CEO.

A high presence in mass media creates also high legitimacy for the organization, if the presence is well managed. This will make it harder for the board or the owner to try to change the organization in a dramatic way. Thus, good mass media management can create security and certainty for the organization, the TMT and for the CEO.

Summary and conclusion about the management of governance

These were my advices how to perform corporate management concerning the management of the governance mechanisms in order to promote the interest of the CEO, the top management team and the organization. While it sometimes can appear as being promoting inefficiency

and to diverge from the responsibility of the top managers, it could at the same time also be considered to be actions by the top management to secure the organization, and thereby supporting the organizations capacity to develop, and to secure the top management team so they can perform their duties toward the corporation.

The notion that there is a conflict between the principal and the agent do not only contain a conflict about wealth distribution between the agent and the principal. There could also be a conflict that is not about wealth, but about substance, concerning how the corporation should be develop. While agency theory assumes that the corporation is only a mean for their principles to gain wealth, it is also possible to consider a different perspective. That is a perspective where the organization is a constellation of interest, where those that we term agents and principles are only servants of the organization that makes it possible for the organization to develop and to prosper. Thus, a constellation of interest supporting the survival of the organization in order to survive as an interested party.

If there is a constellation of interest, carried by different parties, then there is not one single governance problem, that between the principals and the agents, but as many governance problems as there are parties engaged in the corporation. In this case, my advice to the CEO and the TMT is to give ammunition to those that are considered to be those that should obey so they have power to stand against those that demands others to obey their demands. If there are two very strong actors engaged in fighting against each other, that is very negative and consumes energy that could be given to the development of the corporation. But if these parties, due to more power balance, are engaged in discussions and negotiations in order to develop the cooperation between them and to develop the corporation, then my suggested methods of gaining strength as a CEO and as a TMT could be productive means in order to develop the corporation.

My final words of advice for an reflection is this: If you work at a corporation, if you are a director or if you are an owner and shareholder, you should think what your goal with the engagement is: is it purely to give you wealth, to give you security, to give you discretion, or do you have these individual goals while realizing that you and the others are servants of the organization, for its survival and success?

References

1. Ahlberg, J., Collin, S.-O., Smith, E. and Uman, T. (2023) Board functions at governance arenas: A comparative case study of four Swedish family firms. *Journal of Family Business Management*, [online]. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFBM-04-2023-0055> [Accessed 1 Mar. 2024].
2. Broberg, P., Collin, S.-O., Tagesson, T., Axelsson, M. and Schüle, C. (2011). Why reduce profit? – Accounting choice of impairments in Swedish listed corporations? *International Journal of Accounting and Finance*, 3(1), pp. 49–71.
3. Collin, S.-O., Smith, E. (2007). Window of entrepreneurship – Explaining the influence of corporate governance mechanisms on corporate entrepreneurship in two riding schools, *The International Journal of Entrepreneurship & Small Business*, 4(2):122-137.
4. Collin, S.-O., Smith, E. (2023). Governance, delegation or constellation? An empirical study of corporate governance in a Swedish municipal corporation in the waste sector *Under review*.
5. Collin, S.-O. (1993). The Brotherhood of the Swedish Sphere: A third institutional form for economic exchange. *International Studies of Management and Organization*, 23(1), pp. 69–86.
6. Collin, S.-O. Y., Smith, E. (2019). The management of independent directors: A praxis hypothesis. *Research handbook on boards of directors*, ch. 10, pp. 193–207.
7. Collin, S.-O. Y., Ponomareva, Y., Vjörklund, F. and Krieg, D. (2022). Independent directors in Sweden and their influence on earnings through accrual and real activities management. *Corporate Ownership & Control*, 19(2), pp. 143–158.
8. Collin, S.-O., Ahlberg, J., Berg, K., Broberg, P. and Karlsson, A. (2017). The auditor as consigliere in family firms. *Journal of Family Business Management*, 7(1), pp. 2–20.
9. Collin, S.-O., Ponomareva, Y., Ottosson, S. and Sundberg, N. (2017). Governance strategy and costs: Board compensation in Sweden. *Journal of Management & Governance*, 21(3), pp. 685–713.
10. Collin, S.-O., Tagesson, T. (2010). Governance strategies in local government: A study of the governance of municipal corporations in a Swedish municipality. *International Journal of Public Policy*, 5(4), pp. 373–389.
11. Collin, S.-O., Gustafsson, L., Petersson, E. and Smith, E. (2014). Options are a CEO's best friend: Executive compensation and ownership in Swedish listed corporations. *The IUP Journal of Corporate Governance*, XIII(3), pp. 40–71.

12. Collin, S-O. (2020). Motivations to human action: selfishness, belongingness and duty. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»* [Research bulletin Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»], т. XXVI., pp. 128–140.
13. Collin, S-O., Haraldsson, M., Tagesson, T. and Blank, V. (2017). Explaining municipal audit costs in Sweden: Reconsidering the political environment, the municipal organization and the audit market. *Financial Accountability and Management*, 33(4), pp. 391–405.
14. Donatella, P., Haraldsson, M. and Tagesson, T. (2019). Do audit firm and audit costs/fees influence earnings management in Swedish municipalities? *International Review of Administrative Sciences*, 85(4), pp. 673–691.
15. Dyl, E.A., Elliott, W.B. and Handley, J.C. (2002). Do share prices matter? *Accounting and Finance*, 42(3), pp. 225–237.
16. Fama, E. F., & Jensen, M. S. (1983). Agency problems and residual claims. *Journal of Law and Economics*, 26(2), pp. 327–349.
17. Foss, N. J., McCaffrey, M. C. and Dorobat, C.-E. (2022). When Henry met Fritz: Rules as organizational frameworks for emergent strategy process. *Journal of Management Inquiry*, 31(2), pp. 135–149.
18. Ouchi, W. G. (1979). A Conceptual Framework for the Design of Organizational Control Mechanisms. *Management Science*, 25, pp. 833–848.
19. Ponomareva, Y., Federo, R., Aguilera, R. V. and Collin, S.-O. (2022). The Cost of Conformity to Good Governance: Board Design and Compensation. *Corporate Governance: An International Review*, 30, pp. 399–420.
20. Schleifer, A., Vishny, R.W.A. (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance*, 52(2), pp. 737–783.
21. von Koch, C., Nilsson, O. and Collin, S.-O. (2015). The influence of investor protection on the performance of financial analysts: Time series analyses in four different legal systems. *International Journal of Disclosure and Governance*, 12(2), pp. 167–184.

М. В. Михайлов

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ця наукова стаття розглядає актуальне питання воєнних конфліктів та військовий стан які мають великий вплив на різні аспекти суспільства. Однією з суттєвих галузей, які зазнають впливу воєнного стану, є вища освіта. У закладах вищої освіти студенти та викладачі стикаються з низкою економічних викликів і проблем через нестабільність.

Проблема полягає в тому, що воєнні конфлікти призводять до серйозного погіршення економічних умов як для студентів, так і для викладачів у закладах вищої освіти.

Ця стаття має важливе значення для педагогічних та стратегічних рішень у сфері вищої освіти в умовах небезпеки та неспокою. Розглянуті в ній досвід та рекомендації можуть служити цінним джерелом інформації для адміністрації закладів вищої освіти, освітніх програм, а також наукових спільнот та дослідників, які цікавляться аспектами соціальної стійкості та функціонування вищої освіти в умовах непередбачених обставин і кризових ситуацій.

Ключеві слова: нестабільність, воєнний стан, заклади вищої освіти, умови кризи, навчальні програми.

Mykhailov Mykola. Economic consequences of martial law for students and teachers in institutions of higher education.

This scientific article discusses the topical issue of armed conflicts and martial law, which have a major impact on various aspects of society. One of the key sectors that is affected by martial law is higher education. In higher education institutions, students and faculty face a number of economic challenges and problems due to the instability.

The problem is that armed conflicts lead to a significant worsening of economic conditions for both students and faculty in higher education institutions.

This article is important for pedagogical and strategic decisions in the field of higher education in the context of danger and unrest. The experience and recommendations discussed in it can serve as a valuable source of information for the administration of higher education institutions, educational programs, as well as scientific communities and researchers interested in the aspects of social

resilience and the functioning of higher education in the context of unforeseen circumstances and crisis situations.

Key words: instability, martial law, institutions of higher education, crisis conditions, educational programs.

Воєнний стан та конфлікти, що характеризують сучасний світ, залишають свій відбиток на всіх сферах життя суспільства, включаючи систему вищої освіти. У цій статті розглядаються економічні наслідки воєнного стану для студентів та викладачів у закладах вищої освіти, а також пропонуються підходи до подолання цих викликів.

Воєнні конфлікти нерідко ведуть до серйозних економічних зрушень в країні. Зменшення державних видатків на освіту та інвестиції у навчальні заклади стають звичайною практикою в умовах воєнного стану. Це може призвести до зменшення доступності освіти, підвищення вартості навчання та обмеження можливостей для студентів отримати фінансову підтримку [1].

Для студентів, це означає виклик, який часто важко подолати. Збільшення вартості навчання може призвести до фінансових труднощів та навіть відмови від освіти для багатьох. Студенти можуть втратити можливість отримувати стипендії та гранти через скорочення бюджетних ресурсів та зміну пріоритетів в умовах конфлікту. Заклади вищої освіти можуть бути змушені скорочувати або призупиняти свою діяльність через безпекові обмеження, що обмежує доступ студентів до освіти [2].

У ситуаціях воєнного стану та економічних труднощів студенти можуть стати особливо вразливими щодо втрати можливості отримувати стипендії та гранти. Це може бути наслідком декількох факторів:

Влада часто скорочує бюджетні видатки на освіту в умовах війни чи кризи. Це може призвести до зменшення кількості доступних стипендій та грантів для студентів.

У ситуаціях кризи або воєнного конфлікту влада може перерозподіляти фінансові ресурси на інші потреби, такі як оборона чи гуманітарна допомога.

Для отримання стипендій і грантів можуть бути встановлені нові критерії відбору, які стануть більш обмежувачими в умовах кризи. Студенти можуть опинитися поза межами нових критеріїв.

Зменшення доступних ресурсів може призвести до зростання конкуренції між студентами за стипендії та гранти. Це ускладнює отримання фінансової підтримки.

Для студентів важливо бути готовими до таких можливих втрат і шукати альтернативні джерела фінансування, такі як приватні стипендії, робота під час навчання та інші фінансові можливості. Також важливо співпрацювати з навчальними закладами та органами управління освітою, щоб знайти шляхи збереження доступу до освіти в умовах складних обставин.

Для викладачів, економічні наслідки включають втрату робочих місць або навіть примусову еміграцію. Скорочення фінансування може вплинути на оплату праці та розвиток кар'єри для академічного персоналу. Викладачі можуть втратити можливість проводити дослідження та розвивати нові методики навчання через обмежені ресурси та зниження доступу до інновацій [3].

З огляду на вище сказане, виникає необхідність розробки стратегій для подолання економічних викликів, пов'язаних з воєнним станом.

По-перше, держава повинна зберігати певний рівень фінансування для вищої освіти, навіть в умовах конфлікту, щоб забезпечити стабільність та доступність для студентів. Заохочення використання альтернативних джерел фінансування, таких як гранти та пожертви, може бути корисним.

Другою важливою стратегією є збереження якості освіти та акредитаційних процесів. Важливо підтримувати стандарти вищої якості навчання, навіть в умовах обмеженого фінансування.

Економічні наслідки воєнного стану для студентів та викладачів у закладах вищої освіти є серйозним викликом. Проте, за допомогою правильних стратегій та гнучкості, у заклади вищої освіти можуть подолати ці виклики і забезпечити стабільність та доступність вищої освіти навіть в умовах воєнного конфлікту. Такий підхід сприятиме розвитку суспільства, збереженню освітнього потенціалу та формуванню конкурентоспроможних громадян [4].

Для подолання економічних викликів в умовах воєнного стану, важливо переглянути інноваційні методи навчання та адаптувати їх до змінюючих умов.

Важливим аспектом є підтримка наукових досліджень та інновацій навіть в умовах економічних обмежень. Держави та заклади вищої освіти можуть стимулювати науковий потенціал, надаючи гранти та підтримку дослідникам, що дозволить зберегти вищу якість освіти та долучити до розв'язання важливих суспільних проблем.

Забезпечення фінансової підтримки дослідникам і студентам, які здійснюють дослідження важливих суспільних питань, є надзвичайно важливим. Гранти та стипендії можуть стимулювати високоякісні дослідження та інновації навіть в умовах скорочення бюджетних ресурсів.

Співпраця між навчальними закладами та підприємствами може сприяти фінансуванню досліджень та розвитку інновацій. Приватний сектор може надавати ресурси для реалізації проєктів, що спрямовані на розв'язання важливих суспільних завдань [5].

Оскільки воєнний стан може вплинути на країну як політично, так і економічно, міжнародна співпраця важлива. Міжнародні організації та інші країни можуть надавати фінансову підтримку та допомагати в забезпеченні доступності освіти для вразливих груп.

Економічні наслідки воєнного стану для студентів та викладачів у закладах вищої освіти закладах представляють суттєвий виклик для сучасного суспільства. Проте, за допомогою правильних стратегій та гнучкості, ці виклики можуть бути подолані. Збереження фінансування, зміна методів навчання, підтримка наукових досліджень та міжнародна співпраця є ключовими компонентами успішної реакції на виклики воєнного стану. Такий підхід допоможе забезпечити стабільність та доступність вищої освіти, зберегти освітній потенціал і сприяти розвитку конкурентоспроможних громадян та суспільства в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Гейгер, Р. Л. (1996). *Вища освіта в післявоєнній Америці, 1945-1970*. Гарвард: Вид-во Гарвардського університету, 244 с.

2. Боголіб, Т. М. (2006). *Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період*. Київ, 324 с.
3. Гальчинський, А. В., Геєць, В. В. (2002). *Інноваційна стратегія українських реформ*. Київ: Знання України, 196 с.
4. Константюк, Н. І. (2014). *Механізм фінансового забезпечення розвитку людського капіталу та його вплив на конкурентоспроможність економіки держави*. Одеса: Економіка, 41 с.
5. Девіс, Л. (2004). *Освіта і конфлікт: складність і хаос*. Routledge, 258 с.

References

1. Heiger, R. L. (1996). *Vyshcha osvita v pisliavoiennii Amerytsi, 1945-1970* [Higher Education in Postwar America, 1945-1970]. Harvard: Vyd-vo Harvardskoho universytetu, 244 p.
2. Boholib, T. M. (2006). *Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v transformatsiinyi period*) [Financial support for the development of higher education and science in the transformation period]. Kyiv, 324 p.
3. Halchynskiy, A. V., Heiets, V. V. (2002). *Innovatsiina stratehiiia ukrainskykh reformiu* [Innovative strategy of Ukrainian reforms]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 196 p.
4. Konstantiuk, N. I. (2014). *Mekhanizm finansovoho zabezpechennia rozvytku liudskoho kapitalu ta yoho vplyv na konkurentospromozhnist ekonomiky derzhavy* [The mechanism of financial support for the development of human capital and its impact on the competitiveness of the state economy]. Odesa: Ekonomika, 41 p.
5. Devis, L. (2004). *Osvita i konflikt: skladnist i khaos* [Education and conflict: complexity and chaos]. Routledge, 258 p.

Е. І. Цибульська, Л. О. Рубан, К. В. Овчаренко

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена проблемам цифрової трансформації економіки в Україні. Мета дослідження – на основі дослідження основних процесів та подій цифрової трансформації в Україні виділити та узагальнити її основні проблеми та перспективи діджиталізації. Показано, що діджиталізація є актуальною проблемою, яка потребує пильної уваги дослідників, уряду, бізнес-структур, ІТ-сектору. Наголошується, що процес цифрової трансформації суттєво впливає на підвищення ефективності бізнес-процесів, роботу державних установ, збільшує конкурентоспроможність компаній та залучення інвестицій в економіку. Констатується, що події, які зараз відбуваються в Україні, потребують рішучих та швидких дій з боку держави щодо забезпечення цифрової безпеки як держави, так і окремих суб'єктів господарювання, використання міжнародного досвіду щодо здійснення цифрової трансформації суспільства. У роботі розглядаються законодавчі ініціативи України щодо цифровізації, напрямки міжнародної співпраці у сфері поглиблення інтеграції цифрових ринків, напрямки участі у міжнародних та вітчизняних програмах підтримки цифровізації, заходи з підвищення кібербезпеки, цифрові можливості е-сервісів. Виділено основні проблеми діджиталізації в Україні: недостатній розвиток телекомунікаційної інфраструктури; зростання ризиків атак хакерів, що потребує ефективних заходів щодо захисту інформації та баз даних; цифровий розрив у суспільстві, обумовлений нерівномірним розподілом цифрових навичок та доступом до технологій між різними верствами населення. Зроблено висновок стосовно того, що подолання вищезначених проблем потребує комплексного підходу, який включає технологічні інновації, освітні програми, політику держави та участь громадських організацій та бізнесу. Показано, що цифровізація відкриває перед Україною ряд привабливих перспектив: економічне зростання держави; бурхливий розвиток ІТ-сектору; поліпшення якості державних послуг.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифрова економіка, кібербезпека, цифрові технології, цифровий розрив, економічне зростання.

Tsybulska Eleonora, Ruban Lina, Ovcharenko Kateryna.
Digitalization in Ukraine: prospects and problems.

The article is devoted to the problems of digital transformation of the economy in Ukraine. The purpose of the study is to identify and summarize its main problems and prospects of digitalization based on the study of the main processes and events of digital transformation in Ukraine. It is shown that digitalization is an urgent problem that requires the close attention of researchers, the government, business structures, and the IT sector. It is emphasized that the process of digital transformation has a significant impact on increasing the efficiency of business processes, the work of state institutions, increases the competitiveness of companies and the attraction of investments in the economy. It is noted that the events currently taking place in Ukraine require decisive and quick actions by the state to ensure digital security of both the state and individual economic entities, the use of international experience in the digital transformation of society. The work examines legislative initiatives of Ukraine regarding digitalization, directions of international cooperation in the field of deepening the integration of digital markets, directions of participation in international and domestic programs to support digitalization, measures to increase cyber security, digital capabilities of e-services. The main problems of digitization in Ukraine are highlighted: insufficient development of the telecommunications infrastructure; growing risks of hacker attacks, which requires effective measures to protect information and databases; the digital divide in society, due to the uneven distribution of digital skills and access to technologies among different segments of the population. It was concluded that overcoming the above-mentioned problems requires a comprehensive approach, which includes technological innovations, educational programs, state policy and the participation of public organizations and business. It is shown that digitization opens up a number of attractive prospects for Ukraine: economic growth of the state; rapid development of the IT sector; improving the quality of public services.

Key words: digital transformation, digital economy, cyber security, digital technologies, digital divide, economic growth.

Постановка проблеми. Світова економіка в XXI сторіччі почала стрімко здійснювати цифрову трансформацію, яка стала основною тенденцією її розвитку на сучасному етапі. Процес цифрової трансформації суттєво впливає на підвищення ефективності бізнес-процесів, роботу державних установ, значно збільшує конкурентоспроможність

компаній та залучення інвестицій в економіку. Сучасні цифрові технології, такі як надання державних послуг, ведення бізнесу на цифрових платформах, збереження інформації в хмарах, хмарні обчислення, технології організації та роботи з великими базами даних та інші кардинально змінюють сучасну економіку та перспективи її розвитку в подальшому. Дані технології в свою чергу вимагають від бізнес-структур, державних установ, суспільних організацій та домогосподарств докорінної перебудови та адаптації до викликів цифрової економіки. Україна не стоїть осторонь цих процесів. Завдяки розвитку цифровізації в Україні формується новий тип держави, для якої характерним є орієнтир на задоволення потреб суспільства шляхом створення та впровадження цифрових технологій та здійснення цифрової трансформації з урахуванням міжнародних стандартів. Початок повномасштабної військової агресії РФ проти України викликав необхідність здійснення заходів швидкого реагування на існуючі загрози, а також розробки стратегії розвитку цифровізації в повоєнні роки.

Події, які зараз відбуваються в Україні, потребують рішучих та швидких дій з боку держави щодо забезпечення цифрової безпеки як держави, так і окремих суб'єктів господарювання, використання міжнародного досвіду щодо здійснення цифрової трансформації суспільства.

В зв'язку з цим тема дослідження, присвячена проблемам та перспективам цифровізації в Україні є актуальною.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Праці, що присвячені цифровізації економіки з'явилися в кінці 20 сторіччя. Суттєвий внесок в розвитку теорії цифровізації економіки внесли закордонні науковці, зокрема А. Брайан, Д. Вестерман, М. Кастельс, К. Келлі, К. Курокава, Н. Негропonte, Дж. Нейсбіт, Е. Масуда, Т. Умесао, Ю. Хаяші та інші. За темою цифрової трансформації бізнес-структур є ряд наукових праць, виконаних консалтинговими компаніями [1–4], які розкривають сутність даного процесу. Серед вітчизняних вчених сутність цифрових трансформацій та їх вплив на економіку досліджували Карчева, Т. Г., Огородня Д. В., Опенько В. А. [5], Коляденко С. В. [6], Компанієц В. В. [7], Ляшенко В. І., Вишневський О. С. [8].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт по темі дослідження, а також існуючий накопичений практичний досвід знання з цього питання потребують подальшого вивчення та узагальнення. Зокрема, вимагають узагальнення знання щодо проблем, які породжують цифрові трансформації вітчизняної економіки, необхідні подальші дослідження щодо перспектив діджиталізації в Україні.

Мета дослідження – на основі дослідження основних процесів та подій цифрової трансформації в Україні виділити та узагальнити її основні проблеми та перспективи діджиталізації.

Основні результати дослідження. Розглянемо основні процеси та події цифрової трансформації України в 2023 році [9, 10, 11]:

1) законодавчі ініціативи щодо розвитку цифровізації:

– робота Міжвідомчої робочої групи з питань прискореного перегляду інструментів державного регулювання господарської діяльності;

– внесення змін до Закону України «Про електронні комунікації» для урахування умов дії воєнного стану;

– триває робота над проєктом Закону України «Про цифрові послуги та ринки»;

– ухвалення Кабінетом Міністрів України постанови щодо визначення порядку пошуку та виявлення потенційних вразливостей в електронних системах, що дасть тестувати інформаційні системи на вразливості, вчасно виявляти ризики і підвищувати захищеність систем;

– прийняття закону України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України у зв'язку із запровадженням електронної простежуваності обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах;

– ухвалення Постанови КМУ «Питання мережі ситуаційних центрів», якою приймається Положення про ситуаційний центр Кабінету Міністрів України;

– прийняття Верховною Радою України в першому читанні проєкту Закону України «Про електронні аграрні розписки»;

– підготовка до розгляду Верховною Радою України в другому читанні законопроекту щодо невідкладних заходів посилення спроможностей з кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури;

2) міжнародна співпраця у сфері поглиблення інтеграції цифрових ринків:

– участь у засіданні міністрів цифровізації (G7 Digital and Tech Ministers' Meeting 2023) під час підготовки до саміту країн «Великої сімки», де розглядалися принципи управління новими технологіями;

– ухвалення лідерами країн ЄС рішення про початок переговорів з Україною та Молдовою щодо вступу до Євросоюзу, де розділ 10 «Цифровізація і медіа»;

– підписання меморандуму про співробітництво між Міністерством цифрової трансформації України та Європейською організацією з кібербезпеки (ECISO), що надасть можливість зміцнити кібербезпеку України;

– підписання Міністерством цифрової трансформації України, Міністерством закордонних справ Великої Британії й Міністерством економіки та комунікацій Естонії тристороннього меморандуми про співпрацю у сфері цифровізації;

3) участь у міжнародних та розробка вітчизняних програм підтримки цифровізації:

– входження України до GovTech-інкубатора ЄС (Govtech4all) та реалізація трьох проєктів на суму 6 млн євро протягом 2023–2025 рр., під час реалізації яких розробляються нові моделі ранкордонного надання цифрових державних послуг;

– прийняття рішення про надання Європейською інноваційною радою 20 млн. євро за програмою Seeds of Bravery для розвитку інновацій в Україні;

– доєднання п'яти українських фінтех-стартапів до програми Mastercard Start Path Ukraine в процесі відбору учасників до глобальної програми Start Path Ukraine;

– запуск Міністерством цифрової трансформації України за підтримки гранту розміром 2 млн дол. США і команди стипендіатів

Google.org, національної освітньої платформи актуальних знань та навичок Diia.Education, яка пропонує 50 нових освітніх серій з різних професій;

– реалізація Програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яку спільно фінансують ЄС та уряд Німеччини, завдяки якій 30 вітчизняних малих і середніх компаній, котрі створюють інноваційні продукти та послуги, отримали гранти до 25 тис. євро;

– перемога українського проєкту UkraineReady4EU Офісу з розвитку підприємництва та експорту на європейському грантовому конкурсі Business Bridge, яка дала змогу залучити кошти на 3,75 млн євро для 1500 українських підприємств, що постраждали внаслідок повномасштабної війни;

– надання фінансової допомоги від USAID розміром 3 тис. дол. США кожному з найпрогресивніших учасників освітньо-грантової програми «Міцність» для підтримки й відновлення бізнесу в постраждалих від повномасштабної війни Одеській, Харківській та Дніпропетровській областях;

4) Підвищення кібербезпеки:

– підписання меморандуму між Міністерством цифрової трансформації України та німецькою компанією Cyberfame GmbH про співпрацю у сферах цифровізації;

– відкриття Приватною розвідувальною аналітичною компанією Recorded Future доступу до програмної платформи Intelligence Cloud, що дозволяє надавати державним органам виконавчої влади та підприємствам розвідувальні дані для захисту критичної інфраструктури й розслідування воєнних злочинів Росії;

– технологічна підтримка від одного з провідних світових виробників програмного забезпечення для управління бізнес-процесами SAP у сфері підвищення цифрової стійкості установ;

5) розширення цифрових можливостей та e-сервісів:

– запровадження електронної простежуваності обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, що зробить неможливим використання підроблених акцизних марок;

- запровадження індексу цифрової трансформації громад України, що дасть можливість виявити рівень цифрових послуг і стан діджитал-інфраструктури в територіальних громадах України;
- презентація Міністерством цифрової трансформації України прототипу застосунку «Дія» як претендента на визнання однією з офіційних реалізацій Європейського гаманця цифрової ідентифікації (EUDI);
- розробка та тестування нового порталу Державної служби статистики України;
- презентація Глобальної інноваційної візії WINWIN до 2030 року Міністерством цифрової трансформації спільно з Міністерством освіти і науки за підтримки Проекту USAID «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України»;
- презентація експертами UNDP результатів реалізації флагманських проєктів із запровадження безбар'єрності як головного принципу цифрової інклюзії щодо однакових можливостей використання технологій та інтернету.

На шляху до цифровізації економіка Україна зіткнулася з рядом проблем:

1) Недостатній розвиток інфраструктури. Деякі регіони України мають брак доступу до ширококутного інтернету та сучасних технологій, що уповільнює процес цифровізації. Нестача доступу до ширококутного інтернету та сучасних технологій справді є однією з основних проблем, що уповільнює процес цифровізації в деяких регіонах України. Це викликає низку серйозних наслідків:

- обмежений доступ до інформації: недоступність сучасних технологій обмежує доступ до інформації та освіти для мешканців таких регіонів, що створює нерівність у можливостях та ускладнює розвиток суспільства загалом;
- обмежені можливості бізнесу: бізнес-структури в цих регіонах стикаються з обмеженими можливостями впровадження цифрових рішень, що ускладнює їх розвиток, конкурентоспроможність та доступ до нових ринків;
- відставання у розвитку: нестача доступу до ширококутного інтернету уповільнює процес цифровізації в цілому та веде до

відставання у розвитку порівняно з більш розвиненими регіонами, що може збільшити розриви у суспільстві та економіці.

Для подолання цієї проблеми потрібна активна участь держави, приватного сектору та міжнародних організацій у розвитку інфраструктури та забезпеченні доступу до сучасних технологій для всіх регіонів України. Це може включати інвестиції в розширення мереж широкосмугового інтернету, навчання населення цифровим навичкам та створення стимулів для компаній та провайдерів послуг до розвитку цифрової інфраструктури у віддалених та малонаселених районах.

2) Безпека даних. Посилення цифровізації також підвищує ризики атак хакерів, тому необхідні ефективні заходи захисту інформації. Збільшення цифровізації та перехід до онлайн-платформ також збільшує важливість забезпечення безпеки даних. До ключових аспектів безпеки даних, які слід враховувати під час цифровізації належать наступні:

- шифрування даних. Важливо використовувати сильне шифрування даних під час їх передачі та зберігання. Це допомагає захистити інформацію від несанкціонованого доступу;

- багаторівнева аутентифікація: реалізація багаторівневої аутентифікації (наприклад, пароль + одноразовий код) підвищує безпеку доступу до інформації;

- регулярне оновлення систем. В процесі роботи на комп'ютері завжди потрібно оновлювати програмне забезпечення та системи, щоб закрити вразливості та мінімізувати ризики атак хакерів;

- навчання персоналу. Навчання співробітників правилам безпеки даних, поінформованість про соціальну інженерію та інші методи атак допомагає запобігти витоку даних через помилки у поведінці співробітників.

- регулярні аудити безпеки. Керівництву державних установ, бізнес-структур, різних організацій потрібно проводити регулярні аудити безпеки, щоб виявляти та усувати потенційні вразливості у системах та процесах.

- резервне копіювання даних. Регулярне створення резервних копій даних допомагає відновити інформацію у разі втрати через атаки або збої у системі.

Посилення безпеки даних потребує комплексного підходу та впровадження відповідних технологій, процесів та навчання персоналу.

3) Цифровий розрив. Нерівномірний розподіл цифрових навичок та доступу до технологій між різними верствами населення може посилити цифровий розрив у суспільстві. Цифровий розрив, тобто відмінності у доступі до цифрових технологій та навичок їх використання, справді може посилити соціальні та економічні нерівності. Ось які аспекти варто враховувати під час розгляду цієї проблеми:

- доступ до обладнання та інтернету. Нерівномірний розподіл доступу до комп'ютерів, смартфонів та високошвидкісного інтернету створює бар'єри для людей з низьким доходом або тих, що живуть у віддалених районах;

- цифрові навички. Деякі групи населення можуть мати труднощі з освоєнням цифрових навичок, таких як робота з комп'ютером, використання інтернету, безпека даних та електронна комунікація;

- доступ до цифрових послуг. Нерівномірність у доступі до онлайн-послуг держави, освіти, охорони здоров'я та інших сфер може погіршити соціальну нерівність та обмежити можливості самореалізації та розвитку для певних груп населення;

- роль держави та громадських організацій. Важливо, щоб держава та громадські організації вживали заходів щодо скорочення цифрового розриву, таких як надання доступу до навчання цифровим навичкам, розширення доступу до Інтернету у віддалених районах та розробка цифрових послуг, що враховують потреби всіх груп населення.

- інфраструктурні рішення. Розвиток цифрової інфраструктури, включаючи доступ до високошвидкісного інтернету, мобільних мереж та технологій, відіграє важливу роль у скороченні цифрового розриву.

Подолання цифрового розриву потребує комплексного підходу, що включає технологічні інновації, освітні програми, політику держави та участь громадських організацій та бізнесу.

Незважаючи на ряд перешкод у розвитку цифровізації вітчизняної економіки слід зауважити, що процес діджиталізації відкриває перед Україною ряд привабливих перспектив:

- по перше, цифровізація веде до економічного зростання держави;

- по-друге, цифровізація сприяє бурхливому розвитку ІТ-сектору, що надає можливість вітчизняній економіці бути конкурентоздатною;
- по-третє, цифровізація поліпшує якість державних послуг.

Розглянемо ці перспективи більш докладніше

1) Економічне зростання. Цифровізація сприяє розвитку економіки через покращення ефективності бізнес-процесів, збільшення конкурентоспроможності компаній та залучення інвестицій. Поліпшення ефективності бізнес-процесів полягає у використанні цифрових технологій, що в свою чергу дозволяє автоматизувати багато бізнес-процесів, а це в свою чергу призводить до підвищення продуктивності та скорочення часу виконання завдань. Наприклад, використання систем управління відносинами з клієнтами (CRM) або управління ресурсами підприємства (ERP) дозволяє оптимізувати роботу компаній. Компанії, які активно впроваджують цифрові інновації, зазвичай набувають конкурентної переваги. Вони можуть якнайшвидше реагувати на зміни ринку, покращувати якість продуктів та послуг, а також пропонувати більш персоналізований досвід для клієнтів. Інвестори часто звертають увагу на рівень цифровізації компаній після ухвалення рішення про інвестування. Компанії, оснащені сучасними технологіями і які мають високу цифрову готовність, часто більш привабливі для інвесторів, що сприяє притоку капіталу в економіку.

2) Розвиток ІТ-сектору. Україна має сильний ІТ-потенціал та висококваліфікованих фахівців, що створює сприятливе середовище для розвитку інформаційних технологій. Ось кілька ключових аспектів цього розвитку:

- талановиті фахівці: Україна відома своїми висококваліфікованими ІТ-фахівцями, які мають широкий спектр навичок у галузі програмування, розробки програмного забезпечення, аналізу даних та інших технологічних галузей;
- інноваційне середовище: в Україні активно розвиваються ІТ-стартапи та технологічні компанії, що сприяє формуванню інноваційного середовища та появі нових технологічних рішень;
- інвестиції в ІТ: останні роки відзначені збільшенням інвестицій в українські ІТ-проекти як з боку місцевих, так і закордонних інвесторів.

Це допомагає підтримувати зростання та розвиток сектора;

- державна підтримка: держава також надає підтримку розвитку ІТ-сектору через різні програми та ініціативи, спрямовані на стимулювання інновацій та розвиток технологічного підприємництва.

Ці фактори у сукупності сприяють бурному розвитку ІТ-сектору в Україні та його інтеграції у світовий інформаційний простір.

3) Поліпшення якості державних послуг. Цифровізація дозволяє скоротити бюрократію та підвищити доступність державних послуг для громадян через онлайн-платформи та електронні сервіси. Цифровізація державних послуг має значний потенціал для покращення ефективності та доступності послуг для громадян. Ось деякі з плюсів цифровізації державних послуг:

- скорочення бюрократії: цифровізація дозволяє спростити процеси подання документів, обробки заяв та отримання дозволів. Це скорочує бюрократичні бар'єри та прискорює вирішення питань громадян;

- підвищення доступності: онлайн-платформи та електронні сервіси роблять державні послуги доступнішими для громадян, особливо для тих, хто живе у віддалених районах або має обмежену рухливість;

- ефективне управління даними: цифрові системи дозволяють державним органам ефективно управляти та обробляти дані, що сприяє прийняттю більш обґрунтованих рішень та підвищує якість послуг, що надаються.

- зниження витрат: цифровізація може знизити витрати на обслуговування громадян, оскільки онлайн-системи можуть бути ефективнішими та більш економічними порівняно з традиційними паперовими процесами.

Однак важливо враховувати і потенційні виклики цифровізації державних послуг, такі як необхідність забезпечення безпеки даних, навчання громадян використанню нових технологій та забезпечення рівного доступу до цифрових сервісів для всіх верств населення.

Висновки. Таким чином дослідження процесу цифровізації в Україні виявив ряд проблем на цьому шляху та перспективи, які відкриваються перед країною в результаті її успішної реалізації. Основними проблемами цифровізації в Україні виступають: недостатній розвиток телекомунікаційної інфраструктури; зростання ризиків

атак хакерів, що потребує ефективних заходів щодо захисту інформації та баз даних; цифровий розрив у суспільстві, обумовлений нерівномірним розподілом цифрових навичок та доступом до технологій між різними верствами населення. Подолання вищезначених проблем потребує комплексного підходу, що включає технологічні інновації, освітні програми, політику держави та участь громадських організацій та бізнесу. Цифровізація відкриває перед Україною ряд привабливих перспектив: економічне зростанням держави; бурхливий розвитком ІТ-сектору, що надає можливість вітчизняній економіці бути конкурентоздатною; поліпшення якості державних послуг.

Список бібліографічних посилань

1. Collins, L., Fineman, D. and Tsuchida, A. (2017). *Human Capital Trends 2017 Deloitte Global*. Deloitte [online]. Available at: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/human-capital/articles/introduction-human-capital-trends.html> [Accessed 21 April 2024].
2. Geissbauer, R. et al. (2020). Digital factories 2020-shaping the future of manufacturing. [online] In: *Pwc.de*. Available at: <https://www.pwc.de/de/digitale-transformation/digital-factories-2020-shaping-the-future-of-manufacturing.pdf> [Accessed 21 April 2024].
3. Strack, R. et al. (2017). How to Gain and Develop Digital Talent and Skills. [online]. In: *Bcg.com*. Available at: <https://www.bcg.com/de-de/publications/2017/people-organization-technology-how-gain-develop-digital-talent-skills.aspx> [Accessed 21 April 2024].
4. Ziegler, M., Rossmann, S. (2017). Digital Machinery Decoded. A practical guide for machinery companies to navigate digital transformation and outperform competition. [online] In: *Porsche*. Available at: https://www.porsche-consulting.com/fileadmin/docs/Startseite/News/tt1309/Porsche_Consulting_Digital_Machinery_Decoded.pdf. [Accessed 21 April 2024].
5. Карчева, Т. Г., Огородня, Д. В. та Опенько, В. А. (2017). Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. В: *Фінансовий простір*, 3, С. 13–23. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2017_3_4 [Accessed 21 April 2024].
6. Коляденко, С. В. (2016). Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. В: *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 6, С. 106–107.
7. Компанієць, В. В. (2018). Розвиток і майбутнє економіки на основні

цифрових технологій: критичне осмислення. В: *Вісник економіки транспорту і промисловості*, 61, С. 36–46.

8. Ляшенко, В. І., Вишневецький, О. С. (2018). *Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку*. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 252 с.

9. Національний інститут стратегічних досліджень (2023). *Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Травень 2023 року* [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-traven-2023> [Accessed 21 April 2024].

10. Національний інститут стратегічних досліджень (2023). *Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Липень 2023 року* [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-lypen-2023> [Accessed 21 April 2024].

11. Національний інститут стратегічних досліджень (2023). *Цифрова трансформація економіки України в умовах війни. Грудень 2023 року* [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viyny-hruden-2023> [Accessed 21 April 2024].

References

1. Collins, L., Fineman, D. and Tsuchida, A. (2017). *Human Capital Trends 2017 Deloitte Global*. *Deloitte* [online]. Available at: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/human-capital/articles/introduction-human-capital-trends.html> [Accessed 21 April 2024].

2. Geissbauer, R. et al. (2020). Digital factories 2020-shaping the future of manufacturing [online]. In: *Pwc.de*. Available at: <https://www.pwc.de/de/digitale-transformation/digital-factories-2020-shaping-the-future-of-manufacturing.pdf> [Accessed 21 April 2024].

3. Strack, R. et al. (2017). How to Gain and Develop Digital Talent and Skills. [online]. In: *Bcg.com*. Available at: <https://www.bcg.com/de-de/publications/2017/people-organization-technology-how-gain-develop-digital-talent-skills.aspx> [Accessed 21 April 2024].

4. Ziegler, M., Rossmann, S. (2017). Digital Machinery Decoded. A practical guide for machinery companies to navigate digital transformation and outperform competition [online]. In: *Porsche*. Available at: https://www.porsche-consulting.com/fileadmin/docs/Startseite/News/tt1309/Porsche_Consulting_

Digital_Machinery_Decoded.pdf. [Accessed 21 April 2024].

5. Karcheva, T. H., Ohorodnia, D. V. ta Openko, V. A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [The digital economy and its impact on the development of the national and international economy]. In: *Finansovyi prostir* [Financial space], 3, P. 13–23.

6. Koliadenko, S. V. (2016). Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini i u sviti [Digital economy: rethinking the stages of development in Ukraine and in the world]. In: *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* [Economy. Finance. Management: current nutrition of science and practice], 6, P. 106–107.

7. Kompaniiets, V. V. (2018). Rozvytok i maibutnie ekonomiky na osnovni tsyfrovyykh tekhnolohii: krytychne osmyslennia [The development and future of the economy based on digital technologies: a critical review]. In: *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Herald of the economy of transport and industry], 61, P.36–46.

8. Liashenko, V. I., Vyshnevskiy, O. S. (2018). *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku* [Digital modernization of the economy of Ukraine as the possibility of a breakthrough development]. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, 252 p.

9. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute of Strategic Studies] (2023). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny. Traven 2023 roku [Digital transformation of the economy of Ukraine in the conditions of war. May 2023] [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viiny-traven-2023> [Accessed 21 April 2024].

10. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute of Strategic Studies] (2023). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny. Lypen 2023 roku [Digital transformation of the economy of Ukraine in the conditions of war. July 2023] [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viiny-lypen-2023> [Accessed 21 April 2024].

11. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute of Strategic Studies] (2023). Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny. Hruden 2023 roku [Digital transformation of the economy of Ukraine in the conditions of war. December 2023] [online]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayiny-v-umovakh-viiny-hruden-2023> [Accessed 21 April 2024].

О. А. Іванова, Г. І. Гончаров

**НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ
У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ**

Переосмислення ролі, модернізація та розвиток закладів вищої освіти відповідно до цілей відновлення мають стати пріоритетними цілями та передумовами повоєнного відновлення України, що забезпечить відновлення політичних процесів, прискорений соціально-економічний розвиток, відбудову інфраструктури, відродження громад, реабілітацію та оздоровлення громадян. Соціальні обов'язки університетів та їх реалізація розгортаються у тісній взаємодії із суспільством, у якому вони розташовані, і тому значною мірою залежать від нього. Соціальна відповідальність університету посилилася в умовах війни і проявилася в активізації взаємодії з громадами та громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами. Українські університети відповідають на виклики та нові суспільні потреби, надаючи програми гуманітарної, психологічної та організаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерські послуги, програми підтримки представників армії та територіальної оборони, розвивають соціальну та інформаційну діяльність на підтримку України та проти російської агресії. Результати були отримані шляхом комплексного підходу аналізу аналітичних матеріалів щодо провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення, публікацій у ЗМІ, нефінансових звітів, стратегій КСВ, рекомендацій, політик та інших загальнодоступних інформаційних документів. У дослідженні проаналізовано теоретичні моделі взаємодії вищих навчальних закладів з суспільством, які базуються на необхідності соціальної відповідальності у сталому розвитку. Зроблено висновок що використовуючи формулювання стандартів якості ISO, вищі навчальні заклади можуть безпосередньо якісно впливати на майбутнє світу, готуючи професіоналів і лідерів, одночасно ж ці заклади також є соціальними акторами, сприяючи освіті студентів відповідно до зовнішніх соціальних факторів.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, університети, освітня система, конкурентоздатність концепція соціальної відповідальності.

Ivanova Olha, Honcharov Hlib. Directions for the development of the competitiveness of universities in the context of social responsibility in the conditions of war and post-war reconstruction.

Rethinking the role, modernization and development of higher education institutions in accordance with the goals of recovery should become the priority goals and prerequisites of the post-war recovery of Ukraine, which will ensure the restoration of political processes, accelerated socio-economic development, reconstruction of infrastructure, revival of communities, rehabilitation and rehabilitation of citizens. The social responsibilities of universities and their implementation unfold in close interaction with the society in which they are located, and therefore largely depend on it. The social responsibility of the university increased during the war and was manifested in the activation of interaction with communities and public organizations and other stakeholders. Ukrainian universities respond to challenges and new social needs by providing programs of humanitarian, psychological and organizational assistance to internally displaced persons, volunteer services, programs to support representatives of the army and territorial defense, develop social and information activities in support of Ukraine and against Russian aggression. The results were obtained through a comprehensive approach to the analysis of analytical materials regarding the leading domestic and foreign experience of the implementation of social responsibility of universities during conflicts, military operations and post-war reconstruction of media publications, non-financial reports, CSR strategies, recommendations, policies and other publicly available information documents. The study analyzed theoretical models of interaction of higher education institutions with society, which are based on the need for social responsibility in sustainable development. It was concluded that using the formulation of ISO quality standards, it can be seen that higher educational institutions can directly influence the future of the world, training professionals and leaders, at the same time, these institutions are also social actors, contributing to the education of students in accordance with external social factors.

Key words: corporate social responsibility, universities, educational system, competitiveness, concept of social responsibility

Світова економіка розвивається швидкими темпами, відновлення і реконструкція не є повторенням попередніх економічних систем, соціальних відносин і політичних систем, а супроводжуються переосмисленням минулого і відмовою від факторів, що спричинили

конфлікти чи війни. З'явилися нові можливості для студентів – мобільність, різноманітні освітні програми, студенти можуть порівняти якість освіти за кордоном. Шлях трансформаційного розвитку, обраний як ренесансний для України, має ґрунтуватися на колективному баченні майбутнього, до формування та вираження якого залучені політичні та інтелектуальні еліти, науковці, громадські діячі та активні громадяни, окремі соціальні групи, насамперед молодь. Все це обумовлює необхідність дослідження проблеми формування конкурентоспроможності сучасних навчальних закладів вищої освіти. Нестабільні стахостичні процеси накладають відбиток на розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності університетів в умовах воєнного стану. Але не слід забувати, що повоєнне відновлення буде потребувати від вищів саме оновлених функцій та конкурентоспроможних випускників як наслідок цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виділяють комплексний шлях формування конкурентоспроможності навчальних закладів завдяки взаємодії зі стейкхолдерами. Питання налагодження ефективного механізму взаємодії між університетською спільнотою та ключовими стейкхолдерами в останні часи привертає увагу науковців, особливу увагу цей напрямок має в сучасних умовах. З початком війни змінилася концепція соціальної відповідальності українських університетів і були поставлені нові цілі: допомогти країні вистояти, вижити, зберегти і захистити життя. Однак навіть під час війни, окрім цих пріоритетних цілей, підтримка української освіти та українських університетів залишалася важливою як ключова соціальна інвестиція в майбутнє України.

Думки сучасних науковців з цієї проблематики свідчать про актуальність, популярність та вивченість питання розвитку університетів в контексті концепції Корпоративної соціальної відповідальності. Разом з тим, важливість процесу впровадження соціальної відповідальності університетів, як напряму підвищення конкурентоспроможності ще досконало не вивчена.

Метою даної роботи є аналіз процесу впровадження соціальної відповідальності університетів, як напряму підвищення конкурентоспроможності, а також поглиблення теоретичних розробок для пошуку

якісних та конкурентоспроможних механізмів розвитку навчальних закладів вищої освіти.

З метою виявлення напрямків підвищення конкурентоспроможності сучасного навчального закладу проаналізуємо впровадження концепції соціальної відповідальності університетів через призму розвитку якості. На міжнародному рівні загальні та відповідні моделі систем контролю якості для вищих навчальних закладів включають наступне [2; 4; 5]:

Перша модель. Ґрунтується на серії міжнародних стандартів ISO 9001 – що передбачає врахування та формування всіх зацікавлених сторін, визначення їхніх вимог до якості освіти та створення системи постійного вдосконалення діяльності. Стандарт 9001 базується на принципах управління якістю: орієнтація на споживача, лідерство, залучення людей, процесний підхід, метод постійного оцінювання. Метод SWOT-аналізу передбачає систематичну самооцінку для виявлення слабких і сильних сторін вищого навчального закладу та розробити рішення щодо їх вирішення, плани та заходи. Цей метод використовується для акредитації вищих навчальних закладів Європи, США та Канади.

Процес самооцінювання має включати підготовку та організацію процесу, організацію та оцінювання процесу навчання, обговорення результатів та підготовку підсумкового звіту. Параметри та характеристики систем оцінювання можуть значно відрізнятись залежно від національних і місцевих особливостей. На практиці більшість вищих навчальних закладів використовують традиційну модель самоакредитації, яка базується на перевірці стану інституційної діяльності та документів.

Друга модель. Total Quality Management (Загальне управління якістю) – використовує цінний підхід, але забезпечує глибший і детальніший аналіз діяльності закладів вищої освіти, ніж SWOT-аналіз. Модель базується на процесному підході та спрямована на постійне покращення всіх показників діяльності ВНЗ шляхом постійного зростання якості. Модель фокусується саме на людському потенціалі, міжособистісних стосунках і використанні внутрішніх резервів закладів освіти для досягнення якісних результатів. Для ефективного

функціонування системи необхідна участь та відповідальність керівництва за формування та реалізацію якості вищої освіти з урахуванням виконання всіх заходів на кожному етапі освітнього процесу.

Третя модель. Методика Європейського фонду якості вищої освіти EFQM є простим, але ефективним інструментом підвищення якості шляхом систематичного аналізу власної діяльності за певними критеріями. Модель базується на особливому фокусі на споживачах, створенні сталого майбутнього, розвитку організаційних можливостей, застосуванні креативності та інновацій, управлінському лідерстві, гнучкості, управлінні, залученні співробітників, підтримуючи значні результати. Тільки ця модель дає можливість порівняльного аналізу між різними вищими навчальними закладами.

Отже, для підвищення конкурентоспроможності середовища вищої освіти європейське суспільство може набути таких навичок та компетенцій: мотивація до праці та навчання, спільна система цінностей, забезпечення якості освіти, вільне фінансування та доступність. Українські заклади вищої освіти найчастіше приймають модель управління якістю, яка базується на вимогах міжнародних стандартів якості ISO 9000 та ISO 9001, що вимагає достатніх ресурсів для забезпечення університету всім необхідним. Таким чином, соціальна відповідальність закладів вищої освіти – це його придатність поширювати та впроваджувати набір загальних принципів і конкретних цінностей шляхом надання освітніх послуг і передачі знань відповідно до етичних принципів, належного управління, поваги до навколишнього середовища та соціальної участі через чотири ключові процеси управління, викладання, дослідження та розширення та просування цінностей [4].

У сучасних університетах соціальна відповідальність стала одним із головних стратегічних напрямків розвитку, що передусім передбачає трансформацію стратегій розвитку та формування відповідального ставлення в управлінській діяльності та освітніх дослідницьких проєктах [2]. Крім того, університети відіграють важливу роль у соціальному розвитку економіки знань і відіграють стратегічну роль у національному добробуті. Навчальні заклади вищої освіти мають можливість

впливати на численні групи інтересів: студентів, громади та суспільство в цілому, а також інших стейкхолдерів шляхом взаємодії з ними. Таким чином, зі стратегічної точки зору, соціальна відповідальність закладів вищої освіти є можливістю для якісного соціального розвитку через широкий спектр впливу, тому необхідно розробляти стратегії, які відповідають потребам різних зацікавлених сторін і зосереджуються на місії, цілях і завданнях університет, тобто з урахуванням потреб усіх учасників освітнього процесу та стейкхолдерів, формуючи так звану стратегію стейкхолд-менеджменту формування конкурентоспроможності.

Необхідно зазначити, що соціальна відповідальність університету посилилася в умовах війни і проявилася в активізації взаємодії з громадами та громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами. Українські університети відповідають на виклики та нові суспільні потреби, надаючи програми гуманітарної, психологічної та організаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерські послуги, програми підтримки представників армії та територіальної оборони, розвивають соціальну та інформаційну діяльність на підтримку України та проти російської агресії [6].

У цій взаємодії університети через соціальну відповідальність мають забезпечити розвиток конкурентоспроможних професіоналів з необхідними знаннями, уміннями та навичками у відповідних професіях і відповідальності за власні обов'язки перед вимоги суспільства. Взяття соціальної відповідальності за основу реалізації співробітництва, довіри та згуртованості суспільства та університету забезпечить усім учасникам цього процесу спільну основу для формування єдиного розуміння себе та інших, оточуючого середовища, в тому числі соціального. аспектах у всіх сферах суспільного життя.

Дослідники з питань розвитку концепції соціальної відповідальності виокремлюють різні моделі взаємодії вищих навчальних закладів з стейхолдерами [3]:

- 1) інтерактивна модель, коли суспільство висуває високі вимоги до соціальної відповідальності з точки зору сталого розвитку і університети здатні їм відповідати;

2) режим взаємодії, коли суспільство вимагає соціальної відповідальності у вимірі сталого розвитку, а університети частково або повністю не можуть задовольнити цей запит;

3) інтерактивний режим, коли університети займаються соціальною відповідальною діяльністю щодо сталого розвитку, але суспільство до цього не зацікавлене;

4) моделі взаємодії, за яких суспільство толерує соціальну безвідповідальність, і університет демонструє це своєю діяльністю.

Перший спосіб взаємодії найбільше сприяє розвитку університету та суспільства, в якому він існує. У цьому сенсі четверта модель взаємодії є найбільш шкідливою, характерна для суспільств без цивілізованого конкурентного середовища через відсутність верховенства права та демократії та демонструє соціальну безвідповідальність з боку суспільства та університету. Це характерно для країни з гібридним, авторитарно-тоталітарним режимом.

Розвиток механізмів соціальної відповідальності освіти, вірність політичним переконанням у незалежності вищих навчальних закладів, можливість обміну між викладачами та студентами та ефективність навчання порівняно з розвиненими країнами значно покращить показники якості та конкурентоспроможності національної освіти.

Проблему підвищення якості підготовки фахівців неможливо вирішити без стратегічного партнерства закладів вищої освіти та бізнес-спільноти. Взаємодія цих структур має здійснюватися на всіх етапах освіти. Важливим механізмом партнерства університету і бізнесу є інтеграція наявних освітніх, наукових і виробничих ресурсів, створення освітніх програм, що поєднують фундаментальну підготовку та бізнес-освіту, цільові практики та стажування, участь представників бізнес-процесів в навчальному процесі вишу, аудит ними освітніх програм та інш. [7].

Все це дає можливість зробити висновки, що нові виклики, що постають перед людством і загрожують його виживанню, визначають актуальність подальших досліджень проблем соціальної відповідальності. Під час війни та післявоєнної відбудови університети мають бути як каталізатори соціальних змін. Українські університети

відповідально підійшли до питань безпеки, започаткувавши програми психологічної підтримки та гуманітарної допомоги для власних викладачів і студентів, а також для внутрішньо переміщених осіб, у тому числі для співробітників і студентів. Пошук напрямків підвищення конкурентоспроможності сучасного навчального закладу залишиться проблемою, а вирішуються такого роду задачі, як складові вирішення проблеми покрокова та ефективно.

Список бібліографічних посилань

1. Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction (2005) THE WORLD BANK. 118 p. Available at: веб сайт URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content> [Accessed 1.11.2023].

2. Шевченко, Л. С. (2016). Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: аспект якості освіти. Available at: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/4-5-15.pdf> [Accessed 1.11.2023].

3. Рябченко, В. (2022). Соціально відповідальна взаємодія університетів та суспільства у вимірах сталого розвитку: теоретико-методологічні засади. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, (1), с. 38–48.

4. Vallaeys, F. (2007). Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definiciyn madura y eficiente. Tecnolygico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnolygico, Monterrey, N.L. Мйхико. P. 5. Available at: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaeys.pdf [Accessed 1.11.2023].

5. Edelman Trust Barometer: The Geopolitical Business 2022. Available at: веб сайт URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictivemeasures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> [Accessed 1.11.2023].

6. Свтушенко, Г. В., Тимохова, Г. Б., & Куриленко, О. Є. (2022). Аналіз форм реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в умовах бойових дій в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (103), с. 91–96.

7. Іванова, О. А. (2016). Інтеграція бізнесу і університетів як спосіб формування конкурентоспроможного випускника. *Вчені зап. Харк. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*. Т. 22. – с. 212–223.

References

1. Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction(2005) THE WORLD BANK. 118 p. Available at: веб сайт URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content> [Accessed 1.11.2023].
2. Shevchenko, L.S.(2016) Sotsialna vidpovidalnist vyshchych navchalnykh zakladiv: aspekt yakosti osvity. Available at: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/4-5-15.pdf> [Accessed 1.11.2023].
3. Riabchenko, V. (2022). Sotsialno vidpovidalna vzaiemodiia universytetiv ta suspilstva u vymirakh staloho rozvytku: teoretyko-metodolohichni zasady. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, (1), 38-48.
4. Vallaey, F. (2007). Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definiciyn madura y eficiente. Tecnolygico de Monterrey,Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnolygico, Monterrey, N.L. Мїхico. P. 5. Available at:http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaey.pdf [Accessed 1.11.2023].
5. Edelman Trust Barometer: The Geopolitical Business 2022. Available at: веб сайт URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictivemeasures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> [Accessed 1.11.2023].
6. Yevtushenko, H. V., Tymokhova, H. B., & Kurylenko, O. Ye. (2022). Analiz form realizatsii kontseptsii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v umovakh boiovykh dii v Ukraini. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina serii «Ekonomiczna»*, (103), 91-96.
7. Ivanova, O. A. (2016). Intehratsiia biznesu i universytetiv yak sposib formuvannia konkurentospromozhnoho vypusnyka [Intehratsiia biznesu i universytetiv yak sposib formuvannia konkurentospromozhnoho vypusnyka]. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrayins'ka akademiya»*, vol. 22, pp. 212–223.

Г. О. Монастирський, Е. І. Цибульська

РЕПУТАЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ВИСОКОКОНКУРЕНТНОЇ КОН'ЮНКТУРИ

Стаття присвячена репуаційним засадам формування вартості бізнес-структур в ринкових умовах, для яких характерна висока конкуренція.

Мета дослідження – виділити чинники репуації бізнес-структури та розглянути способи їх впливу на процес її капіталізації.

Показано, що у світових корпорацій, частка вартості бренду та репуації в у структурі активів превалює над вартістю матеріальних активів. Наголошується, що процес формування репуації бізнес-структури формується під впливом ряду факторів: продукції чи послуг; якість обслуговування клієнтів; соціальна відповідальність бізнес-структури; етика та прозорість у діяльності бізнес-структури; управління кризами в бізнес-структурі; медіа та громадська думка; лідерство бізнес-структури; корпоративна культура бізнес-структури. Обґрунтовані наступні способи впливу репуації на розмір капіталізації бізнес-структури: зміна довіри інвесторів (підвищення, зниження); залучення (втрата) клієнтів; умови фінансування (покращення, погіршення). що впливу репуації на розмір капіталізації бізнес-структури: зміна довіри інвесторів (підвищення, зниження); залучення (втрата) клієнтів; умови фінансування (покращення, погіршення). Зроблено висновок щодо шляхів підвищення капіталізації бізнес-структури в ракурсі її репуації: підвищення довіри клієнтів, залучення додаткової кількості клієнтів, покращення умов фінансування.

Ключові слова: репуація, капіталізація, бізнес-структура, довіра інвесторів, клієнти, умови фінансування.

Tsybulska Eleonora, Monastyrskyi Heorhii. Reputation principles of the formation of capitalization of business structures in the conditions of a highly competitive environment.

The article is devoted to the reputational principles of the formation of the value of business structures in market conditions characterized by high competition.

The purpose of the research is to identify the factors of the reputation of the business structure and to consider the ways of their influence on the process of its capitalization.

It is shown that in global corporations, the share of the value of the brand and reputation in the structure of assets prevails over the value of tangible assets. It is emphasized that the process of forming the reputation of a business structure is formed under the influence of a number of factors: products or services; quality of customer service; social responsibility of the business structure; ethics and transparency in the activities of the business structure; crisis management in the business structure; media and public opinion; leadership of the business structure; corporate culture of the business structure. The following ways of influence of reputation on the size of the capitalization of the business structure are substantiated: change in investor confidence (increase, decrease); attraction (loss) of customers; financing conditions (improvement, deterioration). What is the impact of reputation on the size of the capitalization of the business structure: change in investor confidence (increase, decrease); attraction (loss) of customers; financing conditions (improvement, deterioration). A conclusion was made regarding ways to increase the capitalization of the business structure from the perspective of its reputation: increasing customer trust, attracting an additional number of customers, improving financing conditions.

Key words: reputation, capitalization, business structure, investor confidence, clients, financing conditions.

Постановка проблеми. В сучасних умовах бізнес-структури конкурують в досить динамічному середовищі: стрімко розвиваються новітні технології, швидко змінюється кон'юнктура продукції. Тому істотною конкурентною перевагою бізнес-структур у сучасному ринковому середовищі є позитивна ділова репутація, яку можна вважати стратегічним активом, оскільки вона сприяє зростанню вартості бізнесу, підвищенню прибутковості продаж, розширенню кола споживачів, а роль репутаційного капіталу стає ключовим активом для суб'єктів господарювання.

У світових корпораціях, частка вартості бренду та репутації в структурі активів часто превалює над вартістю матеріальних активів. За даними міжнародної консалтингової компанії Reputation Institute, що вивчає управління репутацією, більше 75% ринкової вартості великих корпорацій складають нематеріальні активи, найцінніший з яких – репутація [1]. Наприклад, Philip Morris International придбала компанію Kraft Jacobs за \$ 12,5 млрд. При цьому вартість матеріальних активів купленої компанії оцінювалася експертами в \$ 4,0 млрд.

Тобто понад дві третини від загальної суми угоди коштувало придбання прав на бренди, якими володіла Kraft Jacobs [2]. Саме репутаційний капітал виступає вирішальним фактором формування капіталізації бізнесу, здатним багаторазово перевершити вплив інших активів. Наприклад, для компаній, які котируються на біржі, підвищення індексу ділової репутації на 1% дозволяє забезпечити приріст вартості бізнесу в середньому на 3% [3]. Ці приклади демонструють, наскільки важливою є репутація бізнес-структури компанії для формування її вартості та успішного розвитку на ринку. В зв'язку з цим тема дослідження, присвячена репутаційним засадам формування капіталізації бізнес-структур є актуальною.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Теоретичні засади дослідження ділової репутації загалом та репутаційного капіталу зокрема розроблено такими зарубіжними науковцями як: Доумінг Г. [4], Заман А. [5], Форбрун С. [6]. Серед вітчизняних науковців у цьому напрямку дослідження ведуть ряд авторів: Пронченко А. [1], Цибульська Е. [2], Шкелебей О. [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Між тим багатоаспектна проблема репутаційного капіталу в Україні є недостатньо дослідженою. Зокрема не достатньо вивчені репутаційні чинники, що впливають на процес формування капіталізації бізнес-структури, та способи впливу репутації на цей процес.

Мета дослідження – виділити чинники репутації бізнес-структури та розглянути способи їх впливу на процес її капіталізації.

Основні результати дослідження. Репутація бізнес-структури формується під впливом різних факторів, які значно впливають на сприйняття компанії серед її зацікавлених сторін. Основні фактори, що впливають на репутацію бізнес-структури представлені на рис. 1.

Розглянемо ці фактори більш детальноше.

Якість продукції чи послуг. Одним із основних факторів, що впливають на репутацію компанії, є якість її продукції чи послуг. Висока якість продукції або послуг сприяє задоволенню клієнтів, що веде до покращення репутації. Кілька прикладів впливу якості продукції та послуг на репутацію компанії:

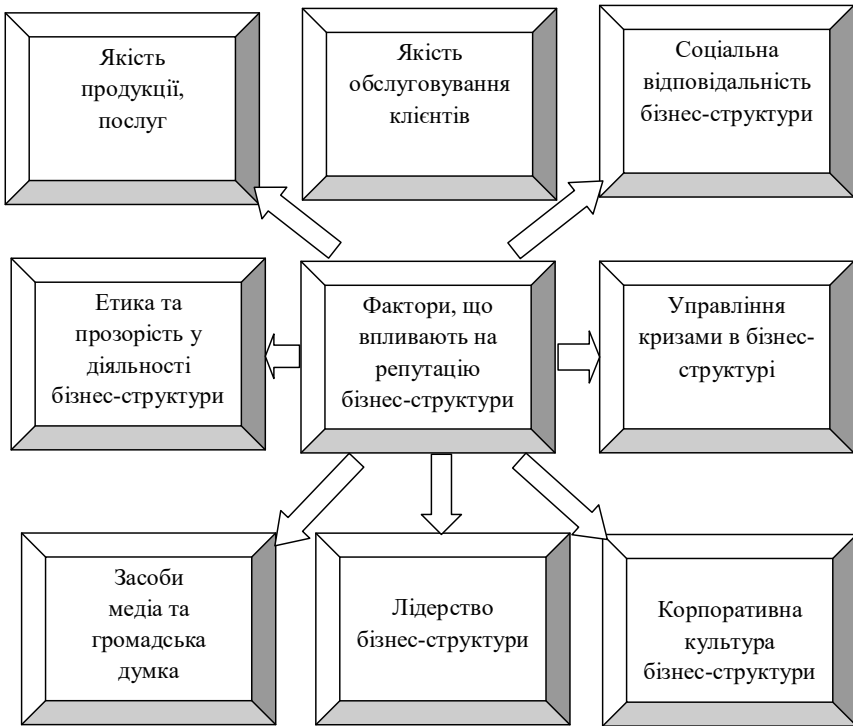

Рис. 1. Основні фактори, що впливають на репутацію бізнес-структури

Джерело: складено авторами

1) Apple відома своєю високою якістю продукції, включаючи iPhone, iPad та MacBook. Ці пристрої славляться своїми інноваційними функціями, стильним дизайном та високою надійністю. Завдяки цій якості продукції Apple заслужила репутацію надійного та інноваційного бренду, що приваблює мільйони лояльних клієнтів у всьому світі;

2) Toyota. Ця компанія – один з лідерів в автомобільній індустрії завдяки своїй якості продукції та надійності. Автомобілі Toyota відомі своєю довговічністю, низьким рівнем поломок та відмінним сервісом після продажу. Це дозволило компанії завоювати репутацію надійного та економічного автовиробника.

3) Amazon. Ця бізнес-структура славиться своєю високою якістю послуг у галузі електронної комерції. Вони забезпечують швидку доставку, широкий асортимент продуктів, простий процес повернення товарів та відмінне обслуговування клієнтів. Це привабило безліч клієнтів і зробило Amazon одним із найвідоміших і найуспішніших брендів у світі.

4) Starbucks, яка відома своєю високою якістю кави та обслуговування. Вона використовує лише високоякісні зерна кави, навчений персонал гарантує правильне приготування напоїв, а затишна атмосфера у кафе приваблює клієнтів. Завдяки цьому Starbucks отримала репутацію якісного та стильного закладу.

Ці приклади демонструють, як якість продукції та послуг може сильно вплинути на репутацію компанії та допомогти їй виділитися на ринку, залучити більше клієнтів та створити лояльну аудиторію.

Якість обслуговування клієнтів. Ефективне обслуговування клієнтів, включаючи швидке реагування на звернення, вирішення проблем та підтримка клієнтів, також є важливим для формування позитивної репутації. Ось кілька прикладів впливу якості обслуговування клієнтів на репутацію компанії:

1) Zappos. Ця компанія – онлайн-рітейлер взуття та аксесуарів, який славиться своїм високим рівнем обслуговування клієнтів. Компанія відома своєю політикою безкоштовної та швидкої доставки, простим процесом повернення товарів та дружнім підходом до клієнтів. Завдяки такій якості обслуговування Zappos завоювала репутацію одного із найкращих онлайн-магазинів серед споживачів;

2) Ritz-Carlton – мережа готелів, відома своїм найвищим рівнем сервісу. Вони прагнуть повного задоволення клієнтів, пропонуючи розкішні послуги, персоналізований підхід до кожного гостя та визначну якість обслуговування. Це призвело до того, що Ritz-Carlton став одним із найпрестижніших і найвідоміших брендів у готельній індустрії;

3) Nordstrom – роздрібна мережа, яка славиться своїм чудовим обслуговуванням клієнтів. Вони надають широкий асортимент товарів, персональні консультації, гарантію якості та гнучкі умови повернення. Завдяки цьому Nordstrom завоював репутацію одного з найкращих магазинів США за якістю обслуговування;

4) Singapore Airlines – авіакомпанія, яка відома своїм високим рівнем обслуговування пасажирів. Вони пропонують комфортні умови польоту, чудове харчування, відмінний сервіс на борту та уважне ставлення до кожного пасажира. Це дозволило Singapore Airlines здобути репутацію однієї з найкращих авіакомпаній у світі за якістю обслуговування.

Ці приклади підкреслюють, що висока якість обслуговування клієнтів має значення для формування репутації бізнес-структури. Клієнти цінують гарне обслуговування та готові залишатися лояльними до бренду, який надає їм високий рівень сервісу.

Соціальна відповідальність бізнес-структури. Участь компанії у соціально значущих ініціативах, підтримка благодійних програм, дотримання стандартів зі сталого розвитку та екологічної відповідальності також сприяють покращенню репутації. Наведемо декілька прикладів впливу соціальної відповідальності компанії на її репутацію:

1) Patagonia Patagonia – компанія, яка спеціалізується на виробництві одягу та спорядження для активного відпочинку. Вони активно включаються в екологічні та соціальні ініціативи, такі як зменшення вуглецевого сліду, підтримка охорони навколишнього середовища та соціальні програми для працівників. Ці зусилля Patagonia забезпечують їй репутацію екологічно-свідомої та соціально відповідальної компанії, що привертає увагу багатьох споживачів;

2) TOMS – бренд взуття та аксесуарів, який відомий своєю програмою One for One, за якою за кожен куплений товар компанія надає одну одиницю товару або послуги бідним дітям. Ця соціальна ініціатива допомогла TOMS заробити репутацію благодійної та соціально відповідальної компанії, що допомагає потребуючим;

3) Coca-Cola. Ця компанія активно займається соціальною відповідальністю через різноманітні програми, такі як підтримка проектів з охорони водних ресурсів, сприяння здоровому способу життя та соціальні ініціативи для розвитку громад. Ці зусилля підвищують репутацію Coca-Cola як соціально відповідальної та середовище-орієнтованої компанії;

4) Microsoft. Ця транснаціональна компанія займається соціальною відповідальністю через свої програми з пожертвувань, проекти

з підтримки освіти та підтримку ветеранів. Ці ініціативи допомагають компанії покращувати свою репутацію в очах співробітників, споживачів та інвесторів.

Ці приклади демонструють, що соціальна відповідальність компанії може значно впливати на її репутацію, сприяючи позитивному відношенню споживачів, збільшенню лояльності клієнтів та підвищенню довіри співробітників та інвесторів.

Етика та прозорість у діяльності бізнес-структури. Чесність, етичність та прозорість у діяльності компанії, включаючи відкритість у відносинах із зацікавленими сторонами, також відіграють важливу роль у формуванні її репутації. Ось кілька прикладів впливу етики та прозорості на репутацію бізнес-структури:

1) Starbucks. Ця компанія активно демонструє свою етичність та прозорість у відношеннях з клієнтами, постачальниками та співробітниками. Вони публікують інформацію про свої діяльності з вирощування кави, забезпечуючи прозорість у виробництві та умовах праці на плантаціях. Це допомагає Starbucks заробити репутацію етичного бренду, який підтримує справедливі умови для всіх учасників ланцюжка постачання;

2) Patagonia є прикладом компанії, яка відверто виражає свою етичність та соціальну відповідальність. Вони активно займаються питаннями охорони навколишнього середовища, публікують детальні звіти про свої виробничі процеси та зусилля у сфері сталого розвитку. Це допомагає Patagonia заробити репутацію компанії, яка дбає про природу та має чітку етичну позицію;

3) Microsoft ставить питання етики та прозорості у центр своєї діяльності, зокрема у відношеннях з клієнтами, партнерами та співробітниками. Вони публікують регулярні звіти про свої етичні стандарти, заходи з кібербезпеки та програми з підтримки людей з інвалідністю. Це допомагає Microsoft заробити репутацію надійного та етичного бренду в індустрії технологій;

4) Tesla прагне до прозорості у відношеннях зі споживачами та інвесторами. Компанія публікує відкриту інформацію про свої технології, екологічні впливи та фінансові результати. Це допомагає

Tesla заробити репутацію інноваційного та прозорого бренду, який дотримується високих стандартів етики.

Ці приклади демонструють, що етика та прозорість в діяльності компанії можуть суттєво впливати на її репутацію, сприяючи довірі споживачів, залученню нових клієнтів та створенню позитивного іміджу на ринку.

Управління кризами. Ефективне управління кризовими ситуаціями та швидке реагування на негативні події допомагає компанії зберегти свою репутацію та довіру у зацікавлених сторін. прикладів впливу ефективного управління кризовими ситуаціями на репутацію компанії:

1) у 1982 році компанія Johnson & Johnson стала об'єктом кризової ситуації, коли деякі з їхніх продуктів для дітей були забруднені. Управління кризовою ситуацією було ефективним завдяки швидкому відкликанню продуктів з ринку, співпраці з органами здоров'я та відкритому інформуванню споживачів. Це допомогло зберегти репутацію компанії та відновити довіру споживачів;

2) у 2009–2010 роках Toyota зіткнулася з кризою через проблеми з безпекою автомобілів, які призвели до масового відкликання автомобілів. Управління кризовою ситуацією включало швидку реакцію на проблему, відкрите інформування громадськості та впровадження заходів безпеки. Це дозволило компанії відновити свою репутацію та зберегти лояльність клієнтів;

3) у 2020 році Airbnb с зіткнулася з кризою через пандемію COVID-19, яка призвела до скасування подорожей та зменшення попиту на місця для проживання. Компанія ефективно взяла участь у вирішенні кризової ситуації, надаючи гнучкі умови скасування бронювань та розробляючи нові програми та послуги для адаптації до зміни умов. Це допомогло Airbnb зберегти свою репутацію та підтримати довіру клієнтів;

4) у 1993 році Pepsi зіткнулася з кризою після випадку з забрудненням продукції, що призвело до отруєння споживачів. Компанія швидко відреагувала, відкликала забруднену партію продукції та запровадила нові заходи контролю якості. Це допомогло Pepsi врятувати свою репутацію та відновити довіру споживачів.

Ці приклади показують, як ефективно управління кризовими ситуаціями може позитивно впливати на репутацію компанії, дозволяючи їй врятувати довіру споживачів.

Медіа та громадська думка. Відгуки у ЗМІ, соціальні мережі, блоги та громадська думка також можуть значно впливати на репутацію компанії. Успішніший бізнес може породжувати спокуси у конкурентів поставити під сумнів репутацію вашої бізнес-структури. У глобальному світі жорсткої конкуренції за нові ринки один негативний пост у соцмережі може пригальмувати реалізацію планів. А неправомірне використання ділової репутації успішної компанії є поширеним проявом недобросовісної конкуренції. Світовій практиці відомі непоодинокі випадки, коли від публікації в ЗМІ, інтерв'ю чи публічної заяви вартість компанії як різко зростала, так і непрогнозовано заходила в круте піке.

До прикладу, Ілон Маск у 2021 році своїми твітами додавав більше інерції криптовалюти Dogecoin, аніж усі фактори ринку: одна лише заява Маска про початок тестового приймання Dogecoin за Tesla підвищила вартість цієї крипти на 20% [6]. А за півроку до того його жарт про “шахрайську” природу криптовалюти в одному з телешоу обвалив вартість Dogecoin на 28% [6].

Лідерство бізнес-структури. Лідерство компанії, корпоративна культура та цінності, які вона дотримується, також може впливати на сприйняття компанії серед зацікавлених сторін. Ось ряд прикладів впливу лідерства компанії на її репутацію:

1) Apple. Лідерство Стіва Джобса у компанії Apple було ключовим для створення та утримання інноваційного духу і високої якості продукції. Під його керівництвом було розроблено такі революційні продукти, як iPhone та iPad. Це лідерство сприяло створенню сильного бренду та позитивній репутації компанії Apple як лідера у сфері технологій;

2) Microsoft. Під керівництвом Білла Гейтса Microsoft стала однією з найбільших інноваційних компаній у світі програмного забезпечення. Він активно сприяв розвитку технологій та бізнес-стратегій, які визначили успіх Microsoft. Це лідерство сприяло формуванню позитивної репутації компанії та її визнання як одного з лідерів у своїй галузі;

3) Tesla. Лідерство Ілона Маска у Tesla відображається в інноваційних рішеннях у сфері електромобілів та альтернативної енергетики. Під його керівництвом компанія досягла значних успіхів у виробництві та продажу електромобілів, а також розробці сонячних панелей та батарей для дому. Це лідерство допомогло Tesla отримати позитивну репутацію як інноваційного лідера в сфері автомобілебудування та зеленої енергетики;

4) Google. Лідерство Сундара Пічая у Google підкреслюється його фокусом на інноваціях, технологічних вдосконаленнях та етичних питаннях. Він активно розвиває бізнес-стратегії компанії, які сприяють її зростанню та стабільності. Це лідерство сприяло утвердженню репутації Google як лідера в галузі інтернет-технологій та інновацій.

Ці приклади показують, як лідерство компанії може впливати на її репутацію, формуючи позитивне враження про бренд, сприяючи інноваціям та розвитку, а також підвищуючи довіру споживачів та інвесторів.

Корпоративна культура бізнес-структури та цінності, які вона демонструє дуже сильно впливає на її репутацію, про що свідчать наступні приклади:

1) Google відома своєю відкритою та інноваційною корпоративною культурою. Компанія активно підтримує творчість та самовираження працівників, сприяючи розвитку нових ідей та продуктів. Ця культура робить Google привабливим місцем для роботи та сприяє його репутації як інноваційного лідера в технологічній галузі;

2) Patagonia відома своєю корпоративною культурою, спрямованою на збереження навколишнього середовища та відповідальне виробництво. Компанія виступає за сталий розвиток та екологічну відповідальність, що залучає споживачів та підвищує її репутацію як екологічно свідомого бренду;

3) Zappos відома своєю унікальною корпоративною культурою, яка акцентується на важливості клієнтського сервісу та задоволення потреб клієнтів. Це сприяє створенню позитивного іміджу компанії, що дбає про своїх клієнтів та надає високоякісний сервіс;

4) Salesforce активно пропагує свої цінності, такі як рівність, відкритість та довіра, в межах своєї бізнес-структури. Ці цінності

створюють позитивне сприйняття компанії серед співробітників, клієнтів та інвесторів, що сприяє її репутації як етичного та соціально відповідального бренду.

Ці приклади демонструють, як корпоративна культура та цінності, які демонструє бізнес-структура, можуть впливати на репутацію компанії, створюючи позитивне враження серед споживачів, співробітників та інвесторів.

Дослідимо способи впливу репутації бізнес-структури на розмір її капіталізації.

Хороша репутація може суттєво вплинути на капіталізацію компанії, оскільки вона формує довіру в інвесторів, клієнтів та інших зацікавлених сторін. Ось деякі способи, якими хороша та погана репутація можуть вплинути на розмір капіталізації бізнес-структури (рис. 2).

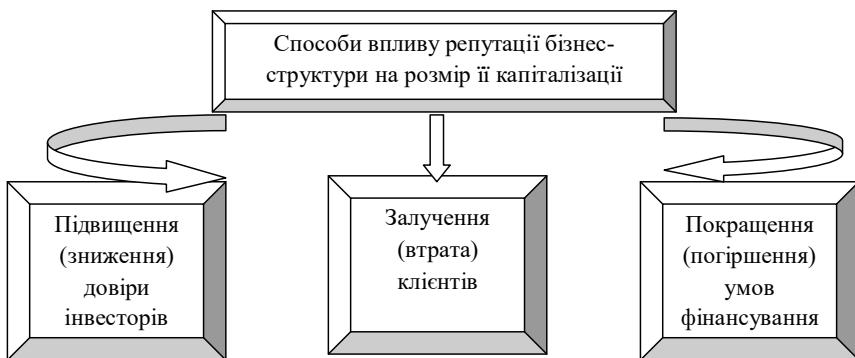

Рис. 2. Способи впливу репутації бізнес-структури на розмір її капіталізації
Джерело: складено авторами

Довіра інвесторів. Інвестори часто вважають за краще інвестувати в компанії з гарною репутацією, оскільки це зменшує ризик інвестицій. Це може призвести до збільшення попиту на акції компанії і, як наслідок, зростання капіталізації. Наведемо кілька прикладів позитивного впливу довіри інвесторів на розмір капіталізації бізнес-структури:

1) Apple є однією з найбільших компаній за капіталізацією завдяки високому рівню довіри інвесторів. Інвестори вірять у стійкість бізнес-моделі Apple, його інноваційний потенціал, а також управлінському командуванню Тіма Кука. Ця довіра підтримує високу капіталізацію компанії;

2) Amazon є ще однією компанією з великою капіталізацією, яка залучає інвесторів завдяки своєму стратегічному підходу до електронної комерції, інноваціям у сфері хмарних послуг та зміцненню своєї позиції на ринку. Ця довіра інвесторів дозволяє Amazon збільшувати свою капіталізацію та розвиватися;

3) Microsoft є прикладом компанії, яка зуміла збільшити свою капіталізацію завдяки впевненості інвесторів у його здатності до інновацій та адаптації до змін у сучасному технологічному середовищі. Довіра інвесторів у Microsoft підтримує його ріст та позицію на ринку;

4) Tesla є прикладом компанії, яка змогла збільшити свою капіталізацію завдяки довірі інвесторів у свою місію розвитку зеленої енергетики та інновацій у сфері електромобілів. Ця довіра підтримує інвестиції у Tesla та дозволяє компанії реалізовувати свої стратегічні цілі.

Ці приклади показують, як довіра інвесторів може позитивно впливати на розмір капіталізації бізнес-структури, створюючи позитивне сприйняття компанії серед інвесторів та сприяючи її розвитку та зростанню.

Але в історії бізнесу є приклади не тільки позитивного, але й в негативного впливу довіри інвесторів на розмір капіталізації бізнес-структури:

1) Компанія Enron є одним з найвідоміших прикладів негативного впливу довіри інвесторів на капіталізацію бізнес-структури. Після того, як стали відомі фінансові шахрайства та маніпуляції, які вчинилися у компанії, довіра інвесторів до Enron зникла, що призвело до різкого падіння її капіталізації та банкрутства;

2) Скандал з викидами Volkswagen також призвів до негативного впливу на довіру інвесторів. Після виявлення факту маніпуляції викидами в дизельних автомобілях, інвестори втратили віру у компанію, що призвело до зниження її капіталізації та шкоди для її репутації;

3) Theranos є прикладом стартапу, який зазнав негативного впливу через виявлення фальсифікації результатів тестів та обману інвесторів щодо ефективності їхньої технології. Це призвело до втрати довіри інвесторів, падіння капіталізації та закриття компанії;

4) Компанія WeWork також стала об'єктом негативного впливу довіри інвесторів через виявлення проблем у її фінансовій стійкості та управлінні. Це призвело до падіння капіталізації, втрати довіри та перегляду стратегії компанії.

Ці приклади показують, як негативні події, такі як фінансові шахрайства, скандали або недостовірна інформація, можуть призвести до втрати довіри інвесторів та падіння капіталізації бізнес-структури.

Залучення клієнтів. Компанії з гарною репутацією часто залучають більше клієнтів через їхню довіру до бренду. Це може збільшити доходи компанії та, відповідно, її капіталізацію. Ось декілька прикладів позитивного впливу залучення клієнтів на розмір капіталізації бізнес-структури:

1) Apple є прикладом компанії, яка залучила велику кількість клієнтів завдяки своїм інноваційним продуктам, таким як iPhone, iPad та MacBook. Висока популярність продуктів Apple серед споживачів сприяє зростанню продажів та підвищенню капіталізації компанії;

2) Amazon успішно залучив мільйони клієнтів до своєї платформи електронної комерції завдяки широкому асортименту товарів, зручному сервісу та швидкій доставці. Це дозволяє Amazon збільшувати свою капіталізацію через зростання обсягів продажів та популярність серед клієнтів;

3) Nike вдало залучає клієнтів завдяки своїм якісним та інноваційним спортивним товарам, а також маркетинговим заходам, які створюють емоційний зв'язок зі споживачами. Це дозволяє Nike збільшувати свою капіталізацію завдяки популярності бренду та зростанню продажів;

4) Starbucks залучає клієнтів завдяки своїй унікальній атмосфері, високій якості кави та широкому вибору напоїв. Це робить Starbucks популярним місцем для зустрічей та робочих сесій, що сприяє збільшенню капіталізації компанії через зростання прибутковості закладів.

Ці приклади показують, як успішне залучення та утримання клієнтів може позитивно впливати на розмір капіталізації бізнес-структури через зростання обсягів продажів, популярність бренду та підвищення прибутковості.

А от ряд прикладів із практики бізнесу щодо негативного впливу залучення клієнтів на розмір капіталізації бізнес-структури:

1) Wells Fargo стала об'єктом скандалу через незаконну практику відкриття фальшивих рахунків для клієнтів без їхнього відома. Це призвело до втрати довіри клієнтів та інвесторів, що вплинуло на капіталізацію компанії та її репутацію;

2) Скандал з викидами Volkswagen також мав негативний вплив на компанію через втрату довіри клієнтів. Коли стало відомо про маніпуляції викидами в дизельних автомобілях, це призвело до зменшення попиту на продукцію Volkswagen та зниження капіталізації компанії;

3) Theranos зазнала негативного впливу на капіталізацію після виявлення фактів фальсифікації результатів тестів та обману клієнтів щодо ефективності їхньої технології. Це призвело до втрати довіри клієнтів, відмови від співпраці та зменшення капіталізації компанії;

4) Facebook також зазнав негативного впливу через скандали з витоком даних користувачів та питаннями щодо приватності. Це призвело до зменшення активності користувачів та погіршення сприйняття бренду, що вплинуло на капіталізацію компанії.

Ці приклади показують, як негативні події, такі як скандали, обман або порушення довіри, можуть негативно впливати на залучення та утримання клієнтів, що в свою чергу може вплинути на розмір капіталізації бізнес-структури через зменшення продажів, втрату репутації та втрату довіри інвесторів.

Наступний спосіб впливу репутації бізнес-структури на розмір її капіталізації – умови фінансування.

Кращі умови фінансування: Компанії з доброю репутацією можуть отримувати вигідніші умови фінансування від банків та інших фінансових інститутів, що також може сприяти зростанню капіталізації.

Ось декілька негативних прикладів умов фінансування, які можуть негативно вплинути на розмір капіталізації бізнес-структури:

Високі відсотки за кредитами компанії, які залежать від кредитування під високі відсотки, можуть зазнати труднощів з погашенням боргу, що може вплинути на їхню фінансову стабільність та капіталізацію. Високі відсотки можуть також призвести до зниження інвестицій та розвитку компанії. Несприятливі умови кредитів або високі платежі, можуть ускладнити фінансове положення компанії і вплинути на її капіталізацію. Наприклад, зміни умов кредитів можуть призвести до зростання боргового тягара та зниження інтересу інвесторів. Погане кредитне рейтингування компанії може привести до високих відсотків за кредит, низької зацікавленості інвесторів до компанії та обмеженим доступом до фінансових ресурсів. Це може обмежити можливості розвитку бізнес-структури та вплинути на її капіталізацію.

Ще один негативний приклад впливу чинників на капіталізацію бізнес-структури. Неадекватне управління капіталом бізнес-структури може призвести до проблеми нестачі достатньої кількості фінансових ресурсів для фінансуванням стратегічних проектів та втрати довіри інвесторів. Це може призвести до падіння капіталізації та загрози стійкості бізнесу.

Ці приклади показують, як негативні умови фінансування, такі як високі відсотки за кредитами, несприятливі умови кредитів, погане кредитне рейтингування та неадекватне управління капіталом, можуть негативно впливати на розмір капіталізації бізнес-структури через обмеження доступу до фінансових ресурсів, зростання боргового тягара та втрату довіри інвесторів.

Велике значення для процесу капіталізації бізнес-структури відіграє довіра інвесторів. Інвестори можуть уникати компаній із поганою репутацією через високий ризик втрати інвестицій. Це може призвести до зниження попиту на акції та зниження капіталізації. Погана репутація може відлякати клієнтів, що може знизити доходи компанії та, відповідно, її капіталізацію. Компанії з поганою репутацією можуть зіткнутися з високими витратами на відновлення своєї репутації, що може тимчасово знизити їх капіталізацію.

Ці чинники є основними в оцінці того, як репутація бізнес-структури може проводити її капіталізацію.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок щодо того, що репутація відіграє важливу роль в процесі капіталізації бізнес-структури. Репутація компанії формується під впливом різних факторів, які значно впливають на сприйняття її серед зацікавлених сторін. Основними факторами, що впливають на репутацію бізнес-структури виступають: якість продукції чи послуг; якість обслуговування клієнтів; соціальна відповідальність бізнес-структури; етика та прозорість у діяльності бізнес-структури; управління кризами в бізнес-структурі; медіа та громадська думка; лідерство бізнес-структури; корпоративна культура бізнес-структури. Способи впливу репутації на розмір капіталізації бізнес-структури: зміна довіри інвесторів (підвищення, зниження); залучення (втрата) клієнтів; умови фінансування (покращення, погіршення). Для підвищення капіталізації бізнес-структурі потрібно підвищити довіру клієнтів, залучити додаткову кількість клієнтів, покращити умови фінансування. В якості перспектив дослідження слід відмітити вивчення механізму впливу різних чинників на процес капіталізації бізнес-структури.

Список бібліографічних посилань

1. Пронченко, А. (2019). *Репутація – капітал майбутнього* [online]. Available at: <https://agroportal.ua/blogs/reputatsiya-eto-valyuta-budushchego> [Accessed 21 April 2024].
2. Цибульська, Е. І. (2020). *Оцінка бізнесу та його складових*. Київ: Видавничий дім «Кондор», 364 с.
1. Шкелебей, О. (2022). *Цінність ділової репутації для компанії* [online]. Available at: <https://esquires.ua/tsinnist-dilovoyi-reputatsiyi-dlya-kompaniyi> [Accessed 21 April 2024].
4. Dowling, G. (2001). *Creating Corporate Reputations – Identity, Image and performance*. Oxford: Oxford University Press, 402 p.
5. Fombrun, C. (2001). The value to be found in corporate reputation. In: *Mastering Management 2.0*. London: Person Education, p. 58–64.
6. Zaman, A. (2023). *Reputational risk*. London: Pearson Education, 396 p.

References

1. Pronchenko, A. (2019). *Reputatsiia – kapital maibutnoho* [Reputation is the capital of the future]. Available at: <https://agroportal.ua/blogs/reputatsiya-eto-valyuta-budushchego> [Accessed 21 April 2024].

2. Tsybul'ska, E. I. (2020). *Otsinka biznesu ta yoho skladovykh* [Assessment of business and its components]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kondor», 364 p.
3. Shkelebei, O. (2022). *Tsinnist dilovoi reputatsii dlia kompanii* [Value of business reputation for the company] [online]. Available at: <https://esquires.ua/tsinnist-dilovoyi-reputatsiyi-dlya-kompaniyi> [Accessed 21 April 2024].
4. Dowling, G. (2001). *Creating Corporate Reputations – Identity, Image and performance*. Oxford: Oxford University Press, 402 p.
5. Fombrun, C. (2001). The value to be found in corporate reputation. In: *Mastering Management 2.0*. London: Person Education, p. 58–64.
6. Zaman, A. (2023). *Reputational risk*. London: Pearson Education, 396 p.

I. I. Ботштейн

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ НА МІЖНАРОДНУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО АГРОСЕКТОРУ

У статті розглядаються теоретичні засади міжнародної конкурентоспроможності. Досліджуються основні фактори міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору. На основі кількісних та якісних показників аналізуються фактори впливу на міжнародну конкурентоспроможність українського агросектору у проміжку часу. Фактори наводяться у розрізі внутрішніх та зовнішніх чинників. Наведені актуальні дані по зміні впливу факторів до повномасштабного вторгнення та після. Запропоновано засади державного впливу на зростання конкурентоспроможності економіки України, які передбачають розробку Державної стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору. У статті запропоновані конкретні дії по нівелюванню негативного впливу повномасштабного вторгнення та збільшення міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність країн, міжнародна конкурентоспроможність агросектору, конкурентні переваги, конкурентний статус, український агросектор, стала довгострокова стратегія збільшення конкурентоспроможності.

Botshtein Illia. The impact of a full-scale invasion on the international competitiveness of the Ukrainian agricultural sector.

The article examines the theoretical foundations of international competitiveness. The main factors of the international competitiveness of the Ukrainian agricultural sector are studied. Factors affecting the international competitiveness of the Ukrainian agricultural sector over time are analyzed based on quantitative and qualitative indicators. Factors are given in terms of internal and external factors. Current data on changes in the influence of factors before and after a full-scale invasion are given. The principles of state influence on the growth of the competitiveness of the Ukrainian economy are proposed, which provide for the development of the State Strategy for Increasing the International

Competitiveness of the Ukrainian Agricultural Sector. The article proposes specific actions to eliminate the negative impact of a full-scale invasion and increase the international competitiveness of the Ukrainian agricultural sector.

Key words: international competitiveness of countries, international competitiveness of the agricultural sector, competitive advantages, competitive status, Ukrainian agricultural sector, the long-term strategy of increasing competitiveness.

Постановка проблеми: Рівень міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору, як основного з драйверів національного експорту, суттєво впливає на добробут держави. Зниження рівня міжнародної конкурентоспроможності призводить до падіння економічного зростання.

Мета статті: Показати причини падіння конкурентоспроможності українського агросектору після повномасштабного вторгнення, а також необхідність розробки та запровадження сталої державної стратегії розвитку агросектору для невілювання цього падіння та стимулювання розвитку.

Конкурентоспроможність економіки, методи її виміру та визначення зв'язку з динамікою зростання на різних етапах економічного циклу перебувають у центрі уваги економістів та керівників різних рівнів, оскільки залежно від якості тих чи інших оцінок і ступеня їхньої відповідності реальній економічній ситуації визначається ґрунтовність стратегічних рішень на макро- та мікрорівнях [11, с. 44].

Найбільш значними досягненнями в дослідженні теорії конкурентних переваг на макро-, мезо- і мікрорівні характеризуються наукові праці М. Портера, А. Ругмана, Дж. Даннінга, які, по-перше, на академічному рівні подають бачення ролі й місця національного середовища у розвитку країн з відкритою економікою; по-друге, значно розширюють поле аналізу процесу інтернаціоналізації, що зумовлено врахуванням мікро- та макромотивацій міжнародної економічної діяльності в їхньому взаємозв'язку; по-третє, беруть до уваги орієнтацію на досягнення і підтримання стабільної конкурентоспроможності національних економік [12, с. 9-10].

Глобалізація економіки протягом 20 століття, на початку 21 століття призвела до глибокої інтеграції економічних процесів усіх країн.

Конкуренція між країнами за інвестиції, людський капітал, технології, ресурси спричинила загострення питань управління міжнародною конкурентоспроможністю.

Добробут держави та кожної людини в державі залежить від зростання Валового внутрішнього продукту (ВВП). Рівень міжнародної конкурентоспроможності держави безпосередньо впливає на зовнішньоторговельне сальдо, і відповідно на зростання ВВП будь-якої держави та добробуту суспільства.

В Україні є основні 3 драйвери експорту національної економіки:

- Металургія;
- ІТ індустрія;
- Агро сектор.

Пропонується сфокусуватися на Агро секторі, як на національній економічній та політичній ідеї, починаючи з самого початку появи державності в Україні з огляду на «український чорнозем» – як основну конкурентну перевагу, про яку нам розповідають ще зі шкільної лави.

Міжнародна конкурентоспроможність визначає відносну вартість та цінність експорту країни. Наприклад, якщо українські товар та послуги стають дорожчими щодо конкурентів, то Україна відчує зниження рівня міжнародної конкурентоспроможності.

Фактори міжнародної конкурентоспроможності агросектору щодо виробництва: зовнішні, що поділяються на світові ціни; міжнародна логістика; локальна логістика. Локальна логістика, у свою чергу включає: доставка з поля/господарства до місць зберігання та дороботки; зберігання та дороботка зерна; доставка з місць зберігання в місця завантаження на міжнародні види транспорту (порти, прикордонні термінали); та внутрішні (виробничі): паливно-мастильні матеріали; добрива; засоби захисту рослин (ЗЗР); семена; праця; оренда та якість землі; машини та устаткування.

Розглянемо окремо зміну впливу факторів на конкурентоспроможність. Для наочнішого прикладу візьмемо культуру «кукурудзу», оскільки Україна завжди входить у топ 5 світових експортерів даної культури [1] і внутрішнє виробництво становить понад 50% у структурі всіх зернових (у тонах) [2].

1. Світові ціни: на базисі DAP (INCOTERMS 2020) порт/кордон України.

Світові ціни на кукурудзу значно зростали на базисі DAP порт/кордон України з 2020 року – початок 2023 року. З рівня 175 дол/т до 275 дол/т. Починаючи з початку 2023 року, ціни почали різко падати до рівня 120 дол/т у жовтні 2023 року [3].

Будемо об'єктивною кількістю пропозиції Україною кукурудзи впливає на світові ринки опосередковано, сильних коливань у балансах не спостерігалось, якщо не брати весну-літо 2022 року. Тому світові ціни беремо як лімітуючий чинник для української конкурентоспроможності агросектору, який ми не можемо розвивати. Але поточні ціни на зерно на базисі CPT/DAP знизилися до рівня 2020 року.

2. Міжнародна логістика

Основним покупцем української кукурудзи (близько 50%) є Китай [4], вартість доставки однієї тони з портів великої Одеси до основних портів Китаю до повномасштабного вторгнення була 44–46 дол/т, під час зернового коридору та починаючи з жовтня 2023 року після відкриття коридору для проходу кораблів із портів великої Одеси без участі Росії вартість доставки однієї тони вже близько 70+ дол/т. [5].

Починаючи з березня 2022 року, український бізнес виявив гнучкість і спочатку самостійно, а в подальшому за підтримки держави почав розробляти нові логістичні ланцюжки, наприклад:

1. Використання річкової інфраструктури дунайських портів
2. Використання прикордонних переходів з Румунією та доставкою в порт Констанца автомобільним та залізничним транспортом
3. Використання прикордонних переходів з Польщею та доставкою до портів північні порти Європи
4. Використання прикордонних переходів з Польщею, Угорщиною та Словаччиною та доставкою Європейські країни кінцевим споживачам
5. Використання прикордонних переходів з Угорщиною та Словаччиною та доставкою портів Адриатичного моря

Що змінилося після повномасштабного вторгнення:

– терміни та вартість доставки через порти Дунаю до судів класу Рапатах значно вищі, ніж було раніше

– обсяги можливостей перевалки портів Дунаю в рази менші за порти Одеси

– Різна ширина колії між Європою та Україною призводить до подовження обробки вантажів.

– вартість доставки зерна через Європу в порту Бремерхафена, Гамбурга, Гданська та ін. значно дорожча, ніж раніше була до Одеси.

– заборона на ввезення українського зерна до Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та ускладнення проходження процедури транзиту призводить до подорожчання та подовження термінів доставки

3. Доставка з поля/господарства до місць зберігання та доопрацювання

Доставка здійснювалася і здійснюється однаково, як до повномасштабного вторгнення, так і після – або власним транспортом, або найманим – ускладнилася ситуація лише у регіонах, що постраждали від дій окупантів – зруйновані місця зберігання, доопрацювання.

4. Зберігання та дороботка зерна

В Україні починаючи з 2000-х років приватним бізнесом була розвинена значна інфраструктура зі зберігання та доопрацювання зерна. Побудовано велику кількість сучасних елеваторів, із потужністю зберігання достатньою для обробки навіть пікового врожаю 2021 року понад 100 млн. тон. Розвинений цілий напрямок сучасних компаній з будівництва елеваторів та елеваторного обладнання.

На жаль, частина елеваторів була зруйнована окупантами, що призводить до ускладнення ведення діяльності на деокупованих територіях.

5. Доставка з місць зберігання до місць навантаження на міжнародні види транспорту (порти, прикордонні термінали)

Залізнична логістика є найбільш ефективним способом доставки зерна на відстань понад 300-400 км.

2022 року невинувато зросла вартість оренди вагонів-зерновозів, що призвело до значного подорожчання вартості доставки від місць регіонального зберігання до експортних терміналів.

У 2022 році отримали поштовх до розвитку так звані «драй-порти», які розвиває приватний бізнес поблизу пунктів залізничних переходів.

Оскільки в Україні відрізняється ширина колії з Європою, існує потреба перевалки зерна з «українських» вагонів до «Європейських» вагонів.

Європейська логістика виявилася не готовою до українського потоку зерна, 2023 року потоки вирівнялися, але українські експортери все одно змушені платити премію за транспортування в Європейських вагонах щодо Європейських продавців.

Плеcho доставки до навантаження на борт судно з окремих регіонів зросло з 800 км до 2000 км.

Дунайські порти можуть обслуговувати переважно південні регіони, у своїй приймаючи продукцію автотранспортом. Східні, Північні та Західні регіони змушені забезпечувати логістику на залізничному переході з на заході України. Вартість логістики, наприклад, з Харківської області до моменту навантаження на борт судна зросла з 25 дол/т до 100 дол/т.

6. Пально-мастильні матеріали.

ПММ займають значну частину витрат у структурі собівартості продуктів агросектору, оскільки воно використовується за всіх видів польових робіт цілий рік. До 2022 року основна частина палива або була локального виробництва, або білоруського, що дозволяло утримувати ціни на досить низькому щодо Європейських цін рівні.

На сьогоднішній день, у зв'язку з руйнуванням українських потужностей з виробництва палива та повільним їх відновленням (зокрема Кременчуцький НПЗ), основна частина палива імпортується з ЄС.

Незважаючи на те, що вартість нафти з 2021 року зросла з 70 дол/барель до 91 дол/барель на 30%, вартість дизельного палива в Україні зросла з 27,94 грн за літр до 57,99 грн за літр. За курсом дол у відповідний період це 1,03 дол та 1,58 дол відповідно – майже на 54%.

Крім зростання безпосередньо собівартості продукції агросектору та зниження її конкурентоспроможності, тут виникає проблема зі зниженням ВВП, оскільки паливо тепер все імпортне та від'ємне значення зовнішньо-торгівельного сальдо збільшується.

7. Добрива.

Добрива, які використовують у сільському господарстві, можна поділити на 2 основні групи: азотні, фосфорні та калійні.

Без внесення добрив суттєво падає врожайність будь-яких культур, що вирощуються, не дивлячись на український чорнозем та можливі ідеальні погодні умови.

Азотні добрива до повномасштабного вторгнення виготовлялися на:

- Черкаський АЗОТ (належить Group DF)
- Рівне АЗОТ (належить Group DF)
- Одеський припортовий завод – державне підприємство, основний ринок збуту, експорт, на внутрішній ринок майже нічого не продають
 - Сєверодонецький АЗОТ – не запускався з 2014 року через близькість до ЛДНР
 - Горлівський СТИРОЛ – в окупації з 2014 року

Таким чином, ринок азотних добрив був монополізований однією компанією, незважаючи на роботу антимонопольних державних органів.

Окрім українських азотних добрив, на нашому ринку було представлено російські добрива, які оподатковувалися митом не менше 18,78%. Незважаючи на такі умови для російських добрив до повномасштабного вторгнення, ринок азотних був поділений орієнтовно в пропорції 30 (імпорт)/70 (українські) [7], і ціни на внутрішньому ринку були відносно прийнятними для сільгоспвиробників.

Після повномасштабного вторгнення відбулося значне скорочення виробництва українських добрив та збільшення імпорту з Європейських країн та Туреччини. Ми повинні розуміти, що основну сировину для азотних добрив – природний газ, у країнах, з яких ми імпортуємо зараз добрива – Польща, Болгарія, Угорщина, газ не видобувають, а імпортують із російської федерації. Таким чином, вартість добрив зросла порівняно з 2021 роком на 25-30%, а порівняно з 2020 роком більш ніж у 2 рази в доларовому еквіваленті.

По комплексним добривам аналогічна ситуація. Основними виробниками комплексних добрив в Україні є: Дніпровський завод мінеральних добрив, Сумихімпром (Group DF). Основна проблема комплексних добрив вітчизняного виробництва є низька якість, тому високим попитом користуються комплексні добрива іноземного виробництва, незважаючи на їхню високу вартість.

8. Засоби захисту рослин (ЗЗР).

ЗЗР на українському ринку завжди були представлені імпортною продукцією, або китайського виробництва (дешевший сегмент), або виробництва інших країн. У зв'язку з подовженими ланцюжками поставок і зростанням курсу долара по відношенню до гривні, після повномасштабного вторгнення використання ЗЗР стало дуже витратним. СГ виробники змушені були відходити від класичної технології виробництва щодо використання ЗЗР, що відбилося на якості та кількості вирощеного зерна.

9. Семена.

Кліматичні зміни роблять чим далі, тим жорсткіший вплив на агровиробництво в Україні, що створює для насінневих компаній необхідність розширення лінійок насіння, адаптованого до нових умов та вирощування у певних регіонах. Це, у свою чергу, спонукає до локалізації виробництва насіння в Україні, що поступово сформує експортний потенціал, незважаючи на те, що частка імпортного насінневого матеріалу залишається високою.

Слід зазначити, що посівний матеріал пшениці та ячменю є переважно вітчизняного виробництва. Насінневий матеріал сояшнику та кукурудзи, навпаки, в основному імпортується, що впливає на його собівартість в умовах після повномасштабного вторгнення [8].

Імпорт насінневого матеріалу в Україну досить активний. У 2017–2019 роках в Україну щорічно імпортувалося понад 60 тис. тонн насіння шести основних польових культур. Однак у загальному насінневому фонді їхня частка становила всього 2–3% від потреби в насінні. Але для таких культур як кукурудза, сояшник та ріпак – це цифри зовсім іншого порядку.

Відповідно витрати на закупівлю насіння в Україні становили понад \$400 млн, проте у 2020 році спостерігалось зниження і за обсягами, і у грошовому еквіваленті відповідно. Цьому сприяло саме те локальне виробництво посівного матеріалу, який останнім часом активно розвивається в Україні.

Імпорт насіння основних культур у 2017 році становив 64,2 тис тонн із часткою у загальному насінневому фонді близько 3%, у той час, як

у 2020 році обсяг імпорту становив уже 48,2 тис тонн із часткою близько 2% у загальному насіннєвому фонді.

10. Праця.

Вартість праці в Україні відносно низька, якщо порівнювати із Європейськими країнами, що дозволяє українським СГ виробникам обходитися відносно низькою механізацією. Але цей фактор не можна вважати нашою конкурентною перевагою, оскільки в окремих країнах-конкурентах праця теж не є дорогою, як-от Аргентина, Бразилія, росія.

11. Оренда землі и якість землі.

Якщо оцінювати українську землю за співвідношенням ціна якість, порівняно з іншими країнами, показник буде найвищим. Вартість оренди в Україні знаходиться на одному з найнижчих рівнів у світі, а якість та насиченість гумусом на одному з найвищих.

Незважаючи на те, що ринок продажу землі був відкритий з 1 липня 2021 року, на сьогоднішній день оренда земель СГ призначення є основною формою використання землі з метою вирощування СГ культур. Основна причина – до 31 грудня 2023 року купувати землю можуть виключно фізособи-громадяни України у розмірі не більше 100 га на одну особу. З початку 2024 року таке право отримають юридичні особи, а дозволений розмір зросте до 10 000 га. Орендні ставки нині становлять від 4000 грн/га до 6000 грн/га, залежно від регіону [9].

Середньозважена ціна на сільгоспземлі у національній валюті продовжує помірне зростання – у червні 2023 року вона склала 37 200 грн/га. У сусідній Польщі вартість га становить уже 12-15 тис. дол. за га, що у 12-15 разів більше, ніж в Україні. Найдешевша земля в Європі в Хорватії – 3600 євро/га. Безумовно, на вартість землі насамперед впливає розвиток ринку землі та фінансові інструменти, з розвитком цих факторів і вартість землі в Україні зростатиме. Але на поточному етапі розвитку Українського агросектору співвідношення ціни/оренди землі та якості землі є основною конкурентною перевагою українського агросектору, значення якого ніяк не змінилося після повномасштабного вторгнення [10].

12. Машини та обладнання.

Незважаючи на те, що в Україні завжди було розвинене СГ машинобудування – існували заводи з виробництва комбайнів, тракторів, сівалок, культиваторів, інших агрегатів, вітчизняна СГ техніка вже давно програла конкуренцію імпортним аналогам. Навіть у сегменті легких тракторів переважають МТЗ білоруського виробництва.

Відповідно, після повномасштабного вторгнення, переозброєння СГ технікою відкладено багатьма СГ виробниками на невизначений термін. Залежність від імпортних запасних частин зберігається високою, що у комбінації зі зростанням курсу дол/грн та подорожчання логістики призвело до значного подорожчання експлуатації техніки.

Пропонуємо розглянути зміну впливу факторів на міжнародну конкурентоспроможність українського зерна після повномасштабного вторгнення та здатність впливу на ці фактори з боку держави:

Фактор: Світові ціни.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Відсутня, на окремих ринках необхідно укладення міждержавних угод для можливості імпорту окремих позицій: наприклад, на ринок Китаю можна імпортувати кукурудзу, сою та ячмінь, тоді як український горох імпортувати заборонено (російський дозволено). Розвиток та стимулювання внутрішньої переробки нівелює вплив світових цін на український агросектор.

Фактор: Міжнародна логістика.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Розвиток «зернового коридору» із портів великої Одеси; розвиток альтернативних шляхів до глибоководних портів Європи – за допомогою залізничної інфраструктури Європи на рівні міждержавних угод.

Фактор: Доставка з поля/господарства до місць зберігання та доопрацювання.

Зміна конкурентоспроможності: Нейтральне.

Здатність впливу державної політики: Ринок само балансується, завдання держави «не заважати».

Фактор: Зберігання та доробка зерна.

Зміна конкурентоспроможності: Нейтральне.

Здатність впливу державної політики: Розробка спеціальних програм розвитку та відновлення місць зберігання зерна в деокупованих регіонах. Розвитку вертикальної інтеграції національного виробництва елеваторів, починаючи від проектування, будівництва та матеріалів (вітчизняної сталі).

Фактор: Доставка з місць зберігання до місць навантаження на міжнародні види транспорту.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Укрзалізниця, як державний монополіст, має запропонувати механізм збалансування віддаленості регіональних СГ виробників від ринків збуту.

Фактор: ПММ.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Розвиток програми з розробки нафтових родовищ на Сході України та розвиток виробництв ПММ.

Фактор: Добрива.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Розвиток програми розробки газових родовищ на Сході України з подальшою переробкою в азотні добрива за доступними цінами на внутрішньому ринку.

Фактор: ЗЗР.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Стимулювання розвитку вітчизняних розробок з метою заміщення імпортних аналогів.

Фактор: Семена.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Стимуляція розвитку вітчизняної селекції насіння, а також надання адекватних ринкових умов для розвитку насінневих господарств світових лідерів в Україні – таких як Сінгента, Лімагрейн, Байер та інші.

Фактор: Оренда та якість землі.

Зміна конкурентоспроможності: Нейтральне.

Здатність впливу державної політики: Закон про ринок землі ухвалено.

Фактор: Машина та обладнання.

Зміна конкурентоспроможності: Зниження.

Здатність впливу державної політики: Програма розвитку спільних виробництв зі світовими лідерами (John Deere, Case, Massey Ferguson та ін.) з використанням сучасних технологій на базі занедбаних СГ машинобудівних заводів, що залишилися після СРСР.

Таким чином, варто зазначити, що без державного регулювання, підвищення міжнародної конкурентоспроможності українського агросектору є складно досяжним, і в більш довгостроковій перспективі. Розвиток сталої довгострокової державної політики у сфері агросектору може стати драйвером економічного зростання та економічної безпеки України. Якби Україна розробила таку політику до повномасштабного вторгнення, то удар по агросектору від повномасштабного вторгнення був би не таким суттєвим.

Список бібліографічних посилань

1. АПК Інформ, *Щомісячні ціни – Кукуруза фуражна (спрос, СРТ-порт), USD, Україна* [online]. Available at: <https://www.apk-inform.com/uk/prices> [Accessed 05 Nov. 2023]
2. Bloomberg.com, (2023). *Generic 1st 'CL' Future – YTD* [online]. Available at: <https://www.bloomberg.com/quote/CL1:COM> [Accessed 05 Nov. 2023]
3. Eurostat, (2023). *Average prices of one hectare of arable land in EU, 2021* [online]. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Land_prices_visual_web_2023.png [Accessed 05 Nov. 2023]
4. KURKUL, (2023). *Географія експорту української кукурудзи кардинально змінилась* [online]. Available at: <https://kurkul.com/news/32945-geografiya-eksportu-ukrayinskoyi-kukurudzi-kardinalno-zminilas> [Accessed 05 Nov. 2023]
5. KURKUL, (2023). *Оприлюднено ціни на оренду землі у регіонах України* [online]. Available at: <https://kurkul.com/news/33419-oprilyudneno-tsini-na-orendu-zemli-u-regionah-ukrayini> [Accessed 05 Nov. 2023]
6. Latifundist.com, (2022). *ТОП-10 країн виробників кукурудзи в 2021/22 МР* [online]. Available at: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-kukurudzi-2021-22-mr> [Accessed 05 Nov. 2023]
7. Latifundist.com, (2023). *Фрахт на перевезення кукурудзи панамаксами з портів Великої Одеси до Китаю знизився до 70\$/m* [online]. Available at:

<https://latifundist.com/novosti/62778-fraht-na-perevezennya-kukurudzi-panamaksami-z-portiv-velikoyi-odesi-do-kitayu-znizivsvya-do-70-t—atria-brokers> [Accessed 05 Nov. 2023]

8. Лукьяненко, Д. Г., Поручник, А. М. (2006) *Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку*. Київ: КНЕУ, 816 с.

9. Мельник, Т. М., Касянок, К. Г. (2017). Проблеми залучення та використання міжнародних інвестицій в економіці України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 1, с. 253–270.

10. Національний інститут стратегічних досліджень. (2023). *Перспективи імпортозаміщення російських та білоруських товарів на внутрішньому ринку України* [online]. Available at: <http://surl.li/nerog> [Accessed 05 Nov. 2023]

11. УЗА, (2021). *Український ринок насіння: кроку бік розвитку локального виробництва* [online]. Available at: <https://uga.ua/meanings/ukrayinskij-rinok-nasinnya-krok-u-bik-rozvitku-lokalnogo-virobnitstva/> [Accessed 05 Nov. 2023]

12. USDA, Foreign Agricultural service U.S. department of agriculture. *Country Summary – Ukraine* [online]. Available at: <https://ipad.fas.usda.gov/countrysummary/Default.aspx?id=UP&crop=Corn> [Accessed 05 Nov. 2023]

References

1. APK Inform, *Monthly prices – Feed Corn (demand, CPT-port), USD, Ukraine* [online]. Available at: <https://www.apk-inform.com/uk/prices> [Accessed 05 Nov. 2023]

2. Bloomberg.com, (2023). *Generic 1st ‘CL’ Future – YTD* [online]. Available at: <https://www.bloomberg.com/quote/CL1:COM> [Accessed 05 Nov. 2023]

3. Eurostat, (2023). *Average prices of one hectare of arable land in EU, 2021* [online]. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Land_prices_visual_web_2023.png [Accessed 05 Nov. 2023]

4. KURKUL, (2023). *The geography of Ukrainian corn export significantly changed* [online]. Available at: <https://kurkul.com/news/32945-geografiya-eksportu-ukrayinskoyi-kukurudzi-kardinalno-zminilas> [Accessed 05 Nov. 2023]

5. KURKUL, (2023). *The prices for land renting in the regions of Ukraine have been published* [online]. Available at: <https://kurkul.com/news/33419-oprilyudneno-tsini-na-orendu-zemli-u-regionah-ukrayini> [Accessed 05 Nov. 2023]

6. Latifundist.com, (2022). *TOP-10 corn producing countries in 2021/22 MY* [online]. Available at: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-kukurudzi-2021-22-mr> [Accessed 05 Nov. 2023]

7. Latifundist.com, (2023). *The freight for the transportation of corn by panamax from the ports of Great Odessa to China decreased to 70 USD/MT* [online]. Available at: <https://latifundist.com/novosti/62778-fraht-na-perevezennya-kukurudzi-panamaksami-z-portiv-velikoyi-odesi-do-kitayu-nzizivsya-do-70-t—atria-brokers> [Accessed 05 Nov. 2023]

8. Lukianenko, D. G., Poruchnik, A. M. (2006) *Management of international competitiveness in the conditions of globalization of economic development* Kyiv: KNEU, 816 p.

9. Melnyk, T. M., Kasianok, K. G. (2017). Problems of attracting and using international investments in the economy of Ukraine. *Marketing and innovation management*, 1, pp. 253–270.

10. National Institute of Strategic Studies. (2023). *Prospects for import substitution of russian and belarusian goods in the domestic market of Ukraine* [online]. Available at: <http://surl.li/nerog> [Accessed 05 Nov. 2023]

11. UGA, (2021). *Ukrainian seed market: a step towards the development of local production* [online]. Available at: <https://uga.ua/meanings/ukrayinskij-rinok-nasinnya-krok-u-bik-rozvitku-lokalnogo-virobnitstva/> [Accessed 05 Nov. 2023]

12. USDA, Foreign Agricultural service U.S. department of agriculture. *Country Summary – Ukraine* [online]. Available at: <https://ipad.fas.usda.gov/countrysummary/Default.aspx?id=UP&crop=Corn> [Accessed 05 Nov. 2023].

**Проблеми лінгвістики,
лінгводидактики,
літературознавства
та перекладу**

А. О. Хільковська, А. О. Кочерова

ПРОЄКТ «JOUKRAINE» ЯК ПРИКЛАД «ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВДОМА»

Стаття звертається до поняття інтернаціоналізації освіти та, зокрема, до однієї з його складових – «інтернаціоналізації вдома», діяльності навчального закладу, що спрямована на інтеграцію міжнародного та міжкультурного виміру в освітні програми для всіх без виключення студентів, що отримують освіту у своїй країні. Цей процес також може бути визначений як інтернаціоналізація освітніх програм. В статті підкреслюється важливість інтернаціоналізації змісту та результатів освіти для всіх, а не тільки для учасників міжнародних обмінів.

Стаття звертає увагу на необхідність міжнародної мобільності студентів, викладачів та менеджерів освіти, але й визнає обмеженість її впливу на практики та результати освітнього процесу.

Стаття розкриває цілі, умови та зміст проєкту «Joukraine», який забезпечує дистанційну професійну підготовку українських студентів-економістів англійською мовою на платформі Moodle і який автор вважає вдалим прикладом «інтернаціоналізації вдома». Сучасні, інтерактивні дистанційні курси, створені українськими фахівцями за підтримки команди німецького партнера, Південно-Вестфальського університету прикладних наук (м. Мешедє, Німеччина), інтегровані в освітні програми з Економіки, вже протягом двох років працюють на інтернаціоналізацію освіти в вишах-партнерах проєкту та продовжать працювати і після його закінчення.

Ключові слова: інтернаціоналізація, освітня програма, дистанційний курс, цифрові інструменти, мобільність.

Khilkovska, Asia, Kocherova Anna. The «JOUKRAINE» project as a case of “internationalization at home».

The article refers to the concept of internationalization of education and, in particular, to one of its components – “*internationalization at home*”, the activity of an educational institution, which is aimed at integrating the international and intercultural dimension into educational programs for all students getting Higher education in their own country without exception. This process can also be defined as *internationalization of educational programs*. The article emphasizes the

importance of internationalization of the educational content and results for everyone, not only for participants of international exchanges.

The article draws attention to the need for international mobility of students, teachers, and education managers, but also recognizes the limitations of its influence on the practices and results of the educational process.

The article explicates the objectives, conditions, and content of the “Joukraine” project, which provides remote professional training for Ukrainian Economics students in English on the Moodle platform and which the author considers to be a successful example of “*internationalization at home*”. Modern, interactive distance courses, created by Ukrainian professors with the support of the Entrepreneurship team of the German partner, the South Westphalia University of Applied Sciences (Meschede, Germany), integrated into Economic educational programs, have been working for two years so far, contributing to internationalization of education in the project partner universities and will continue educating Ukrainian students even after the project is over.

Key words: internationalisation, educational programme, distance course, digital tools, mobility.

Проект Joukraine, що створювався навесні 2022 року, а у жовтні того ж року почав повноцінно функціонувати, здійснюючи дистанційну підготовку студентів трьох українських вишів з 12 економічних дисциплін англійською мовою, виявився не тільки актом допомоги з боку німецьких партнерів Народної української академії у важкі перші місяці війни, коли було незрозуміло, чи вдасться харківським університетам продовжити свою діяльність, чи зможуть вони зберегти свої студентські колективи, а, якщо так, то чи зможуть вони запропонувати їм дійсно якісну освіту, а й виявився вдалим прикладом «інтернаціоналізації вдома», розширивши уявлення партнерів-учасників про те, в яких формах інтернаціоналізація освіти може відбуватися.

Запрошення від німецького освітнього фонду ДААД до участі у конкурсі проектів «Ukraine digital: Ensuring academic success in times of crisis» було оголошено вже у березні 2022 року у відповідь на ту критичну ситуацію, в якій опинилися всі українські виші, а особливо виші тих міст, що зазнали найбільших обстрілів та руйнувань. Ціллю програми було надати фінансову допомогу студентам, що залишилися в Україні та попри труднощі мали намір продовжувати навчання та

отримати кваліфікацію, з одного боку, а з іншого боку, допомогти університетам, забезпечити якісну підготовку спеціалістів, що було можливим зробити лише дистанційно, за допомогою існуючих цифрових інструментів освіти.

Конфігурація проекту була запропонована багаторічним партнером Народної української академії професором Міттельштадтом, керівником напрямку «Підприємництво» на факультеті «Міжнародний менеджмент» Південно-Вестфальського університету прикладних наук, ідея полягала у тому, що харківські виші, які здійснюють підготовку за спеціальністю «Економіка», мають об'єднати зусилля та запропонувати своїм студентам дисципліни професійного спрямування, які є спільним компонентом їхніх освітніх програм, у дистанційному середовищі Moodle англійською мовою.

Фінальний варіант проектної заявки, поданий консорціумом трьох українських університетів під керівництвом команди Південно-Вестфальського університету прикладних наук на чолі з професором Е. Міттельштадтом виглядав наступним чином: учасники проекту – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Харківський національний університет ім. Каразіна та Національний економічний університет ім. Кузнеця – беруть на себе зобов'язання забезпечити викладання дванадцяти дисциплін економічного та підприємницького напрямку англійською мовою, які вивчаються студентами-учасниками у змішаному форматі, що поєднує дистанційне навчання на університетських платформах Moodle з лекціями та семінарами провідних фахівців у Zoom. Претенденти на участь у програмі обирають з запропонованого переліку дисциплін ті, що відповідають їхнім освітнім програмам або професійним інтересам (у кількості від двох до п'яти), та заповнюють форму на сайті свого університету. Виші-учасники, в свою чергу, зобов'язуються забезпечити чесний та відкритий конкурс для студентів, які бажають прийняти участь у стипендіальній програмі. Головними критеріями відбору є перебування на території України на час участі в проекті та бажання продовжувати навчання попри перешкоди, пов'язані з воєнними діями в країні, володіння англійською на тому рівні, який дозволяє вивчати дисципліни професійного спрямування,

мотиваційний лист, що свідчить про зацікавленість та готовність докладати зусиль до навчання. Безумовну перевагу у конкурсі на участь отримують ті претенденти, які під час війни опинилися у найбільш скрутних умовах та більше за інших потребують допомоги.

Студенти, що стають стипендіатами програми у результаті конкурсного відбору, отримують стипендію від фонду ДААД. В той же час, всі інші студенти українських вишів-учасників, які не стали стипендіатами, отримують доступ до всіх дисциплін проекту, не залежно від того, який університет її викладає, та мають змогу вивчати їх не тільки, якщо вони є компонентом їхніх освітніх програм, але й як додаткові курси.

Команда Професора Е. Міттельштадта (Південно-Вестфальський університет) бере на себе організаційну функцію у проекті, а також функцію підвищення кваліфікації викладачів-учасників з метою освоєння ними найсучасніших цифрових інструментів освіти, що дозволить створювати дистанційні курси, сучасні як за змістом, так і за формою та рівнем інтерактивності. Тренінг для викладачів-учасників є невід'ємною частиною проекту.

Проектна заявка була підтримана фондом ДААД і отримала фінансування, перший семестр проекту *Ukraine* розпочався у жовтні 2022. Зараз, коли закінчується його четвертий семестр, маємо можливість відрефлексувати, на які саме потреби цей проект відповів та чому навчилися всі його учасники за останні два роки.

Запропонована конфігурація проекту відповідала потребам як університетів-учасників, так і студентів. Запит на вивчення дисциплін професійного спрямування англійською сформувався в Україні досить давно, університети систематично отримували цей запит від своїх студентів протягом останніх двох десятиліть, але зазвичай обмежувалися однією-двома дисциплінами, не маючи ресурсів, у першу чергу, людських, забезпечити якісне викладання англійською широкого спектру професійно-орієнтованих курсів. Поєднання зусиль кількох університетів є найбільш логічним вирішенням цієї проблеми, але до початку війни університети переважно вирішували її самотужки, бо у відносинах між вишами конкуренція брала гору над колаборацією.

Розміщення дистанційних курсів на платформі Moodle дозволило студентам в умовах повітряних тривог та відключень енергії навчатися у власному темпі та режимі, в той час і в тому місці, де була така можливість, та університети цілком впоралися з підтримкою дієздатності дистанційного середовища.

Студенти-учасники самостійно обирали дисципліни, які хотіли вивчати, обґрунтовували свій вибір у мотиваційному листі, самостійно планували та організовували своє навчання, таким чином участь у проєкті вимагала від них більшої автономності та відповідальності, ніж традиційні форми навчання. Автономність та відповідальність за власні навчальні результати спрацювали як потужні мотивуючі фактори для студентів учасників.

Так після двох років роботи в проєкті можна стверджувати, що він став для Народної української академії досвідом «інтернаціоналізації вдома». Популярний в літературі зараз, вперше термін *Internationalization at Home* з'явився у 2000 році в роботі П. Краутера, де визначав той досвід, що отримували студенти вишів, які приймали на навчання іноземних студентів. Але вже з 2001 року зміст поняття «інтернаціоналізація вдома» став більш широким, цим терміном визначаються будь-які кроки навчальних закладів від змін в освітніх програмах до участі у міжнародних онлайн проєктах, спрямовані на розвиток міжкультурних компетентностей студентів, викладачів та менеджменту без необхідності їхати для цього за кордон.

Міжнародна мобільність була та залишається важливою складовою процесу інтернаціоналізації освіти, наявність в студентській аудиторії людей з міжнародним досвідом або викладачів, що мають тісні контакти з зарубіжними колегами, суттєво впливає на освітнє середовище університету. Але кількість учасників програм мобільності все ще є обмеженою, як і вплив міжнародних програм на якість та результати освіти, тому важливим є врахування університетом міжнародного контексту в усіх видах освітньої діяльності.

«Інтернаціоналізація вдома» - це свідомо та послідовна інтеграція міжнародного/міжкультурного виміру в освітні програми як на формальному, так і неформальному рівнях, це не можливість, яку

бажаючі отримують додатково, а спосіб підвищити якість освітньої програми для всіх, хто навчається за нею, без винятку.

В результаті участі «Народної української академії» в проєкті Joukgraine 36 студентів НУА отримали стипендії фонду ДААД, троє викладачів академії долучилися до створення дистанційних курсів, але біля 300 студентів, не будучи стипендіатами, виконали запропоновані проєктом дистанційні курси як частину своєї освітньої програми, академія отримала чотири сучасні за змістом та формою інтерактивні дистанційні курси, які вдосконалюватимуться та вивчатимуться і після завершення проєкту. Академія вперше відкрила своє дистанційне середовище для інших університетів та отримала доступ до дистанційних курсів партнерів, започаткувавши співробітництво, яке має суттєво вплинути на якість підготовки спеціалістів навчальним закладом. Тому маємо всі підстави говорити про «інтернаціоналізацію вдома».

References

1. Crowther, P., Joris, M., Otten, M., Nilsson, B., Teekens, H. and Wachter, B. (2000). Internationalisation at Home. A Position Paper. [online] Available at: <https://www.univ-catholille.fr/sites/default/files/Internationalisation-at-Home-A-Position-Paper.pdf> [Accessed 12.01.2024].
2. Deardorff, D., de Wit, H., Leask, B. and Charles, H. (2022). *Handbook on International Higher Education, 2nd edition*. Stylus. 580 p.
3. De Wit, H., Jones, E. (2022). A new view of internationalization: From a western, competitive paradigm to a global cooperative strategy. *Journal of Higher Education Policy and Leadership Studies*, 3(1), 142 –152. doi.org/10.52547/johepal.3.1.142
4. European Education Area, (2022). *Internationalisation at Home Activities* [online]. Available at: <https://education.ec.europa.eu/news/internationalisation-at-home-activities> [Accessed 12.01.2024].
5. Sikorskaya, I. (2017). Higher Education Internationalization in Ukraine: Concerns and Hope. In : *International Higher Education*. 91, p. 10.

Є. М. Яріз

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Останнім часом прогресивна наукова спільнота визнає значний ріст використання штучного інтелекту у всіх сферах діяльності людини. Штучний інтелект, як вище досягнення сучасних інформаційних технологій разом з освітянськими комп'ютерними програмами і різноманітними платформами і мобільними додаткам, відіграє важливу роль у вивченні іноземних мов. Наразі він впевнено займає друге місце в навчальному процесі після роботи з викладачем. Ефективність його впровадження в навчальний процес підтверджується підвищенням якості підготовки фахівців різними національними закладами вищої освіти. Доцільність його використання особливо проявилась в умовах дистанційного навчання. Доцільність використання інформаційних технологій в галузі освіти підтверджується наявністю таких його переваг як інтерактивність студентів завдяки інтеграції в навчальний процес нових сучасних форм дистанційної комунікації, наявності миттєвого зворотного зв'язку та доступу до широкого вибору навчального матеріалу: довідкової літератури, вправ, фонограм, відеороликів тощо, як під час аудиторних занять, так і поза межами навчального закладу. Ще одним із потенційних напрямів є використання ШІ як помічника викладача у відборі навчального матеріалу, оптимального до відповідної аудиторії. Штучний інтелект здатен підвищити ефективність систем оцінювання їх знань.

Ключові слова: штучний інтелект, цифровий контент, інформаційні технології, інтернет-ресурс, інтеграція, реформування.

Yariz Yevgenii. The use of artificial intelligence in teaching foreign languages at the present stage of development of information and technical technologies.

Recently, the progressive scientific community has recognised a significant increase in the use of artificial intelligence in all spheres of human activity. As the highest achievement of modern information technology, artificial intelligence, together with educational computer programmes and various platforms and mobile

applications, plays an important role in learning foreign languages. Currently, it confidently ranks second in the learning process after working with a teacher. The effectiveness of its implementation in the educational process is confirmed by the improvement of the quality of training by various national higher education institutions. The expediency of its use is especially evident in the context of distance learning. Currently, the expediency of using information technologies in education is confirmed by its advantages such as student interactivity through the integration of new modern forms of distance communication into the educational process, the availability of instant feedback and access to a wide range of educational material: reference books, exercises, phonograms, videos, etc. both during classroom classes and outside the educational institution. Another potential area is the use of AI as a teacher's assistant in selecting the most appropriate educational material for the respective audience. Artificial intelligence can improve the efficiency of knowledge assessment systems.

Key words: artificial intelligence, digital content, information technology, Internet resource, integration, reform.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес охопив усі сфери життєдіяльності сучасного суспільства. В царині комп'ютерних технологій наразі найвищим його проявом сьогодні є створення штучного інтелекту (ШІ). Він забезпечує національну безпеку країн, активно використовується на виробництві, у діагностиці, медицині і в багатьох сферах діяльності людини. Успішне впровадження таких програм як сканування відбитків пальців, Face ID, «Розумний будинок», друкування текстів за допомогою технології T9 тощо підтверджуються перспективи розвитку ШІ.

Сьогодні штучний інтелект активно використовується в освіті в найрізноманітніших формах: від чат-ботів, які надають студентам допомогу в режимі 24/7, до персоналізованих алгоритмів навчання, які адаптуються до потреб окремих здобувачів освіти. Інструменти на основі штучного інтелекту також використовуються для автоматизації оцінювання результатів навчання, для аналізу великих обсягів даних, щоб виявити закономірності та ідеї, які можуть стати основою для розробки нових освітніх стратегій і програм. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню ШІ присвятили свої дослідження такі вітчизняні фахівці як: В. Бикова, Р. Гуревич,

В. Бахрушина, Н. Морзе, С. Сисоева, В. Осадчий, Є. Апатова, Н. Балик, А. Верлань, М. Жалдак та ін. Вони зосередили свої дослідження на вивченні доцільності і ефективності використання ШІ в навчальному процесі на всіх рівнях освіти від початкової школи до закладу вищої освіти. Результати досліджень вітчизняних науковців співпадають з висновками їх зарубіжних колег. Всі вони розглядають цей феномен як технологію, спрямовану на розробку систем і програм, здатних імітувати людський інтелект і виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського втручання. ШІ базується на використанні алгоритмів і складних математичних моделей, які дозволяють машинам обробляти інформацію, розпізнавати закономірності, приймати рішення на основі даних і адаптуватися до нових ситуацій. Наразі завдяки йому вже створено багато цифрового контенту. Фахівці прогнозують економічний ефект від його впровадження у світову економіку у 2035 р. в 15,7 трильйонів доларів.[3]

У даній статті розглядається реалізація ШІ як вищого прояву smart-технологій у викладанні іноземних мов на сучасному етапі розвитку інформаційно-технічних технологій.

Метою статті є аналіз сучасних методик викладання іноземних мов за допомогою ШІ та вивчення його переваг і недоліків.

Виклад основного матеріалу. Історія штучного інтелекту почалася в 1943 році з публікації статті “Логічне обчислення ідей, іманентних нервовій діяльності” Уоррена Маккалоу і Волтера Піттса. У цій роботі вчені представили першу математичну модель для створення нейронної мережі.

Перший нейромережевий комп’ютер Snarc був створений у 1950 році двома студентами Гарварду: Марвіном Мінські та Діном Едмондсом. Того ж року Алан Тюрінг опублікував тест Тюрінга, який досі використовується для оцінки ШІ.

Термін “штучний інтелект” вперше був вжитий на конференції Джона Маккарті “Літній дослідницький проект зі штучного інтелекту” в Дортмунді в 1956 році. Таким чином дослідники презентували цілі та бачення ШІ. Багато хто вважає цю конференцію справжнім народженням штучного інтелекту в тому вигляді, в якому він відомий сьогодні.

У 1959 році Артур Семюел ввів термін “машинне навчання” під час роботи в ІВМ. Джон Маккарті та Марвін Мінські заснували Проект штучного інтелекту Массачусетського технологічного інституту. У 1963 році Джон Маккарті також створив “Лабораторію штучного інтелекту” в Стенфордському університеті.

У наступні роки над сферою ШІ нависли сумніви. У 1966 році в доповіді американської організації ALPAC вказувалося на відсутність прогресу в дослідженнях машинного перекладу. Багато проектів, що фінансувалися урядом США, було скасовано.

Аналогічно, у 1973 році британський уряд опублікував звіт “Лайтхілл”, в якому висвітлив розчарування від досліджень у галузі ШІ. Період сумнівів тривав до 1980 року, і зараз його називають “першою зимою ШІ”. Та зима закінчилася створенням R1 (XCON) компанією Digital Equipment Corporations. Ця комерційна експертна система, призначена для конфігурації замовлень на нові комп’ютерні системи, викликала справжній інвестиційний бум, який тривав більше десяти років.

Японія та США інвестували значні кошти в дослідження ШІ. На жаль, ринок машин на мові Лісп впав у 1987 році, коли з’явилися дешевші альтернативи. Це була “друга зима ШІ”. Компанії втратили інтерес до експертних систем. Уряди США та Японії відмовилися від своїх дослідницьких проектів, і мільярдні інвестиції США та Японії були витрачені даремно.

У 2008 році компанія Google зробила прорив у розпізнаванні голосу і запустила функцію розпізнавання голосу у своїх додатках для смартфонів.

2016 рік став роком чергової перемоги ШІ над людьми: система AlphaGo від Google DeepMind обіграла чемпіона з гри в го Лі Седола.

ШІ продовжував розвиватися і дивувати своєю ефективністю. До переваг використання ШІ відносяться такі його характеристики, як:

1. Автоматизація процесів, яка дозволяє машинам виконувати завдання, які люди вважають повторюваними і нудними.

2. Зменшує кількість помилок у виконанні різних завдань, усуваючи вплив людського фактору.

3. Підвищує креативність працівників, звільняючи їх від повторюваних і немотивованих завдань.

4. Забезпечує точність виконання завдання, оскільки штучний інтелект здатний самостійно приймати рішення.

5. Прискорює прийняття рішень через потенційні можливості аналізувати тисячі даних за лічені хвилини.

6. Здатність до швидкого оновлення баз даних. [5]

Однак слід зазначити, що ШІ також має певні недоліки. Перш за все це необхідність мати доступ до актуальних даних. Щоб штучний інтелект працював належним чином, він повинен мати постійний доступ до вчасно оновлених даних. Другим його недоліком є брак кваліфікованих фахівців, здатних оперативно реагувати на оновлення баз даних з метою внесення необхідних коректив. І нарешті, серйозним недоліком ШІ є кошторисна модернізація його інструментів. Хоча ШІ застосовується у різних сферах: державній безпеці, управлінні бізнесом, виробництві, медицині, освіті тощо, його розробка все ще є дуже дорогою, а це означає, що він доступний не всім.

Викладання іспанської мови на факультеті референт-перекладач ХГУ НУА проводиться з активним використанням інструментів ШІ. Нині існує безліч ефективних ресурсів (як сайтів, так і спеціальних YouTube каналів), призначених розвивати комунікаційні навички здобувачів освіти. Під час проведення практичних занять викладачі іспанської мови активно використовують: ресурс Quetal, що пропонує суб'єктам освітнього процесу різноманітні уроки з граматики, пояснення сталих виразів та фразеологізмів; відеоресурс VIDEO ELE, який пропонує різноманітні за тематикою відеофайли рівня підготовки A1, A2, B1, B2; ресурс HABLAR CULTURA, який пропонує матеріали культурологічного характеру від рівня A1 до C2. Для розвитку навичок сприйняття на слух іспанської мови активно використовується сайт SPANISH PODCAST, робота з матеріалами якого також сприяє удосконаленню кращої вимови; віртуальна бібліотека Інституту Сервантеса – авторитетного центру, який сприяє розвитку та поширенню іспанської мови і культури у світі; іспаномовний ресурс VER-TAAL, із вправами, які ґрунтуються на сучасних рекламних

роликах, популярних відео-, кіно- трейлерах, що сприяє розвитку граматичних та комунікативних навичок. Рамки статті не дають змоги перелічити всі інтернет- ресурси, які є ефективними інструментами ІІІ для розвитку основних мовних навичок, таких як сприйняття на слух, читання, письмо і говоріння.

Таким чином, розглядаючи переваги використання штучного інтелекту у викладанні іноземної мови, можемо відмітити:

- персоналізацію навчання, яка дозволяє створити контент на основі сильних сторін окремо взятого студента, що забезпечує більший ефект в його навчанні і позитивно впливає на якість його знань і умінь;

- наявність зворотного зв'язку, що, без сумніву, є позитивним моментом, оскільки він допомагає зменшити нерівність учасників навчального процесу, що виникає в різних контекстах;

- можливість використання викладачем великої кількості технологічних інструментів, які допомагають студентам навчатися на різних платформах, з можливістю реалізації різних методичних прийомів викладання;

- штучний інтелект дає змогу автоматизувати контроль прогресу студента, що звільняє викладача від рутини формального контролю і заощаджує йому більше часу, необхідного для вдосконалення викладання [8].

Незважаючи на всі позитивні відгуки впровадження в освіті, ІІІ може негативно впливати на деякі аспекти освітнього процесу.

Одним з таких недоліків може бути зменшення живого спілкування учасників навчального процесу. По мірі того, як технології стають все більш поширеними, необхідно зберігати належний баланс між безпосереднім спілкуванням студентів з викладачами і використанням ІІІ, заохочуючи їх до співпраці і розвитку соціальних навичок.

Впровадження штучного інтелекту в навчальному закладі має відповідати його академічній моделі. Раціональність використання ІІІ полягає в тому, щоб його потенціал допомагав кожному із учасників навчального процесу [1].

Використання передових комп'ютерних технологій потребує значних інвестицій у технологічну інфраструктуру та підготовку

викладачів. При цьому вкрай важливо, щоб викладачі не тільки впевнено володіли інструментами штучного інтелекту, але й були в курсі новітніх пропозицій.

Висновки.

Використання штучного інтелекту на заняттях із вивчення іноземної мови підвищує інтенсивність навчального процесу, сприяє індивідуалізації та інтенсифікації навчання через самостійну роботу з цифровими ресурсами, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, сприяє миттєвому зворотному зв'язку, активізує розумові здібності, формуючи абстрактне та логічне мислення, дозволяє створити більш наочні та цікаві заняття. Перспектива подальших досліджень полягає у детальному аналізі позитивних та негативних сторін використання ІІІ у процесі опанування іноземної мови.

Список бібліографічних посилань

1. Вікторова, Л. В., Кочарян, А. Б., Мамчур, К. В. та Коротун, О. О. (2021). Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. *Інформаційно-комунікаційні технології в освіті*, вип. 32, т. 2, с. 166–173.
2. Кадемія, М. та ін. (2022). Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, [online] вип. 63, с. 153–163. DOI: 10.31652/2412-1142-2022-63-153-163.
3. Горбенко, С. (2016). *Штучний інтелект як технологія створення автоматизованих інтелектуальних систем* [online]. Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5044/1/2016042829_TEZY_V3_P349.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].
4. Грицишин, В., Габрусєва, Н. (2020). Штучний інтелект сьогодні і завтра. [online] У: *Фундаментальні та прикладні проблеми сучасних технологій* Тернопіль, с. 247–248. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31822/2/FARMT_2020_Hrytsyshyn_V-Artificial_intelligence_247-248.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].
5. Мар'єнко, М., Коваленко, В. (2023) Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*, [online] т. 38, 1, с. 48–53. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/734475/1/2023-381-marienkokovalenko.pdf> [Accessed 29 Sept. 2023].

6. Певень, К. та ін. (2023). Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. *Перспективи та інновації науки*, [online] 11(29), с. 306–316. Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5496> [Accessed 29 Sept. 2023].

7. Пельчер, М. (2018). *Преваги та недоліки застосування штучного інтелекту у сферах управління* [online]. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25207/2/MSNK_2018_v2_Pelcher_M-Advantages_and_lack_of_application_72-73.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].

8. Содель, О. III у вищій освіті. У: *Національний університет біоресурсів і природокористування України*. Available at: <https://nubip.edu.ua/node/126807> [Accessed 29 Sept. 2023].

References

1. Viktorova, L. V., Kocharyan, A. B., Mamchur, K. V. and Korotun, O. O. (2021). Zastosuvannya shtuchnoho intelektu ta chat-botiv pid chas vyvchennya inozemnoyi movy. [Application of artificial intelligence and chatbots during foreign language learning]. *Informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v osviti* [Information and communication technologies in education], vol. 32, vol. 2, pp. 166–173.

2. Kademiya, M. et al. (2022). Vykorystannya shtuchnoho intelektu u vyvchenni inozemnoyi movy zdobuvachamy osvity [The use of artificial intelligence in the study of a foreign language by students of education]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy* [Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems], [online] vol. 63, pp. 153–163. DOI: 10.31652/2412-1142-2022-63-153-163.

3. Horbenko, S. (2016). *Shtuchnyy intelekt yak tekhnolohiya stvorennya avtomatyzovanykh intelektual'nykh system* [Artificial intelligence as a technology for creating automated intelligent systems] [online]. Available at: https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/5044/1/2016042829_TEZY_V3_P349.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].

4. Hrytsyshyn, V., Gabruseva, N. (2020). Shtuchnyy intelekt s'nozodni i zavtra. [online] [online] In: *Fundamental'ni ta prykladni problemy suchasnykh tekhnolohiy* [Fundamental and applied problems of modern technologies]. Ternopil, p. 247–248. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/31822/2/FAPMT_2020_Hrytsyshyn_V-Artificial_intelligence_247-248.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].

5. Mar'enko, M., Kovalenko, V. (2023). Shtuchnyy intelekt ta vidkryta nauka v osviti. [Artificial intelligence and open science in education]. *Fizykomatematychna osvita* [Physico-mathematical education], [online] vol. 38, 1, pp. 48–53. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/734475/1/2023-381-marienkokovalenko.pdf> [Accessed 29 Sept. 2023].

6. Peven, K. et al. (2023). Vplyv shtuchnoho intelektu na zminu tradytsiynykh modeley navchannya ta vykladannya: analiz tekhnolohiy dlya zabezpechennya efektyvnosti indyvidualnoyi osvity. [The impact of artificial intelligence on changing traditional models of learning and teaching: an analysis of technologies to ensure the effectiveness of individualized education]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky* [Perspectives and innovations of science], [online] 11(29), pp. 306–316. Available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5496> [Accessed 29 Sept. 2023].

7. Pelcher, M. (2018). *Perevahy ta nedoliky zastosuvannya shtuchnoho intelektu u sferakh upravlinnya* [Advantages and disadvantages of using artificial intelligence in management] [online]. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25207/2/MSNK_2018v2_Pelcher_M-Advantages_and_lack_of_application_72-73.pdf [Accessed 29 Sept. 2023].

8. Sodel, O. SHI u vyshchiy osviti [AI in higher education]. [online] In: *Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy* [National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. Available at: <https://nubip.edu.ua/node/126807> [Accessed 29 Sept. 2023].

Б. В. Думченко, І. В. Змійова

МЕДІАДИСКУРС ЯК МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Статтю присвячено вивченню ролі текстових, звукових, візуальних, графічних та інших модусів в створенні мультимодального політичного медіадискурсу. Актуальність дослідження зумовлено зміщенням акцентів з ключової ролі текстового способу передачі інформації в комунікативному просторі на інші семіотичні ресурси, серед яких на перший план виходять зображення, графіка та звук. Метою роботи є вивчення медіадискурсу як мультимодального явища і визначення його характеристик і структури. Об'єктом дослідження є політичний медіадискурс, а предметом аналізу – семіотичні засоби, які роблять його мультимодальним. Для аналізу таких засобів в статті залучено комплексний міждисциплінарний підхід з використанням контент-аналізу текстового, аудіо-, відео- та графічного модусів. Такі методи дослідження дали змогу виявити патерни, тенденції та особливості медіадискурсу, а комплексний підхід – не тільки підтвердити мультимодальність політичного медіадискурсу, в межах якого проводилось дослідження, а й обґрунтувати вибір саме цих семіотичних ресурсів. Дискурс – і медіадискурс зокрема – визначається як інтегральний феномен, як сукупність процесу й результату, що містить лінгвістичний і екстралінгвістичний аспекти. На прикладі відеоролика проаналізовано роль і ефективність різних модусів комунікації (текстового, візуального, аудіо- і графічного) і технологій в процесі передачі інформації для створення результативного медіадискурсу та впливу на аудиторію.

Ключові слова: контент-аналіз, медіадискурс, медіаконтент, міждисциплінарний підхід, мультимодальність, семіотичний ресурс.

Dumchenko Bogdan, Zmiiova Iryna. Media discourse as a multimodal phenomenon.

The article studies the role of text, sound, visual, graphic and other modes in the creation of multimodal political media discourse. The relevance of the study is stipulated by the shift in emphasis from the key role of the textual method of transmitting information in the communication space to other semiotic resources, among which images, graphics and sound come to the fore. The purpose of the study is to examine media discourse as a multimodal phenomenon and to determine

its characteristics and structure. The object of study is political media discourse, and the subject of analysis is the semiotic means that make it multimodal. To analyse these means, the article uses a comprehensive interdisciplinary approach with the use of content analysis of text, audio, video and graphic modes. Such research methods involve the identification of patterns, trends and features of media discourse, and the comprehensive approach allowed not only to confirm the multimodality of the political media discourse within which the study was conducted, but also to justify the choice of these semiotic resources. Discourse – media discourse in particular – is defined as an integral phenomenon, as a combination of process and result, containing linguistic and extralinguistic aspects. The article analyses the role and effectiveness of various modes of communication (textual, visual, audio and graphic) and technologies in the process of information transfer to create an effective media discourse and influence the audience.

Key words: content analysis, interdisciplinary approach, media content, media discourse, multimodality, semiotic resource.

1. Вступ

В сучасному інформаційному просторі медіа відіграють ключову роль у формуванні нашого сприйняття світу. Однак, з появою нових технологій та зростанням доступності до інформації, парадигма медійного дискурсу зазнає істотних змін. Сьогодні ми спостерігаємо перехід від текстового способу комунікації до багатомодальних форм вираження, що створює виклики для дослідників і практиків в області медіааналізу та комунікації. Таким чином, дослідження медіадискурсу як мультимодального явища набуває особливої *актуальності*.

Об'єктом нашого дослідження є медіадискурс, який включає текстові, звукові, візуальні, графічні та інші модуси, що використовуються для передачі інформації, а *предметом* – семіотичні засоби, які і створюють мультимодальний дискурс медіа.

Матеріалом для дослідження слугувал відеоролик, узятий із Ютуб каналу Суспільне Новини під назвою ‘Черга на 50 кілометрів – протест польських перевізників триває’.

Мета нашої роботи полягає в аналізі та уточненні концепції медіадискурсу як мультимодального явища, визначенні його ключових характеристик та модусів, а також виявленні взаємозв'язків між ними.

Реалізація мультимодальності в дискурсі відбувається поєднанням різних семіотичних засобів, що потребує комплексного міждисциплінарного підходу до аналізу матеріалу. Таким чином, *методи* дослідження передбачають контент-аналіз текстового, аудіо-, відео- та графічного модусів з метою виявлення особливостей медіадискурсу як мультимодального феномену.

2. Дискурс медіапростору

Термін 'дискурс' широко вживається в лінгвістиці, літературознавстві, соціології, філософії, соціальній психології та інших галузях знань. Форми дискурсу так само різноманітні, як і форми самого людського життя. Дискурс як інтегральний феномен, мислекомунікативна діяльність, сукупність процесу і результату (тексту) включає як екстралінгвістичний, так і лінгвістичний аспекти [11, с. 37].

У комунікативній лінгвістиці загалом простежуються дві тенденції визначення дискурсу. Одна з них спирається на категорію тексту, виступає його актуалізацією, згідно з другою дискурс являє собою одночасно результат і процес [1, с. 94–95].

Дуже важливо відрізнити текст від дискурсу, що в сучасній прагматиці є необхідним розмежуванням. Текст – багатозначний термін ряду гуманітарних наук, предмет яких прямо або опосередковано припускає вивчення функціонування мови – лінгвістики, літературознавства, семіотики, соціології, філософії, етнології і антропології. З іншого боку, дискурс – це зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними та іншими чинниками [5, с. 315–316]. Тому термін дискурс часто асоціюється з передачею повідомлення.

З погляду комунікації текст виступає вторинним утворенням стосовно дискурсу, що, на думку Т.О. Бехта, підтверджує нетотожність цих понять, незважаючи на приналежність тексту і дискурсу до одиниць комунікації та спільність їхніх характеристик [2, с. 21].

Виходячи з когнітивно-комунікативного розуміння дискурсу, цей феномен розглядають як подію, що об'єктивується через текст із залученням таких чинників: а) особистість комунікантів (у сукупності психологічних, ментальних, соціокультурних, етноспецифічних тощо характеристик); б) орієнтація на адресата, рівень його знань та

ерудитії; в) екстралінгвістична складова – соціокультурний контекст/ середовище, в якому відбувається спілкування [1, с. 26; 9, с. 38].

Дискурс – це інтегральний феномен, мислекомунікативна діяльність, що постає як сукупність процесу й результату і містить екстралінгвістичний і власне лінгвістичний аспекти; в останньому, окрім тексту, виокремлюють пресупозицію і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлює вибір мовних засобів [11, с. 37].

Весь дискурс можна поділити за тим чи іншим критерієм.

За соціально-ситуативним параметром (сфери функціонування) логічно виокремити такі типи дискурсу, як політичний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації) тощо [10, с. 159].

У реальному спілкуванні типи та підтипи дискурсу нечасто трапляються в «чистому вигляді», вони здебільшого змішуються і накладаються один на одного. Отже, виокремлення типів і підтипів дискурсу є евристичним завданням дослідника, який обирає ту чи іншу типологію відповідно до конкретних цілей свого аналізу.

На сьогодні, можна з упевненістю сказати, що саме медіадискурс є найпоширенішим видом дискурсу. Це такий дискурс, в якому майже неможливо не брати участь. Зокрема, в Україні, з низки різних причин, а головна з яких – війна, яка ведеться в двох просторах – «реальному» та інформаційному, не бути активним учасником медіадискурсу подекуди вважається поганою звичкою. Медіадискурс також можна називати публіцистичним дискурсом, але в деяких питаннях можна справедливо зауважити, що медіадискурс охоплює більше аспектів, зокрема екстралінгвістичних.

Сучасні дослідження публіцистичного дискурсу умовно розділені на систему двох груп. Перша система його вивчення пов'язана з власне лінгвістичним (формальним) підходом до контекстної реалізації публіцистичного стилю мови у відповідних текстах. В свою чергу друга система тлумачить медіадискурс як екстралінгвальний феномен, фокусуючи свою увагу саме на його дискурсній організації, тобто на семіотико-мовному та прагматичному аспектах дослідження [7, с. 119].

Один із найпростіших способів диференціювати типи медіадискурсу – це розбити їх за тематикою. Деякі науковці можуть розглядати питання з політичної точки зору, де переважають складні фактори життя соціуму. Інші можуть розглядати поняття «медіадискурс» з фінансової або економічної точки зору. Для репортажів про життя популярних знаменитостей і новин, що цікавлять людей, часто використовується інша рубрика.

К. Коттер пропонує наступні критерії аналізу медіа через дискурс, що у свою чергу говорить про ознаки медіадискурсу:

- 1) аудиторія;
- 2) природа даних;
- 3) функціонування дискурсу в різноманітних активних контекстах;
- 4) наративна структура;
- 5) мовний стиль як важливий концепт медіадискурсу та фіксатор унікальних рис медіамови [13, с. 798–800].

Розуміючи поняття «медіадискурсу» як одного з видів дискурсу, прийнято розбивати категорію на дві широкі області: письмову та усну. Прикладами письмового медіадискурсу є газети, книги та журнали. Радіо та телебачення, як приклад усного медіадискурсу, переважно покладаються на усне мовлення, наприклад випуски новин, хоча телевізійні канали часто використовують візуальні практики, як-от знімки місцевості та інтерв'ю на місці.

Інтернет є унікальним місцем накопичення та поєднання усіх можливих прикладів медіадискурсу та способів його доведення до аудиторії. Онлайн-медіа складають окрему категорію. Дискурс, який тут відбувається, дуже відрізняється від більш звичних форм публікації. Він часто відбувається в режимі реального часу та має можливість майже миттєво передати інформацію глобальній аудиторії.

Зважаючи на те, що передача інформації – це головне в медіадискурсі, його цілі полягають у такому:

- 1) опис ситуації та пояснення отриманої інформації;
- 2) регулювання дійсності адресантів. Засоби масової інформації мотивують сучасну людину до аналізу й формування суспільної думки, власних мотивів, результатом яких є відповідні дії реципієнтів;

3) вплив на свідомість адресантів через потік інформації, який залежно від простору й часу впливає на людину та спричиняє відповідний зворотній зв'язок;

4) прогнозування стану справ про ймовірні дії того чи іншого фактору, що має на меті стимулювання до запропонування результатів, висновків [6, с. 3–4].

З огляду на вищезазначене, треба зауважити, що під регулюванням дійсності адресантів, впливом на їх свідомість та прогнозуванням стану справ маєтсья на увазі ще одна ознака медіадискурсу – маніпуляція.

Медіаманіпулятивний процес передбачає застосування відповідних технологій, результатом яких є схильність медіаспоживачів до інтерпретаційного підходу інформації маніпулятора (масмедійника) [4, с. 2]:

– фрагментарний спосіб подачі інформації: спотворення інформації відбувається через її скорочення або висвітлення окремих аспектів, що не дає змоги пересічному медіаспоживачеві сформулювати цілісну картину подій;

– редагування матеріалу з додаванням домислів, які підтримує редакція й автор-журналіст;

– інтерпретація фактів у вигідному маніпуляторові світлі;

– приховування невігідної інформації, водночас журналіст зосереджує увагу реципієнта на «потрібних» аспектах події, замовчуючи інші;

– «інформаційний шум», або подача великої кількості новин, яку складно сортувати;

– створення ефекту першого повідомлення, тобто оперативність в оприлюдненні інформації, навіть якщо новина на момент публікації достеменно не перевірена;

– поширення певного погляду на інформацію як єдино правильного й повне ігнорування інших [3, с. 2].

3. Мультиmodalьні ознаки медіадискурсу

Раніше, під спілкуванням або передачею певної інформації від людини до людини вважався такий процес, що має на увазі використання мови (вербальний спосіб) або писемність (невербальний

спосіб), але так чи інакше певний спосіб, що використовує семіотичні ресурси. З розвитком технологій, а зокрема цифрових фото- та відеозаписів, стало зрозуміло, що донесення інформації може виконуватися за допомогою значно більшої кількості ресурсів, а іноді, без допомоги звичної нам мови. Такі ресурси часто називають модусами, а теоретичний підхід до їх використання в комунікації відомий як мультимодальний аналіз [14, с. 268].

Мультимодальність – це міждисциплінарний підхід, який розуміє комунікацію та репрезентацію як щось більше, ніж мову. Він був розроблений протягом останнього десятиліття для систематичного вирішення питань, що викликають багато дискусій про зміни в суспільстві, наприклад, щодо нових медіа та технологій. Мультимодальні підходи забезпечили концепції, методи та структуру для збору та аналізу візуальних, звукових, втілених і просторових аспектів взаємодії та середовища, а також взаємозв'язків між ними.

Мультимодальні дослідження ґрунтуються на трьох основних припущеннях: по-перше, передбачається, що комунікація завжди має на увазі використання кількох способів (мова, письмо, жести, зображення та інші), а їхні інтермодальні зв'язки сприяють формуванню сенсу. По-друге, значення конструюється через вибір і конфігурацію різних модусів взаємодії. По-третє, ресурси, які використовуються інтерактантами, з часом соціально формуються, щоб створити спільне культурне відчуття того, як вони можуть передавати значення [14, с. 270].

Спільноти та контексти самі визначають, які режими використовуються та як. Важко робити загальні твердження щодо того, що «люди» роблять із мовою. Нам потрібно дізнатися, для кого мова є найбільш ресурсномістким модусом (якщо взагалі є), широко використовуваним і важливим модусом з усіх, і в яких контекстах використання. Більшість наукових робіт із комунікації зосереджені на дуже специфічній спільноті творців смислів: слухачах. Якщо ми розглядаємо спільноти комунікантів жестами, то можемо побачити, що жести можуть бути такими ж важливими в такій спільноті, як і мова, оскільки їх можна використовувати для задоволення всіх соціальних і комунікаційних потреб. Якби ми базували наше уявлення

про значення мови на дослідженні спілкування між немовлятами та їхніми батьками, або між сліпими людьми, або між людьми, які не мають спільної мови, ми отримали б зовсім іншу картину. Простіше кажучи, мова має різний статус у різних спільнотах і в репертуарі різних людей [12, с. 5].

Тож, якщо ми беремо за основу теорію про те, що різні дискурси та спільноти мультимодальні, тоді ми можемо сміливо розглядати мультимодальність медіадискурсу. Як мультимодальний феномен медіадискурс має такі модуси:

- 1) зоровий;
- 2) звуковий;
- 3) графічний;
- 4) літературний (або текстовий);
- 5) мультимедіальний.

З метою доведення мультимодальності в медіа наводимо відеоролик, узятий із Ютуб каналу Суспільне Новини під назвою ‘Черга на 50 кілометрів – протест польських перевізників триває’. Звісно, основний модус будь якого відео – це сам відеоряд. У нашому випадку використовують матеріал відеозйомки україно-польського кордону з дрону, що показує нам довжелезну чергу з вантажівок, які чекають пропуску через кордон:

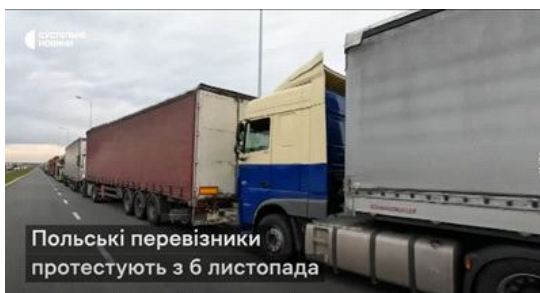
Скріншот 1. Черга з вантажівок на кордоні

У майже будь якого відео на платформі Ютуб є так званий ‘тамбнейл’ (англ. *thumbnail* – мініатюра). Це саме той елемент відеоролику, який кожний користувач бачить перед переглядом. Саме тому автори відео приділяють увагу створенню інформативного та

ефективного, з точки зору приваблення глядача, тамбнейлу. В нашому відео це фото вантажівки та польського протестувальника:

Скріншот 2. Тамбнейл

Скріншот 3. Текстовий модус

На відміну від багатьох новинних відео, тут ми не спостерігаємо текст мовця, замість цього використовується звичайний текст у вигляді субтитрів. Тобто йдеться про текстовий модус. Використаний шрифт дуже простий та білого кольору, що відповідає і характеру самої інформації, що передає текст – вона максимально лаконічна та емоційно нейтральна (див. скріншоти 2 та 3):

Звуковий же модус відео полягає тільки в музикальному супроводі доволі нейтрального характеру.

У результаті можемо говорити про, як мінімум, чотири модуси: графічний, відеографічний, текстовий та звуковий. Загалом, використовуючи ці модуси, відеоролик справляє враження дуже стисло,

лаконічного та інформативного відео. У сучасному медіадискурсі, де люди мають доступ до великої кількості інформації, дуже цінуються короткі новинні відео, подивившись які, можна отримати необхідні достатні дані щодо деякої події.

4. Висновки та перспективи подальших досліджень

В сучасному світі, насиченому потоком інформації та впливом медіа, дослідження медіадискурсу як мультимодального явища набуває особливої актуальності. Зростання популярності соціальних мереж, стрімкий розвиток візуальних технологій, а також перехід від текстового до мультимодального способу комунікації відкриває нові можливості для вивчення впливу медіа на суспільство та культуру.

Дослідження медіадискурсу як мультимодального феномену свідчить про важливість розуміння та аналізу різноманітних комунікативних стратегій, які використовуються медіа для передачі інформації.

Перспективу дослідження медіадискурсу як мультимодального феномену вбачаємо у включенні інших типів медійного контенту, взаємодії між ними та порівняння їх впливу на сприйняття аудиторією. Додаткові дослідження можуть також включати розвиток нових методів аналізу, які враховують специфіку мультимодального медіадискурсу.

Список бібліографічних посилань

1. Бацевич, Ф.С. (2003). *Нариси з комунікативної лінгвістики*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 280 с.
2. Бехта, Т.О. (2009). *Лінгвокогнітивне моделювання англomовного детективного дискурсу*. (Дис. канд. філол. наук). Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 235 с.
3. Брикалова, А. О. (2018). *Маніпулятивний вплив ЗМІ та формування споживчих установок* [online]. Available at: <https://shorturl.at/ciqv2> [Accessed 15 Oct. 2023].
4. Ільченко, О. А., Малихіна О. Г. (2020). Типи маніпулятивного контенту в сучасному медіапросторі (на матеріалі українськомовних онлайн-видань). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 14, с. 58–62.
5. Колісник, Ю. М. (2009). Дискурс іноземномовної комунікації у призмі сучасної лінгвістики. *Військово-науковий вісник*, 11, с. 313–321 [online]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2009_11_23 [Accessed 15 Oct. 2023].

6. Коритнік, Д. Ю. (2020). Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень. *Нова філологія*, 80. Т. 1, с. 266–271.
7. Пальчун, Т. О., Медвідь, О. М. (2014). Лексичні інновації у медіадискурсі. *Філологічні трактати. Вісник Сумського державного університету*, Т. 6, 1, с. 118–123.
8. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К, 570 с.
9. Селиванова, Е. А. (2008). *Основы лингвистической теории текста и коммуникации*. Киев: Брама, 336 с.
10. Шевченко, И. С., Морозова, Е. И. (2005). Проблема типологии дискурса. В: *Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен*. Харьков: Константа, с. 233–236.
11. Шевченко, И. С., Морозова, Е. И. (2003). Дискурс как мыслекоммуникативное образование. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*, 586, с. 33–38.
12. Bezemer, J., Jewitt, C. (2018). Multimodality: a Guide for Linguists. In: Litosseliti, L. (ed.) *Methods in linguistics*. London: Bloomsbury Academic, pp. 281–304.
13. Cotter, C. (2015). Discourse and Media. In: Tannen, D., Hamilton, H. E., Schiffrin, D. (eds) *The Handbook of Discourse Analysis*, pp. 795–821.
14. Lyons, A. (2016). Multimodality. In: Zhu Hua (ed.) *Research Methods in Intercultural Communication: A practical guide*. Hoboken: Wiley-Blackwell, pp. 268–280.

References

1. Batsıvych, F.S. (2003). *Narysy z komunikatyvnoyi lnhvistyky* [Sketches on Communicative Linguistics]. Lviv: Vydavnychyy tsentr LNU im. I. Franka, 280 p.
2. Behta, T.O. (2009). *Linhvokohnityvne modeliuvannia anhlomovnoho detektyvnoho dyskursu* [Linguocognitive Modeling of English Detective Discourse]. (Ph.D. in Philology Thesis). Lviv. nats. un-t im. I. Franka, 235 p.
3. Brykalova, A. O. (2018). *Manipulatyvnyi vplyv ZMI ta formuvannia spozhyvchykh ustanovok* [Manipulative Influence of Mass Media and Formation of Consumer Attitudes]. [online]. Available at: <https://shorturl.at/ciqv2> [Accessed 15 Oct. 2023].
4. Ilchenko, O. A., Malykhina O. H. (2020). Типы манипулятивного контента в современном медиaprосторе (на материале украинских онлайн-выданий) [Types of Manipulative Content in the Modern Media Space (Based on Ukrainian-Language Online Publications)]. *Naukovyi visnyk DDPu imeni I. Franka. Seriya:*

Filolohichni nauky (movoznnavstvo) [Scientific Bulletin of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)], 14, pp. 58–62.

5. Kolisnyk, U. M. (2009). Dyskurs inozemnomovnoyi komunikatsii u pryzmi suchasnoyi linhvistyky [Discourse of Foreign Language Communication in the Prism of Modern Linguistics]. *VysNekovo-naukovyvi visnyk* [Military Scientific Bulletin], 11, pp. 313–321 [online]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnv_2009_11_23 [Accessed 15 Oct. 2023].

6. Korytnik, D. U. (2020). Mediadyskurs yak riznoplavove yavyshe suchasnykh mediadoslidzhen [Mediadiscourse as a Multifaceted Phenomenon of Modern Media Studies] In: *Nova filolohiya* [New Philology], 80. vol. 1, pp. 266–271.

7. Palchun, T. O., Medvid', O. M. (2014). Leksychni innovatsii u mediadyskursi [Lexical Innovations in Mediadiscourse]. *Filolohichni traktaty. Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu* [Philological Treatises. Bulletin of Sumy State University], vol. 6, 1, pp. 118–123.

8. Selivanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy* [Modern Linguistics: Directions and Issues]. Poltava: Dovkillya-K, 570 p.

9. Selivanova, E. A. (2008). *Osnovy linhvistychnoyi teorii tekstu i komunikatsii* [Fundamentals of Linguistic Theory of Text and Communication]. Kyiv: Brama, 336 p.

10. Shevchenko, I. S., Morozova, E. I. (2005). Problema typologii diskursa [The Problem of Discourse Typology] In: *Diskurs kak kognitivno-kommunikativnyy fenomen* [Discourse as a Cognitive-Communicative Phenomenon]. Kharkov: Konstanta, pp. 233–236.

11. Shevchenko, I. S., Morozova, E. I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a Thought-Communicative Formation]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*, 586, pp. 33–38.

12. Bezemer, J., Jewitt, C. (2018). Multimodality: a Guide for Linguists, In: Litosseliti, L. (ed.) *Methods in linguistics*. London: Bloomsbury Academic, pp. 281–304

13. Cotter, C. (2015). Discourse and Media, In: Tannen, D., Hamilton, H. E., Schiffrin, D. (eds) *The Handbook of Discourse Analysis*, pp. 795–821.

14. Lyons, A. (2016). Multimodality, In: Zhu Hua, (ed.) *Research Methods in Intercultural Communication: A practical guide*. Hoboken: Wiley-Blackwell, pp. 268–280.

Н. С. Молодча

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ІННОВАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ ВІДЕНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті проаналізовані організаційні та методичні особливості викладання німецької мови на мовних курсах Віденського університету. Серед методів формування писемного мовлення увага привертається до завдання c-test, що потребує відповідний об'єм словникового запасу, знання граматики німецької мови. Для розвитку усного мовлення доцільними вважаються соціокультурні та загальнокультурні теми, що пов'язані із соціальною роботою у суспільстві, заощадженням ресурсів у зв'язку з енергокризою, поняттям батьківщини та культурним розмаїттям. Широко практикуються діалоги та дискусії. Формується висновок, що методика викладання мови, яка зорієнтована на сертифікацію, системний розвиток когнітивно-комунікативних аспектів мовлення, використання інноваційно-інтерактивних технологій, соціально-культурне розмаїття ідей, навчально-виховні екскурсії становлять конкурентні переваги мовних курсів Віденського університету. Пропонується у вітчизняній методиці викладання іноземних мов активувати формати діалогів та дискусій з метою формування компетенцій міжкультурної комунікації на настановах партнерства та толерантності. Стверджується, що знайомство з практикою викладання іноземних мов відомих зарубіжних шкіл оптимізує методологічне знання та сприяє мультикультурності.

Ключові слова: Австрія, віденський університет, діалогове мовлення, лінгводидактика, методика викладання іноземних мов, німецькі курси при віденському університеті, німецька мова, соціально-культурні компетенції, Moodle, Sprachzentrum Wien

Molodcha Natalia. German teaching strategies at the innovation center of the university of Vienna.

The article analyzes organizational and methodological peculiarities of teaching German at the language courses (Sprachzentrum) of the University of Vienna. Written communication competences are developed based on the various tasks improving lingua-cognitive skills including c-test which requires a large amount of vocabulary and knowledge of the grammar of German language. For the

development of oral communication competences, sociocultural topics related to the social work in society, saving resources in connection with the energy crisis, keeping positive working environment and the concept of fatherland are viewed to be relevant. Monologues and presentations as a form of developing speech competence are viewed to be used sparingly. The preference is given to the dialogical work and discussions. The conclusion is made that the native speakers' method of certification-centered teaching, systematic development of cognitive and communicative aspects of speech, use of innovative and interactive technologies, sociocultural diversity of ideas, educational excursions constitute the competitive advantages of language courses at the University of Vienna. The author suggests activating the formats of dialogues and discussions within the foreign language trainings in Ukraine to develop the competences of intercultural communication based on the guidelines of partnership and tolerance. The acquaintance with the practice of teaching foreign languages at the well-known language schools is stated to be a means to optimize methodological knowledge and promote multiculturalism.

Key words: Austria, German teaching strategies, Deutsch, dialogic speech, didactics, moodle, teaching foreign languages, teaching German, sociocultural aspect, Sprachzentrum, University of Vienna

Постановка проблеми та стан її дослідження. Світова глобалізація та інтеграційні процеси підкреслили необхідність більш стрімкого розвитку в суспільстві багатомовності та міжкультурної компетентності. Формування необхідних кваліфікацій шляхом впровадження інноваційних методів навчання, сучасних технологій, нових навчальних програм, що удосконалює методику викладання іноземної мови, визначає актуальність дослідження.

Аналіз публікацій останнього періоду зарубіжних та вітчизняних авторів (Thaine С., Harmer J., Тарнопольський О. Б., Гусленко І.Ю., Вишневський О. І., Тарасова О.В., Хільковська А.О., Зобова Г.М., та інших) [3;1] свідчить, що сучасна комунікативна методика викладання іноземних мов базується на стратегії розвитку лінгвістичного компонента, що передбачає певний рівень володіння чотирма видами мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо, аудіювання), та освітньо-виховного аспекту, формуючи знання про культуру, звичаї та традиції народів світу, забезпечуючи міжкультурну взаємодію у мультилінгвальному і полікультурному суспільстві. Формування

змісту курсів та використання навчальних методів і технологій реалізуються з урахуванням результатів досліджень у межах таких дисциплін як психологія, соціолінгвістика, психолінгвістика, етнографія, лінгвістика та методологія. Основні принципи викладання іноземної мови базуються на положеннях Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, державного стандарту та розробок експертних організацій [1; 2]. Інтерес становить знайомство з практикою викладання іноземних мов у відомих зарубіжних школах з метою оптимізації методологічного знання та впровадження кращих методів у процес навчання, що в цілому сприятиме мультикультурності та толерантності суспільства.

Мета дослідження – проаналізувати досвід навчання у період з 05.07.2022 по 18.04.2023 на курсах німецької мови Віденського університету, в одному з визнаних мовних центрів світу (Sprachzentrum Uni Wien), що дає можливість виокремити ідеї для підвищення якості викладання іноземних мов у вітчизняному контексті.

Виклад основного матеріалу. *Історія та місія мовного центру Віденського університету.* Мовний центр Віденського університету спирається на столітню традицію та багаторічний досвід у викладанні мов. У 1922 році міжнародні курси Віденського університету (Wiener Internationalen Hochschulkurse) були засновані як цикл наукових лекцій. Незабаром після цього у віденському університеті були запущені переважно для англословянських студентів курси німецької мови, які стали популярними серед людей з усього світу. У 1942–1952 роках через війну та післявоєнний період курси не проводилися. З моменту відновлення їх роботи тисячі зацікавлених людей скористалися пропозицією вивчати іноземні мови протягом навчального року і в літні місяці [4]. У серпні 2001 р. в контексті задач навчання протягом усього життя був створений «Мовний центр Віденського університету», що пропонує всім зацікавленим мовну освіту на найвищому рівні. У тому ж році курси іноземних мов отримали європейську нагороду за інноваційні мовні проєкти (ESIS). З 1 січня 2014 р. два напрями «Курси іноземних мов» та «Курси німецької мови» були об'єднані під одним дахом Інноваційний мовний центр віденського університету (*Innovation Center University of Vienna*). Окрім мовного центру, до інноваційного

центру також входить Інститут Конфуція, який пропонує курси китайської мови, хор і оркестр Віденського університету, літня школа та дитячий університет Віденського університету (Kinderuni). Інноваційний центр пропонує декілька послуг з метою доповнення основних завдань університету – дослідження (Forschung) та викладання (Lehre) – зміцнюючи зв'язок між університетом та суспільством. На даний час слухачам (понад 9000 осіб, які щорічно відвідують центр) пропонуються курси вивчення німецької мови та приблизно 40 європейських і неєвропейських мов (таких як арабська, японська та хінді), а також курси підготовки до іспитів та складання стандартизованих мовних тестів [4].

Місія інноваційного центру віденського університету охоплює наступні цілі: формування німецькомовних та культурних компетенцій, пов'язаних з Австрією; підтримка концепції мобільності за допомогою орієнтованих на потреби загальних та спеціальних мовних пропозицій або сертифікації знань іноземної мови; сприяння міжкультурній компетентності; підготовка до міжнародного ринку праці; підтримка стратегії інтернаціоналізації Віденського університету; присвоєння ECTS і оцінка мовних курсів [5]. Курси характеризуються чітко сформульованою навчальною програмою, яка базується на Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (CEFR) та завершуються випускними іспитами. Якість кожного курсу оцінюється за допомогою анонімних опитувань учасників, що забезпечує процес вдосконалення організаційних та методичних аспектів навчання.

Викладачі мовного центру мають педагогічну кваліфікацію та значний досвід викладання мов, практично всі вони “носії” мови. Це люди різного віку та статі, різного соціального та географічного походження, які сформовані різними життєвими ситуаціями, досвідом, світоглядом та навичками. Використовуючи свої професійні та соціальні навички, а також міжкультурну чутливість викладачі активно підтримують учасників курсів в процесі навчання. Толерантне та справедливе відношення є пріоритетом мовного центру Віденського університету [5].

Організаційні та методичні аспекти викладання. Учасники групи (10–13 осіб) різного віку із Франції, Фінляндії, Іспанії, України,

США, Росії, Словенії, Польщі та інших країн зібрані у межах одного рівня володіння мовою. Навчання починається з діагностичного тесту, який перевіряє знання граматики та лексики у межах письмового тесту або завдання на написання короткого есе (на просунутому рівні) й говоріння. Курс закінчується комплексним іспитом, включаючи все чотири аспекти - письмо, читання, говоріння, аудіювання. Після цього учасники курсу отримують іменний сертифікат із зазначенням годин, рівня, оцінок по кожному аспекту.

На першому занятті визначаються цілі та завдання курсу. Відразу впадає в око жорсткий контроль за відвідуванням. Необхідно відвідати не менш 80% занять. Після 4-х пропусків курс не оцінюється і робиться запис у сертифікаті «прослухав курс». Цей момент добре дисциплінує всіх учасників курсу. Викладач використовує електронний журнал або аркуші відвідування, де відзначаються відсутні. Студенти, які отримали грант або стипендію від держави на навчання та не відвідали курс повною мірою, зобов'язані повернути вартість всього курсу.

Заняття починається з обговорення наступних питань: чим займалися у вихідні, що нового у вашому житті, як ви добиралися до місця, яким маршрутом, як відзначаються свята у вашій країні тощо. У межах кожного заняття багато уваги приділяється лексики (Wortschatz), розширенню словникового запасу, поєднанню слів тощо. У цьому ракурсі використовуються такі види завдань, як підбір синонімів та антонімів, складання дефініції, підбір прийменників для дієслів, розбір складних слів та етимології одиниць. На кожному занятті відпрацьовуються дві-три граматичні конструкції та для їх тренування викладачі використовують різноманітні завдання, в тому числі на численних роздруковках.

Всі завдання та матеріали дублюються в системі Moodle, куди також постійно завантажуються додаткові інтерактивні вправи, тренажери, які розробляються викладачами на таких відомих платформах, як Kahoot, Word Wall та ін.

Викладачі мовного центру активно використовують інтерактивні дошки для обговорення відео матеріалів, коригування відповідей. На заняттях використовується спеціально розроблений для Австрії

підручник Schritte Plus Neu. Kurs und Arbeitsbuch. (Österreich), бо між німецькою та австрійською мовними культурами є відмінності. У якості домашнього завдання пропонується написання тексту обсягом 100–120 слів з відповідними лексичними одиницями, граматичними структурами. Наголошується на вдосконаленні когнітивно-комунікативних навичок володіння іноземною мовою за допомогою форм писемного мовлення. Серед завдань корисним вважається c-test (Рис. 1), де треба доповнити слова в їх правильному написанні та значенні. Щоб успішно виконати цей вид завдання, необхідно мати великий словниковий запас і знання граматики.

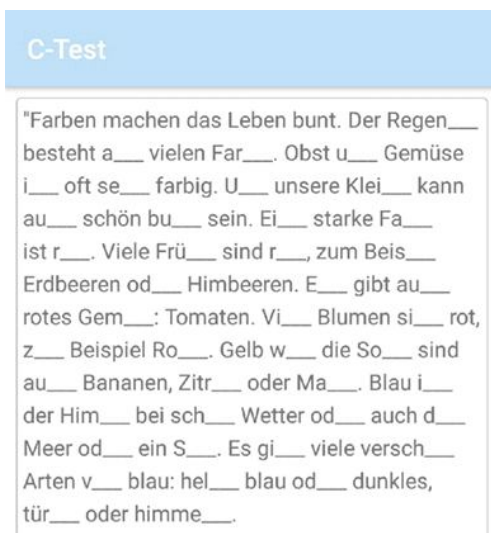

Рис.1 C-Test

На заняттях практично відсутні усні монологічні виступи та презентації, що визнані ефективними у вітчизняній лінгводидактиці [1; 2; 3]. В центрі уваги діалогова партнерська комунікація та дискусії, розвиток аргументативного мовлення та мовленнєвої креативності, ці аспекти фігурують й на іспитах. Діалогові вміння, які реалізуються на мотиваційному, операційно-діяльнісному, мовленнєво-мисленнєвому рівнях,

добре відомі. Треба вміти налагоджувати контакт зі співрозмовником, організувати, підтримувати та завершувати діалог; реагувати на пропозиції та зауваження, виявляти знаки уваги та емпатію; використовувати мовні кліше та мовні засоби виразності відповідно до стилю й жанру мовлення, підтримувати розмову на різні теми, звертати увагу на паравербаліку тощо.

Для розвитку усного мовлення на рівні B1 пропонуються такі теми, як соціальна робота (Engagement), батьківщина (Heimat), приклади для наслідування (Vorbild), дружба (Freundschaft), звичаї та традиції різних країн (andere Länder – andere Sitten), соціальні проєкти та волонтерство. Обговорюються також питання, наприклад, як заощадити гроші у зв'язку з енергокризою (Strategien zu sparen), як зберегти здоров'я, що вас робить щасливим. Слухачів завжди цікавлять соціокультурні, загальнокультурні та країнознавчі аспекти знання. Для усної практики активно використовуються статистичні дані, інфографіка, які аналізуються для подальшого зіставлення культур.

Питання для формування усного мовлення, які застають трохи зненацька, такі, наприклад, – серйозні відкриття, які зроблені у вашій країні, відомі винахідники, діячі культури, нобелівські лауреати вашої країни. Відомо, що Австрія входить до топ-10 країн, які мають найбільшу кількість лауреатів Нобелівської премії, серед них є жінки Берта Зуттнер та Ельфріда Елінек. Як ви заощаджуєте гроші; які способи економії води ви використовуєте в побуті? Що таке батьківщина; хто для вас є прикладом для наслідування? Чому у вашій країні займаються волонтерською роботою, якими є мотиви волонтерів? Неодноразово обговорювалася тема обрання шістнадцятирічних підлітків у якості Президента країни. Як організувати демонстрацію та якому питанню її присвятити? Треба розуміти, що усі необхідні знання про партії, функції президента, соціальні рухи тощо, викладаються у школах та гімназіях Австрії, і діти цими питаннями вільно володіють.

На курсі ми дізналися, що таке австрійська система економії ресурсів. Вона заохочує економічне споживання води: використання посудомийних машин, спеціального обладнання у душі тощо. Закупівля продуктів по-австрійськи це призупинення закупівлі продуктів

харчування на вихідних та "закінчування" того, що залишилось в холодильнику. Австрійці займаються благодійністю не тому, що можна зав'язати нові контакти, не тому, що це дає соціальну активність, рух та здоров'я, а також нові рядки у резюме. Відповідь така: тому що, перш за все, це приносить радість та задоволення, згідно з даними недавнього опитування австрійців.

На рівні B2 мовленнєвий аспект будується на таких тематичних блоках: 1) нова батьківщина для мігрантів, багатомовність, міжкультурні комунікації, відмінності між чоловіками та жінками; 2) мова тіла, small talk, перші кроки на роботі, як зберегти добрий дух у колективі; 3) бідність, її причини та рішення, спорт у боротьбі з бідністю; 4) сон, наука та діти. Вивчаються біографії видатних людей, наприклад, Альберта Ейнштейна, Ангели Меркель та інших.

Крім того, курси німецької мови пропонують щомісяця програму безкоштовних та іноді платних семінарів для всіх бажаючих у форматі офф- та онлайн навчання. Можна протягом 2–3 годин обговорювати німецькою такі теми як туризм та гастрономія, разом поспівати пісні, на території університету у форматі пікніка влаштувати розмовний клуб або сходити разом з викладачем у віденське кафе й за чашкою кави та шматочком штруделю, гортаючи газети, обговорити останні новини. Або зробити тур відомими архітектурними місцями Відня. Можна також у форматі онлайн заняття читати та аналізувати літературний твір, або разом подивитися відомі фільми німецькою мовою – «der dritte Man», «Sisi», «Sisi – die junge Kaiserin», «Before Sunrise», «Vor der Morgenröte», «das finstere Tal».

Висновки. Таким чином, методика викладання, що зорієнтована на мовну сертифікацію, системна робота над когнітивно-комунікативними аспектами мовлення, соціально-культурне розмаїття ідей, використання інноваційно-інтерактивних технологій, навчально-виховні екскурсії забезпечують конкурентні переваги німецьких курсів при Віденському університеті. Орієнтиром у вітчизняній методиці викладання іноземних мов має стати активізація діалогово-дискусійного типу мовлення з метою формування компетенцій міжкультурної комунікації на настановах партнерства та толерантності.

Список бібліографічних посилань

1. Гусленко І. Ю. (упоряд.). (2018). *Конспект лекцій з дисципліни «Методика навчання іноземних мов»*. Харків: Вид-во НУА, 64 с.
2. Молодча, Н.С., Хильковская, А.А. (2020). Интегрированная кафедра как ключевая структура комплекса непрерывного образования (на опыте общеакадемической кафедры иностранных языков Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия». В: *Университетско-школьные кластеры. Мировой опыт и перспективы его адаптации в Украине*. Харьков, НУА, с. 128–132.
3. Molodcha, N. et al. (edit.). (2017). *25 years of Foreign Language Teaching at Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy» Specialized Economics and Law School: integrating traditions and innovations*. Kharkov. PUA, 76 p.
4. Sprachenzentrum Universität Wien, (2020). *History of the Language Center at the University of Vienna* [online]. Available at: <https://sprachenzentrum.univie.ac.at/de/ueber-uns/geschichte> [Accessed 18 Sept. 2023].
5. Sprachenzentrum Universität Wien, (2020). *Leitbild Innovationszentrum Universität Wien GmbH*, Sprachenzentrum der Universität Wien [online]. Available at: <https://sprachenzentrum.univie.ac.at/de/ueber-uns/leitbild> [Accessed 18 Sept. 2023].

References

1. Guslenko I.Yu. (ed). (2018). *Konspekt lektсий po distsipline «Metodika obucheniya inostrannym yazykam»* [Synopsis of lectures on the discipline «Methodology of teaching foreign languages» - Khar'kov: Izd-vo NUA, 64 p.
2. Molodcha, N., Khilkovska, A. (2020). Integrirovannaya kafedra kak klyuchevaya struktura kompleksa nepreryvnogo obrazovaniya (na opyte obshcheakademicheskoy kafedry inostrannykh yazykov Khar'kovskogo gumanitarnogo universiteta «Narodnaya ukrainskaya akademiya») [The Integrated department as a key structure in a continuing education complex (based on the experience of Kharkiv Humanitarian University «People's Ukrainian Academy» Foreign Languages department)]. In: *Universitetsko-shkol'nyye klasteri. Mirovoy opyt i perspektivy yego adaptatsii v Ukraine* [University-school clusters. World experience and prospects for its adaptation in Ukraine]. Kharkiv: NUA, pp. 128–132.
3. Molodcha N. et al. (edit.). (2017). *25 years of Foreign Language Teaching at Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy» Specialized*

Economics and Law School: integrating traditions and innovations. Kharkov: PUA, 76 p.

4. Language center of the University of Venna, (2020). *History of the Language Center at the University of Vienna* [online]. Available at: <https://sprachenzentrum.univie.ac.at/de/ueber-uns/geschichte> [Accessed 18 Sept. 2023].

5. Language center of the University of Venna, (2020). *Mission statement of the Innovation Center University of Vienna GmbH, Language Center of the University of Vienna* [online]. Available at: <https://sprachenzentrum.univie.ac.at/de/ueber-uns/leitbild> [Accessed 18 Sept. 2023].

Г. В. Курпікова

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА КОНЦЕПТУ «ДРУЖБА» В УКРАЇНСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ

У статті обґрунтовано поняття концепту, досліджено особливості структурування концепту дружба. Мовна концептуалізація дружби становить собою осмислення її сутнісних ознак і фрагментів, яке об'єктивується у вигляді відповідних мовних одиниць. Концепт «дружба» – складний феномен, який об'єктивно виділяється у мовній свідомості, має варіативні способи мовного позначення й вислови, що характеризуються певною національно-культурною специфікою.

Виявлено ядерні та периферійні зони (ядром концепту вважаємо словникове значення слова, а периферією – усе те, що є культурним набутком індивіда). Ядро концепту утворюють 6 когнітивних ознак. У результаті аналізу концепту «дружба» удалося встановити, що концепт базується на компоненті «друг» – близький чоловік, родич. Аналіз паремій дозволив уточнити деякі з указаних компонентів і виявити нові. Дружба – це спокій і задоволення від спілкування; схожість у точках зору; дружба пов'язана із ворожнечею, оскільки друзі і вороги присутні в нашому житті рівною мірою.

Установлено культурно-етнічні характеристики цього емоційно-етичного феномена. Дружба в українській свідомості полягає в моральних стосунках, заснованих на духовній близькості й взаємній сердечній прихильності, у яких людина послідовно й до кінця виявляє себе як добродісна. Аналіз концепту дружба показав, що друзів багато не може бути; товариші об'єднуються в окрему спільність за схожістю інтересів, не обов'язково за ступенем близькості; друзі – це безкорисливі помічники в складній ситуації.

Аналіз засобів репрезентації концептуальних ознак дозволив виявити особливості їхнього уживання, а також виділити ціннісні домінанти, пов'язані з інтерпретаціями аналізованого поняття в українській етнокультурній спільності: це тривалі стосунки між людьми, взаємна прихильність, повага й довіра, взаєморозуміння, відвертість, взаємодопомога, любов і духовні цінності.

Ключові слова: вербалізація, конотація, концепт, концептосфера, мовна картина світу, лінгвокультурологія, пареміологія, сема, структура концепту.

Kuprikova Halyna. National and cultural specificity of the concept of «friendship» in Ukrainian paremiology.

The article substantiates the notion of the concept, explores the peculiarities of the structuring of the concept of friendship. Linguistic conceptualization of friendship is an understanding of its essential features and fragments, which is objectified in the form of appropriate linguistic units. The concept of «friendship» is a complex phenomenon that is objectively distinguished in linguistic consciousness, has variable ways of linguistic designation and expressions characterized by a certain national and cultural specificity.

Core and peripheral zones are identified (the core of the concept is the dictionary meaning of the word, and the periphery is all that is the cultural heritage of the individual). The core of the concept is formed by 6 cognitive features. As a result of the analysis of the concept «friendship», it was possible to establish that the concept is based on the component «friend» – a close man, a relative. The analysis of paremiias made it possible to specify some of the specified components and identify new ones. Friendship is peace and pleasure from communication; similarity in points of view; friendship is connected with enmity, since friends and enemies are present in our lives in equal measure.

The cultural and ethnic characteristics of this emotional and ethical phenomenon have been established. Friendship in the Ukrainian consciousness consists in moral relations based on spiritual closeness and mutual affection, in which a person consistently and to the end reveals himself as virtuous. Analysis of the concept of friendship showed that there cannot be many friends; comrades are united in a separate community by similarity of interests, not necessarily by the degree of closeness; friends are selfless helpers in a difficult situation.

The analysis of the means of representation of conceptual features made it possible to reveal the peculiarities of their use, as well as to highlight the value dominants associated with the interpretations of the analyzed concept in the Ukrainian ethno-cultural community: these are long-term relationships between people, mutual affection, respect and trust, mutual understanding, openness, mutual assistance, love and spiritual values.

Key words: verbalization, connotation, concept, conceptsphere, language picture of the world, linguoculturology, paremiology, sema, concept structure.

Сучасна лінгвістика характеризується активним інтересом до вивчення зв'язку й взаємодії мови та культури народу. Особливий інтерес представляють дослідження в галузі паремії, у зв'язку з тим

що саме прислів'я, приказки, фразеологізми будь-якої мови є ядром культурної інформації та дійсно розкривають дух, традиції, звичаї того чи іншого народу. Мова постає репрезентантом ментальності й потужним джерелом енергетичного коду етносу. Проблема вивчення національних й етнокультурних компонентів є актуальним напрямом сучасних філологічних інтересів (див. праці В. Жайворонока [3], К. Голобородька [2], О. Селіванової [6], О. Левченко тощо [5]). Концепт відображає складну систему духовно-морального та морально-етичного вимірювань картини світу та внутрішнього, духовного життя особистості, адже в історії будь-якої національної культури питання, що стосуються людських взаємин, таких як любов і дружба, завжди мали й досі мають першорядне значення. Мета нашої статті – дослідити особливості структурування концепту «дружба», виявивши ядерні та периферійні зони; установити культурно-етнічні характеристики цього емоційно-етичного феномена; визначити ціннісні домінанти українського культурного соціуму. Провідна роль у дослідженні української мовної картини світу належить О. Потєбні. Мовознавець у праці «Мова і народність» детально розглянув різні аспекти мовної картини світу, хоча й не використовував саме цього терміна (учений називав це «системами зображення»). На сучасному етапі розробкою проблеми картини світу та її мовного вираження займалися такі українські дослідники: О. Селіванова, О. Куць, І. Голубовська. Так, О. Куць, досліджуючи функції мови як засобу здійснення спадкоємних зв'язків між минулими, теперішніми та майбутніми поколіннями народу, уважає, що саме «завдяки цим властивостям мова виконує такі важливі функції, як акумулятивну (мова дає змогу узагальнювати життєвий досвід, набутий народом у цей час на всій його території); регулятивну (мова певного народу містить різного роду спонукання – прохання, наказ, застереження, заборону, пораду, переконання тощо)» [4, с. 95]. Формування будь-яких уявлень про світ є результатом взаємодії трьох рівнів психічного відображення: чуттєвого сприйняття, формування уявлень (елементарні узагальнення та абстракції), мовних процесів. Усе це й становить сутність системи концептів. Структурна організація концепту складається з ядра, до складу якого входять найбільш актуальні для

носіїв мови асоціації, і периферії, яка включає менш значимі асоціації. Весь концепт ґрунтується навколо ціннісно-акцентованої точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори. Однак чітких меж концепт не має, тому що в міру віддалення від ядра відбувається поступове згасання асоціацій. Мовна одиниця, за допомогою якої актуалізується центральна точка концепту, служить ім'ям концепту. Отже, під концептом розуміється культурно зазначений вербалізований зміст, представлений у плані вираження цілою низкою своїх мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму. Дослідження концепту «дружба» передбачає аналіз самого поняття «дружба» і тих паремій, які так чи інакше пов'язані із цим поняттям, з метою виявлення концепту цієї реальності. Наведемо словникове визначення лексеми: дружба – «стосунки, відносини, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір'я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів і т. ін.» [1, с. 249]. Дружба – багатоаспектне явище, що потребує розгляду в рамках суміжних дисциплін. Дослідження визначень слова «дружба» дають підстави стверджувати, що цією лексемою позначено особливі стосунки, засновані на спільності інтересів, взаємній прихильності, духовній близькості; це індивідуально-виборні зв'язки, що можуть характеризуватися процесами зближення, взаємними очікуваннями відповідних почуттів та переваг. Також слід зауважити, що «дружба» – це єдине з усіх емоційних почуттів, що потребує взаємності. Відомо, що кохати, ненавидіти, навіть бути байдужим можливо в одностайному порядку, але ж дружити без взаємності неможливо. Досліджуючи концепти, треба розрізняти ядро й периферію концепту. Ядро концепту становлять визначення лексеми, узяті зі словників. Саме матеріали тлумачних словників пропонують дослідникам великі можливості в плані розкриття змісту концепту, у виявленні специфіки його мовного вираження. Периферія – це суб'єктивний досвід, найрізноманітніші прагматичні складові лексем, конотації та асоціації. Ядром концепту вважаємо словникове значення слова, а периферія – усе те, що є культурним надбанням індивіда. Таким чином, структура концепту включає ядро та периферію. Ядро концепту «дружба» формується такими складниками: 1) взаємна прихильність; 2) довір'я; 3) відданість;

4) товариська солідарність; 5) духовна близькість; 6) спільність інтересів.

Зробимо аналіз паремій, які належать до ядра. До першої групи, що характеризує взаємну прихильність, можна віднести такі паремії: жити для людей, поживуть люди і для тебе (якщо ти допоможеш людині, то згодом добро повернеться до тебе); до групи довір'я належать паремії: вірний друг краще сотні слуг (краще мати одного вірного друга, ніж багато ненадійних людей), не давай грошей – не втрачай дружби (варто двічі подумати, перш ніж позичати гроші або інші матеріальні цінності людям; якщо друг тобі вчасно не поверне гроші, ти починаєш із ним сваритися, одним неправильним словом можна знищити дружбу з близькою людиною), друга за гроші не купиш (справжні почуття й людину не купиш за гроші, так само й вірного друга). У наступній групі розглядаємо відданість: що за дружба – і сокирою не розрубаш (справжня дружба не загине, незважаючи на всі образи та проблеми), не дарунок дорогий, а дорога любов (коли тобі дарять подарунок, важливий не сам подарунок, а увага), старий друг краще нових двох (друг повинен бути перевірений часом: чим довше ти знаєш цю людину, тим вона надійніша), нема друга – так шукай, а знайшов – бережи (знайти справжнього друга дуже складно, зберегти ще складніше; цей вислів підкреслює міцність, силу та глибину дружніх почуттів, надійність і самовідданість), для милого дружка і серезку з вушка (для близького друга не шкода найдорожчих речей), краще один вірний друг, ніж камінь коштовний (коштовність не принесе тобі користі, а вірний друг завжди допоможе, коли це потрібно), у лиху годину пізнаєш вірну людину (тільки справжній друг прийде на допомогу у важку годину), чого сам собі не зичиш, того й другому не жадай (не можна бажати поганого людям, тому що зло повернеться до тебе), річ краща нова, а дружба – стара (старі друзі йдуть поряд усе життя та завжди готові на багато що заради нас. Із часом навіть неживі речі стають рідними, близькими, і ми дорожимо ними, боїмося втратити, таким чином, нас починає багато пов'язувати, з'являються історії, асоціації, так й у стосунках із другом: людина пізнає дружбу, зустрічає іншу людину, із якою подорожує все життя, із якою переживає горе і радості), не варто з другом сваритися, бо

доведеться миритися (справжня дружба, як і любов, не забувається, не проходить: коли ти посварився з близькою людиною, усе одно помиришся, якщо почуття між вами справжні). До групи товариська солідарність можна віднести такі паремії: ворон ворону очей не виклює (люди, у яких схожі характери й думки, не посваряться), кінь до коня, а молодець до молодця (люди з однаковими думками притягуються), де дружніші, там і сильніші (коли люди дружать, вони долають усі проблеми разом), тримайся друга старого, а дома нового (старий друг – це відображення, за яким можна судити про міцність дружби, такий товариш може ризикувати заради іншого), друга шукай, а знайдеш – тримай (вірний друг завжди заступиться та підтримає в усьому, потрібно триматися біля нього), без вірного друга велика туга (справжній друг розділить горе свого товариша, зробить усе, щоб його підтримати). До групи духовна близькість належать: добрий друг краще ста родичів (друг може бути на багато ближчим духовно, ніж родичі), не приїється хороший шматок, не надокучить хороший дружок (якщо дружба справжня, то вона ніколи не набридне), ми з тобою, як риба з водою (два друга не можуть існувати окремо). Спільність інтересів висловлюється в пареміях: у гурті робити, як з гори бігти (завжди легше робити щось разом, ніж одному), знайся кінь з конем, а віл з волом (ти повинен спілкуватися з тією людиною, із якою маєш спільні інтереси), у гурті і смерть не страшна (справжній друг може ризикувати всім, що для нього важить, навіть власним життям заради життя іншого). Аналіз паремій, що репрезентують концепт «дружба», дозволяє виділити як загальні, так і специфічні риси вияву дружніх стосунків. Окремий цикл становлять паремії з контрастною парою приятелі (друзі) – вороги. У них сконденсовано великий народний досвід людських взаємовідносин у всій різноманітності їхніх відтінків: ліпший мудрий ворог, як дурний приятель, мати сто друзів мало, а одного ворога – багато, борони мене, боже, від приятеля, бо з ворогом я собі дам раду. Прислів'я особливо застерігають від підступності у взаєминах (не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною, гірший свій ворог, ніж чужий, ніякий ворог так не допече, як свій домашній, не так вороги, як ті добрі люди). Заслугує на увагу група паремій, у яких концепт «дружба» має негативне значення: з ким

поведешся, від того й наберешся (якщо довго спілкуєшся з людиною, то в тебе з'являються ті самі звички), друзів у багатих – що полови у зерна (у багатій людини завжди багато «друзів», точніше сказати, людей, які не проти отримати якусь вигоду, навіть через такого роду дружбу), як не матимеш друга, не матимеш ворога (через деякий час друг може обернутися ворогом, який на той час буде знати про тебе все), біля чого потрешся, того і сам наберешся (якщо довго спілкуватися з людиною, то можна перейняти від неї її звички), дурний друг – недруг (нерозумний друг – це ворог), з дурнем дружити – свій розум тратити (поряд з нерозумною людиною втрачаєш свій розум), друг-боязуз гірший за лютого ворога (боязузливий друг може злякатися й у складній ситуації не підтримати тебе), друг до пори – той же недруг (справжня дружба не зникне, а друг, що зрадив, не був другом ніколи), не бійся ворога розумного, бійся друга дурного (дурний друг буде створювати складні ситуації, а не допомагати вирішувати їх), хто в правді туг – нікому не друг (не можна дружити з тією людиною, яка не вміє говорити правди). До наступної групи відносимо паремії, у яких дружба порівнюється зі скарбом: скарб – не друг, а друг – скарб (справжній друг кращий за будь-яке багатство), дружба – найбільше багатство (не потрібні ніякі скарби, коли в тебе є справжній друг), вірний приятель – то найбільший скарб (завжди потрібно цінувати вірного друга, а не скарб). Також можна виділити групу паремій, які позначають перевірку дружби, міцність стосунків: дружба родиться в біді, а гартується в труді (справжній друг допоможе в скрутну хвилину й буду тебе підтримувати протягом життя), дружба – як дзеркало: розіб'єш, не складеш (утрачені стосунки вже ніколи не будуть такими, якими були раніше), перевіряй золото вогнем, а дружбу – грішми (дружба перевіряється матеріальними цінностями: якщо ставлення людини не залежить від цього, то це справжній друг), учора браталися, нині розсталися (дружба перевіряється часом: якщо друг тебе покинув, то він другом не був), то не друг, що хвалить тихо, а то друг, що хвалить уголос (лицемірний друг – це потенційний ворог, тому ніхто не знає, яку підлість він для тебе зробить), хорошого друга пізнаєш, як з ним розлучишся (коли між друзями будь-яка дистанція, то й дружба міцніша: відстань може покращити відносини між

друзями, тому що може виникнути необхідність відпочити одне від одного в моменти, коли напруга зростає), треба пуд солі разом з'їсти, щоб друга дізнатися (важливо перевірити друга часом, тому що тільки з роками можна пізнати по-справжньому людину).

Отже, у результаті аналізу концепту «дружба» удалося встановити, що концепт базується на компоненті «друг» – близький чоловік, родич. Аналіз паремій дозволив уточнити деякі з указаних компонентів і виявити нові. Дружба – це спокій і задоволення від спілкування, схожість у точках зору, інтересах, роду занять та сімейному стані; почуття, засноване на знанні друзів про позитивні якості одне одного, що дозволяє нам прощати друзів; допомогати порадою, грошима, підтримувати ідеї; дружба пов'язана із ворожнечею, оскільки друзі і вороги присутні в нашому житті рівною мірою. Аналіз концепту дружба показав, що друзів багато не може бути; товариші об'єднуються в окрему спільність за схожістю інтересів, не обов'язково за ступенем близькості; друзі – це безкорисливі помічники в складній ситуації. Дружні стосунки очолюють найважливіші цінності і є умовою особистого щастя. На підставі дослідженого матеріалу можна виділити основні ментальні ознаки справжнього друга: товариш повинен ділитися новинами про свої успіхи; виявляти емоційну підтримку; повертати своєчасно борги; бути впевненим в іншому й довіряти йому; захищати друга за його відсутності; не критикувати друга привселюдно; зберігати довірені таємниці; поважати внутрішній світ й автономію товариша. У перспективі важливо дослідити рухливість та семантичну ємність вербального наповнення концепту «дружба», адже із часом концепти змінюють свій понятійно-образний зміст, проте саме поняття лексеми «дружба» залишається більш стійким й зафіксоване в лексикографічних джерелах.

Список бібліографічних посилань

1. Бусел, В. Т. (2002). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 1440 с.
2. Голобородько, К. Ю. (2002). Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*, 32, с. 27 – 30.
3. Жайворонок, В. В. (2007). *Українська етнолінгвістика*. Київ: Довіра, 262 с.

4. Куць, О. М. (2004). *Мовна політика в державотворчих процесах України*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 275 с.
5. Левченко, О. П. (2005). *Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 256 с.
6. Селіванова, О. О. (2004). *Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти)*. Київ – Черкаси: Брама, 276 с.

References

1. Busel, V. T. (2002). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 1440 p.
2. Holoborodko, K. Yu. (2002). Lnhvistychnyi status kontseptu [Linguistic status of the concept]. *Kultura narodov Prychernomoria* [Culture of the peoples of the Black Sea region], 32, p. 27 – 30.
3. Zhaivoronok, V. V. (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka* [Ukrainian ethnolinguistics]. Kyiv: Dovira, 262 p.
4. Kuts, O. M. (2004). *Movna polityka v derzhavotvorchyykh protsesakh Ukrainy* [Language policy in the state-building processes of Ukraine]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 275 p.
5. Levchenko, O. P. (2005). *Frazeolohichna symbolika: lnhvokulturolohichnyi aspekt* [Phraseological symbolism: linguistic and cultural aspect]. Lviv: LRIDU NADU, 256 p.
6. Selivanova, O. O. (2004). *Narysy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokoh-nityvnyi ta etnokulturnyi aspekty)* [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Kyiv – Cherkasy: Braма, 276 p.

Л. В. Михайлова

ІНТЕГРОВАНІ ЗАНЯТТЯ НА ФАКУЛЬТЕТІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ (ДОСВІД НУА)

Народна Українська Академія – це перший в Україні комплекс неперервної освіти, який був заснований в 1991 р. За свою більш ніж 30-річну історію НУА втілювала в життя різноманітні проекти, програми, долала численні труднощі.

Після 24 лютого 2022 року, НУА разом з країною долає труднощі та проблеми, які виникають. Але незважаючи на дуже важкі часи, навчальний процес не було припинено, заняття продовжувались незважаючи на воєнний стан.

Мовна підготовка реалізується в Академії на факультеті Референт-перекладач, кафедрою германської та романської філології.

Кафедра, яка існує вже більш ніж 30 років, готує спеціалістів в галузі іноземних мов (англійської, німецької, французької та іспанської).

За цей період було підготовлена велика кількість спеціалістів, які працюють сьогодні не тільки в нашій країні, але і за кордоном. Багато з них досягли великих успіхів в своїй кар'єрі і це безумовно свідчить про якість нашої підготовки.

На початку заняття з іноземних мов мали аспектизацію, а саме такі аспекти, як: граматику, фонетику, усна практика та аналітичне читання. Аспектизація важлива, це дозволяє зробити мовну підготовку більш глибокою.

Але на сучасному етапі велике значення має інтеграція.

Сучасне заняття повинне охоплювати різні аспекти не тільки мовної підготовки, але також і враховувати такі аспекти, як психологічний, морально-етичний, соціальний. Включати в хід заняття матеріали з відеохостингів, які мають саме таку направленість.

Таким чином, заняття з іноземної мови набуває і практичної цінності і це стосується не тільки мовної підготовки.

Звичайно, такий підхід вимагає від викладача додаткових зусиль та додаткової підготовки, але це виклик часу, який не можливо не враховувати сьогодні.

Ключові слова: Народна Українська Академія, мовна підготовка, аспектизація, інтеграція, психологічний аспект, відеохостинг, практичне заняття.

Mikhailova Luidmila. Integrated Classes at the Foreign Language Department (the Experience of PUA).

People's Ukrainian Academy is the first in Ukraine long-life learning complex, that was founded in 1991. PUA has realized a great number of various programs and projects for more than 30 years. And during all this time Academy had to overcome many difficulties.

But after the 24th of February 2023 PUA as well as all the country has been facing a lot of problems, that appear. But despite of all this hard period, the educational process wasn't stopped, classes were carried out.

The Foreign Languages preparation is carried out in the Academy of the Interpreter-Translation department by the Germanic Philology department.

This department has been existing for more than 30 years and it prepares specialists in the field of foreign philology (English, German, French and Spanish).

A great number of specialists has been prepared during this period of time at present our graduates work not only in our country, but abroad as well. Many of them have succeeded in their careers and this is certainly the evidence of the quality of our preparation.

At the very start, studying of foreign languages was divided into aspects: Grammar, Phonetics, Oral Practice and Analytical Reading. Studying the language in different aspects is important, as it makes the preparation more fundamental.

But nowadays, integration is of a great importance.

A modern class must combine different aspects and that concerns not only languages: such aspects as psychological, moral and social.

To use all sorts of videohostings, the materials that can be found there according to the directions mentioned above is vitally important.

So, in our opinion, foreign language classes must be of practical value as well and that concerns not just language preparation. Certainly their approach requires extra efforts and additional preparation from a teacher, but at the same time, that is a challenge, that is impossible not to take into account at present.

Key words: People's Ukrainian Academy, language preparation, aspects, integration, psychological aspect, videohosting, practical class

Народна Українська Академія була заснована в 1991 році, і вже більше 30 років Академія живе, розвивається, переживає проблеми та труднощі разом з всією країною після 24 лютого 2024 року. Незважаючи ні на які незгоди і важку ситуацію навчальний процес не

було припинено, заняття продовжувались в форматі онлайн, форматі, який вже стає настільки звичним для нас за роки ковіда.

Мовна підготовка здійснюється в Академії на факультеті Референт-перекладач, кафедрою германо-романської філології та перекладу. Вже більш 30 років кафедра (яка по різному називалась в різні роки) здійснює підготовку спеціалістів в сфері іноземних мов (англійська, німецька, французька та іспанська).

За більш ніж 30 літній період було підготовлено величезну кількість спеціалістів, які працюють сьогодні в різних куточках нашої планети і за успіхами яких ми постійно спостерігаємо і звичайно разом з ними радіємо їх успіхам.

Наші випускники будують успішні кар'єри, досягають певних висот і це безумовно свідчить про якість підготовки спеціалістів в НУА.

З самого початку мовна підготовка здійснювалась за допомогою розподілу на аспекти: фонетика, аналітичне читання, усна практика, граматики.

Фонетика традиційно вивчалась з 1 курсу, в продовж першого семестру, а граматики, аналітичне читання, усна практика вивчались аж до кінця 4 курсу, і починаючи з 5 курсу студентам пропонується вивчення мови в рамках курсу «Практичний курс мови» і крім того на 5 курсі, це вже магістратура, додаються години з практики перекладу.

В продовж достатньо довгого періоду часу аспектизація була доволі успішним рішенням, особливо на молодших курсах. Також підхід до вивчення іноземних мов безумовно забезпечує більш ґрунтовну фундаментальну підготовку.

Крім того, такий аспект як граматики, без сумнівів повинен бути виділений, так як безумовно граматики є базою мови і граматичні помилки є нажаль найбільш розповсюдженими навіть на старших курсах.

Однак використовуючи досвід багатьох університетів цікавим здається поглянути на досвід саме тих університетів, які рекомендують при вивченні іноземних мов проводити заняття з практики мови.

Це дозволить нам об'єднати аспекти «аналітичне читання» та

«усна практика» в рамках одного заняття, без зменшення кількості годин. Безумовною перевагою буде більш різноманітний та динамічний хід заняття. Як показує практичний досвід, необхідно збільшити кількість завдань пов'язаних з аудіюванням. Прослуховування аудіо/відео уривків з носіями мови має безсумнівну користь.

На даному етапі важливим помічником для нас є найбільш впливовий в світі відеохостинг ю-тюб. Це невичерпне джерело цікавої інформації.

Вкрай важливо при підборі уривків для прослуховування підбирати матеріали не тільки цікаві для студентів, але і ті, які мають освітній та пізнавальний характер.

Виступи неординарних людей, які зачіпають глибокі теми, виражають свою власну думку грамотно і цікаво, які роблять акцент на психологічному аспекті ... все це допомагає зробити заняття з іноземної мови не просто ефективним, цікавим, пізнавальним, але і розвиваючим, інтегрованим.

Обговорення мотивуючих спічів таких особистостей, як Стів Джобс, Білл Гейтс, Марк Цукенберг, Хіларі Клінтон, Опра Вінфрі сприяє не тільки розвитку навичок синтаксичної мови, але і розвиває мислення, допомагає розвивати особистість.

Дуже важливим та цікавим є дослідження досвіду людей, які досягли великих успіхів в житті, які перед тим, як досягнути успіху зазнали безліч невдач, але знайшли в собі сили не занепасти духом, продовжували боротись не зважаючи на багаточисленні труднощі і все ж таки досягли приголомшливих успіхів. Такі приклади надихають. І історії успіху таких людей треба обов'язково показувати студентам, вчити їх не здаватись, боротись, не боятись труднощів та невдач.

Аналізувати життєвий шлях неординарних та успішних людей – надзвичайно важливо для студентів. Не боятись невдач, не занепадати духом, багато працювати для того, щоб чогось досягти, бути активним по життю ... все це, те, що без сумніву допоможе в житті, допоможе «піднятись на ноги». Таким чином, ці заняття мають крім мовної підготовки і психологічне і розвиваюче і виховне значення. І на наш погляд, сучасне заняття повинно бути таким, вмщати в себе багато аспектів та мати виховне значення.

Так, наприклад, враховуючи той важкий період, який ми всі зараз переживаємо, а це війна ... і той величезний стрес, який ми всі відчуваємо...

Цікавим та корисним, з усіх точок зору, рішенням може бути цикл лекцій відомих психологів, присвячені боротьбі зі стресом та стресостійкістю, які були прочитані в Гарвардському університеті. На ю-тюбі ці лекції викладені з англійськими субтитрами, що вкрай корисно при вивченні мови. Таким чином, заняття з англійської мови має ще й психологічний аспект, висновки відомих психологів можуть мати і практичне значення. Крім того, якщо говорити про цей конкретний цикл лекцій, то варто відмітити, що всі лекції викладаються в інтерактивному режимі, лектор підтримує постійний контакт з аудиторією.

Таким чином, користь від такого мовного заняття набагато більша. Звичайно, так заняття потребує додаткової підготовки, використання різноманітних додаткових ресурсів...

Однак, ми не повинні забувати про те, що викладач повинен постійно, зростати, розвиватись та йти вперед. Новий час, обставини, які постійно змінюються змушують нас постійно вчитись та ставити нові цілі.

Таким чином, на наш погляд, сучасне заняття з іноземної мови повинно мати інтеграційний характер, повинно охоплювати різноманітні аспекти і дуже важливо поєднувати різноманітні напрямки. Все це забезпечує продуктивність та ефективність такого заняття.

Список бібліографічних посилань

1. Астахова, В. И. (2018). Академические научные школы в зоне риска: проблемы и пути их решения. *Новий Коллегіум*, № 2, с. 3–6.
2. Астахова, Е. В. (2016). Кадровый потенциал современных образовательных систем: состояние и перспективы. *Вчені зап. Харків. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*, Т. 22. Харків, с. 509–511.

References

1. Astakhova, V. I. (2018). Akademicheskiye nauchnyye shkoly v zoneriska: problemy i puti ikh resheniya [Academic Scientific Schools in the Risk Zone: Problems and Ways of Their Decisions]. *New Collegium*, 2, pp. 3-6.

2. Astakhova, E. V. (2016). Kadrovyy potentsial sovremennykh obrazovatel'nykh sistem: sostoyaniye i perspektivy [Personnel potential of modern educational systems: conditions and perspectives]. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrayinska akademiya»*, Kharkiv, vol. 22, pp. 509–511.

Студентська трибуна

А. Л. Якуніна

Науковий керівник: д-р. іст. наук, проф. Астахова К. В.

«НІМЕЦЬКА СКЛАДОВА» В РОЗВИТКУ СТУДЕНТСЬКОЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ: ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА

Статтю присвячено одному із провідних напрямків розвитку сучасної вищої освіти – академічній мобільності. Перш за все, історії цієї складової університетської освіти.

Авторка звертає увагу на один з найактивніших трендів в історії академічної мобільності – стосунки університетів Німеччини та України. Історично ці процеси (з різним ступенем інтенсивності) можна прослідити практично з XVII століття, коли починається практика відправки на навчання з українських територій в Німеччину.

Зроблено спробу пояснити причини обрання саме університетів Німеччини та вплив системи освіти цієї країни в цілому.

Стаття є практично першою спробою дослідити освітні зв'язки Німеччини та України крізь призму академічної мобільності.

Ключові слова: академічна мобільність, студентство, Україна, Німеччина.

Yakunina Alyona. “German component” in the students’ academic mobility development: origins and genesis.

The paper deals with one of the leading areas in the modern higher education development – the academic mobility. Primarily, the history of the component in university education.

The author pays attention to one of the most active trends in the academic mobility history – cooperation between German and Ukrainian universities. Historically, these processes (varying in their intensity) can be observed starting from the 17th century, when the tendency to send Ukrainian students to Germany for studying began.

An attempt was made to explain the reasons for choosing German universities and the influence of German educational system in general.

The paper is almost the first attempt to research the educational connections between Germany and Ukraine from the perspective of academic mobility.

Key words: academic mobility, students, Ukraine, Germany.

Не потребує доведення думка, що освіта відіграє ключову роль у розвитку економічної, соціальної та політичної складових будь-якої країни. Світові тренди швидко змінюються, розповсюджуються та створюють низку видів, форм та моделей здобуття освіти. Багато фахівців стверджують, що трендом сьогодні стало навчання протягом життя («Life-long learning»). Проте провідне місце займає і студентська академічна мобільність, що трансформувалась у окремий напрямок розвитку ЗВО та активно поширюється Україною і світом.

Ціль дослідження – систематизувати та проаналізувати генезу розвитку академічної мобільності студентства України та Німеччини у період XVII – поч. XXI століття.

Для досягнення поставленої цілі визначено завдання:

– з'ясувати та проаналізувати умови, які впливали на історію розвитку академічної мобільності, стимулювали чи, навпаки, гальмувати процеси;

– розглянути в історичній ретроспективі взаємодію та вплив німецької освітньої системи на вітчизняну та навпаки;

– проаналізувати статистичні показники розвитку академічної мобільності українських студентів до німецьких університетів на різних історичних етапах;

– зробити прогностичні припущення щодо перспектив можливого розвитку академічної мобільності в межах україно-німецьких відносин.

Проблематика академічної мобільності досить часто викликає інтерес науковців, освітян. Ґрунтовне дослідження питання, що вивчається, зустрічається у роботі Вербицької С. [1], де стисло і лаконічно розкриваються риси академічної мобільності періоду XVII–XX століття. Досить інформативною є стаття Горвата М., Кузьми Д. [2], які аналізують характерні тенденції розвитку сучасної академічної мобільності. Змістовні роботи: Сушика О. та Сушик І. [8], Козієвської О. [6], Жидецького Ю. [3], які додають уявлень про мобільність, програми обміну, їх проблеми, ризики та перспективи. Багато приділяють уваги проблемі професійного розвитку через академічну мобільність у своїх працях і науковці ХГУ «НУА» [11].

Вважається, що процес академічної мобільності бере свій початок вже з заснування європейських університетів [1]. У рамках українських

територій він набув відносної популярності XVI–XVII століттях – у часи територіального поділу між Річчю Посполитою та Російською імперією. Поширенню академічної мобільності, як вважають фахівці, сприяли такі передумови: по-перше, утиски української культури з боку держав, що призвели до міграції частини освічених людей, студентів у Західну Європу [5]. Більшість з них продовжили займатися наукою та стали відомими вченими свого часу. Українці навчалися у Гейдельберзькому, Страсбурзькому, Лейпцігському університетах. У Німеччині продовжували освіту видатні українці – П. Могила, Ф. Прокопович, Ю. Дрогобич, Г. Сковорода та ін. [8; 1]. По-друге, такий вид мобільності могли дозволити собі забезпечені верстви населення (а заможність потроху зростала). По-третє, при відкритті шкіл та університетів іноземні професори часто були основними лекторами [2]. Відомо, що студенти, професори та ректори Києво-Могилянського колегіуму були частими слухачами лекцій запрошених західноєвропейських професорів. Києво-Могилянський колегіум спирався на ідеали західних університетів та перетворився на один із центрів розвитку освіти на території України [3]. Можна стверджувати, що поширення академічної мобільності спричинило у XVIII столітті появу нової віхи у вітчизняній освіті.

У XVII–XVIII столітті Німеччина переживала своєрідну кризу у сфері університетської освіти, що виникла через реформування власних критеріїв якості навчання, розширення впливу та «зацікавленості» держави у процесах функціонування університетського життя. Подолати кризу нові освітні реформи, спрямовані на підвищення якості освіти, допомогли, але втілювалися вони важко. Тим не менш, внутрішні процеси відобразились на темпах розвитку міжнародної академічної мобільності, але не суттєво [9].

Культурні зміни XIX століття на території України дали поштовх розвитку університетської освіти. Завдяки суспільству та ініціативі В. Н. Каразіна відбулось відкриття університету у Харкові (1805 р.). Трохи пізніше було засновано університети у Києві (1834 р.) та Одесі (1865 р.). Ці зміни не лише позитивно відобразились на активному запровадженні академічної мобільності, як нової форми організації

освітнього процесу, а й вплинули на соціально-економічний розвиток країни.

У цей час Німеччина має нову хвилю реформ, спричинених політичними й територіальними змінами на рубежі XVIII–XIX століть. Реформування торкнулося і освіти. Поява Берлінського університету (1810 р.), заснованого В. фон Гумбольдтом, значно покращила ситуацію в освіті Німеччини та привернула до неї увагу закордонних студентів [10]. Все це вплинуло на академічну мобільність, масштабувало її.

Обмін досвідом, практиками, університетськими традиціями посприяли формуванню та розвитку світових освітніх систем, зокрема вітчизняної, яка теж переживала реформування в освіті і була відкритою до змін.

XIX століття в цілому можна вважати періодом підйому студентської академічної мобільності. Для такого висновку є всі підстави: зростає чисельність студентів, що навчаються в університетах Німеччини, активно працюють в інших навчальних закладах німецькі професори [10].

Занепади академічної мобільності також час від часу траплялись в історії. В першу чергу через політичні та економічні катаклізми. Йдеться перш за все про періоди Першої та Другої світових війн, що призвели до кардинальних змін, зокрема в освіті. Війни суттєво скоротили кількість учасників студентської академічної мобільності в Європі. Провідну роль почали відігравати Сполучені Штати Америки [1].

За часів Другої світової війни у літературі широкого розповсюдження набув термін «витік мізків» (*Brain drain*) – міграційний процес кваліфікованих робітників, фахівців, вчених, що, очевидно, пов'язаний з бойовими діями у Європі та на українських територіях, пошуком кращих умов життя, освіти та праці. Численні групи вчених, викладачів, студентів були вимушені залишати зруйновану Європу, Україну та шукати кращої долі.

Потужні зміни в устрої світу другої половини XX століття та виклики часу змінили види, форми та моделі академічної мобільності.

Багато країн активно почали розповсюдження національних культур до інших країн світу.

Післявоєнні часи характеризуються підписанням нових міжнародних договорів провідних держав світу та поступовим відновленням академічної мобільності у Західній Європі. Поступово Німеччина повертає втрачені позиції та статус країни, що приймає чи не найбільшу у Європі кількість іноземних студентів.

Дев'яності роки ХХ століття відзначились значними глобальними змінами у розвитку академічної мобільності. Процеси державного рівня, інтеграція та глобалізація додали темпів та масштабів цим змінам. Одним із найвизначніших кроків на цьому шляху стало створення відомої стипендіальної програми Erasmus (1987 р.) – програми Європейського Союзу, спрямованої на професійний розвиток, удосконалення та розповсюдження успішних освітніх практик. Програма обміну стала відома у світі як Erasmus+, що включає напрацювання таких програм як Темпус, Еразмус Мундус, Жан Моне тощо. Важливою складовою стало виникнення у Німеччині організації ДААД (Німецька служба академічних обмінів), що об'єднує науковців світу та забезпечує розповсюдженню професійного та освітнього досвіду у Німеччині, підтримує проекти фінансово [4].

Впровадження нових форм і видів академічної мобільності позитивно впливає на кількість учасників програм обміну. Відомий дослідник Козієвська О. надає статистичні данні, що свідчать про стрімкий розвиток академічної мобільності у світовому вимірі: з 1975–1995 рр. відбувається своєрідний «стрибок» кількості учасників міжнародної мобільності, що зросла з 0,8 мільйонів до 1,7 мільйонів осіб [6]. І цей процес триває.

Новий етап розвитку академічної мобільності для вітчизняних університетів настає після проголошення незалежності України. У 1992–2009 рр. спостерігається помітне зростання учасників мобільності. Документи ЮНЕСКО (2006 р.) свідчать, що ефективність програм обмінів збільшила число студентів більше, ніж вдвічі: з 1,7 мільйонів учасників до 3,7 мільйонів [6]. Німеччина стає провідною країною, що надає освітні можливості (260,314 осіб, 11%) [1].

Подальше зростання академічної мобільності можна прослідкувати у 2009–2015 рр.

Варто зазначити, що з 2014 р. Україна долучилась до програми Erasmus+ та почала поступово збільшувати кількість університетів-учасників академічної мобільності: у Німеччині у 2009 р. навчалось 8557 студентів з України, а у 2015 р. вже близько 9,5 тис. [8].

Особливого розквіту програма Erasmus+ для України набула у 2014–2020 рр.. Вважається, що 5% студентства університетів країни змогли взяти участь у програмі академічної мобільності. Відповідні показники у європейських країнах в рази більші, але тенденції були позитивні. Відставання у рівні залученості можна пояснити:

- недостатньою інформованістю студентів щодо можливостей академічної мобільності;
- низьким рівнем мотивації;
- відсутністю фінансової підтримки з боку держави [11].

Фахівці визнають, що програма Erasmus+ має недоліки, але переваг більше: міжкультурна комунікація, набування критичного мислення, м'яких навичок (*Soft skills*), багатомовність.

Описані навички входять до пріоритетних потреб, які визнають країни-учасники програми Erasmus+.

У 2021 р. визначені й інші провідні напрями вдосконалення та спрямування програми Erasmus+ на період з 2021–2027 рр. Це: сталий розвиток, співпраця з країнами за межами ЄС, концентрація уваги на інтеграції та глобалізації, співпраця задля розвитку інновацій тощо [11].

Із причин привабливості Німеччини, як країни навчання, можна назвати: територіальне розміщення, якість життя, світове визнання і привабливість вищих навчальних закладів.

Система вищої освіти історично характеризується та приваблює студентів самозбагаченням, повагою до полікультурності, широким вибором можливостей, практичним застосуванням теоретичного, отриманням європейського диплому [11].

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України змінило практично всі плани та перспективи як академічної мобільності, так і вищої освіти в цілому. Вимушено зросла кількість студентів, що прагнули здобувати освіту за кордоном, зокрема в Німеччині.

З 2022 р. відбулося вимушене повернення до проблеми «витоку мізків». Відбувається поки що перевищення кількості осіб, що виїхали з України, аніж повернулись в країну.

Звісно, вирішення проблем пов'язаних з академічною мобільністю в Україні поки не на часі, але все ж здається важливим не втратити зв'язки, докладати зусиль задля її розвитку та розширення.

Наразі демографічні прогнози щодо України маловтішні. Водночас із війною, вищезгадані проблеми привабливості країн Західної Європи мають значний вплив на прогнозування майбутнього академічної мобільності студентства України. І ці прогнози не завжди позитивні.

Тенденція масштабування міжнародної академічної мобільності, здається, збережеться і надалі. Це можна пояснити політичними, економічними, соціальними, демографічними умовами, які преважують. З'являються прогнози щодо зростання подальшого розвитку академічної мобільності студентства України та взаємодії з німецькими університетами. Вимушена еміграція студентської молоді, війна в Україні «підштовхують» ці процеси.

Залишається сподіватися, що переможне завершення війни, допомога європейських (і не тільки) країн, висока самосвідомість та патріотизм сучасної української молоді (який вона реально демонструє зараз) у сукупності з виваженою державною політикою, політичною волею еліт, активністю університетського сектору освіти України дозволять не лише зберегти та розвинути систему вітчизняної вищої освіти, її зв'язків з провідними освітніми центрами Європи та світу, але й забезпечити їй помітне місце у світі.

Список бібліографічних посилань

1. Вербицька, С. В. (2009). Міжнародна студентська академічна мобільність: етапи розвитку та суб'єкти організації. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*, [online], 45. Available at: http://eprints.zu.edu.ua/3047/1/4_45.pdf [Accessed 01 Nov. 2023].

2. Горват, М. В., Кузьма, Д. В. (2022). Історія становлення академічної мобільності, [online]. Available at: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9150/1/THE_%20HISTORY_%20OF_%20BECOMING_%20OF%20ACADEMIC_%20MOBILITY.pdf [Accessed 03 Nov. 2023].

3. Жидецький, Ю. Ц. та ін. (2018). Особливості розвитку академічної мобільності в сучасних умовах. *Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід*, [online]. Available at: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2419> [Accessed 03 Nov. 2023].
4. Жихарева, Т. Л. (2010). Роль німецької служби академічних обмінів (ДААД) у розвитку українсько-німецького співробітництва 1993–2008 рр., [online]. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_ist_2010_39_43.pdf [Accessed 06 Nov. 2023].
5. Кобченко, К. (2012). Міграція з України з освітньою метою: історичний та сучасний досвід. *Українознавчий альманах*, 7, с. 148–152.
6. Козівська, О. (2012). Загальні тенденції розвитку академічної мобільності у світовому та українському вимірах. *Вища освіта України*, [online], 2. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vou_2012_2_17 [Accessed 03 Nov. 2023].
7. Курбет, О. (2019). Інтелектуальна міграція з України: історико-економічний нарис, [online]. Available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17766> [Accessed 01 Nov. 2023].
8. Сушик, О., Сушик, І. (2019). Академічна мобільність українських студентів в історичній ретроспективі: витоки, напрями, мотиви. *Освітologia*, [online], 8. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/13> [Accessed 03 Nov. 2023].
9. Чорна, О. В. (2013) Виникнення та становлення системи контролю якості освіти у німецьких ВНЗ. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*, [online]. Available at: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Chorna-O.V.-%D0%95mergence-and-Formation-of-Education-Quality-Control-System-in-German-Universities.pdf> [Accessed 03 Nov. 2023].
10. Якуніна, А. (2023). Ключові моделі класичного європейського університету та їхній вплив на розвиток вітчизняної вищої школи: історія питання. *Новий колегіум*, 1–2 (110), с. 132–134.
11. Якуніна, А., Паненко, І. О., Пономарьов, Д. (2023). Досвід студентської мобільності як передумова професійної успішності. *Формування професійної мобільності суб'єктів освітнього процесу в умовах мультимовної підготовки*, [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2570> [Accessed 06 Jan. 2023].

References

1. Verbytska, S. V. (2009). Mizhnarodna studentska akademichna mobilnist: etapy rozvytku ta subiekty orhanizatsii [International student academic mobility: stages of development and subjects of the organization.]. VISNYK Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko National University], [online], 45. Available at: http://eprints.zu.edu.ua/3047/1/4_45.pdf [Accessed 01 Nov. 2023].
2. Horvat, M. V., Kuzma, D. V. (2022). Istoriia stanovlennia akademichnoi mobilnosti [The history of academic mobility development], [online]. Available at: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9150/1/THE_%20HISTORY_%20OF_%20BECOMING_%20OF%20_ACADEMIC_%20MOBILITY.pdf [Accessed 03 Nov. 2023].
3. Zhydetskyi, Yu. Ts. ta in. (2018). Osoblyvosti rozvytku akademichnoi mobilnosti v suchasnykh umovakh [Specifics of academic mobility development in modern conditions]. Innovatsiini tekhnolohii v nauksi ta osviti. Yevropeyskyi dosvid [Innovative technologies in science and education. European experience], [online]. Available at: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2419> [Accessed 03 Nov. 2023].
4. Zhykharieva, T. L. (2010). Rol nimetskoj sluzhby akademichnykh obminiv (DAAD) u rozvytku ukrainsko-nimetskoho spivrobotnytstva 1993–2008 rr. [The role of the German Academic Exchange Service (DAAD) in the development of Ukrainian-German cooperation in 1993-2008], [online]. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_ist_2010_39_43.pdf [Accessed 06 Nov. 2023].
5. Kobchenko, K. (2012). Mihratsiia z Ukrainy z osvithoiu metoiu: istorychnyi ta suchasnyi dosvid [Migration from Ukraine for educational purposes: historical and contemporary experience]. Ukrainoznavchyi almanakh [Ukrainian Studies Almanac], 7, p. 148–152.
6. Koziiivska, O. (2012). Zahalni tendentsii rozvytku akademichnoi mobilnosti u svitovomu ta ukrainskomu vymirakh [General trends in the development of academic mobility in the world and Ukrainian contexts]. Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education in Ukraine], [online], 2. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vou_2012_2_17 [Accessed 03 Nov. 2023].
7. Kurbet, O. (2019). Intelktualna mihratsiia z Ukrainy: istoryko-ekonomichni narys [Intellectual migration from Ukraine: a historical and economic essay],

[online]. Available at: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17766> [Accessed 01 Nov. 2023].

8. Sushyk, O., Sushyk, I. (2019). Akademichna mobilnist ukrainських studentiv v istorychnii retrospektyvi: vytoky, napriamy, motyvy [Academic mobility of Ukrainian students in historical retrospect: origins, directions, motives]. *Osvitohiia* [Education Studies], [online], 8. Available at: <https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/13> [Accessed 03 Nov. 2023].

9. Chorna, O. V. (2013) Vynyknennia ta stanovlennia systemy kontroliu yakosti osvity u nimetskykh VNZ [The origin and development of the system of educational quality control in German universities]. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*, [online]. Available at: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/02/Chorna-O.V.-%D0%95mergence-and-Formation-of-Education-Quality-Control-System-in-German-Universities.pdf> [Accessed 03 Nov. 2023].

10. Yakunina, A. (2023). Kliuchovi modeli klasychnoho yevropeiskoho universytetu ta yikhonii vplyv na rozvytok vitchyznianoï vyshchoi shkoly: istoriia pytannia [Key models of classical European university and their impact on the development of National higher education: historical background]. *Novyi kolehium* [New Collegium], 1–2 (110), pp. 132–134.

11. Yakunina, A., Panenko, I. O., Ponomarov, D. (2023). Dosvid studentskoi mobilnosti yak peredumova profesiinoï uspishnosti [Student mobility experience as a precondition for professional success]. *Formuvannia profesiinoï mobilnosti subiektiv osvitnoho protsesu v umovakh multymovnoi pidhotovky* [The formation of professional mobility among subjects in the educational process under multilingual training conditions], [online]. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jspui/handle/123456789/2570> [Accessed 06 Jan. 2023].

УДК 004.738.5:330.341.1:005.3

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11200976>*Kseniia Krapiyva, Olha Ivanova*

IMPLEMENTATION OF ORGANIZATIONAL INNOVATIONS IN AN IT-COMPANY USING THE ADKAR CHANGE MANAGEMENT MODEL

The article examines the implementation of organizational innovations in an IT company using the ADKAR change management model, which is a structured algorithm for the adoption of innovations by employees. Innovations provide the company with the opportunity to be competitive in the market. Organizational innovations adjust processes within the company, helping to build and sustain a strong work performance culture. The purpose of the article is to disseminate knowledge and awareness of the need for change management in the modern dynamic environment, with a particular focus on human resources. In the world of information technology and remote work, there is a pressing need of building a structured mechanism for work management and delivering effective outcomes. Additionally, the article discusses the advantages and disadvantages of the ADKAR model which supports change processes, considering the size of the company and the professional field it applies to. As a conclusion to the article, “best practices” of implementing the ADKAR model are provided, using the example of a hypothetical IT company. The company’s management aimed to introduce organizational innovation – a new application for project managers daily work. Furthermore, it is proven in the article that implementing organizational innovations is necessary to maintain productivity and competitiveness, and are demonstrated – the effectiveness and practicality of the ADKAR, showing that the process of adopting to changes in the team went smoothly and without resistance.

Key words: organizational innovations, information technology (IT), changes, change management, change management methodologies, ADKAR model.

Крапивна Ксенія, Іванова Ольга. Впровадження організаційних інновацій в ІТ-компанії за використання моделі управління змінами ADKAR.

В статті розглянуто впровадження організаційних інновацій в ІТ-компанії за використання моделі управління змінами ADKAR, що являє собою структурований алгоритм дій для прийняття інновацій працівниками. Інновації

надають можливість компанії проявити себе конкурентноспроможною на ринку. Організаційні інновації налаштовують процеси всередині компанії, що допомагає побудувати та підтримувати міцну культуру виконання роботи. Метою статті є поширення знань та усвідомлення про необхідність управління змінами в сучасному мінливому середовищі з особливим фокусом на людські ресурси. У світі інформаційних технологій та віддаленої роботи постає гостра необхідність побудови структурованого механізму ведення роботи та надання ефективних результатів. Додатково, в статті розглядаються переваги та недоліки моделі ADKAR, що підтримує процес змін, враховуючи розмір компанії та професійну галузь, до якої вона застосовується. Наведено «найкращі практики» впровадження моделі ADKAR на прикладі умовної ІТ-компанії. Керівництво компанії спрямувало свої зусилля на впровадження організаційної інновації – нового застосунку для щоденної роботи менеджерів проєктів. Більше того, в статті доведено, що впровадження організаційних інновацій є необхідним для підтримання продуктивності та конкурентоспроможності, а також продемонстровано ефективність та практичність моделі ADKAR, за допомогою якої процес адаптації до змін в роботі колективу відбувся плавно та без супротиву зі сторони працівників.

Ключові слова: організаційні інновації, інформаційні технології (ІТ), зміни, управління змінами, методології управління змінами, модель ADKAR.

Innovations are an integral component of the modern IT world, significantly impacting society and business. Innovations transcend the boundaries of science, technology, economics, and culture, altering our way of life and interactions with one another. Innovations in the company include the implementation of new ideas, concepts, products, processes, or approaches aimed at improving efficiency, business competitiveness, and creating new opportunities. There are various types of innovations, such as product, process, marketing, organizational, technological, and social innovations. The rapid adaptation of employees to professional changes is currently a relevant issue in a dynamic environment. The article explores the implementation of organizational innovations in IT companies using the ADKAR change management model, which is a structured algorithm for employees to accept changes.

Organizational innovations are a broad concept that includes several elements. In contemporary conditions, when most people work remotely

from different parts of the world, with insufficient communication and work planning, organizational innovations are extremely necessary. Innovations in organizing working time involve the use of time management tools, new concepts of activity structuring, and new methods of distributing responsibilities and authorities [3]. Organizational innovations impact people by changing the usual work culture [6]. Most modern change management methodologies are focused on working and interacting with people [8]. One such methodology is ADKAR model – a change management methodology that emphasizes the importance of creating positive incentives for accepting changes, providing necessary knowledge and skills to employees, developing their abilities, and offering support and reinforcement [10, 13]. It consists of five key elements: Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement.

There are plenty of benefits to using the ADKAR model:

- The ADKAR model can be used both in small and big companies. It can also be used on individual level.

- The model focuses on people's needs and behavioural patterns.

- The model provides a practical approach that can be applied immediately.

- It is an out-of-the-box solution. This makes ADKAR an excellent choice for companies that want ready-made recipes for change.

- It has been extensively field-tested. ADKAR is one of the most popular and widely used change models, a testament to its success [14,15].

The ADKAR model will not work in the following cases:

- Since the model is ready-made and can be applied instantly it doesn't provide you with micro-level details.

- Company need is to develop more sophisticated, complex change management processes. When a company wants or needs to design a different process for change, they will likely need to explore other options.

- Company is making certain types of business changes. A company undergoing digital transformation, for instance, may be adopting multiple technologies simultaneously. In such cases, companies may need to draw on expertise from digital transformation agencies, digital adoption solutions, IT consultancies, and so on.

- Company has a different value system or culture. Some businesses may have a cultural mismatch with the Prosci system. In that case, it would only make sense to look at different change models [14,15].

The first step of the model is to create “Awareness” of the need for change. It is considered “successfully achieved” when the employee understands why changes are necessary, accepts them, and can assess the risks of refusing changes. The change initiator must prepare clear answers to the following questions and provide significant evidence [10]:

- Why are the changes necessary?
- Why are the changes happening now?
- What is wrong with what we are doing today?
- What will happen if we do not implement the changes?

It should be noted that resistance from employees at the “Awareness” stage is a completely normal reaction and should exist to support the balance of the work environment. In the book “Adaptation-Innovation,” author Dr. Michael J. Kirton emphasizes two cognitive styles of business managers on a spectrum from more adaptive to more innovative. Employees exhibit similar behavior: “Adapters are more ready to anticipate challenges and threats from the system (often develop timely plans for savings, reduction, etc.), while innovators are more ready to anticipate events that may attract or threaten from outside, such as early signs of changes in tastes and markets or significant advancements in technologies that have not yet been fully utilized” [12]. This quote shows an individual’s approach to external events. The fundamental question to initiate the adaptation process is “What’s in it for me (WIIFM)?” The change initiator explains the benefit of innovations for each group of employees, creating desire.

“Desire,” in the context of the ADKAR model, represents a crucial psychological component in the change management process. This element has two main driving forces: motivation and ultimate personal choice. “Desire” connects “Awareness” with the subsequent stages of the model, serving as a motivational catalyst that encourages individuals and organizations towards successful change implementation. At the core of the “Desire” element is the fundamental question: “Why do we need to change?”. To answer this question, it is extremely important to understand the benefits that the proposed change will bring and communicate them.

However, to create more persuasive communication strategies, it is important to consider the following factors [10]:

- The nature of the change and «What's in it for me?»;
- Organizational or environmental context;
- Personal situation of the individual;
- Internal motivation.

The organizational context and environment reflect how an individual perceives the environment that may change: the success of past changes, support, organizational culture, organizational direction, etc. Additionally, desire can be viewed through the lens of motivational psychology. Theories of intrinsic and extrinsic motivation come into play when people are guided by their internal desires for personal growth, self-realization, and purpose. The “Desire” element is closely intertwined with effective change management. Leaders must not only articulate a clear vision of change but also inspire and engage their teams or stakeholders. Support, understanding, and resistance-handling skills are essential for leaders to prepare employees for change.

The third element of the ADKAR model – “Knowledge” – shows how to implement changes. Effective knowledge dissemination strategies are essential at this stage, as the thinking of the employee or the organization as a whole is transformed. Such strategies may include training programs, seminars, informational materials, and online resources. Moreover, a scientific approach to “Knowledge” underscores the importance of pedagogical methods that cater to different learning styles and preferences, thereby providing motivation. Understanding new roles and responsibilities associated with changes is also crucial in preparing educational materials [10]. Additionally, it is important to evaluate the effectiveness of training. Scientific approaches, such as knowledge assessments and quizzes, can be used to determine the level of understanding and retention of relevant information by individuals. This allows identifying knowledge gaps and adjusting corresponding educational approaches accordingly. Acquiring knowledge is a necessary prerequisite for developing the skills and competencies needed for the successful implementation of changes.

The fourth element of the ADKAR model – “Ability” – helps develop the competence of employees to effectively implement an initiative and

achieve the desired level of productivity. Several factors influence an individual's ability to adapt to changes [10]:

- Psychological barriers;
- Physical capabilities;
- Intellectual abilities;
- Time available for developing necessary skills;
- Availability of resources for developing new abilities.

Psychological barriers paralyze individuals and hinder their actions. For example, the fear of public speaking. Then manager or change lead should provide trainings to develop presenting skills. The most crucial factor is time. In the modern world, people strive to master new technologies in extremely short periods to be among the first and gain the most advantages. People and businesses need clearly and sensibly defined timeframes for learning, awareness, testing, and reinforcing skills and knowledge. Another essential factor is the availability of resources to support development, such as training sessions, seminars, practical sessions, coaching, mentoring programs, finances, necessary tools, and materials, which can sometimes be challenging to obtain and may require additional time, and which should be planned during «Knowledge» step.

The «Ability» element of the ADKAR model is a stage where knowledge transforms into practical competence, which subsequently requires «Reinforcement». The fifth element of the model includes the implementation of measures and strategies to ensure the sustainability of recently acquired behavioral, procedural, or systemic changes introduced during the initiative. The purpose of this stage is to prevent the loss of progress from the previous four steps, i.e., to preserve the integration of changes in the organization in the long term [10]. From the perspective of behavioral psychology, people tend to revert to familiar practices even after acquiring the knowledge and skills for development. In the «Reinforcement» phase, the following strategies are employed to ensure the stability of changes:

1. Feedback and Evaluation: Regular impact assessments and feedback mechanisms help identify any deviations or areas that require additional attention.

2. Recognition and Rewards for individuals and teams that embrace changes and consistently adhere to new practices. Incentives can motivate and reinforce desired behavior.

3. Leadership and Role Modeling: Leaders play a crucial role in reinforcing changes by setting an example through their actions and behavior. Continuous support and commitment to the initiative are essential factors.

4. Integration into Organizational Culture: Changes should be embedded in the values, beliefs, and daily practices of the organization. They should become a part of the organizational culture.

To analyze the effectiveness of the ADKAR methodology, the author of the article chose a hypothetical IT company (the actual name of the company cannot be disclosed for data protection), whose goal was to implement a unified automated project management application. The first attempt incurred losses of approximately \$30,000, lasted for 6 months, and only 80 out of the planned 200 employees were able to master the application. Upon reviewing the project implementation plan, the change initiator realized that there was a lack of clear awareness of the change and communication, as well as insufficient employee support. It was decided to use the ADKAR methodology, following each step clearly.

The following were created:

- A website to announce the problem, the change's purpose, and the benefits for each employee (creating "Awareness" and "Desire").

- Material base for acquiring necessary skills and knowledge for working with the new application (links to short videos introducing the principles and steps of using the application; organizing 2 training sessions for all new users: one for basic knowledge and one for advanced topics, etc.).

- Support service for inquiries about using the application and a group of champions who helped demonstrate the application's benefits.

- Weekly online meetings for discussing issues, announcements, and knowledge dissemination.

- Monthly meetings with the company's management department, as managers demonstrated how they used the application and motivated subordinates.

These actions led to effective results. For comparison, the number of users by the end of June 2023 was 80 individuals, and by the end of October 2023, it had increased to 170 individuals.

Proved that modern opportunities to use effective change management methods and methodologies allow implementing the process of innovation with maximum efficiency. The need to develop a culture that encourages taking calculated risks stimulates innovation, and innovation is growth, competitiveness, and success. For the maximum effectiveness of change implementation, it is advisable to communicate openly, explain the necessity, provide access to training and support during the active phase of changes, identify the benefits of innovation implementation for each employee group, inform them, and create a system of recognition and rewards for employees.

Список бібліографічних посилань

1. Волков, О. І. (2006). *Інноваційний розвиток промисловості України*. Київ: КНТ, 662 с.
2. Дергачова, В. В., Кузнецова, К. О. та Григорова, З. В. (2021). *Теорія і концепції менеджменту* [online]. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 190 с. Available at: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46448/1/Teoriia%20i%20kontseptsii%20menedzhmentu_KL.pdf [Accessed 9 Oct. 2023]
3. Дорошук, Г. А. (2016). *Управління організаційним розвитком: теоретичні та концептуальні основи*. Одеса, 196 с.
4. Овсянюк-Бердадіна, О. Ф., Островерхов, В. М. (2023) *Управління змінами*. Тернопіль: ЗУНУ, 148 с.
5. Шевченко, І. Б. (2015) *Управління змінами* [online]. Київ: НТУУ «КПІ» Політехніка, 231 с. Available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/12734> [Accessed 15 Oct. 2023].
6. Athuraliya, A. (2023). The ultimate 8 change management tools for 2023. [online]. In: *Creately*. Available at: <https://creately.com/guides/change-management-tools-list/> [Accessed 19 Oct. 2023].
7. Boyles, M. (2022). Innovation in business: What it is & why it's so important. [online]. In: *Business Insights Blog* Available at: <https://online.hbs.edu/blog/post/importance-of-innovation-in-business> [Accessed 10 Oct. 2023].
8. *Change management methodology: Definition and 13 types*. [online]. Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/change-management-methodology> [Accessed 15 Oct. 2023].

9. Henderson, T. (2017). *Council post: Why innovation is crucial to your organization's long-term success* [online]. Available at: <http://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2017/05/08/why-innovation-is-crucial-to-your-organizations-long-term-success/> [Accessed 13 Oct. 2023].
10. Hiatt, J. M. (2006). *ADKAR: a model for change in business, government and our community*. Prosci Inc.
11. Jaiswal, S. (2022). 4 important benefits of innovation in business: Emeritus India. [online] In: *Emeritus*. Available at: <https://emeritus.org/in/learn/important-benefits-of-innovation-in-business/> [Accessed 15 Oct. 2023].
12. Kirton, M. J. (2003). *Adaption-Innovation*. Psychology Press.
13. Prosci (2023). *Definition of Change Management* [online]. Available at: <https://www.prosci.com/resources/articles/definition-of-change-management> [Accessed 17 Oct. 2023].
14. WalkMe Team (2021). *The ADKAR Model of Change Management: Pros and Cons* [online]. Available at: <https://change.walkme.com/adkar-model/#:~:text=As%20mentioned%20ADKAR%20comes%20ready,sophisticated%2C%20complex%20change%20management%20processes> [Accessed 28 Nov. 2023].
15. Gupta, D. (2022). *What is ADKAR MODEL? Pros and Cons of the ADKAR Model* [online]. Available at: <https://startuptalky.com/adkar-model/> [Accessed 28 Nov. 2023].

References

1. Volkov, O. I. (2006). *Innovatsiynyy rozvytok promyslovosti*. Kyiv: KNT, 662 p.
2. Dergchova, V. V. (2021). *Teoriya i kontseptsiiy menedzhmentu: konspekt lektsiy z dystsypliny*. [online] Kyiv: KPI im. Ihorya Sikors'koho, 190 p. Available at: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/46448/1/Teoriia%20i%20kontseptsii%20menedzhmentu_KL.pdf [Accessed 9 Oct. 2023].
3. Doroshchuk, H. A. (2016). *Upravlinnya orhanizatsiynym rozvytkom: teoretychni ta kontseptual'ni osnovy*. Odesa: 196 p.
4. Ovsyanyuk-Berdadina, O. F., Ostroverkhov, V. M. (2023). *Upravlinnya zminamy*. Ternopil': ZUNU, 148 p.
5. Shevchenko, I. B. (2015). *Upravlinnya zminamy* [online]. Kyiv: NTUU «KPI» Politekhnik, 231 p. Available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/12734> [Accessed 15 Oct. 2023].
6. Athuraliya, A. (2023). The ultimate 8 change management tools for 2023. [online] In: *Creately*. Available at: <https://creately.com/guides/change-management-tools-list/> [Accessed 19 Oct. 2023].

7. Boyles, M. (2022). Innovation in business: What it is & why it's so important. [online] In: *Business Insights Blog*. Available at: <https://online.hbs.edu/blog/post/importance-of-innovation-in-business> [Accessed 10 Oct. 2023].

8. *Change management methodology: Definition and 13 types*. [online]. Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/change-management-methodology> [Accessed 15 Oct. 2023].

9. Henderson, T. (2017). Council post: Why innovation is crucial to your organization's long-term success. [online] In: *Forbes*. Available at: <http://www.forbes.com/sites/forbescoachescouncil/2017/05/08/why-innovation-is-crucial-to-your-organizations-long-term-success/> [Accessed 13 Oct. 2023].

10. Hiatt, J. M. (2006). *ADKAR: a model for change in business, government and our community*. Prosci Inc.

11. Jaiswal, S. (2022). 4 important benefits of innovation in business: Emeritus India. [online] In: *Emeritus*. Available at: <https://emeritus.org/in/learn/important-benefits-of-innovation-in-business/> [Accessed 15 Oct. 2023].

12. Kirton, M. J. (2003). *Adaption-Innovation*. Psychology Press.

13. Prosci (2023). Definition of Change Management. *Prosci*. [online]. Available at: <https://www.prosci.com/resources/articles/definition-of-change-management> [Accessed 17 Oct. 2023].

14. WalkMe Team (2021). *The ADKAR Model of Change Management: Pros and Cons* [online]. Available at: <https://change.walkme.com/adkar-model/#:~:text=As%20mentioned%20ADKAR%20comes%20ready,sophisticated%2C%20complex%20change%20management%20processes> [Accessed 28 Nov. 2023].

15. Gupta, D. (2022). *What is ADKAR MODEL? Pros and Cons of the ADKAR Model* [online]. Available at: <https://startuptalky.com/adkar-model/> [Accessed 28 Nov. 2023].

**До 25-річчя
музею історії ХГУ «НУА»**

В. І. Астахова, Н. П. Коваленко

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ: ДЕЯКІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРИКЛАДИ ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

(до 25-річчя створення музею історії ХГУ «НУА»)

Актуальність запропонованої теми пояснюється сучасною ситуацією в Україні, коли в зв'язку з воєнним станом, нестабільністю та відсутністю чітких перспектив подальшої життєдіяльності, відбуваються складні, часом непередбачені соціальні, економічні, політичні зміни, коли руйнуються роками створювані матеріальні та духовні цінності, корпоративна культура і навіть сімейні та міжособові стосунки.

В статті на підставі конкретних, переконливих прикладів робляться два базових висновки. **По-перше**, про необхідність розробки наукової концепції створення та розвитку університетських музеїв нового типу, які за своїм соціальним призначенням повинні тепер не тільки популяризувати досягнення культурно-освітнього середовища, але й забезпечувати його постійне оновлення, домагатися залучення найширшого кола громадян до надбань національної та світової культури, сприяти консолідації людей, їх максимально чіткому розумінню подій, що відбуваються.

По-друге, в роботі йдеться про необмежені можливості реалізації соціальних функцій музеїв історії навчальних закладів, підкреслюється, що саме ці структури в умовах кризової ситуації спроможні найбільш ефективно формувати чітке та правдиве уявлення студентства та учнівської молоді про історію становлення в Україні освіти, науки та культури, а це наочно сприяє становленню історичної пам'яті, зміцненню корпоративної культури, ствердженню громадянсько-патріотичного світогляду всіх і кожного.

Мета цієї публікації – ще раз підкреслити зростаючу роль та значущість університетських історичних музеїв, на конкретних прикладах продемонструвати їхні можливості, які в кризових умовах проявляються значно яскравіше та ефективніше.

Ключові слова: музей історії навчального закладу, освіта, культура, культурно-освітнє середовище, корпоративна культура, громадянсько-патріотична свідомість.

Astakhova Valentina, Kovalenko Nadiya. The Museum of the History of Educational Institution: some conceptual provisions and examples of practical applications (until the 25th anniversary of the creation of the Museum of History of KhHU «PUA»).

Abstract: The relevance of the proposed topic is explained by the current situation in Ukraine, when in connection with the state of war, instability and the lack of clear prospects for further life, complex, sometimes unforeseen social, economic, and political changes, when the material and spiritual values created over the years, corporate culture and even family and interpersonal relationships are destroyed.

The article draws two basic conclusions from concrete, convincing examples. **Firstly**, on the need to develop a scientific concept for the creation and development of university museums of a new type, which, in their social purpose, should now not only popularize the achievements of the cultural and educational environment, but also ensure its constant renewal, Work to involve the widest possible range of citizens in the national and global commons. to contribute to the consolidation of people, their maximum clear understanding of the ongoing events.

Secondly, the work talks about the unlimited possibilities of realizing the social functions of museums of the history of educational institutions, it is emphasized that it is these structures in a crisis situation that are most effectively able to form a clear and true idea of students and student youth about the history of the formation of education, science and culture in Ukraine, which unambiguously contributes to the formation of historical memory, the strengthening of corporate culture, and the establishment of the civic and patriotic outlook of everyone.

The purpose of this publication is to once again emphasize the growing role and importance of university historical museums, to demonstrate their capabilities, which in crisis conditions are much brighter and more effective.

Key words: museum of the history of the educational institution, education, culture, cultural and educational environment, corporate culture, civic and patriotic consciousness.

Музей – (від грецького музеум – храм музи). «Це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян, і в першу чергу, молоді, до надбань національної та світової культурної спадщини»

(Закон України «Про музеї та музейну справу» 1995 р.)

Музей, як багатофункціональний інститут соціальної пам'яті, є одним із ключових факторів системи соціального відтворення, який об'єднує історичність і нові тенденції епохи, чим дозволяє зробити значний крок від функції трансляції до функції комунікації, ствердження нових поглядів на історію та майбутнє своєї країни, своєї *Alma mater*, своєї родини. Організаційна структура музею стає тепер більш сприятливою до змін, до тих нових вимог, що висуває життя.

Якщо раніше музеї звертали увагу тільки на минуле, зберігачами якого вони виступали, і метою експозиції, як основного каналу комунікації музею, був суто історичний об'єкт, то у сучасному світі метою експозиції є осмислення минулого, рефлексія від історії до майбутнього через теперішнє. Важливо не лише розповісти «як було», але й наглядно продемонструвати до чого це привело у «минулому» і «що треба врахувати в майбутньому у зв'язку із цим». Музей сьогодні розглядається як комунікативний простір, котрий забезпечує стійкий контакт відвідувачів із культурою, посередництвом експозицій, інтерактивних заходів та сучасних інформаційних технологій [8, с. 3–8].

Функціональна характеристика музею будується на загально-визнаній тріаді: 1) Збирання, збереження та наукова систематизація цінностей, які сприяють формуванню культурного простору в суспільстві, зокрема культурно-освітнього середовища в навчальному закладі; 2) Науково-дослідна робота, спрямована на вивчення та аналіз матеріалів, документів, артефактів та інших матеріальних та духовних цінностей; 3) Трансляція інформації, яку має музей в своєму розпорядженні, її аналіз та тлумачення з метою формування світоглядних принципів особистості в конкретний період часу, що звичайно стимулює

в повній мірі формування історичної пам'яті, закріплення єдності, взаємодії, корпоративної культури взагалі.

Ефективність функціонування музею і оцінюється саме з цих позицій: з одного боку якістю системності та науковості в роботі по збиранню та обробці документів, артефактів, матеріалів, що надходять до фондів музею (так зване фондування музейних цінностей), а з другого – якістю інформації, що доводиться до відвідувачів, її актуальністю, правдивістю, доступністю, переконливістю, естетичністю оформлення, сучасністю технічного та технологічного забезпечення.

На жаль, музезнавство і досі не стало в нашій країні самостійним науковим напрямом. В науковій та науково-популярній літературі небагато знайдеться публікацій, присвячених музейній справі, функціональним характеристикам музеїв, їхній класифікації, місцю та ролі в рішенні завдань, які стоять перед суспільством. Це в повній мірі стосується музеїв закладів вищої освіти (ЗВО), в першу чергу, звичайно, музеїв історії цих закладів.

Спроби розробки наукової концепції створення музеїв нового типу, розкриття окремих функціональних характеристик та ролі музеїв ЗВО в сучасному світі, звичайно, мають місце [див. 1–14], але стан сучасного соціуму як в Україні так і в світі в цілому наполегливо вимагає більшої уваги науковців до проблем соціального значення музеїв, в першу чергу тих, які створюються в навчальних закладах, бо саме тут відбувається становлення світогляду молодої людини, гартується її громадянська позиція, її відношення до історії своєї країни, своєї малої батьківщини, родини, до людей, які її оточують. Через музейні можливості найефективніше формується оцінка минулого, сучасного та майбутнього.

Особлива роль в цьому плані належить саме музеям історії навчальних закладів, які дозволяють зрозуміти процеси розвитку освіти, науки та культури, становлення духовного світу кожного громадянина. Саме з цього напрямку наукові дослідження (історичні, соціологічні, психолого-педагогічні та ін.) ведуться в нашій країні вкрай недостатньо, а питання про роль та можливості музеїв в кризових умовах в науковій літературі практично зовсім не досліджуються.

В той же час є всі підстави стверджувати, що єдність викладацького складу, студентів та учнів, співробітників, батьків та інших учасників університетської спільноти, збігання їх інтересів та цілей, шляхів досягнення мети та реалізації місії відіграють вирішальну роль в діяльності навчального закладу по формуванню гідних громадян суспільства. І саме музей історії ЗВО своїми засобами спроможний системно впливати на формування такої єдності, на консолідацію всіх елементів спільноти, на постійне укріплення корпоративної культури даної організації. При чому забезпечення взаємодії цих елементів відбувається як по горизонталі так і по вертикалі [7, с. 60–68]. Ми розглядаємо корпоративну культуру як систему цінностей, форм взаємодії, еталонів, притаманних даній спільноті і відтворюючих її індивідуалізоване відношення до суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища. Корпоративна культура сприяє створенню іміджа та репутації ЗВО, що пов'язує її безпосередньо з діяльністю історичного музею, який теж націлений на виконання цих функцій. Як спеціалізований науково-дослідний заклад, що досліджує досягнення та поступовий розвиток в науковій сфері, музей доводить до відома своїх відвідувачів чого можна досягти спільними зусиллями, тобто об'єктивно сприяє становленню їхніх спільних інтересів, баченню цілей та перспектив подальшого розвитку.

В якості прикладу можна привести публікацію унікального видання, підготовленого університетською спільнотою ХГУ «НУА» на підставі документів та матеріалів наданих музеями історії більшості харківських закладів вищої освіти. Мається на увазі наукова збірка нарисів-біографій ректорів Харківських ВЗО з часу виникнення кожного закладу і до початку ХХІ століття. Таке видання було підготоване в Україні вперше. Матеріали збиралися протягом трьох років спільними зусиллями всієї спільноти Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» з допомогою університетських музеїв історії майже всіх ЗВО міста.

Книга «Служіння Вітчизні та обов'язку. Нариси про життя та діяльність ректорів харківських вищих навчальних закладів (1805–2004)» обсяг майже 800 сторінок вийшла з друку восени 2004 р. [10]. Авторами цієї роботи стали 139 працівників лише ХГУ «НУА».

Її передвісником була теж колективна монографія «Невичерпне джерело духовності. Нариси про діяльність музеїв історії вищих навчальних закладів м. Харкова», яка дозволила залучити до роботи над створенням ректорських портретів співробітників музеїв історії майже всіх Харківських ЗВО. Це звичайно сприяло формуванню спільноти музейних працівників і призвело кінець кінцем до створення Асоціації університетських історичних музеїв міста [8].

Установчі збори, що відбулися 18 листопада 2004 року на базі Народної української академії, проголосили створення Асоціації як громадської організації при Раді ректорів ЗВО м. Харкова. Був затверджений статут цієї організації, в якому визначена її основна мета: встановлення професійних контактів між співробітниками університетських музеїв, спеціалістами музейної справи та представниками інших організацій та установ, захист соціальних, творчих та культурних інтересів університетської спільноти.

На початковому етапі до складу Асоціації увійшли 20 музеїв ЗВО IV рівня акредитації та ще 5 музеїв III рівня. На початок 2024 року Асоціація об'єднувала 22 вузівських музеїв м. Харкова. Її першим головою було обрано професора ХНУ ім. В.Н. Каразіна Євгена Петровича Пугача, якого пізніше змінив доктор історичних наук, професор Посохов Сергій Іванович.

Діяльність Асоціації наочно довела, що подібна практика дозволяє забезпечувати стратегічне співробітництво між всіма зацікавленими сторонами (університетами, їх музеями, музейним керівництвом), координувати їх діяльність, упорядковувати та збагачувати університетські колекції та експозиції, вести науково-дослідну та інформаційну роботу, підвищувати кваліфікацію співробітників.

Специфічною функцією вузівських музеїв історії в справі консолідації спільноти своїх навчальних закладів можна вважати також безпосередню участь всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в комплектуванні музейних фондів та особливо в формуванні експозицій, створенні виставок та музейних кімнат як філій основного музею (наприклад, музейна кімната Т.Г. Шевченка, створена в 2001 році кафедрою українознавства НУА). Музей має унікальну можливість підбирати, зберігати, систематизувати та поширювати культурно-

освітній простір ЗВО. Він відсліджує динаміку системи освіти і виховання в навчальному закладі протягом багатьох років. Унікальність їхньої діяльності наочно проявляється в накопиченні традицій, спадкоємності, безперервності освітнього процесу. Тобто роботою в системі, яка спроможна формувати духовні цінності людини як традиційні так і інноваційні [13, с. 148-149].

Ефективність роботи музею і оцінюється саме з цих позицій: з одного боку рівнем системності та науковості в роботі по збиранню та обробці матеріалів, що надходять до фондів музею, а з другого – якістю інформації, що доводиться до відвідувачів, її актуальністю, правдивістю, доступністю і т. ін. [див. 4].

Сутність і майбутнє музею в значній мірі складає процес безпосереднього спілкування з людьми. Це визначило затвердження нового підходу до цього процесу, коли в епіцентрі музейної діяльності вбачають не предмети та артефакти виставлені в експозицію, а людину – відвідувача, який прийшов до музею з метою спілкування з музейними експонатами. І цього відвідувача треба переконати, дати йому розуміння того, що системна робота, згуртованість колективу, одностайність та довіра проміж людей, їхня взаємодія неодмінно забезпечать високі досягнення.

Визначена вище тріада стрижневих функцій університетських музеїв не вичерпує багатьох похідних функціональних зобов'язань, які мають значний вплив на рівень ефективності музейної справи. Це, звичайно, навчальна функція, інформаційно-комунікативна, просвітницька, профорієнтаційна, краєзнавча, міжнародних зв'язків та інші. Сьогодні народжуються і принципово нові функції музеїв вищої школи, зокрема функція індивідуалізації навчання та тотальної інформації, забезпечення органічного зв'язку освіти, науки, культури та релігії, міждисциплінарні зв'язки та співпраця з бізнесом, випередження подій та сучасних темпів загального прогресу, тощо [1, с. 5–14].

Досить для підтвердження сказати хоча б про індивідуалізацію навчання, якій безумовно, належить майбутнє. Не випадково вже сьогодні студентів та магістрів приймають до закладів вищої освіти не на спеціальності, а на програми, бо такий підхід дозволяє навчати за обраною програмою саме на індивідуальних підставах. В роботах

багатьох дослідників переконливо стверджується, що зараз вже не доцільно гнатися за кількістю абітурієнтів, бо це в значній мірі пов'язано з намаганням збільшити прибутки освітнього закладу, тим більше, що сучасність не дає підстав для оптимізму щодо зростання кількості бажаючих одержувати вищу освіту в Україні.

Сьогодні потрібні якість, доступність, переконливість, цікавість, наочність та технологічність, а в цьому вже вимальовується місце та роль музеїв, їхніх функціональних особливостей. Для музеїв вже став традиційним новий формат взаємодії з відвідувачами, який базується на принципах діалогового спілкування навіть в режимі он-лайн. Гуманістична парадигма освіти, на якій зиждаються подальші освітянські стратегії, протистоїть двом традиційним і значно більше поширеним – авторитарній та маніпулятивній.

Гуманістична парадигма відрізняється від двох останніх в першу чергу тим, що розглядає соціальні відносини як взаємодію партнерів, кожен з яких трактується як повноправний суб'єкт цих відносин. Така форма відносин і одержала назву діалогічної, на відміну від авторитарної та маніпулятивної, які визначаються як монологічні, традиційні і які досі мають значне поширення в навчально-виховному процесі ЗВО. Музеї в цьому випадку йдуть попереду, забезпечуючи простір для просування принципів індивідуалізації.

Чіткі функціональні характеристики дозволяють досить конкретно формулювати принципи діяльності музею, його мету та завдання. Виходячи із твердження, що музей виступає одним із головних інструментів збереження та систематизації, фіксації фактів із життя ЗВО, їх правдивого, не припускаючого перекозень, висвітлення з метою розуміння того, що, чому і як відбувається навколо нас, ми можемо впевнено стверджувати, що сучасний університетський музей потребує забезпечити професійний підхід до роботи як з фондами, так і з експозиційними матеріалами. Це визначає також необхідність послідовного збереження символів, традицій та ритуалів, формування поважливого ставлення до знань та освіти, до свого навчального закладу, до своїх вчителів, батьків, взагалі до людей та навколишнього світу.

В музеї історії НУА, наприклад, впроваджується перспективно спланована робота по обробці фондових матеріалів та документів,

комплектуванню персоналій, підборки артефактів для виставок, оновлення експозицій, проведення конкурсів та підготовки замовлень на тематичні екскурсії. Велику роботу проводить Рада музею та музейні кімнати по факультетах.

Музей історії ХГУ «НУА» було відкрито 9 жовтня 1999 року, хоча матеріали для нього, як і сама ідея його створення відносяться до 1995 р., коли наказом ректора був призначений перший директор майбутнього музею – Ольга Валеріївна Ковальова, а Вчена Рада НУА затвердила план підготовки до його відкриття. А вже в 2010 році музей отримав звання зразкового університетського музею разом зі ще з чотирма музеями ЗВО міста.

В 2015 році музей отримав нове приміщення на першому поверсі головного навчального корпусу площею біля 300 м². Експозиція розмістилася на 102 м², останні – дозволили вести цілеспрямовану роботу по розміщенню наукової апробації постійно зростаючих фондів, персоналій, артефактів і т. ін.

Сьогодні, напередодні свого чверть – вікового ювілею, музей історії ХГУ «НУА» – це перш за все майже 45 фондових описів, більше сотні персоналій, унікальні артефакти та документи. Експозиція музею – це 25 стендів та 15 вітрин, експонати в яких згруповано по напрямам діяльності академічного колективу за минулі 33 роки. До експозиції входять також нагороди, які отримані Академією, її першим ректором професором, Почесним громадянином м. Харкова В. І. Астаховою, та сьогоднішнім ректором, проф. К. В. Астаховою, багатьма іншими представниками славетного колективу ХГУ «НУА».

У центрі експозиційного залу – головні символи Академії – її Прапор, Емблема, Девіз, Текст гімну НУА та макет скульптури «Вогонь знань». Прапор Академії – її головний символ, честь та гідність. Це синє кашемірове полотнище розміром 150х180 см, обшите по краю білою бахромою та прикрашене білими шовковими китицями. В центрі прапора розміщена вишита білими, шовковими нитками емблема НУА розміром в діаметрі 75 см. Кольори прапора визначені не випадково. Синій – це традиційно академічний колір, який символізує схиляння перед навчанням, знаннями та наукою, білий – колір чистоти

та відданості ідеалам, а ідеал НУА, її головна мета і сенс діяльності в триєдиній формулі її девізу: Освіта – інтелігентність – культура.

Академія першою серед харківських вишів розробила та сертифікувала 18 липня 1997 р. (державний патент № 19101) свій прапор, що свідчить про самостійність та самодостатність НУА, про високий рівень її організаційної та корпоративної культури. Прапор зберігається в музеї історії Академії, виносять його на академічні урочистості двічі на рік: 29 травня – у День народження НУА та першого вересня – на честь посвяти першокурсників в студенти. Прапорonosець призначається Радою Академії один раз на 4 роки із числа кращих студентів. Портрети прапорonosців розміщено на одному з центральних стендів музею.

На стенді розміщено прізвища, прапорonosців та біографічні довідки про них. Першим прапорonosцем ХГУ «НУА» став Юрій Каверін (1997–1999), випускник БУ-1999 р.

Його змінили:

Віталій Крутлов (1999–2003), випускник БУ 2003,
Антон Гладченко (2003–2007), випускник БУ 2007,
Михайло Шацький (2007–2009), випускник БУ 2009,
Станіслав Ждан (2009-2012), випускник СМ 2012,
Станіслав Малік (2012–2015), випускник БУ 2015,
Денис Пожидаєв (2015–2018), випускник БУ 2020,
Іван Поліщук (2018–2022), випускник БУ 2022.

Поруч із прапором, в центральному залі музею, зменшений макет скульптури «Вогонь знань», яка була подарована Академії в 2001 році, на честь 10-ти річчя НУА народним художником України, скульптором К. С. Мамедовим. Зараз оригінал цієї скульптури встановлений біля головного входу до ХГУ «НУА». За центральною експозицією розміщено оригінальний стенд «ДВА КРИЛА» це символічні крила птаха, який підіймається у політ, де під лівим крилом виставлені нагороди, отримані Академією за 33 роки її існування, а під правим крилом – 29 томів літопису, який охоплює події з першого року існування Академії (з вересня 1991 р. до теперішнього часу). У них зібрано унікальні матеріали, фотографії, документи про навчально-виховний процес у НУА. На вітрині представлено 29 томів літопису,

1 том – 1991/1995 навчальний рік і ХХІХ том – 2023/2024 навчальний рік. Всього 46 книг, які викладені на фоні великого колективного портрету тих, хто працював в академії в рік відкриття нового приміщення музею (2010 рік).

Про ефективність роботи музею за 33 роки його існування можна скласти уявлення не лише по його численних нагородах та надзвичайно цікавих експозиційних матеріалах. Досить переконливо про це свідчить хоча б перелік основних робіт, що систематично виконуються.

1. Перш за все це, неодмінне, виконання всіх планових показників в повному обсязі; збереження та постійне поповнення фондів та експозиції, в останні роки зокрема артефактами пов'язаними з війною (наприклад, фрагмент ракети, якою було зруйновано другий навчальний корпус під час чергового обстрілу міста. Ще один надзвичайно цікавий експонат поповнив експозицію в цьому році. Під час ремонтних робіт у ІІ корпусі НУА після влучення ракети знайдено керамічні плитки закладені під час будівництва корпусу у 1910 році. Це вироби відомого у Харкові підприємця Едуарда Бергенгейма. Частина знахідки поповнила експозицію, інші передані на зберігання до фондів музею.

2. На почесному місці в музеї знаходиться Літопис нашої *Alma mater* – головна книга, в якій фіксується щоденне життя Академії з першого року її створення до останніх часів. На вітрині представлено 29 томів Літопису, до виходу готується ХХХ том. Такого просто немає в жодному навчальному закладі країни. Ми пишаємось тим, що робота ця не зупиняється, не зважаючи ні на які негаразди пов'язані з воєнним становищем (руйнування другого навчального корпусу під час обстрілу міста, пошкодження бібліотеки в ході пожежі теж пов'язаної з обстрілом – під час гасіння пожежі на корпус було вилито більше 50 тон води; зменшення контингенту школярів та студентів, інтенсивні міграційні процеси серед викладачів і т. ін.).

3. Систематично ведеться робота над Книгою Пошани, Книгою Пам'яті та Книгою Почесних гостей НУА. До книги Пошани заносяться прізвища тих, хто відзначився протягом року добрими справами або видатними досягненнями. Таких прізвищ на кінець 2023 року в книзі налічувалося 249. Книга Пам'яті – це академічний меморіал,

куди вписані прізвища тих, хто пішов з життя, віддавши Академії свої кращі роки, сили, здоров'я, наснагу. На сьогодні в книзі Пам'яті увічнені 29 прізвищ зі словами «не говоріть з печаллю «їх немає», а з вдячністю «вони були».

І третя Книга, над якою музей працює повсякчасно – це книга почесних гостей Академії, які залишають в Книзі відгуки про свої враження від знайомства з музеєм. Кількість записів, які робилися людьми різних вікстів та професій, з різних міст та країн світу, вже давно перебільшила десяток тисяч осіб. І ця робота теж не припиняється ані на один день.

14.10.1999 р.

Дорогая, любимая наша Народная украинская академия!

У тебя уже есть свой замечательный музей, и это несомненное свидетельство твоей нужности городу и Украине, жизнеспособности, уверенности в дне сегодняшнем и завтрашнем. Пройдут годы, десятилетия, века и многие поколения студентов и преподавателей НУА будут приходить в этот музей и, с гордостью глядя на экспонаты, говорить: «Это – мы, это – наша история, это – наша Академия!»

Счастье тебе и удачи, Академия!

*Члены попечительского Совета Мещеряков В.Ф.,
Рубан В.В., Горбунова-Рубан С.О., Рубашенко А.К.,
Кацуба Н.И., Зеленина Е., Дидек П.*

24.10.1999 р.

История – ты не тома,

Что мы читаем в дни досуга,

История – ты жизнь сама.

А это больше чем наука!

Этими стихами Н. Доризо мне захотелось выразить нахлынувшие чувства. Успехов, творчества, последователей этой нужной работе.

*Голова Національної Ради жінок України
І. Толубєва*

08.2001 р.

*Музей – это история,
История – вечность,
И мы надеемся стать частью
Твоей истории!*

С любовью РП-13.

01.02.2002 р.

*Відкрили для себе чудову сторінку вузу нової генерації
навчальних закладів. Зворушливо довідалися про найсвятіші
атрибути закладу. Сподіваємось на плідну співпрацю.*

*З повагою директор НМЦ Міністерства освіти
і науки України К.М. Лівківський
Проректор МІЛО Т.П. Лівківська*

13.11.2015 р.

*Я счастлив, что в чем-то причастен к Академии. Этот
комплекс уникален! Я восхищаюсь настоящим и верю в большое
будущее Академии!*

Академик НАНУ Семиноженко В.П.

29.05.2017 р.

*Спасибо большое за сохранения памяти для потомков и
воспитания их в духе Ваших ценностей.*

Процветания Вам.

*Марина Малыгина
Глава представительства «Пирсон»
(Великобритания) в Украине*

27.11.2017 р.

*Високоповажній освітянській та науковій спільноті Академії –
для мене є велика честь і приємність відвідати Ваш заклад і
бути корисною для Вашого розвитку.*

З повагою С. Калашнікова

12.11.2021 р.

Потрясающая экспозиция и экскурсия, которая позволяет вспомнить собственный боевой путь, понять, как много дала Академия и в живую показать, что такое преемственность поколений в НУА.

*Вожатая 1999, 2002 года, командир
вожатского отряда, доц. кафедры
социологии Н.П. Гога
(выставка футболок СТО)*

25.01.2022 р.

Гуляешь по Харькову, учишься и живешь, а тут вдруг узнаешь о другом портале, о чудесном месте – НУА! Сразу понимаешь, что я не туда поступил, а нужно было сразу сюда поступать и пробивать дорогу в жизнь!

Очень увлекательная и интересная экскурсия! Спасибо!

К.В. Цетковский

28.09.2023 р.

Спустя 14 лет атмосфера родного Университета такая же светлая. Развития Вам, добра, талантливых и добрых студентов. Время не имеет значения, когда есть цель, любовь. Вы единственны и уникальны среди других вузов.

Мацова О.

07.02.2024

Сьогодні в музеї «НУА» вперше пройшла екскурсія англійською мовою, яку провів студент 1 курсу факультету РП Нецора Данило. Відвідувачами стали учні 9-11 класів ліцею НУА. Екскурсія була цікава, змістовна та повчальна, особливо для учнів, які вперше відвідали музей історії НУА. Дякую за надану можливість.

*Ксенія Прокопенко,
учениця 10-А кл. ХПЛ «НУА»*

4. Особливої уваги постійно вимагає до себе виставкова робота. Щорічно в музеї організуються 7–10 виставок і постійно оновлюються ті, що розміщені на III та IV поверхах головного корпусу. В 2023/2024 навчальному році були підготовлені та представлені до огляду шість нових виставок: «Виставка футболок студентських трудових загонів НУА» до Міжнародного дня студентів 17 листопада); «Старовинні новорічні листівки та іграшки», «Реліквії моєї родини» (до 25 річчя проведення конкурсу «Історія моєї родини»), музейна педагогіка в дії» (до дня народження музею). В січні 2024 р. в експозиційному залі була відкрита виставка – реквієм, присвячена нашим випускникам, які загинули під час воєнних дій.

На жаль, Академія має важкі втрати серед учнів, студентів та викладачів. 2 жовтня 2022 року в селі Кучерівка (Куп'янський напрям) загинув випускник факультету «Соціальний менеджмент» Олег Андрущенко, а 28 грудня 2022 р. під час виконання бойового завдання під Бахмутом загинула випускниця 2011 року, золота медалістка СЕПШ Влада Черних. Указом Президента України Черних Владиславу Валентинівну нагороджено орденом «За мужність» (посмертно). На виставці представлені їх бойові фотографії, документи, особисті речі. 16 травня 2023 року директор музею та члени ради музею І. С. Снурніков та П. Москаленко прийняли участь у зустрічі з батьком Влади Черних Валентином Петровичем та з її побратимами. На зустрічі для майбутньої виставки були передані унікальні документи та артефакти.

Додатком до цього можна вважати систематичну роботу музейщиків на Аллеї пам'яті яка була відкрита 24 квітня 2010 року на честь 65-річчя Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками. Аллея, вздовж якої тоді ж були висаджені молоді липи та березова роща вимагають постійної уваги та догляду, що організаційно входить до функціональних обов'язків музею та старанно їм виконуються.

5. Члени Ради музею та його директор приймають постійну участь у наукових конференціях та зустрічах з питань музезнавства. Так, ректор НУА К. В. Астахова та директор музею Н. П. Коваленко прийняли участь у міжнародній зустрічі музеїв вищих навчальних закладів Європи, що відбулася у Варшаві 19 вересня 2023 року.

По результатах цієї зустрічі видана збірка «Музейна педагогіка в науковому світі», в якій розміщені тези наших учасників по темі «Науково-дослідні розвідки музейного комплексу Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» під час воєнного стану». За підсумками цієї зустрічі від партнерів із Польщі [14] музей історії НУА отримав гуманітарну допомогу – шість вогнегасників, два сушачи повітря та один обігрівач.

6. Робота з екскурсорами – це один з найважливіших напрямів діяльності музею. З перших днів свого існування ми поставили собі за мету – екскурсії повинні проводити лише студенти та ліцеїсти – старшокласники. Для цього при факультеті додаткових спеціальностей кращі з них проходять протягом року цільову підготовку за програмами, що включають в себе і теорію музеєзнавства і виконання практичних завдань (підготовка текстів екскурсій, проведення навчальних занять для учнів ліцею та пробних оглядових екскурсій по музею, виставкам та Аллеї Пам'яті). Тільки в поточному навчальному році екскурсорами музею Осмаковою Анастасією, Лікуною Софією, Маковецькою Софією, Коваленко Марією під керівництвом голови загону екскурсорів Пилипа Москаленко – магістра V курсу РП, члена Ради музею підготовлено шість відео екскурсій для використання вчителями та учнями ліцею під час вивчення окремих розділів навчальних програм.

В цілому протягом першого півріччя цього року по музею та виставках проведено 32 офф-лайн екскурсії, в яких прийняли участь понад 150 відвідувачів, в тому числі не лише наші студенти та ліцеїсти, а також старшокласники шкіл міста та області, випускники, навіть іноземні гості Харкова. 21 лютого в НУА побував з візитом мер нашого міста Ігор Терехов, який теж відвідав музей та залишив запис в книзі почесних гостей.

Розповісти про всі напрями повсякденної, складної та надзвичайно відповідальної роботи музею в одній статті практично неможливо. В НУА планується підготовка спеціальної монографії, яка буде присвячена питанням теорії та практики музейної справи, щоб постійно залишатися конкурентоздатним привабливим для майбутніх студентів та викладачів, кожен навчальний заклад змушений вести постійний

пошук оптимальних шляхів свого подальшого розвитку, своєчасно виявляти виникаючі протиріччя, небезпеки та погрози, постійно ставити перед собою нові, все більш складні завдання.

Система зближення традиційних та інноваційних підходів до освітянської діяльності вимагає від ЗВО суттєвих змін в його роботі, посилення впливу на всіх його суб'єктів, суттєвого підвищення ефективності всіх напрямів його діяльності. І це в повній мірі стосується музею, який вивчає історію свого навчального закладу та доводить її до відома відвідувачів у відповідності із своїми функціональними обов'язками. Кожен новий рік в життєдіяльності музею історії ХГУ «НУА» – це не лише досягнення та «рапорти під фанфари». Це народження нових ідей, а з ними нових проблем, складнощів та висот, досягнення яких потребує самовідданої праці та розуміння її значущості для людей.

В НУА бачать ці проблеми, розуміють їх складність, але не відступають від своїх планів та принципів, відтворюючи основний девіз Академії – «Освіта. Інтелігентність. Культура». Найближчі плани музею – продовження роботи з персоналіями та фондами, формування історичної пам'яті та громадянської відповідальності, любові до своєї Вітчизни, вдячності своїй родині та своїм Вчителям. В планах поточного навчального року проведення соціологічних та психологічних досліджень з питань ефективності діяльності музею в екстремальних умовах, підготовка текстів екскурсій по темі «НУА під час воєнних дій», а також максимальна технізація всієї діяльності музейного комплексу, впровадження нових технологій та штучного інтелекту.

Таким чином, функціональна характеристика музею будується на двоєдиному показнику: з одного боку збирання, збереження та систематизація цінностей, які повсякчасно надходять до фондів музею, формуючи культурно-освітнє середовище навчального закладу, а з другого боку це трансляція інформації, яку має в своєму розпорядженні музей, її аналіз та тлумачення з метою формування світоглядних принципів особистості в конкретний період часу, що звичайно в повній мірі стимулює формування єдності, взаєморозуміння та взаємодії всієї університетської спільноти, забезпечує ту теплу, дружню атмосферу, в якій хочеться жити, працювати, домагатися нових звершень.

Список бібліографічних посилань

1. Андрущенко, В. П. (2019). Глобальні тренди розвитку освіти XXI століття. *Вища освіта України*, 3, с. 5–14.
2. Астахова, Е. В. (2006). *Кадровый корпус высшей школы Украины: метаморфозы развития*. Харьков: Изд-во НУА, 188 с.
3. Бех, І. Д. (2003). *Виховання особистості*. Київ: Либідь, кн. 2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні заходи, 344 с.
4. Ковальчук, Є. М. (2012). Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції. *Волинський музейний вісник*, вип. 3, с. 12–22.
5. Мартем'янова, Н. С. (2017). Музейна педагогіка в організації культурно-освітньої діяльності музею. *Вісник Харківської державної Академії культури*, вип. 139.
6. Мастеница, Е. Н. (2000). Музейная среда и формирование человека культуры. В: *Эстетическое развитие ребенка в музейной среде и современные образовательные технологии*. С. 51–53.
7. Астахова, В. И. и др. (2012). *Музейная педагогика в действии*. Харьков: Изд.-во «НУА», кн. 2. Роль вузовских музеев в формировании и развитии культурно-образовательной среды, 79 с.
8. Астахова, В. И. (ред.). (2003). *Невичерпне джерело духовності. Нариси про діяльність музеїв історії вищих навчальних закладів м. Харкова*. Харків: Вид.-во «НУА», 140 с.
9. Астахова, В. И. (сост.). (2003). *Символика и традиции Народной украинской академии*. Харьков: Изд-во «НУА», 37 с.
10. Астахова, В. И. (ред.). (2003). *Служение отечеству и долгу. Очерки о жизнедеятельности ректоров Харьковских вузов (1805–2004)*. Харьков: Фолио, 797 с.
11. Сотнікова, О. М. (2011). Музей в інформаційному суспільстві: комунікативні ідеї сьогодення. У: *Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму*. Харків.
12. Филипчук, Н. О. (2017). Просвітницькі функції музейної педагогіки в Україні. У: *Вища освіта України в контексті інтеграції до Європейського освітнього простору*, вип. 21, т. III (77).
13. Чибисова, Н. Г. (2020). Культурно-образовательная среда частного учебного заведения как фактор формирования личности. *Вчені записки ХГУ «НУА»*, т. XXV, с. 144–153.
14. Астахова, К. В., Коваленко, Н. П. (2023). Науково-дослідні розвідки музейного комплексу ХГУ «НУА» під час воєнного стану. У: *Музейна педагогіка в науковому світі*. Варшава.

References

1. Andryushchenko, V. P. (2019). Global trends in the development of education of the 21st century. *Higher Education of Ukraine*, 3, pp. 5–14.
2. Astakhova, E. V. (2006). *The personnel corps of the higher school of Ukraine: metamorphoses of development*. Kharkov: Izd-vo NUA, 188 p.
3. Beh, I. D. (2003). *Personality education*. Kyiv: Lybid, book 2. Personal-oriented approach: scientific and practical measures, 344 p.
4. Kovalchuk, E. M. (2012). Museum in the modern world: development of a scientific concept. *Volyn museum bulletin*, vol. 3, pp. 12–22.
5. Martemyanova, N. S. (2017). Museum pedagogy in the organization of cultural and educational activities of the museum. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*, vol. 139.
6. Mastenitsa, E. N. (2000). Museum environment and the formation of human culture. In: *Aesthetic development of a child in a museum environment and modern educational technologies*. Pp. 51–53.
7. Astakhova, V. I. and others (2012). *Museum pedagogy in action*. Kharkov: Izd.-vo «PUA», vol. 2. The role of university museums in the formation and development of the cultural and educational environment, 79 p.
8. Astakhova, V. I. (ed.). (2003). *An inexhaustible source of spirituality. Essays on the activities of history museums of higher educational institutions in Kharkiv*. Kharkiv: Publishing House «PUA», 140 p.
9. Astakhova, V. I. (ed.). (2003). *Symbolism and traditions of the People's Ukrainian Academy*. Kharkiv: Publishing House «PUA», 37 p.
10. Astakhova, V. I. (ed.). (2003). *Service to the fatherland and duty. Essays on the life activity of the rectors of Kharkiv universities (1805–2004)*. Kharkiv: Folio, 797 p.
11. Sotnikova, O. M. (2011). The museum in the information society: communicative ideas of today. In: *Communication approach in museum work as a response to the needs of society*. Kharkiv.
12. Filipchuk, N. O. (2017). Educational functions of museum pedagogy in Ukraine. In: *Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space*, vol. 21, vol. III (77).
13. Chibysova, N. G. (2020). The cultural and educational environment of a private educational institution as a factor in personality formation. *Scientific bulletin of KhHU «PUA»*, vol. XXV, pp. 144–153.
14. Astakhova, K. V., Kovalenko, N. P. (2023). Research explorations of the museum complex of KhHU «PUA» during martial law. In: *Museum pedagogy in the scientific world*. Warsaw.

Г. М. Зобова, Н. І. Литвин

**ПРО РОЛЬ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ХГУ «НУА»
В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З УЧНІВСЬКОЮ
МОЛОДДЮ**

Стаття присвячена діяльності музею історії ХГУ «НУА», розкриттю його місії та функцій, особливо його безпосередній участі у навчально-виховному процесі. Значну увагу приділено одному з перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейній педагогіці як галузі діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного підходу через педагогічний процес в умовах музею. В статті визначено основні завдання музейної педагогіки: формування у дітей і молоді ціннісного ставлення до культурно-історичної спадщини, розвиток інтересу до експонатів музею, формування образу музею як зберігача предметів культурно-історичного значення. На конкретному матеріалі показано роботу кабінету-музею Т. Г. Шевченка як філіалу історичного музею НУА. Аналізується ефективність окремих методик використання музейних експозицій для поглибленого вивчення програмного матеріалу учнями та студентами.

Ключові слова: музей історії навчального закладу, кабінет-музей Т. Г. Шевченка, літопис НУА, музейна педагогіка, місія та функції музею у закладах освіти.

Zobova Halyna, Lytvyn Nataliya. About the role of the museum of history of KHUH “PUA” in educational work with students.

The article is devoted to the activity of the museum of history of KhUH “PUA”, the disclosure of its mission and functions, especially its direct participation in the educational process. Considerable attention is paid to one of the promising areas of modern pedagogy – museum pedagogy as a field of activity that carries out the transfer of cultural experience based on an interdisciplinary approach through the pedagogical process in museum conditions. The article defines the main tasks of museum pedagogy: the formation of a valuable attitude of children and youth to cultural and historical heritage, the development of interest in museum exhibits, the formation of the image of the museum as a custodian of objects of cultural and historical significance. The specific material shows the work of T. G. Shevchenko’s office-museum as a branch of the PUA

historical museum. The effectiveness of certain methods of using museum exhibits for the in-depth study of programme material by students is analysed.

Key words: museum of the history of the educational institution, office-museum of T. G. Shevchenko, chronicle of the People's Ukrainian Academy, museum pedagogy, mission and functions of the museum in educational institutions.

Історія – свідок минулого, світло істини,
жива пам'ять, учитель життя...

Цицерон

Діяльність музеїв в Україні регулює Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 року, що визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв України та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання, охорони і використання Музейного фонду України, його правовий статус, і поширюється на всі види музеїв та заповідників у частині їх музеєфікації, а також обліку, зберігання та використання, охорони, консервації, реставрації музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення. У Законі визначено: «Музей – це науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [1].

Функціонування музею значною мірою залежить від середовища, яке його оточує. Тому музеї мають займати в суспільстві гідне місце. Музей – це більше ніж окрема організація. Його функціонування дуже залежить від впливу оточення. Музеї повинні постійно підтверджувати свою значущість

і не можуть спиратися лише на ту функцію, яку вони виконували в минулому. Музеї мають зосередитись на зміцненні свого становища, щоб забезпечити собі право на існування в майбутньому. Місія музею визначає напрями діяльності. Місія відповідає на питання, чому існує музей, які його унікальні особливості та яку роль він відіграє в суспільстві. В основі місії лежать норми і цінності тієї чи іншої організації.

Таким чином, музеї, поряд з бібліотеками та архівами, належать до інститутів, що мають соціально-комунікаційну спрямованість, оскільки в їхній основі – елементи зовнішньосистемної та внутрішньосистемної взаємодії, спілкування та обміну інформацією. Соціальною функцією цих інституцій

є збереження пам'яті. Зазначені інституції актуалізують минуле, зберігають історичні джерела для відтворення культури, транслюють соціально значуще ретроспективне документоване знання, а також є індикаторами соціокультурних змін [2]. За визначенням Л.В. Чупрій головна місія музею історичного профілю – це генерування культури теперішнього й майбутнього на основі збереження та актуалізації всіх елементів історичної спадщини [3].

Історія Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») – це історія виникнення, становлення й розвитку приватної освіти в Україні. Музей історії ХГУ «НУА» – перший в Україні музей у приватному закладі вищої освіти. Його експозиція відображає історію академії, унікального освітнього комплексу неперервної освіти, в якому функціонують дитяча школа раннього розвитку, ліцей, університет, післядипломна підготовка, аспірантура і докторантура. Експонати музею розповідають про те, коли і як виникла академія, що являє собою сьогодні, які можливості відкриває перед тими, хто тут навчається, чим принципово відрізняється від інших навчальних закладів. Музей знайомить відвідувачів з багатими традиціями, що склалися в академії: від свята Дня її народження до конкурсу «Історія моєї сім'ї» і Дня лицеїста. Головне завдання музею історії ХГУ «НУА» – за допомогою музейних засобів відобразити та зберегти цей досвід.

Запровадження режиму воєнного стану на всій території України змусило заклади освіти і всю педагогіку перейти в режим дистанційного навчання. Сучасні технології дають змогу зробити його максимально наближеним до традиційного вербального спілкування. Застосування нових форм комунікацій є одним з пріоритетів навчання. Будь-яка подія може бути поширена електронними засобами в цифровому форматі. Необхідно поєднувати традиційні засоби культурно-освітнього впливу та нових інформаційно-комунікаційних

технологій і компетентностей, що стають більш вагомими в нашому житті і надають значно більше можливостей для навчання та виховання молодого покоління під час воєнного стану. Особлива роль в цьому відведена саме музеям як культурно-освітнім та науково-дослідним закладам, призначеним для вивчення, збереження та використання пам'яток матеріальної та духовної культури, прилучення дітей та молоді до надбань національної і світової історико-культурної спадщини, що демонструють віртуальні експозиції. Традиційними в умовах сьогодення стали онлайн екскурсії і в музеї історії ХГУ «НУА», які проводять студенти та ліцеїсти Народної української академії.

У сучасних умовах реформування української освітньої системи постає питання щодо нових підходів до організації і змісту навчально-виховної діяльності. Важливе місце серед них займає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка. Музейна педагогіка – це галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного підходу через педагогічний процес в умовах музею. Основними завданнями музейної педагогіки є формування у дітей і молоді ціннісного ставлення до культурно-історичної спадщини, розвиток інтересу до експонатів музею, формування образу музею як зберігача предметів культурно-історичного значення.

У межах заходів до 200-ліття від дня народження Кобзаря 13 лютого 2014 року в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» відкрито кабінет-музей Т. Г. Шевченка. Ініціатором його створення стала ректор університету, доктор історичних наук, професор Катерина Вікторівна Астахова та міська громадська організація «Харківський центр українознавства». Ідею керівника було підтримано всім колективом: викладачами й студентами, учнями й батьками.

Експозиції музею містять багатий тематичний матеріал із життя та творчості видатного поета й митця. Матеріали подано в таких рубриках:

- Т. Г. Шевченко. Доля. Муза. Слава.
- Основні віхи життєвого й творчого шляху Кобзаря.
- Літературна творчість представлена в таких тематичних обрядах,

як «Спогади про дитячі роки», «Пейзажна лірика», «Образ матері в поезіях «Кобзаря»», «Образ народного співця-кобзаря».

– «Шевченко – художник» – експозиція, що ілюструє жанрову, тематичну розмаїтість його малярського обдарування.

– «У пам'яті нащадків» – такий ідейний зміст експозиції, де показано образ Шевченка в різних техніках живописного мистецтва.

– «Поети про поета» – на стенді вміщено рядки творів сучасних українських поетів, що підкреслюють неоціненне значення й актуальність Шевченківського слова.

– «Світове значення спадщини Т. Г. Шевченка». На стенді – «Заповіт» мовами народів світу.

У кабінеті діє виставка «Наша Шевченкіана», що дає можливість долучати учнів до активної навчальної діяльності, розвитку природного й набутого потенціалу. В експозиції вирізняються роботи Тихої Ксенії. Обдарована учениця присвятила Шевченкові вірш «Кобзарю», до творів поета створила талановиті ілюстрації. Цінними в музеї-кабінеті є творчі роботи учнів: малюнки до творів поета, словесні твори різних типів і жанрів, дослідницькі роботи за спадщиною Кобзаря, які оформлено в рукописну книгу «Я відкриваю Шевченка». Дитячі роботи свідчать про розуміння віршів поета, захоплення величчю українського національного генія:

Т. Г. Шевченко був дуже обдарованою людиною. З дитинства був жвавий, непосидючий, усім цікавився, усе хотів знати, а пам'ять мав просто незвичайну.

Прагнення Шевченка здобути якнайбільше знань й умінь виявилось, на мою думку, головним у його викупі з кріпацтва. Здається неймовірним: він вивчав науки про природу, про тварин, рослини, людину, знав землю, мінерали, читав про планети, любив математику і мистецтво. Студіював поет археологію, бо вірив, що вона допоможе йому вивчити культуру людей і краще зрозуміти минуле свого народу. Цікаво було дізнатися, що Т. Шевченко брав участь в археологічних експедиціях як в Україні, так і на засланні. Досліджував Аральське море і Прикаспійський край.

На думку Шевченка, освіта є дуже важливою для людини, для розвитку культури. Він говорив: “Чого не навчився в школі, нехай довчиться дома”.

Одарюк Вадим, 6-А клас

З творчістю Т. Г. Шевченка я познайомилася, мабуть, ще в першому класі. Тільки-но почала гарно читати, мені на очі потрапила маленька книжечка.

Я вирішила: раз книга маленька – мені підійде. Але коли її розкрила, то дуже засмутилася, бо не могла зрозуміти жодної літери. З плачем побігла до мами й почала розказувати, що мене навчили неправильних літер. Мама посміхнулася і пояснила, що це не звичайна книга, а справжнісінька реліквія, шедевр. Я нічого-сінько не зрозуміла і поставила книгу назад на полицю.

Зараз знаю, що ця книжка дійсно-таки унікальна. Це факсимільне видання “Захлявної книжечки” Т. Г. Шевченка, яку він створив упродовж 1847–1850 рр., перебуваючи на засланні.

У нашій сім’ї вона зберігається як оберіг.

Мені дуже сподобалися вірші Т. Шевченка, бо він уклав у них свою душу та серце. Писав з величезною любов’ю до України та до українців.

Він був маленьким паросточком та розквітнув і став пишною квіткою. З маленької крапельки він перетворився на потужне живодайне джерело поезії, яке ніколи не зміліє та не висохне.

Вірші Тараса Григоровича відкривають перед нами новий чарівний світ. Світ його великої душі, світ нашої України, світ доброго, мудрого, працелюбного українського народу.

Ярославська Марія, 6-А клас

Бібліотека кабінету представлена унікальними виданнями, як-от: «Назар Стодоля» (1937 р.), «Заповіт» (2003 р.), «Художник» (2013 р.).

Експонати музею поповнилися і подарунками від батьків – картинами «Шевченкова ріка» (автор – дідусь Шегеди О., 6-А клас), «Мій Шевченко» (автор – мати Голуб Е, 7-А клас), вишивка «Портрет Шевченка (автор – бабуся Ісяк В.), книга «Доля. Муза. Слава» (автори – колектив учнів 5–11-х класів і батьки).

Автори малюнків, творів, досліджень чимало працювали над вивченням життєвого та творчого шляху Т. Шевченка, читали поезії Кобзаря, вивчали малярську спадщину, знайомились з художніми творами та науковими дослідженнями про митця, дізнавались про те, як вшановується пам'ять про Великого сина України в рідному місті, в Україні, у різних країнах світу.

Кабінет-музей Т. Г. Шевченка допомагає відтворювати в уяві художні картини, зображені поетом через слово, що сприяє літературному розвитку й морально-етичному вихованню учнів. Матеріали, що зібрано в музеї, мають сприяти посиленню уваги в процесі навчання до особистості учня, його індивідуального й загального розвитку, пізнавальних інтересів і здібностей. Поетичні твори Т. Г. Шевченка сприяють зародженню у свідомості молодого покоління якостей, які є носіями позитивної, життєствердної енергії, що актуалізує пріоритет людини-гуманіста, людини-патріота, оптимістичні суспільні настрої, духовне здоров'я сучасної людини.

Створення кабінету-музею Т. Г. Шевченка в «Народній українській академії», який став філією музею історії ХГУ «НУА», – це вияв одного із видів колективної творчої діяльності педагогів і учнів.

Реалізацією принципів музейної педагогіки стало проведення музейних уроків учителями-предметниками ліцею. Вчителі історії присвячують уроки таким темам: «Історичні джерела. Літопис НУА», «Слобожанщина. Історія заселення», «Харків – великий науковий і освітній центр Східної Європи», «Харків культурний. Театри, музеї, навчальні заклади». Вчителі української мови та літератури проводять уроки з розвитку мовлення: «Усний переказ прослуханої в музеї інформації “Мій лицей – найкращий”», «Усний твір-роздум “Літопис НУА – літопис держави: особливості побудови, хронологія, персоналії”», «Особливості побудови опису приміщення. Музей НУА», «Твір “Мій родовід”» (на основі матеріалів виставки «Історія моєї сім'ї»). Вчителі іноземних мов обирають для роботи в музеї такі теми, як «Історія НУА: традиції і символіка», «Життєві історії відомих випускників НУА», «Історія моєї сім'ї», «Система освіти в НУА», «Досягнення відомих спортсменів НУА».

Один із провідних напрямків музейної роботи – організація тематичних виставок. На III поверсі академії розгорнуто постійно діючі виставки «Почесні харків'яни», «Ними пишається НУА», «Почесні професори НУА». В перспективі планується створення нової виставки – «Зал випускників». Щорічно в експозиційному залі музею історії ХГУ «НУА» організуються виставки щодо підготовки та підсумків загальноакадемічного конкурсу «Історія моєї сім'ї», якому вже більше 25 років. В фондах зібрані роботи кращих конкурсанти за різними номінаціями. У 2023 році в експозиційному залі музею з'явилась ще одна експозиція. Присвячена вона подіям, пов'язаним із війною 2022 року. На сьогодні академія має втрати серед учнів та студентів, які захищають нашу Україну. 2 жовтня 2022 року в селі Кучерівка Куп'янського району, захищаючи рідну Харківщину, загинув випускник факультету «Соціальний менеджмент» Олег Андрющенко. А 28 грудня 2022 року під час виконання бойового завдання під Бахмутом загинула випускниця 2011 року, золота медалістка лицею, Владислава Черних. Указом Президента України Черних Владиславу Валентинівну нагороджено Орденом «За мужність» (посмертно). В експозиції представлені їх фото, документи, особисті речі.

Особливу цінність для музею історії представляє Літопис Народної української академії, який налічує 28 томів. Літопис НУА – це інформаційне джерело життя академії, в якому докладно день за днем відображена хроніка подій навчального закладу [4]. Про конкретну музейну роботу свідчать і відгуки в Книзі почесних гостей НУА:

Щиро вдячні за запрошення до Вашого чудового закладу. Маю приємні враження, відчуваю сильну енергетику та потенціал закладу. Бажаю подальших успіхів та натхнення!

Т. Бабенко

Департамент соціального захисту ХОДА

Шановні колеги! Дякую за Вашу працю. Успіху Вам! Тримаймося разом! Розбудовуємо Україну!

З повагою

Павло Хобзей,

радник ректора Українського католицького університету

Колектив ХНПУ імені Г.С. Сковороди вітає Народну українську академію зі святом – 30-річним ювілеєм і бажає нових перемог!
Ректор Юрій Бойчук

Музей історії ХГУ «НУА» давно став важливою ланкою єдиної системи освітнього процесу, активним учасником створення і розвитку культурно-освітнього середовища, необхідного для формування у студентів та учнів поваги до історії, культури і традицій свого народу. Сьогоднішній день, безумовно, вимагає нових підходів і рішень до музейної діяльності, але завжди незмінною буде місія музею історії ХГУ «НУА» – збереження і передача підростаючому поколінню духовних цінностей суспільства.

Список використаних джерел

1. Rada.gov.ua, (1995). *Про музеї та музейну справу* [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> [Accessed 05 Mar 2024].
2. Киридон, А. М. (2015). Музеї як інституції пам'яті. *Україна-Європа-Світ*. Серія: Історія, міжнародні відносини, вип. 16, с. 193–201.
3. Чупрій, Л. В. *Музеї історичного профілю як інструмент державної політики пам'яті* [online]. Available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/20.htm> [Accessed 05 Mar 2024].
4. Астахова, В. І. та ін. (ред.) (2003). *Невичерпне джерело духовності*. Харків: Вид-во НУА, 140 с.

References

1. Rada.gov.ua (1995). *Pro muzeiy ta muzeinu spravu* [About museums and museum work] [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> [Accessed 05 Mar 2024].
2. Kyrydon, A. M. (2015). *Muzeiy yak instytutsiyi pam'yati* [Museums as institutions of memory]. *Ukrayina-Yevropa-Svit*. ser.: Istoryia, mizhnarodni vidnosyny. issue 16, pp. 193–201.
3. Chupriy, L. V. *Muzeiy istorychnogo profilyu yak instrument derzhavnoyi polityky pam'yati* [Museums of historical profile as a tool of state policy of memory] [online]. Available at: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/20.htm> [Accessed 05 Mar 2024].
4. Astakhova, V. I. et al. (ed.) (2003). *Nevycherpne dzherelo dukhovnosti* [An inexhaustible source of spirituality]. Kharkiv: Vyd-vo NUA, 140 p.

Н. Г. Чубісова

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО МУЗЕЮ У ФОРМУВАННІ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

В статті розглядається питання про вплив університетського музею на становлення духовної культури молоді. Автор акцентує увагу на тому, що в сучасних умовах музей, як установа, що займається збиранням, зберіганням, вивченням, реставрацією та експонуванням об'єктів розвитку людства, її діяльності постійно змінюється. Трансформаційні процеси в суспільстві вплинули і на музейні установи. Музеї змінюються зовні і в середині, що стосується їх форм; іншою стає і форма подання матеріалів в експозиційному просторі. Перетворення в музейному просторі призводить і до інших форм роботи з відвідувачами. Музей залишається важливим чинником формування людини, особливо молоді, але змінюються підходи та форми роботи.

Зміни відбуваються і в університетських музеях. Музеї в вишах не тільки формують пізнавальні здібності молоді, але і залучають її до науково-дослідницької роботи, сприяють розвитку комунікативних навичок, вмінню працювати в колективі, тобто, формують якості майбутнього фахівця.

Таким чином і в умовах сучасного суспільства музеї залишаються важливим важелем формування духовного культури студентської молоді, сприяють розвитку моральності, патріотизму та громадянської відповідальності.

Ключові слова: музей, музейний об'єкт, музейний простір, навчальний заклад, культура, духовна культура, студенти.

Chybisova Nataliia. The role of the university museum in forming the spiritual culture of youth students.

The article examines the issue of the influence of the university museum on the formation of the spiritual culture of youth. The author focuses on the fact that in modern conditions, the museum, as an institution engaged in collecting, storing, studying, restoring and exhibiting objects of human development, its activities are constantly changing. Transformational processes in society also affected museum institutions. Museums change outside and inside, as far as their forms are concerned; the form of presentation of materials in the exhibition space also becomes different. Transformation in the museum space leads to other forms of work with visitors. The museum remains an important factor in the formation of a person, especially young people, but approaches and forms of work are changing.

Changes are also taking place in university museums. Museums in universities not only form the cognitive abilities of young people, but also involve them in research work, promote the development of communication skills, the ability to work in a team, that is, they form the qualities of a future specialist.

Thus, even in the conditions of modern society, museums remain an important lever in the formation of the spiritual culture of student youth, contribute to the development of morality, patriotism and civic responsibility.

Key words: museum, museum object, museum space, educational institution, culture, spiritual culture, students.

Навчальний заклад можна уявити як системну організацію, яка складається з певних структурних елементів, серед яких кафедри, деканати, наукові центри та лабораторії, бібліотека, студентські клуби та культурні центри, стадіони та спортивні майданчики. Особливе місце в системі навчального закладу належить музею.

Музей – це установа, що займається збиранням, зберіганням, вивченням, реставрацією та експонуванням свідок розвитку природи та матеріалізованих цінностей культури, що відображають різні галузі творчої діяльності людини. Саме музей може відтворити історичні особливості процесу розвитку певного явища від минулого до сьогодення. Об'єктом музейної експозиції виступають документи, художні та історичні колекції, і навіть різноманітні предмети. В сучасних музеях з'явилась можливість (завдяки новітнім технологіям) заглянути навіть у майбутнє, спрогнозувати варіанти розвитку певного явища.

У ХХІ столітті музей відіграє значну роль в суспільному житті, з одного боку, це універсальний архів, де зберігається минуле, з іншого, це інструмент роботи із свідомістю людини. Музей пов'язаний з баченням майбутнього, а отже, і з формуванням майбутньої людини.

Змінюється ритм сучасного життя, зростає мобільність, відбувається швидка зміна подій, явищ. Сьогодні активно розвивається зорове, візуальне сприйняття дійсності. Тому і музеї постійно змінюються, вони відходять від звичайного способу існування, створюють новий імідж, стають багатофункціональними, підлаштовуючись під запити суспільства.

На сучасному етапі активізувалася роль музею як соціального інституту, який в змозі залучити людини до світу культури. Радикально

змінюються музейні середовища та виставкові майданчики. Музеї виникають в нових місцях (наприклад, в певних міських забудовах або в природних зонах), вони освоюють архітектурні пам'ятники минулого і занедбані промислові споруди. Архітектурні будови стають додатковим засобом актуалізації уваги глядача. Оригінальні, сміливі ідеї активно втілюються в життя (наприклад, музеї Польщі, Сінгапуру, ОАЕ) [1].

Трансформується і характер експонування об'єктів – монологічна структура замінюється діалогічною, лінійна концепція уявлення експонатів стає нелінійною.

На музейні простори впливають перетворення, що відбуваються у суспільному житті. І музеї поступово змінюються, вони шукають нових форм взаємодії з відвідувачами.

Однією з форм роботи музеїв є виставки. Саме виставки сьогодні розглядаються як мобільні форми музейного простору, які дозволяють приймати нестандартні рішення, пов'язані з оформленням та подачею матеріалів. При цьому використовуються різні аудіовізуальні програми, які містять елементи умовності та театралізації.

Отже, сьогодні музей відіграє різні ролі в житті суспільства: він знайомить з минулим, навчає жити в сьогоденні, розвиває та впливає на стан культури людини, готує її до майбутніх перетворень.

Значна роль музею пов'язана саме з формуванням та розвитком духовної культури відвідувачів.

Духовна культура – це вид культури, який пов'язаний з діяльністю людини в галузі релігії, науки, мистецтва, освіти; це діяльність, яка спирається на певні ідеї та цінності людства; діяльність, яка задовольняє його освітні, інтелектуальні, естетичні, релігійні потреби.

Сьогодні в кожному вищій створенні музеї, які презентують певний напрямок освітньої діяльності або історію становлення навчального закладу, або присвячені видатним державним діячам, представникам науки та культури.

Вузькі музеї мають велике значення для збереження історії навчальних закладів, у вирішенні актуальних завдань формування духовної культури учнівської молоді.

Музеї навчальних закладів Харкова переважно молоді, їм не більше

3–4 десятиліть. Проте матеріали, які зібрані за ці роки, дозволяють всебічно відобразити становлення та розвиток вищої школи Харківщини, розкрити роль освітян в науковому та культурному житті регіону. В експозиціях університетських музеїв представлені сотні рідкісних рукописних матеріалів, друкованих документів, фотографій, книг, особистих речей, нагород освітян, які становлять славу та гордість не лише певного навчального закладу, а й нашого міста та всієї країни. Університетські музеї приділяють значну увагу естетико-художньому вихованню студентів, знайомлячи їх із творчістю викладачів, представниками мистецької інтелігенції міста та країни, а також залучаючи до творчості самих студентів. У деяких музеях є спеціальні виставкові площі, де влаштовуються виставки живопису, скульптури, фотографії, де збирається освітянська спільнота послухати чудові скрипкові мелодії, вокальні арії. Безумовно, музеї впливають на моральний стан відвідувачів, формують їх патріотичні та громадянські позиції.

Музей в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» було відкрито 9 жовтня 1999 року. У 2010 році за активну роботу в галузі формування духовної культури, почуття патріотизму та громадянськості студентів та школярів, музею було надане звання «зразковий музей». У квітні 2015 року музей розпочав свою роботу в новому сучасному приміщенні площею понад 100 м². Сучасна музейна експозиція висвітлює всі сторони життя єдиного в Україні навчально-наукового комплексу безперервної освіти.

Велике місце на стендах музею займає історія становлення освіти на Харківщині, починаючи від перших церковних шкіл, Харківського колегіуму, університету, відкритого у 1805 році, до сучасних вишів III–IV рівня акредитації.

Музей постійно проводить екскурсії для школярів та студентів, батьків, викладачів та співробітників університету, для шкіл міста та області, студентів харківських вишів. Багато гостей відвідує музей і про це можна прочитати в Книзі відгуків музею.

Музей проводить, як оглядові, так і тематичні екскурсії, серед яких: «Становлення і розвиток освіти на Харківщині», «Безперервна освіта: досвід Народної української академії», «Школа в системі безперервної освіти», «Мій факультет – моя гордість», «Наука Харківщини»,

«Міжнародні контакти – дзеркало успіху навчального закладу», «Я пам'ятаю, я пишаюся ...» та інші. Безумовно, що ці екскурсії розширюють знання відвідувачів про історію становлення освіти Харківщини, про виникнення Народної української академії, про розвиток наукового потенціалу регіону. Такі екскурсії, безумовно, розвивають пізнавальний потенціал молоді. Розповідь про випускників університету, які зі зброєю в руках захищали і захищають нашу країну сьогодні від агресора, нікого не може залишити байдужими. Музей активно впливає на формування патріотичних почуттів, формує почуття гордості та відповідальності за країну, рідне місто, родину.

Екскурсії в музеї проводять екскурсоводи з числа студентів та школярів, які на протязі року відвідують заняття з музейної справи.

Однією з ефективних форм роботи музею з молоддю є виставки, які проходять, як в межах музейного простору, так і за його межами. Так, на базі основної музейної експозиції були відкриті такі виставки: «Зброя часів II світової війни», «Родинні реліквії» (до академічного конкурсу «Історія моєї родини»), виставка до 30-річчю із Дня народження НУА та інші. Виставки використовують нові структурні конструкції та матеріали. Крім того, музей активно використовує сучасні технології, мультимедійну апаратуру, музичний супровід. В музеї демонструються відео фільми про різні сфери життя університету (навчальну та поза навчальну діяльність), про освітні ступені науково-навчального комплексу: Дитячу школу раннього розвитку, ліцей та гуманітарний університет; в музеї працює і телевізор, який також допомагає всебічне презентувати експозицію.

Сьогодні музеям для залучення більшої аудиторії часто доводиться проводити екскурсії не в традиційній формі, а використовувати новітні, сучасні форми. Так, в музей історії НУА для школярів проходять вікторини, конкурси, майстер-класи; організуються зустрічі з випускниками, ветеранами освіти, видатними харків'янами; проводяться позакласні та тематичні години.

Крім того, студенти мають можливість працювати в музеї з рукописами, документами викладачів, матеріалами сімейних архівів, персоналіями. Така робота допомагає їм в підготовці наукових повідомлень, рефератів, тез та статей для занять та наукових конференцій.

Таким чином, музей історії Народної української академії залучає студентів до науково-дослідної діяльності. Матеріали, які підготовлені студентами, часто експонуються на тематичних виставках, що організовуються музеєм.

Активно працюють майбутні науковці з персоналіями викладачів університету. Саме така робота знайомить їх з історією навчального закладу, з напрямками наукової діяльності, яка поширена серед викладачів, її досягненнями. Знайомство з конкретними освітянами, науковцями сприяє становленню особистості, збагачує духовний розвиток молоді.

Отже, матеріали експозиції та музейні фонди стають не лише джерелом навчального досвіду для студентів, базою для дослідницької діяльності студентів, а й дієвим засобом духовного становлення.

Діяльність музею є важливою важелем формування духовної культури студентської молоді і яка спрямована на розвиток якостей майбутнього фахівця: пізнавальних та інтелектуальних здібностей, комунікативних навичок, вмінню працювати в колективі, а також моральності, патріотизму та громадянської відповідальності. Таким чином, сучасний університетський музей перетворюється в важливий виховний чинник, який духовно формує людину, надає їй нові знання, демонструє майбутню траєкторію розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Чибісова, Н. Г. (2021). Роль музейного освітнього простору в становленні особистості. У: *XI-XII Луньовські читання*. Харків, вип. 7: Музейні будівлі та примузейний простір, с. 157–162.

References

1. Chybisova N. G. (2021) *The role of the museum educational space in the formation of personality* / XI-XII Lunyov readings. Kharkiv, issue 7: Museum buildings and pre-museum space, p.157-162.

Наука в НУА

К. В. Астахова

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ СПІЛЬНОТ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

**(Науково-практична конференція «Університетські
спільноти та їх роль в умовах діфузності сучасної освіти»,
9 лютого 2024 р.)**

Комунікація науковців країни під час війни ускладнена до неможливості. Особливо це стосується міст та регіонів, де повномасштабна агресія рф проти України набула особливої гостроти.

Цю ситуацію спробувала якщо не подолати, то, як найменше, пом'якшити наукова спільнота Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», запропонувавши не порушувати багаторічну традицію та провести на базі експертного майданчика НУА традиційний лютневий науковий форум, присвячений проблемам розвитку освіти.

У 2024 році до обговорення було запропоновано тему, пов'язану з аналізом тенденцій трансформації університетських спільнот в сучасних умовах. А саме – ключові фактори впливу та маркери змін основних спільнот сучасного університету; формування та роль нових освітніх середовищ, які стрімко формуються через соціально-економічні та політичні перетворення; загрози, ризики для професорської гільдії, можливі шляхи трансформації ключових суб'єктів університетського сектору освіти; можливі наслідки масової міграції науково-педагогічного корпусу через початок війни тощо.

Участь у конференції (онлайн формат) спромоглися прийняти понад сто учасників з Австрії, Бразилії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Польщі, США, Угорщини, України, Франції, Швеції. Це одна із найбільш представницьких, з точки зору міжнародної участі, конференція, що проводилася на експертному майданчику НУА. Чотири академіка та члена-кореспондента Національної Академії наук України, понад сорок докторів наук, керівники закладів освіти і наукових установ різних рівнів, аспіранти, студенти – коло учасників виявилось

досить різноманітним. І це, до речі, помітно вплинуло на науковий рівень конференційної дискусії.

Формат конференції відрізнявся від попередніх. Раніше конференційний день складався із пленарного засідання, на якому викладали результати своїх досліджень, думок і висновків метр (ключовий спікер) та експерти, та круглого столу, де обговорювалися доповіді провідних фахівців. У 2024 році оргкомітет запропонував інший формат зустрічі: дискусія точилася навколо виступів тільки двох метрів – фахівців світового рівня, відомих вчених, дослідників, організаторів вищої освіти професорів Ханса де Віта (Нідерланди) і Філіпа Альтбаха (США). З публікаціями і публічними виступами цих вчених наукова освітянська спільнота давно знайома. Монографії пана Альтбаха – помітна сторінка сучасної університетської освіти, її історіографії.

З текстами виступів метрів на конференції в Харкові – і це значний доробок – є можливість познайомитись в цій збірці «Вчених записок ХГУ «НУА».

Зайвим було б твердження про те, що такий склад учасників пленарної частини викликав неабиякий інтерес. І метри його стовідсотково виправдали, привернувши увагу до ключових процесів і викликів, які постали перед основними університетськими спільнотами, перш за все – студентством. Переказувати доповіді – невдячне заняття. Тим паче, що з текстами можна познайомитися на сторінках «Вчених записок». Важливішим виявилось інше – планка, яку завдали метри, вплинула на рівень всього наукового форуму, суттєво розширила горизонти дискусії, розвинула контекстні кордони.

При відкритті конференції організатори звернули увагу учасників на те, що незважаючи на жах, що спіткав Україну, «поставити життя на паузу» і неможливо, і не конструктивно, треба навчитися жити і підтримувати життя навіть в умовах війни, готуватися до використання можливостей, які відкриває ситуація. В умовах «кризи життя», втрати сенсів та дефіциту розуміння вкрай важливим стає питання побудови подальшого життя, післявоєнного розвитку, в тому числі розвитку освіти.

Було відмічено, що інтерес науковців, керівників освіти, управлінців різного рівня до розвитку ключових суб'єктів освітнього поля існував завжди. Але в сучасних умовах, коли освіта перетворилася на

ключовий важель розвитку і збереження цивілізації, а швидкість змін перевищила фізіологічні можливості людини, інтерес до «ключових гравців» освітніх інституцій зростає дуже стрімко.

Щодо України, то науковці ХГУ «НУА» вважають: Україна вкотре вже отримала ситуацію нееволюційного розриву розвитку університетських спільнот. Історично схожі ситуації траплялися, як найменше, у 1917, 1937, 1941, 1991 роках. А масштаби втрат, які зазнають університетські спільноти через повномасштабну агресію РФ проти України, виводять питання збереження та відтворення ключових суб'єктів університетського сектору освіти на перші позиції.

Навколо виступів метрів, численних запитань до них, доповнень та ремарок учасників відбулася відверта і професійна дискусія.

Організатори вкотре довели високий фаховий рівень експертного майданчику ХГУ «НУА», якій зібрав зацікавлених учасників, професіоналів найвищого рівня. У відгуках на конференцію, які традиційно зберігаються разом із матеріалами в репозиторії ХГУ «НУА», було відмічено не тільки чітку організацію, високий науковий рівень, а й вплив зустрічі на настрій учасників, на зростання впевненості у перспективах освіти України як рівноправного учасника світового освітнього поля.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202703>

Hans de Wit

STRATEGIES TO INTERNATIONALIZE AND EUROPEANIZE HIGHER EDUCATION IN TURBULENT GEOPOLITICAL TIMES

(*Ганс де Віт*. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти в турбулентний геополітичний період.)

The key issues:

What have been and are the main trends, rationales and drivers for internationalization and Europeanization over the past decades?

The different perceptions and meanings of internationalization in and of higher education, and what are key shifting paradigms?

What might be the future directions of internationalization in response

to current drastically changing global contexts, with special emphasis on the future direction of Europeanization: Bologna Process, Erasmus+, Horizon and the European Universities Initiative (EUI). Over the past half century, internationalization in and of higher education has evolved:

– From a marginal and ad hoc range of activities to more comprehensive and central processes and policies. – it has become a key strategic agenda for universities but also national and local governments around the globe. The governments of the Netherlands, Denmark, Sweden, India, China, Columbia have their strategies for internationalization.

The context is very important for the process of the internationalization, for example if we take Ukraine and the USA, motives are absolutely different. Different countries have absolutely different approaches to this process. For example my university Boston college, this is a Catholic private university world class rank, a great research center, its motives for internationalization will be absolutely different than in any other educational institution.

– Internationalization is driven by a diverse range of rationales, organizational and program strategies, and includes the involvement of a broad range of stakeholders, internal and external to the system

– But at the same time it has resulted in many different approaches and actions.

– Europe, although confronted with challenges such as Brexit, and it has been leading a regional policy for internationalization with special emphasis on its European dimensions: Europeanization.

Education abroad in all its forms is more driving the agenda than internationalization at home. Increasing focus is made on international rankings.

The divide between the North and the South and between those universities classified as top world-class universities and the “Others” persists.

Internationalization has become more synonym to competition and marketization than to its traditional values (cooperation, exchange and service to society).

Inequality and exclusiveness increased nationally and internationally, in part due to elitist approaches to internationalization.

Recognition of the importance of addressing all aspects of education in an integrated way in university policy and strategy progress is only slowly and unevenly increasing.

A counter reaction: from competition back to cooperation?

As a counter reaction to the exclusive focus on mobility, movements like *'Internationalization at Home'* (Beelen and Jones, 2015), *'Internationalization of the Curriculum'* (Leask, 2015) and *'Comprehensive Internationalization'* (Hudzik, 2015) have emerged around the turn of the century, trying to shift the focus on internationalization for all students, not exclusively the small percentage of mobile ones. Also the rather exclusive focus on only one of the three missions of universities, education, has been challenged with an appeal to more specific attention to *internationalization of research* (Woldegiyorgis et al, 2018) and *internationalization of higher education for society* (Jones et al, 2021).

Looking back to Europeanization.

Over the past 40–50 years the driving rationales for Europeanization in higher education have been competition with the other economic powers (US, Japan-China in particular) and development of a European identity;

Europeanization was in the first place EU, but as of the turn of the century beyond.

Only in 1992 education became a part of the EU competence but with subsidiarity as guiding principle; the examples can be: EU programs for research (framework programs, Horizon) and education (Erasmus+) Bologna Process in 1999, Brexit EUI in 2018.

A multifaceted and evolving concept

Two dimensions, *multifaceted* and *evolving*, are key characteristics of the internationalization of higher education. And one can add, also several of its components such as: study abroad, international students, internationalization at home, transnational or cross-border education, digitalization, the use of terms like 'global citizenship', and so on.

Internationalization is not one model that fits all, its diversity is institutional, local, national and regional defined, and has changed and evolved over time in response to changing contexts and challenges.

A problematic sloppiness, mixing and confusing: the **'why'** (the rationales for internationalization) the **'what'** (its programs and actions), the **'how'** (its organization), the **'impact'** (its outcomes), the **'whom'** (partnerships) and the **'where'** (its context).

In 2003 Knight updated definition and emphasized a *process approach*

involving a wide range of internal (academics, students, administrators) and external (national and local governments, the private sector, international entities) stakeholders.

Knight's definitions of internationalization as a process were an important step forward from the previous use of '*international education*' which was more *ad hoc and fragmented*.

But it still left ample room for different approaches to an understanding of internationalization, including more competitive forms. In that respect, the gradual shift from the term '*international education*' to '*internationalization of higher education*' has not created more clarity about its meaning and focus, reflected also in an *ongoing ad hoc and fragmented reality*.

And it brought *new challenges* to the forefront, as the process involved several *misconceptions* (de Wit, 2011) and *unintended consequences and myths* (Knight, 2009), claiming the need of '*the end of internationalization*' as it was (Brandenburg and de Wit, 2011).

A need for change concerns elitist, competitive and market-oriented approaches to internationalization have persisted.

A need for more attention to the qualitative, human dimensions of internationalization, including global learning for all; employability; improvement of the quality of research, education, and service to society.

Defining Internationalization of Higher Education for the Future reflects increased awareness that

- Mobility must become an integral part of the internationalized curriculum that ensures internationalisation for all.

- Internationalization is not a goal in itself, but a means to enhance quality
- Should not focus solely on economic rationales.

The intentional process of integrating an international, intercultural or global dimension into the purpose, functions and delivery of post-secondary education, in order to enhance the quality of education and research for all students and staff and to make a meaningful contribution to society. (de Wit et al, 2015, European Parliament Study)

"*This definition gives a normative direction to the process*", distinctive of the more neutral working definition of Knight

Such a more normative approach is also present in other meanings and definitions that have emerged over recent years, such as

‘*Comprehensive internationalization*’ (Hudzik, 2011),

‘*Intelligent internationalization*’ (Rumbley, 2015),

‘*Ethical internationalization*’ (Andreotti, 2016)

‘*Conscientious internationalization*’ (Wolhuter, 2008, Ledger and Kawalilak, 2020)

‘*Responsible internationalization*’ (Stallivieri, 2019) and

‘*Humanistic internationalization*’ (Streitwieser, 2019).

Other definitions have a more focused approach: ‘*learner-centered*’ (Coelen, 2016),

‘*forced*’ (related to refugees, Ergin et al, 2019), and

‘*coerced*’ (Teferra, 2019).

Another term more frequently used these days as alternative to internationalization is ‘*global engagement*’, focusing more on the aspect of cooperation, networking and partnership.

A changing paradigm appeals for change, and a related call for virtual exchange or ‘*Collaborative Online International Learning*’, resonates in words.

In practice the focus continues to be on internationalization abroad, mobility.

De Wit and Rumbley (2017) speak of *rhetoric* more than concrete action, and Leask, Jones and de Wit (2018) of *a struggle to move beyond good intentions and isolated examples of good practice*.

A new generation of scholars, such as those involved in the *Critical Internationalization Studies Network* (CISN, n.d.) is challenging the view of internationalization dominated by Anglo-western perspectives and forms of knowledge.

Jones (2022) argues that “*Equality, diversity and inclusion, social justice, decolonization, global power relations and geopolitics, human rights, anti-racism, gender identity and equality, ethics, multiculturalism, and sustainability are just some of the related elements which all have a role to play in broadening our understanding of internationalization*” (2022: iv).

A changing global landscape implies key challenge geopolitical developments and tensions, increased competition for global talent, health concerns, sustainability/environment, nationalism, racism and other factors.

Key questions, that still remain: how will internationalization be shaped by this global landscape? How will those working in internationalization respond to the challenges they face? And how will they therefore contribute to shaping the future?

Themes for the future are inclusivity and equity, decolonized internationalization, internationalization for society, forced internationalization, internationalization of the curriculum at home, digital internationalization, and the affordability of internationalization.

Decolonizing internationalization reemphasizes the critique of *internationalization as a Western paradigm* (Jones and de Wit, 2014; de Wit, 2020) and the call for '*decolonizing the curriculum*' (Stein, and Andreotti, 2016).

Concerns around the *decolonization and indigenization of curriculum in higher education* are being linked with curriculum internationalization (Buckner & Stein, 2020; Bullen & Flavell, 2021; Leask, 2015; Stein, 2017, 2021; Stein et al., 2020; Stein and Andreotti, 2016).

Implications for Europe and Ukraine broaden its scope;

Taking into account guiding other regional initiatives (ASEAN);

Stronger focus is made on Africa;

EUI lay between stability and growth, between bureaucratic constraints and high ambitions;

We try to solve the negative consequences of Brexit, but mainly in research.

Solidarity as the key component of our future research.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11202741>

Philip Altbach

GLOBAL TRENDS IN HIGHER EDUCATION: UNDERLYING REALITIES AND CURRENT CRISES

(Філіп Альтбах. Глобальні тенденції у сфері вищої освіти: сучасні реалії та кризи.)

The purpose of this discussion is large – to place global higher education in the context of the significant changes of the early 21st century, to highlight some of the key crisis points of today's complex environment, and to relate these realities to internationalization

My fundamental message is that the trends which have shaped postsecondary education for the past half century remain the main drivers, but with significant new elements that need to inform our thinking – and policy.

First, the main realities.

The development of massification and all that mass enrolments have meant

Increased opportunities for study from a much broader segment of young people – and others . 200 million students worldwide – and India is one of the most rapidly growing HE systems now. More and more young people have the possibility to get a higher education, the result of it according to research is very positive first of all in terms of career, in terms of their happiness. The access to the higher education is not equal to everyone, but it has increased recently.

Mass higher education means diversified higher education system to serve much wider societal purposes, different kind of institutions for different needs. Traditionally in history there was just one kind of universities. They were focused on elite, they were small and they were mostly research focused as well as universities of applied science, community colleges and much else.

The rise of the private sector in higher education is a typical feature in the world system nowadays (and it concerns Ukraine as far as I know) – half global enrolments are in PHE, and most private institutions are of poor quality.

Privatization of public HE in order to pay for the costs of massification.

We know that students have to pay tuition, and in some countries, like for example the USA, it is quite high. And we have a lot of loan systems in order to help students to pay. So we deal with privatization of public HE.

The global knowledge economy which affects all universities all around the world.

Universities have always been international.

Now we are in a period of increasing globalization of science

Scientific globalization crosses borders I have made a research, and we can see that Nobel winners are almost always international scientists. We are in a period of global science. English now is the language of global top level science.

We have seen the rise of global international rankings of universities, these rankings are a part of this global economy.

Mobility of students and faculty is a typical feature of the world HE system and now it means that six million students study all around the world. Internationalization has become a major part of global higher education. Universities have of course always been international.

The European university tradition was international, with the language of instruction in Latin. Now, there are: 6 million global students.. many mobile professors, more than 300 branch campuses many joint and dual degree programs

Internationalization in many way has become an industry and it has become commercialized. \$40 billion to the US economy alone – and similar amounts to other major host countries such as the UK and Australia – at least \$1 trillion globally.

Perhaps most universities that are engaged in internationalization see it as earning resources or even necessary for their survival in terms of student recruitment. There are similar commercial motivations for joint degrees

Internationalization remains a Western-dominated phenomenon, although this is changing. Internationalization seen by some countries as “soft power.”

“Internationalization at Home“ “inclusive internationalization” are positive developments of this process.

Internationalization and mobility were surprisingly little impacted in the long run by the Covid crisis and mobility quickly recovered.

Finally, it is important to point to the key points of crisis in an increasingly unstable and uncertain world—all of these elements directly affect international HE and internationalization—of course in different ways in varied contexts.

Unlike just a few years ago, when the global political environment seemed relatively stable, the situation has significantly changed – and the implications will be significant for the coming period.

The idea of globalization was unquestioned – in the era of populism this has somewhat changed

A huge issue is the possible return of Donald Trump to the US Presidency – this is quite likely This will mean a complete change in US higher education policy concerning internationalization.

Europe may be a bit more stable, but one only needs to look at the election results in Turkey, Hungary, Italy, Slovakia. But at the same time Poland has ended a populist regime.

We do understand, that Ukraine – russia will not be part of European or global HE for a significant period of time. russia may move closer to China but this is not very important and The Middle East is increasingly unstable in the context of the IsraelHamas war.

The importance of immigration policy and practice – not only does this affect national politics in major ways but also has very large implications for higher education internationalization.

Demographic realities have the impact on HE generally and on internationalization

Essentially all of the “global north” countries have declining populations and this will have an impact on HE generally and on international mobility.

Some of the global south continues to rapidly expand HE even though population growth is slowing – Africa and India particularly.

But other regions – Southeast Asia for example – have slower growth or very little expansion.

The impact of Covid was in most respects not as serious as many anticipated International mobility has largely return to pre-pandemic levels.

The impact on students’ mental health has received more attention recently.

And we have the positive aspect of improving the various technologies for distance and hybrid learning and communication.

Clearly we are at the beginning of a new phase of a change that has been occurring for almost a half-century.

Impact on the way science is done in some basic ways as well as on scientific communication has several aspects: impact on the administration and business of universities, the climate crisis sustainability.

So far, universities have done relatively little, but the crisis grows and university responses will deepen.

В. А. Кірвас

**ЕКСПЕРТНІ ОЦІНКИ ЕЛЕМЕНТІВ НАВЧАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ
(Міжвузівська науково-практична конференція
25 листопада 2023 р.)**

25 листопада 2023 року в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») на базі кафедри «Інформаційні технології та математика» (ІТМ) відбулася XXV міжвузівська науково-практична конференція «Експертні оцінки елементів навчального процесу».

На конференції обговорювалися актуальні проблеми та перспективи використання цифрових технологій, штучного інтелекту у системі безперервної та дистанційної освіти; науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності навчального процесу; методи математичного моделювання, оцінювання, прогнозування елементів навчального процесу, а також методи контролю за успішністю учнів.

У збірнику матеріалів конференції поточного року опубліковано тридцять дві доповіді сорока семи авторів, представників різних навчальних закладів. Серед них п'ять докторів наук та двадцять дев'ять кандидати наук, доцент, два викладача, три аспіранта та шість студентів. Від «Народної української академії» було представлено дванадцять тез доповідей.

У роботі конференції взяли участь професори, доценти, викладачі, аспіранти та студенти наступних ЗВО: Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, Харківського національного університету радіоелектроніки, Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету цивільного захисту України, Національного

технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Університету економіки та права «КРОК», Державного біотехнологічного університету, Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харківського соціально-економічного фахового коледжу.

Конференція проходила в онлайн-режимі на платформі Zoom. Робочими мовами конференції були українська, англійська. З вітальним словом виступила проректор ХГУ «НУА» з науково-дослідницької роботи, кандидат економічних наук, доцент Іванова Ольга Анатоліївна.

Учасниками конференції багато уваги було приділено можливості використання штучного інтелекту у навчанні. Це питання були розглянути у повідомленнях професорів Астахова В. В., Кірваса В. А., доцентів Козиренко В. П., Козиренко С. І., Лебединського А. В., Яріза Є. М. та ін. А в повідомленні д-ра екон. наук Решетняк О. І. та аспіранта Юрченко О. К. розглянути питання цифровізація освітніх процесів в університетах.

Проблеми навчання у онлайн форматі та дистанційного навчання у вищій школі в період війни розглянули професорка Дроздова І. П., доценти Гога Н. П., Лабенко Д. П., Михайлова Л. В., Малько О. Д., Поморцева О. Є., Руднік Д. Г., Шароватова О. П., Яріз Н. О. Доцентка Двухглавова А. С. і студент Лавренко С. А. розповіли про агрегацію даних відвідуваності занять, які проводяться онлайн за допомогою Microsoft Teams.

Питанням розвитку та вивчення проблем викладання окремих дисциплін звернули увагу професори Ворожбіт-Горбатюк В. В., Сумець О. М., Яременко О. Л., доценти Галкіна О. А., Галушко Н. А., Пивоваров В. В., Шрамко С. С., Яріз Є. М. та аспірант Перцев П. Д.

Доценти Берест Т. М. і Купрікова Г. В., поділилися своїм досвідом використання в закладах вищої освіти ігрових платформ у навчанні української мови. Мультилінгвальна підготовка студентів в сучасному

освітньому контексті розглянута доценткою Бочарниковою Т. Ф.

Професор Астахов В. В. зупинився у своєму повідомленні на правовому регулюванні функціонування інформаційних технологій в Україні. А доцентка Войно-Данчишина О. Л. доповіла основні тенденції освіти дорослих.

Про електронні підручники нового покоління як засіб підвищення якості освітнього процесу розповіли у своєму повідомленні доцентки Волкова Т. В., Плехова Г. А. та Костікова М. В. Питання впливу сучасних інформаційних технологій на сприйняття студентами якості навчального процесу розглянути у повідомленні аспіранта Ткаченко Д. І.

Аспірант Шаповал О. В. звернув увагу на практичні виклики управління освітою 4.0 та питання трансформації у вищій та безперервній освіті. Доцент Двухглавов Д. Е. та магістрант Іюльський М. Р. доповіли про розробку програмної складової для формування списків літератури при підготовці методичної документації кафедри.

Методи математичного моделювання та експертні оцінки елементів навчального процесу розглянуто в доповідях доцентки Костікової М. В., студенток Кучми К. І. та Кайдалової А. А. Про досвід викладання методів колективних експертних оцінок для економістів і фінансистів та про зміни орієнтирів математичної підготовки в сучасному суспільстві розповіли доцентки Николаєва О. Г. і Свіщова Є. В.

На завершення було визначено пріоритетні напрямки для досліджень та обговорення на наступній XXVI-й конференції на базі кафедри ІТМ ХГУ «НУА» у 2024 р.:

- досвід та проблеми використання цифрових технологій, штучного інтелекту у вищій освіті;
- методи та досвід математичного моделювання, прогнозування та оцінювання елементів навчального процесу;
- передові науково-практичні результати досліджень підвищення ефективності навчального процесу на базі сучасних інноваційних технологій.

Л. О. Рубан

УПРАВЛІННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ. ЗА ПІДСУМКАМИ КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Доброю традицією стало проведення в рамках тижня кафедри економіки та права конференції молодих учених «Управління як чинник економічної рівноваги». Вже в двадцять сьомий раз проходила ця конференція у грудні 2023 року. Основною метою конференції є набуття практичних навичок апробації результатів наукових досліджень студентами економічних факультетів за різними аспектами управління підприємствами в контексті сучасних соціально-економічних та інституційних трансформацій суспільства, обмін передовим досвідом в галузі економічного розвитку та управління підприємствами.

Вже кілька років поспіль конференцій молодих учених проходить у дистанційній формі на платформі Zoom. Віртуальний досвід участі у конференції став у нагоді її учасникам, зокрема такий досвід дав можливість набуття навичок ведення наукової дискусії з іншими учасниками в умовах дистанціювання. Участь у роботі конференції взяло більше 40 учасників, до складу яких увійшли викладачі кафедри економіки та права, аспіранти та студенти Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» та інших закладів освіти: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Державний біотехнологічний університет, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НДЦ ІПР НАН України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харківський національний університет радіоелектроніки, Національна академія Національної гвардії України, Комунальний заклад «Харківський Фаховий Коледж Спортивного Профіля» Харківської Обласної Ради.

Відкрила конференцію д-р екон. наук, проф. Компанієць В. В., яка у своєму вітальному слові зупинилась на глобальних тенденціях розвитку соціально-економічних систем на сучасному етапі. Вона наголосила, що з початком військової агресії з боку Російської

федерації українська економіка зазнала суттєвих втрат. Лише за два перших місяці війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки карантинних обмежень під час пандемії ковід-19. За офіційними даними, у 2022 році відбулось зниження експорту з України на 35%, ВВП – на 30%, а середньозважений показник безробіття склав 30%, індекс інфляції зріс до 28% (за оцінками деяких експертів – до 35%). Одночасно, збитки, завдані економіці України військовими діями, з урахуванням непрямих втрат недоотриманого прибутку підприємств та втраченого ВВП становили 700–750 млрд. дол., з них прямі загальні матеріальні втрати національної економіки після 12 місяців війни склали 140 млрд. дол., а також зовнішня міграція населення України становить близько 8 млн. осіб.

Учасники конференції обмінялися думками про особливості управління підприємствами в умовах воєнного стану. Так, було обговорено питання фінансового планування та аналізу фінансового стану підприємств під час повномасштабної військової агресії, приділено увагу формам організації управління зовнішньоекономічною діяльністю, зроблено акцент на дослідженні фінансування оборони в ключових глобальних економіках та розвитку вітчизняного військово-промислового комплексу.

Наприкінці конференції молодих учених було підведено підсумки її роботи, визначено кращі виступи. Всім учасникам били надані електронні сертифікати учасників конференції.

Важливим результатом наукової конференції молодих учених, на думку її організаторів, є збереження традицій та набуття досвіду наукового спілкування, підтримання тісного зв'язку між різними поколіннями науковців.

О. А. Іванова, З. І. Шилкунова

ТИЖДЕНЬ НАУКИ-2024 ХГУ «НУА»

Розвиток науки, ефективне використання результатів наукової діяльності, упровадження новітніх технологій – підґрунтя економічного зростання копетентностей фахівців, це основа інтелектуального потенціалу нації, запорука її майбутнього. В Академії, як освітньо-науковому комплексі неперервної підготовки, науковій роботі завжди приділялась та приділяється значна увага. І це є однією з конкурентних переваг НУА, бо таким чином відбувається розвиток, це дає можливість підвищувати рівень копетентностей викладачів ліцею та університету, формувати такого роду навички у школярів та студентів, підтримувати наукові контакти.

Тому в академії завжди відбувається пошук форм залучення до наукової роботи, а також підтримка ефективних заходів та наукових подій. Так вже більше 30 років Академія підтримує традицію проведення Дня науки. Останні роки квітневий День науки, зберігаючи свою структуру, трансформувався в Тиждень науки. Тиждень науки вже восьмий рік поспіль (ураховуючи воєнні роки) включає наукові заходи як у ліцеї НУА, так і в університеті: Науково-практичну конференцію молодших школярів «Старт у науку»; Виставку наукової іграшки; захист наукових робіт Юніор-МАН, а також конференційний День науки, в рамках якого відбувається робота: Міжнародної студентської наукової конференції, Науково-теоретичної конференції молодих учених, Регіональної науково-практичної конференції вчителів.

Дослідницька робота задає смислові орієнтири діяльності НУА і є своєрідним механізмом, що забезпечує взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу. В тому чи іншому обов'язі науковою роботою займаються усі учасники освітнього процесу. Так наприклад, наукова робота у початковій школі незважаючи на воєнні часи та складні умови, знайшла своє відображення у цікавих формах роботи. Формування дослідницької позиції, яка є результатом дослідницької роботи молодшого школяра, є ключовим завданням сучасної початкової освіти

й повинно лежати в основі переосмислення цілей і завдань дитячих освітніх практик.

Важливою науковою подією для життя початкової школи є проведення науково-практичної конференції молодших школярів «Старт у науку». Вона проходить у рамках Тижня науки в НУА. Це дає можливість молодшим школярам відчувати свою причетність до важливої академічної події, підкреслює важливість наукової роботи в академії, наочно демонструє механізм взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу НУА. Участь у конференції є результатом дослідницької роботи учнів, яку вони здійснюють протягом навчального року під керівництвом учителя й батьків. Цього року 9 квітня пройшла вже VI конференція. На ній було представлено 9 робіт, підготовлених 11 учасниками. Але до даного заходу були підключені всі учні початкової школи. Є навіть дві роботи, прислані онлайн. Вони також були заслухані в 3 класі. Запрошені були також діти передшкільного класу.

11 квітня пройшла також виставка наукової іграшки. На ній було представлено більше 20 робіт, виконаних як на уроках, так і підготовлених дома з батьками. Виставку відвідали всі учні початкової школи й передшкільного класу.

Можна сказати, що незважаючи на дуже складні умови, в яких проходила підготовка до Днів науки в початковій школі, обидва заходи вдалися й мали розвиваючий і мотивуючий ефект для дітей.

Досвід проведення Днів науки є предметом глибокого аналізу в процесі пошуку удосконалювання методів і форм роботи. І цей пошук невпинно здійснюється.

Тиждень науки також включає науковий захід – захист робіт учнів середньої школи – Юніор-МАН. В цьому році склад учнів був різноманітним: від самих юних – 4-класниці до 10-класниці, яка приєдналася до наукової роботи тільки в другому півріччі, ставши ученицею ліцею НУА. Англійська, французька мови, зарубіжна та українська література, історія України та географія – саме такі напрямки було представлено 9 учнями в 10 роботах Юніор-МАН. Захист робіт відбувся за підтримки класних керівників та батьків учнів, наукові керівники школярів безпосередньо включились у наукову

дискусію та активізували увагу усіх присутніх на захисті. Це було якісно, цікаво та змістовно.

У підсумковий день Тижня науки-2024 (13 квітня) відбулася робота трьох наукових конференцій з актуального напрямку «Світ комунікативних компетенцій XXI століття». Тематика конференцій є гостроактуальною та відображає виклики сучасності, комплексну тематику НДР «Інтелектуальний потенціал суспільства в умовах перманентних соціальних змін: шляхи збереження та розвитку» (ДР № 0117U005126). Усі теми конференцій представлені у перспективному плані НДР до 2035 року: Міжнародної студентська наукова конференція «Світ комунікативних компетенцій студентства XXI століття»; Науково-теоретична конференція молодих учених «Комунікації світу науки: підходи, тренди, протиріччя»; Регіональна науково-практична конференція вчителів «Сучасна школа як ключовий інститут забезпечення комунікативних компетенцій суб'єктів освітнього процесу».

На пленарному засіданні конференційного дня Тижня науки представлено виступи таких спікерів:

- Яременко Олег Леонідович: д-р екон. наук, проф. кафедри економіки та права Народної української академії, завсектору інституційної економіки Інституту економіки та прогнозування НАН України;

- Немцев Андрій Леонідович: аспірант кафедри соціології та гуманітарних дисциплін Народної української академії, комерційний директор ТОВ «СТІФ Східна Європа»;

- Яковенко Валерія: студентка 4 курсу факультету «Бізнес-управління» Народної української академії;

- Шевцова Марія: студентка 2 курсу факультету «Бізнес-управління» Народної української академії.

Така інтеграція дозволила зробити яскравим та змістовним пленарне засідання, як відправну точку щодо роботи секцій конференційного Дня науки.

В рамках XXXI конференційного Дня науки пройшла робота дванадцяти секцій трьох конференцій: 8 секцій Міжнародної студентської наукової конференції, 3 секції Регіональної науково-

практичної конференції вчителів та секція Науково-теоретичної конференції молодих учених. За результатами роботи конференцій підготовлено науковий збірник Дня науки-2024, який охоплює близько 170 тез, присвячених різним аспектам напрямку «Світ комунікативних компетенцій XXI століття». Увагу приділено світу комунікативних компетенцій XXI століття. Розглянуто історичні, соціально-психологічні аспекти та лінгвістико-літературознавчі засади формування комунікативних компетентностей, роль інформаційно-технологічних та математичних комунікаційних компетенцій у міжкультурному середовищі, культурно-освітнє середовище школи як інтегрований чинник формування комунікативних компетенцій здобувачів освіти. Матеріали містять сучасні підходи, тренди та протиріччя в дослідженнях, що мають теоретичне й практичне значення в складних умовах українського суспільства, охоплюють сучасні методики та інноваційні складові як університету, так і загальноосвітньої школи.

Крім учасників НУА у програмах конференцій також відображено тези від зовнішніх учасників, як закордонних так і вітчизняних наукових установ, закладів загальної середньої освіти та вищів Харкова та інших міст України.

Заклади освіти та наукові установи України:

- Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди;
- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
- Харківський національний університет радіоелектроніки;
- Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
- Національний фармацевтичний університет;
- Національна академія Національної гвардії України;
- Харківська гуманітарно-педагогічна академія;
- Харківська академія неперервної освіти;
- Державний біотехнологічний університет;
- Придніпровська державна академія будівництва та архітектури;
- Державний навчальний заклад «Харківське вище професійне училище №6»;

– Чкаловський ліцей Чкаловської селищної ради Чугуївського району;

– Харківський фаховий коледж спортивного профілю;

– Комунальний заклад «Андріївський ліцей»;

– Харківський ліцей №73 Харківської міської ради;

– Комунальний заклад «Харківський ліцей №157»;

– Комунальний заклад «Харківський ліцей №116»;

– Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України та інш.

Серед цих навчальних закладів та наукових установ, в тому числі й зарубіжних, багато представників, які є партнерами ХГУ «НУА» з реалізації наукового експерименту з соціального партнерства.

Навчальні заклади зарубіжних країн – учасники Тижня науки:

– Вестмінстерський університет Лондона (Великобританія);

– Вільнюський Технічний університет імені Гедимінаса (Литва);

– Інститут міжнародних комунікацій (м. Дюссельдорф, Німеччина);

– Національний університет Ірландії в Галвеї (Ірландія);

– Південно-Вестфальський університет прикладних наук, (м. Мешед, Німеччина);

– Потсдамський університет (Німеччина);

– Університет прикладних наук Fachhochschule Südwestfalen (Німеччина);

– Університет Сорбонна (м. Париж, Франція).

Також на пленарне засідання конференційного Дня науки крім окреслених учасників приєдналися вчителі з інших шкіл та ліцеїв, викладачі та магістранти навчальних закладів вищої освіти, представники бізнес-процесів, випускники академії.

Цьогорічний конференційний День науки став особливим, він підбив підсумки Тижня науки, показав різноманіття теми «Світ наукових компетенцій XXI століття». Сподіваємось, що Тиждень науки-2025 відбудеться вже у мирні часи.

Н. П. Гога

**КОМУНІКАЦІЇ СВІТУ НАУКИ: ПІДХОДИ, ТРЕНДИ,
ПРОТИРІЧЧЯ
(про проведення науково-теоретичної конференції
молодих учених у ХГУ «НУА»)**

Вивчення комунікації як комплексного явища з кожним роком набуває все більшої актуальності, що обумовлено не тільки швидкими трансформаціями, але й зростаючими викликами для системи освіти України, можливостями використання нових форм та методів для оптимізації навчального-виховного процесу, науково-дослідної роботи, функціонування та розвитку в умовах війни та «ранішнього», а й в перспективі, повоєнного відновлення.

Науково-теоретична конференція молодих вчених є невід'ємною частиною Днів науки, а також загальної стратегії розвитку ХГУ «НУА». У 2024 році традиційно відбулася вже XXXI конференція, п'ятий рік вона проходить в онлайн-форматі. В 2020 та 2021 році це було пов'язане з карантинними обмеженнями, але в 2022, 2023, 2024 році з воєнним станом. За цей час були напрацьовані певні наукові традиції та можна спостерігати зростаючу цікавість щодо кола питань, які винесені на обговорення.

У 2024 році такими питаннями були різноманітні особливості підходи, закономірності, напрямки, протиріччя комунікацій в науковому середовищі, а також можливості поєднання наукових комунікацій з іншими галузями. Саме професійний досвід молодих вчених дозволяє більш глибоко підійти до цього питання та актуалізувати міждисциплінарну взаємодію не тільки в форматі наукових досліджень, а й практичній діяльності.

Активну участь у роботі взяли аспіранти ХГУ «НУА»: К. В. Берест, Т. П. Величко, Б. В. Думченко, К. А. Костинський, О. В. Макасеєв, Г. О. Монастирський, К. В. Овчаренко, Л. О. Панасенко, Д. М. Яценко та інші.; викладачі А. О. Івахненко, М. Ф. Чемоданова. Керівництво здійснювали кандидат політичних наук, доцент кафедри політології,

соціології та культурології ХНПУ ім. Г. С. Сковороди Ю. І. Калюжна та канд. психол. наук, доцент кафедри соціології та гуманітарних дисциплін ХГУ «НУА» Н.П. Гога. Цікавою можливістю обмінятися думками стала участь у конференції вчителів-дослідників шкіл м. Харкова, аспірантів ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України.

Аспірант А.Л. Немцов презентував своє бачення розвитку комунікацій в бізнес-середовище під час пленарного засідання, наголосивши на можливостях взаємодії освітнього сектору з зовнішніми стейкхолдерами саме через різноманітні види наукомісткої комунікації.

Під час дискусії обговорювались можливості комунікація як різноманітних ланок освітньої системи: школа – внз, внз – аспірантура, так й загальна взаємодія освітніх закладів з соціальними інститутами суспільства. Було зазначено, що окрім таким цілей, як забезпечення якісного освітнього процесу, впровадження інновацій та фундаментальних досліджень, найважливім є загальний вплив вищої освіти на суспільство, можливості залучення її потенціалу для позитивних змін в різних галузях. Саме для цього, на думку учасників конференції необхідно розуміти та вивчати шляхи популяризації науки, починаючи зі старту в науки для школярів молодших класів, через Юніор-МАН, МАН, студентські конференції. Така система дозволяє формувати не тільки наукове мислення, але й бути готовим загальних суспільних трансформацій. Популяризація науки також можлива через формування брэнда сучасного вченого. .

Серед сучасних проблем, які потребують вивчення учасники конференції приділили увагу місцю та можливостям використання штучного інтелекту, його перевагам та недолікам як можливого асистента в науково-дослідницькій роботі, співвідношення онлайн та офлайн форм комунікації в освітньому середовище; викликам, які обумовлені змінами впливу традиційних агентів соціалізації особистості; профіциту інформації як комунікаційної проблеми сучасної особистості, набуття навичок інформаційної асертивності та протидії маніпуляціям.

Учасники конференції зійшлися в думці про необхідність постійного аналізу форм комунікативної діяльності та її впливу на формування комплексного розуміння її ефективності в науковій та освітній спільноті.

Обговорені питання мають перспективи розвитку в подальших наукових та практичних дослідженнях в межах наукових та професійних стратегій, підґрунтям для втілення міждисциплінарних програм, підвищенню професійної комунікації та міжнародної наукової та освітньої мобільності.

**Презентація
нових наукових видань**

К. В. Астахова

ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ Й РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ПОЗИЦІЙ ХАРКІВА ЯК ЦЕНТРА ОСВІТИ І НАУКИ

Події лютого 2022 р. перекроїли життя цілої країни, мільйонів її громадян. На жаль, серед найбільш потерпаючих від війни регіонів опинилася Харківщина, яка географічно розташована поблизу небезпечних кордонів.

Роки війни завдали значних втрат місту та області. Але в той же час Харків продемонстрував унікальні властивості, що дозволило надати йому у медіапросторі назву «незламний».

Місто витримало та витримує нелюдські перенавантаження і втрати, продовжує працювати, захищатися та мріяти про майбутнє. Мрії можуть здійснюватися, якщо їх поступово перетворювати у цілі, а потім трансформувати в плани.

Саме для цього Народна українська академія весь час повномасштабної агресії рф працює, виконує місію навчати та навчатися і постійно реалізує плани раннього відновлення.

Фахівцям (і не тільки) добре зрозуміло, що перспективи розвитку міста не будуть пов'язані із поверненням до довоєнних позицій, бо змінилася країна, змінився Харків, його містоутворюючі скрепи. Головне – відбувся значний стрибок через прискорюючі важелі війни, яка не тільки руйнує і вбиває, але й створює – і історія це, нажаль, підтверджує вже не вперше – додаткові можливості для подальшого швидкого розвитку.

Якщо згадати попередні війни, то вони – як це не дивно та важко сприйняти, прискорили політичні, технологічні процеси, сприяли розвитку медицини і науки.

Війна – найгірше, що може трапитися у світі. Але перемогти, відстояти країну та скористатися перемогою для її революційного (за темпами і глибиною) просування – завдання, яке потребує уваги і конкретних дій вже сьогодні, в часи, коли війна триває.

Саме на таких позиціях буде свою діяльність інноваційна освітня структура – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», який впевнений, що свій внесок в майбутнє міста, регіону, країни може та повинен зробити кожен.

Тим паче, що збереження й розвиток Харкова як визнаного центру освіти і науки, опинилися під реальною загрозою. На середину 2024 р. місто втратило третину загальноосвітніх закладів, зазнали значних руйнувань практично всі заклади вищої освіти, наукові установи. За даними міської та обласної адміністрацій практично повністю знищено електроенергетичну систему Харківщини, пошкоджено переважну більшість медичних установ, промислових об'єктів.

Можна було б чекати державних та муніципальних кроків щодо відбудови міста і області. І така робота ведеться, незважаючи на щоденні обстріли та руйнування. Але втрачати час і чекати не є доречним. Перспективи і нові вектори розвитку Харківщини потребують аналізу, наукового обґрунтування і швидкого втілення.

Саме на таких підставах і було проведено влітку 2023 року круглий стіл «Шляхи збереження й розвитку лідерських позицій Харкова як центра освіти і науки», який зібрав в НУА керівників закладів освіти міста, наукових установ, вчених, викладачів ЗВО і загальноосвітніх закладів, аспірантів, представників бізнес-спільноти, медіа, студентів.

Ініціатором зустрічі виступив ХГУ «НУА», який близько десяти років реалізує дослідницький проєкт, присвячений вивченню нової соціальної ролі вищої освіти – побудові та розвитку соціального партнерства університетів з різними групами впливу. Саме спроба поєднати стейкхолдерів задля пошуку шляхів збереження Харкова як провідного центру науки і освіти стала причиною проведення «Круглого столу» та запрошення до участі в ньому активних, небайдужих до долі міста людей.

Безумовно, один «круглий стіл» проблему не вирішить. Але слід визнати, що проблеми практично не існує, якщо вона не є предметом обговорення на різних рівнях, до неї не привернуто увагу громадськості, не виведено на рівень суспільно значущого питання.

«Круглий стіл» – один з перших кроків об'єднання максимально широкого кола стейкхолдерів навколо потреб науки і освіти Харкова,

їхніх «воєнних» та повоєнних проблем і пошуку шляхів їхнього вирішення.

Учасників зустрічі привітав голова Північно-Східного наукового Центру НАН України, відомий громадський діяч, академік В. П. Семіноженко. З доповідями виступили ректори низки університетів міста – автомобільно-дорожнього, інженерно-педагогічної та гуманітарно-педагогічної академій, ХГУ «НУА».

Участь у зустрічі представників бізнес кіл вивела розмову за межі суто академічної. Учасники із захопленням сприйняли виступи керівника Української вагової компанії Івана Мовчана, відомого в Україні інвестора альтернативної енергетики Андрія Саніна, співзасновника БФ «Добрі вчинки разом» Романа Майбороди.

Пролунали конкретні пропозиції, напрямки можливих дій задля збереження Харкова – наукової та освітньої столиці України.

Організатори «круглого столу» видали збірку матеріалів за результатами зустрічі та проанонсували, що в наступному такі широкі форуми стейкхолдерів, які можуть впливати на рішення щодо майбутнього Харкова, будуть проходити в НУА.

Т. Ф. Бочарникова

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Формування професійної мобільності суб'єктів освітнього процесу в умовах мультилінгвальної підготовки : монографія / під заг. ред. Т. Ф. Бочарникової ; Нар. укр. акад., каф. герм.-роман. філол. та перекладу. – Харків : Вид-во НУА, 2023. – 115 с.

Монографія колективу викладачів кафедри герmano-романської філології та перекладу (за участі студентів факультету «Референт-перекладач») присвячена актуальній темі професійної мобільності суб'єктів освітнього процесу в умовах мультилінгвальної підготовки.

Матеріали, представлені у монографії, розкривають різноманітні питання проблеми формування професійної мобільності усіх суб'єктів освітнього процесу в умовах мультилінгвальної підготовки: теоретичні та практичні аспекти формування професійної мобільності викладачів та студентів – майбутніх фахівців у галузі філології та перекладу, формування професійної мобільності майбутніх філологів-перекладачів у дистанційному навчанні мультимедійними засобами, вплив інтернаціоналізації навчання на результат вивчення іноземних мов, досвід студентської мобільності як передумова професійної успішності, право студентів українських закладів вищої освіти на реалізацію академічної мобільності.

Автори монографії спробували проаналізувати фактори, які сприятливо впливають на формування зазначеної якості в усіх суб'єктів навчального процесу: викладачів та студентів. Дослідження професійної мобільності педагогів, основної умови інноваційного розвитку професійного навчального закладу, сприяло уточненню цього поняття, визначенню психолого-педагогічних характеристик особистісної мобільності, академічної та професійної мобільності, її змісту та структури.

Уточнено поняття «мобільність» як активність особистості до

реалізації певної специфічної діяльності, що призводить до якісних перетворень у цій діяльності, а також як здатність адаптуватися до нових обставин та умов життя.

Академічна мобільність у професійній освіті визначається як спроможність учасників освітнього процесу реалізовувати різноманітні освітні траєкторії, можливість навчатися, викладати, стажуватися, проводити наукову діяльність у інших закладах вищої освіти або за кордоном. Поняття «професійна мобільність» визначається як інтегративна характеристика та здатність особистості швидко та якісно оволодівати основними професійними навичками, постійно підвищувати рівень цих навичок у різних видах професійної діяльності та будувати власну траєкторію кар'єрного розвитку. Формування професійної мобільності розглядається як результат якісної підготовки фахівців у закладі вищої освіти, здатних ефективно застосовувати набуті під час навчання знання для виконання суміжних видів діяльності, їх готовності до оперативного відбору та використання оптимальних способів виконання різноманітних завдань у своїй професійній сфері.

Є значним вплив студентської мобільності на подальшу професійну успішність. Вивчаються переваги, які студенти отримують від міжнародного досвіду, такі як розширення соціокультурного кругозору, покращення мовних навичок, створення міжнародних мереж комунікації, розвиток навичок подолання та вирішення проблеми. Розглядається вплив студентської мобільності на конкурентоспроможність на світовому ринку праці та роль цього досвіду у формуванні лідерських якостей.

Таким чином, встановлено, що існує необхідність дослідження закономірностей процесу, механізмів та засобів формування професійної мобільності майбутніх фахівців у галузі філології та перекладу. Виникає необхідність створення умов, що відповідають сучасній освітній парадигмі та характеризуються професіоналізмом, професійною культурою, рефлексією та професійною адаптивністю: професіоналізація навчання; активне впровадження сучасних інформаційних технологій навчання з метою формування технологічної

культури; формування рефлексивних умінь; самостійна пізнавальна діяльність. Виділено такі напрями практичної роботи з майбутніми філологами-перекладачами: використання методів професійно спрямованого навчання з метою формування їх професійної спрямованості; застосування інформаційно-комунікаційних технологій; використання методів і технологій розвитку вмінь та навичок самостійної роботи та практичного застосування набутих знань, як компонента професійної мобільності. Вивчення умов формування професійної мобільності майбутніх фахівців у галузі філології та перекладу дозволило дійти висновку, що ця якість особистості формується впродовж усього періоду навчання під впливом відповідних педагогічних умов та засобів.

Л. В. Михайлова

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО:
ІННОВАЦІЙНЕ ТА ТРАДИЦІЙНЕ
(узагальнення досвіду НУА): колективна монографія
кафедри германо-романської філології та перекладу**

Останні роки стали справжнім випробуванням для нашого суспільства. Сфера освіти не стала виключенням. Випробування ковідом, вимушена робота в форматі онлайн впродовж майже двох років, а потім війна...

Однак в Академії було та є чітке розуміння того, що освітній процес не можна зупиняти тому, що ми несемо відповідальність за наших студентів та школярів, які повірили нам та прийшли навчатись.

Народна українська академія була заснована в 1991 році В. І. Астаховою. Це зараз єдиний комплекс безперервної освіти, який включає в себе як школу раннього розвитку для самих маленьких, так і університет. Аналогів цьому комплексу в Україні немає до тепер.

Звичайно, протягом своєї більш ніж 30-річної історії НУА долала чимало труднощів та проблем, але безумовно випробування війною стало найтяжчою проблемою та бідою для колективу Академії.

Через три тижня після початку агресії в Академії було відновлено навчальний процес, раніше ніж в усіх інших ЗВО...

При відновленні навчального процесу нам став в нагоді «ковідний» досвід, а саме робота в онлайн форматі. Вже були ті напрацювання, які дозволили нам без зволікань відновити навчальний процес не зважаючи ні на що.

Досвід останніх років показує, що онлайн формат навчання стає невід'ємною частиною нашого життя..

Вибір онлайн формату став безперечно вимушеною мірою, проте також став корисним досвідом для більшості викладачів та безумовно пізнання нового дало свої позитивні результати.

Більш ніж 10 років тому Білл Гейтс писав про те, що в найближчому майбутньому вищу освіту можна буде отримати не виходячи із дому

і можливо тоді це здавалось утопією, однак сьогодні це виглядає як досить реальна перспектива. І це можливо розглядати як черговий важливий крок до процесу глобалізації освіти.

Крім того, онлайн формат, який дозволяє студенту навчатись одночасно в двох університетах, включаючи закордонні, дозволяє йому порівнювати, вибирати кращі освітні програми і це безпосередньо позитивно впливає на якість освітнього процесу. Конкуренція також є потужним стимулом.

Які ж безпосередні переваги онлайн формату?

Перш за все, це мобільність; проаналізувати написаний тест, задати питання викладачу і одразу отримати відповідь... Все це безумовно є перевагами, величезною економією часу, яка дозволяє ефективно використовувати його для інших освітніх задач.

Однак на думку більшості досвідчених викладачів, головним недоліком, проблемою онлайн формату залишається відсутність «живого» контакту і взаємодії студента і викладача.

Безумовно, це є проблемою та серйозним недоліком такого формату, але в той же час, не можна не визнати, що для сучасної людини, а особливо для сучасної молоді людини «постійний контакт» з гаджетами став повсякденним провадженням часу. Віртуальне спілкування стає все більш звичайним і є частиною нашого життя. І для сучасної молоді людини ця форма комунікації стає все більш і більш звичною.

На думку багатьох викладачів, онлайн формат не завжди виявляє позитивний вплив на якість освіти, що отримується.. це, найближчим часом, призводить до того, що «формальний» диплом вже не буде цінним сам по собі, а значить сам студент змінить своє відношення до освітнього процесу, стане більш мотивованим і по іншому буде відноситись до процесу отримання знань. В Народній українській академії велике значення приділяється саме якості освіти.

Якісна освіта – улюблена справа – кар'єра – гідний спосіб життя... така послідовність цінностей безумовно буде виступати стимулом змінити своє ставлення до навчання.

І сучасний український студент вже доходить до переосмислення

цінностей, все більше студентів стає більш зацікавленими в навчальному процесі.

Якісне заняття, яке проводиться на високому рівні з використанням сучасних матеріалів, мультимедійних засобів буде завжди головним мотивуючим фактором для студентів. Величезну роль відіграє індивідуальний підхід, індивідуальні заняття зі студентами... І в Народній Українській Академії приділяють цьому багато уваги.

Навчальний процес було відновлено через три тижня після початку війни, проводились заняття, студенти та викладачі готувались до пар, а тим часом війна продовжувалась...було чути вибухи за вікном. Багато викладачів проводили заняття, знаходячись у підвалах та бомбосховищах. Особливо в перші тижні початку війни в Харкові було дуже тяжко, бо не дарма місту було присвоєно звання міста-героя.

Війна все ще продовжується...але ми працюємо, проводимо пари, приймаємо іспити та впевнені в тому, що переможемо.

Практично з перших днів існування Академії була створена кафедра іноземних мов, яка здійснювала підготовку студентів на факультеті «Референт-перекладач», навчала студентів іноземних мов. Саме досвід викладання іноземних мов викладачами кафедри філології було представлено в нашій монографії. Досвід, який викладачі набули за роки існування кафедри, адже всі автори монографії, це викладачі, які працюють в Академії протягом двадцяти років і більше... Досвід, який вони набули працюючи як в онлайн так і в офлайн форматі. За роки існування кафедри змінювались підходи, методи, але завжди незмінним залишався індивідуальний підхід та грамотна комбінація традиційних та інноваційних методів викладання іноземних мов.

І саме цим досвідом автори монографії діляться в даній роботі.

Монографія є узагальненням досвіду викладання іноземних мов на факультеті Референт-перекладач Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія».

Автори – це досвідчені фахівці, які викладають іноземні мови більше двадцяти років

В монографії аналізуються сучасні методи викладання іноземних мов як в форматі онлайн так і в форматі офлайн. Автори детально

аналізують методи викладання в форматі онлайн, наводять приклади вправ для відпрацювання мовних навичок, які є, на їх думку найбільш ефективними для використання.

Представлені рекомендації для викладання іноземних мов в групах студентів, які мають різні рівні володіння мовою, проаналізовано досвід викладання в таких групах.

Ураховані сучасні технології викладання, наприклад заняття з використанням можливостей нейромереж та штучного інтелекту.

Розглядаються різні варіанти форм контролю поточних знань та навичок студентів.

В цей самий час автори пропонують не відмовлятися і від традиційних методик викладання іноземних мов і особливо це стосується такого аспекту як «Граматика», але водночас підкреслюється, що при викладанні цього аспекту поєднання саме традиційних та інноваційних методик є найбільш ефективним.

Дана робота може стати в нагоді викладачам іноземних мов, як тим, хто починає викладати, так і тим, хто вже має досвід, а також магістрам та аспірантам, які спеціалізуються на викладанні іноземних мов.

Крім того, автори зосереджують увагу на методиках, які, на їх думку, є найбільш ефективними.

Відомості про авторів

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**INFORMATION ABOUT
THE AUTHORS****Альтбах Філіп Дж.**

PhD, професор, Бостонський коледж
(США)
altbach@bc.edu

Altbach, Philip

PhD, Professor, Boston College (USA)

Астахов Віктор Вікторович

канд. юрид. наук, проф.,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
vva.nua@ukr.net

Astakhov, Victor

Ph.D. (Law), Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Астахова Валентина Іларіонівна

д-р іст. наук, проф., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Astakhova, Valentyna

Dr.Sc. (History), Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Астахова Катерина Вікторівна

д-р іст. наук, проф., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Astakhova, Kateryna

Dr.Sc. (History), Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Берест Костянтин Володимирович

аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
tmberest@ukr.net

Berest, Konstantin

Postgraduate Student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Ботштейн Ілля Ігоревич

аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
botshtein@gmail.com

Botshtein, Illia

Postgraduate Student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Бочарникова Тетяна Федорівна
канд. пед. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
tatyana Bocharnikova1982@gmail.com

де Віт Ганс
PhD, професор, Центр з вивчення
міжнародної вищої освіти
(Нідерланди)
dewitj@bc.edu

**Войно-Данчишина Ольга
Леонідівна**
канд. юрид. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
rector@nua.kharkov.ua

Гога Наталія Павлівна
канд. психол. наук, доц.,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
kleona1811@gmail.com

Гончаров Гліб Ігорович
аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
glebgoncharov0201@gmail.com

Думченко Богдан Володимирович
аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
bogdan.dumchenko@gmail.com

Bocharnikova, Tetiana
Ph.D. (Pedagogy), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

de Wit, Hans
PhD, Professor, International Higher
Education Centre Boston College
(The Netherlands)

Voyno-Danchyshyna, Olha
Ph.D. (Law), Associate Professor,
Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»

Hoга, Nataliia
Ph.D. (Psychology), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Honcharov, Hlib
Postgraduate Student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Dumchenko, Bogdan
Postgraduate Student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Зверко Тамара Василівна
канд. соціол. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
sm@nua.kharkov.ua

Змійова Ірина Володимирівна
канд. філол. наук, проф.,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
izmiyova@ukr.net

Зобова Галина Миколаївна
спеціаліст вищої категорії, старший
учитель, Харківський приватний
ліцей «Народна українська
академія» Харківської області
gzobova09@gmail.com

Іванова Ольга Анатоліївна
канд. екон. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
olgaiva.nua@gmail.com

Кірвас Віктор Андрійович
канд. техн. наук, проф., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
vic.kirvas@gmail.com

Коваленко Надія Петрівна
директор музею історії НУА,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
rector@nua.kharkov.ua

Zverko, Tamara
Ph.D. (Sociology), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Zmiiova, Iryna
Ph.D. (Philology), Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Zobova, Halyna
specialist of the highest category,
senior teacher, Kharkiv private lyceum
“People's Ukrainian Academy” of the
Kharkiv region

Ivanova, Olha
Ph.D. (Economics), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Kirvas, Victor
Ph.D. (Engineering), Professor,
Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»

Kovalenko, Nadiya
director of the Museum of History,
Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»

Козиренко Віктор Петрович

канд. техн. наук, доцент, Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
kvp@nua.kharkov.ua

Козиренко Світлана Іванівна

канд. техн. наук, доцент, Харківський
національний університет
радіоелектроніки
kozyrenko.c@gmail.com

Коллін Свен-Олоф

PhD, професор, Вільний університет
Сканії (Швеція), афілійований проф.
Харківського гуманітарного
університету «Народна українська
академія» (Швеція)
svencollin@yahoo.com

Кочерова Ганна Олегівна

науковий співробітник Південно-
Вестфальського університету
прикладних наук
kocherova.anna@fh-swf.de

Крапивна Ксенія Дмитрівна

студентка, Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
ksenkakrapka@gmail.com

Куприкова Галина Віталіївна

канд. філол. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
mifonim@ukr.netv

Kozyrenko, Victor

Ph.D. (Engineering), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Kozyrenko, Svitlana

Ph.D. (Engineering), Associate
Professor, Kharkiv National
University of Radio Electronics

Collin, Sven-Olof Yrjö

PhD, Professor in Corporate
Governance, Free University of
Scania, Sweden & affiliated professor
of Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»,
Ukraine

Kocherova, Anna

research associate of the South
Westphalia University of Applied
Sciences

Krapivna, Kseniia

Student, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukraina
Academy»

Kuprykova, Halina

Ph.D. (Philology), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Литвин Наталія Іванівна

спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, відмінник освіти України, викладач, почесний професор Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Lytvyn, Nataliya

specialist of the highest category, teacher-methodist, the title of excellence in education of Ukraine, teacher, honorary professor of the Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Михайлов Микола Володимирович

аспірант, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
mihhmp3@gmail.com

Mykhailov, Mykola

Postgraduate Student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Михайлова Людмила Вілївна

канд. філол. наук, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
germ-rom-nua@ukr.net

Mykhailova, Luidmila

Ph.D. (Philology), Associate Professor, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Молодча Наталя Сергїївна

канд. філол. наук, post-doc, доц., Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», дослідник у Віденському економічному університеті (Австрія)
natalia.molodcha@gmail.com

Molodcha Natalia

PhD (Philology), Associate Professor, post-doc, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»; a researcher at Vienna university of economics and Business, Austria

Монастирський Георгій**Олександрович**

аспірант, Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»
h.monastyrskiy@gmail.com

Monastyrskiy, Heorhii

Postgraduate student, Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy»

Овчаренко Катерина Вадимівна
аспірантка, Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
kateshylo96@gmail.com

Рубан Ліна Олегівна
канд. екон. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
linchikruban@gmail.com

Свіщова Євгенія Віталіївна
канд. фіз.-мат. наук, доц.,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
esvishchova@gmail.com

Ткаченко Денис Ігорович
аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
tkachenko1388@gmail.com

Хільковська Ася Олександрівна
доц., Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
asia.khilkovska@gmail.com

Цибульська Елеонора Іванівна
канд. екон. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
ellatsib@gmail.com

Ovcharenko, Kateryna
Postgraduate Student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Ruban, Lina
Ph.D. (Economy), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

Svishchova, Yevheniia
Ph.D. (Physics and Mathematics),
Associate Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Tkachenko, Denis
Postgraduate student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Khilkovska, Asia
Associate Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

Tsybulska, Eleonora
Ph.D. (Economy), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»

- Чибісова Наталія Григорівна**
канд. філол. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
chibisova@ukr.net
- Chybisova, Nataliia**
Ph.D. (Philosophy), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»
- Чурсіна Людмила Василівна**
канд. філол. наук, доц., Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
lchursina592016@gmail.com
- Chursina, Lyudmila**
Ph.D. (Philology), Associate
Professor, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukrainian
Academy»
- Шилкунова Зоя Ігорівна**
канд. пед. наук, учитель-методист,
учитель вищої категорії,
Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
zoia.igorevna2003@gmail.com
- Shylkunova, Zoia**
Ph.D. (Pedagogy), School Teacher,
Kharkiv University of Humanities
«People's Ukrainian Academy»
- Шумик Олег Павлович**
аспірант, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
yadya2006@ukr.net
- Shumyk, Oleh**
postgraduate student, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»
- Якуніна Альона Леонідівна**
студентка, Харківський
гуманітарний університет «Народна
українська академія»
yakuninaa26@gmail.com
- Yakunina, Alyona**
Student, Kharkiv University of
Humanities «People's Ukraina
Academy»
- Яріз Євгеній Михайлович**
доц., Харківський гуманітарний
університет «Народна українська
академія»
yarizeugenio2017@gmail.com
- Yariz, Yevgenii**
Associate Professor, Kharkiv
University of Humanities «People's
Ukrainian Academy»

ЗМІСТ

Передмова	5
Трансформація соціальних функцій освіти й методів навчання:	
виклики, ризики і перспективи	9
<i>Астахова К. В.</i> Зміни векторів трансформації викладацького корпусу університету в умовах екстремальних обставин: спроба історизації проблеми	11
<i>Зверко Т. В. , Шумик О. П.</i> Субкультурні складові освітнього середовища вищу	24
<i>Козиренко В. П. , Козиренко С. І.</i> Ризики застосування штучного інтелекту в освіті	31
<i>Чибісова Н. Г.</i> Вимога часу – академічна доброчесність	37
<i>Войно-Данчишина О. Л.</i> Реформування освіти дорослих в Україні: необхідність законодавчого врегулювання	43
<i>Ткаченко Д. І.</i> Міжкультурна комунікація у вищій освіті: вплив культурних стереотипів на навчання та соціальну адаптацію	54
<i>Астахов В. В.</i> Співпраця з випускниками як ключової групою стейкхолдерів НУА: правовий аспект	59
<i>Свіцова С. В.</i> Взаємодія математики та гуманітарних наук у формуванні сучасного освітнього середовища	65
<i>Гога Н. П.</i> Досвід роботи психологічної служби зво в умовах безперервної освіти онлайн та офлайн	70
<i>Чурсіна Л. В.</i> Культ знань та лідерство у навчанні на тлі сучасних реалій ...	77
Сучасне суспільство в контексті гуманітарного знання й проблеми економічного розвитку	95
<i>Berest K.</i> Artificial intelligence as a tool for increasing the competitiveness of a modern IT company	97
<i>Collin S.-O.</i> The management of the corporate governance mechanisms	103
<i>Михайлов М. В.</i> Економічні наслідки воєнного стану для студентів та викладачів у закладах вищої освіти	122
<i>Цибульська Е. І., Рубан Л. О., Овчаренко К. В.</i> Цифровізація в Україні: перспективи та проблеми	127
<i>Іванова О. А., Гончаров Г. І.</i> Напрями розвитку конкурентоспроможності університетів у контексті соціальної відповідальності в умовах війни та повоєнного відновлення	141

<i>Монастирський Г. О., Цибульська Е. І.</i> Репутаційні засади формування капіталізації бізнес-структур в умовах висококонкурентної кон'юнктури	150
<i>Ботштейн І. І.</i> Вплив повномасштабного вторгнення на міжнародну конкурентоспроможність українського агросектору	167
Проблеми лінгвістики, лінгводидактики, літературознавства та перекладу	181
<i>Хільковська А. О., Кочерова А. О.</i> Проект «JOUKRAINE» як приклад «інтернаціоналізації вдома»	183
<i>Яріз С. М.</i> Використання штучного інтелекту у викладанні іноземних мов на сучасному етапі розвитку інформаційно-технічних технологій	189
<i>Думченко Б. В., Змійова І. В.</i> Медіадискурс як мультимодальний феномен	198
<i>Молодча Н. С.</i> Особливості викладання німецької мови в інноваційному центрі Віденського університету	210
<i>Курпикова Г. В.</i> Національно-культурна специфіка концепту «дружба» в українській пареміології	220
<i>Михайлова Л. В.</i> Інтегровані заняття на факультеті мовної підготовки (досвід НУА)	229
Студентська трибуна	235
<i>Якуніна А. Л.</i> «Німецька складова» в розвитку студентської академічної мобільності: витоки та генеза	237
<i>Крарувна К., Ivanova O.</i> Implementation of organizational innovations in an IT-company using the ADKAR change management model	247
До 25-річчя музею історії ХГУ «НУА»	257
<i>Астахова В. І., Коваленко Н. П.</i> Музей історії освітнього закладу: деякі концептуальні положення та приклади практичної діяльності (до 25-річчя створення музею історії ХГУ «НУА»)	259
<i>Зобова Г. М., Литвин Н. І.</i> Про роль музею історії ХГУ «НУА» в навчально-виховній роботі з учнівською молоддю	278
<i>Чибісова Н. Г.</i> Роль університетського музею у формуванні духовної культури студентської молоді	287
Наука в НУА	293
<i>Астахова К. В.</i> Проблеми розвитку університетських спільнот кризь призму наукових розвідок	295

<i>Hans de Wit. Strategies to Internationalize and Europeanize Higher Education in Turbulent Geopolitical Times</i>	297
<i>Philip Altbach. Global Trends in Higher Education: underlying realities and current crises</i>	302
<i>Кірвас В. А. Експертні оцінки елементів навчального процесу (Міжвузівська науково-практична конференція 25 листопада 2023 р.)</i>	306
<i>Рубан Л. О. Управління як чинник економічної рівноваги. За підсумками конференції молодих учених</i>	309
<i>Іванова О. А., Шилкунова З. І. Тиждень науки-2024 ХГУ «НУА»</i>	311
<i>Гога Н. П. Комунікації світу науки: підходи, тренди, протиріччя (про проведення науково-теоретичної конференції молодих учених у ХГУ «НУА»)</i>	316
Презентація нових наукових видань	319
<i>Астахова К. В. Шляхи збереження й розвитку лідерських позицій Харкова як центра освіти і науки</i>	321
<i>Бочарникова Т. Ф. Формування професійної мобільності суб'єктів освітнього процесу як мультилінгвальна проблема</i>	324
<i>Михайлова Л. В. Методика викладання іноземних мов у ЗВО: інноваційне та традиційне (узагальнення досвіду НУА): колективна монографія кафедри германо-романської філології та перекладу</i>	327
Відомості про авторів	331

В 90

Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» / [редкол.: К. В. Астахова (голов. ред.) та ін.]. – Харків : Вид-во НУА, 2024. – Т. 30. – 344 с.

ISSN 1993-5560

Щорічне періодичне видання «Вчені записки» Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» містить публікації результатів наукових досліджень викладачів та аспірантів академії, інших ЗВО України, зарубіжних авторів, що працюють над проблемами соціогуманітарного напрямку.

У збірнику наведено результати наукових розробок з економічних, соціологічних, історичних, правових та інших аспектів розвитку сучасної освіти.

Видання може бути цікавим для науковців, керівників сфери освіти, викладачів та студентів.

Research Bulletin of Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy” is an annual periodical which publishes the research results obtained by the Academy’s faculty members, as well as by scholars from the other higher educational institutions of Ukraine and international authors working on the problems in the field of Social Sciences and Humanities.

The collection contains materials that explicate economic, sociological, historical, legal and other aspects of contemporary educational development.

The publication may be of interest to teachers, post-graduates, students and all those working in the sphere of education.

УДК 08

Наукове видання

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ХАРКІВСЬКОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

Том XXX

В авторській редакції

Відповідальна за випуск *О. А. Іванова*
Комп'ютерна верстка *І. С. Кордюк*

Підписано до друку 16.05.2024. Формат 84×108/32.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс». Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 20,10. Обл.-вид. арк. 19,33.
Наклад 300 пр.

Видавництво Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.